Pri severnih Slovanih.

Potopisne črtice s slikami.

Spisal

Josip Lavtižar,
župnik.

Izdala in založila

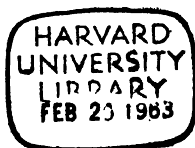
Družba sv. Mohorja v Celovcu.

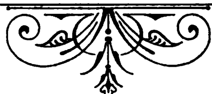
1906.

Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu.

Z dovoljenjem prečastitega krškega knezoškofijstva.

Olomuc.

Uvod.

Dobro se spominjam, kako sem petleten deček pripravil domače v velik strah. Na dvorišču smo imeli poleg zidu zložena drva. Zlezel sem na nje in od tu splezal vrh hišne strehe, kjer sem brezskrbno gledal okrog sebe. Kako se mi je prijetno zdelo v zračni višavi! Takrat pač nisem vedel, da bi lahko omahnil na stran, padel v globočino in ondi obležal mrtev. Prva me je opazila teta. Začela je klicati ljudi skupaj, da bi me rešili nevarnosti. Kmalu se jih je nabralo več, ki so mi prigovarjali, naj le mirno sedim, ker me ponese eden nazaj. Potem je prišel sosed po lestvi navzgor in me spravil na tla. Neka žena je rekla pri tej priliki: „Pomnite, da bo ta fant še daleč prišel!“ Jaz te prerokbe nisem slišal, povedal pa mi je o nji sosed Godec, prav tisti, ki me je prinesel s strehe.

In res sem daleč prišel po svetu.

Moj oče je imel kupčijo z žitom in ovcami. Vzel me je včasih s seboj, da sem mu pomagal drobnico goniti v Beljak. Hodila sva črez korenski prehod, in oče se je rad vlegel v senco ter se odpočil. Tačas sem pazil na živalco, da ni zašla v kako škodo. Oko mi je hitelo po koroški deželi in sanjaril sem že takrat, kako lepo mora biti v tujih krajih, ki jih vidim pred seboj.

V Beljaku sem ogledaval poštne vozove, ki so odhajali na vse strani. Vsak voz je imel napis, kam je namenjen. Eni so šli na Laško, drugi na Tirolsko ali na Zgornje Štajersko. Rekli so jim „dostavniki“. Na vrhu vozov je bilo naloženo toliko blaga, da so imeli konji dovolj vleči. Takrat namreč še ni bilo železnice v Beljaku. Ko sem stal na dravskem mostu, mi je hodilo na misel, kje je tista dežela, kjer izvira

Drava. In ko sem zrl na zelene planine, sem uganjeval, kakšni ljudje prebivajo v tistih krajih. Že otroku je toraj tičalo hrepenenje po neznanem svetu, ki sem si ga pa slikal mnogo lepšega, kakor je v resnici.

Doraslemu se je izpolnila želja. Vsake počitnice sem porabil za kak izlet po ravnini ali po gorah. Z malim denarjem in velikim pogumom sem potoval peš ter obiskoval najraje krasne planinske kraje.

Kje so ta srečna, brezskrbna leta! Kličem jih nazaj, a vrnila se ne bodo nikdar več. Kako po ceni je bilo to potovanje! Priprostemu dijaku se je kar vse smehljalo. Nikjer mu niso računili preveč, in tudi napitnine nihče ni pričakoval od njega. Poleg tega je bil zadovoljen z gorko ali mrzlo hrano. Vse mu je bilo všeč, porabil pa še ni celega goldinarja v enem dnevu.

Sedaj je drugače. Dijaku se zdi vse lepo, ker presojuje svet z neskušenim očesom. Nikjer ne sluti slabega namena, vse mu je dobro in vsakemu človeku zaupa. V poznejših letih pa nisi z malim zadovoljen. Imaš več potreb in vsako reč moraš dražje plačati. Previdnost in trezna razsodnost stopita na mesto domišljije.

Namenil sem se na pot ter odločil obisk severnim Slovanom. Zaradi daljave se je bilo treba dobro seznaniti s popotnim načrtom in poskrbeti za vse potrebno. Vsakemu, ki gre za dalj časa na tuje, bi nasvetoval sledeča navodila:

1. Za potovanje se moraš dobro pripraviti. Ako te ves mesec ne bo doma, pripravljaj se en mesec poprej; ako odrineš samo za en teden, pripravljaj se en teden. Čitaj o deželah, po katerih boš hodil. Vzemi v roke opis zgodovine tamošnjih narodov, da ti postane vse jasno ter znaš ceniti stare spominke, ki ti pridejo pred oči. Dobro je tudi, da se seznaniš že naprej z gostilnicami, v katerih boš iskal postrežbe in prenočišča. Znan ti mora biti vozni red, da porabiš pripravne vlake in ne tratiš časa z nepotrebno zamudo. „Nevednost je zelo draga reč.“ Ta pregovor velja posebno na tujem.

2. Prtljage vzemi s seboj toliko, kolikor je potrebuješ. Boljše manj kot preveč. Napolnjen kovčeg ni lahek. Nositi ga boš moral večkrat sam, kar ni posebno prijetno, ako je pretežek. Tudi računaj s tem, da boš težji kovčeg prinesel nazaj, kakor ga neseš od doma. Tu in tam vidiš marsikaj, kar ti všečuje, da kupiš, naj je knjiga ali kak drug spominek. Vsled tega imaš več blaga in večjo težo. Solnčnik naj ti služi za dež in za vročino, imej ga tudi mesto popotne palice.

3. Obutev mora biti prostorna. Menda ni treba omenjati, da novi črevlji niso najboljši. Najboljši so tisti, ki si jih že poprej nekaj časa nosil in jih poznaš, da se ti dobro prilegajo. Žulji se dobijo le od take obutve, ki ni prav narejena.

4. Knjig ni treba jemati s seboj, razen kratkih kažipotov, ki te opozarjajo raznih znamenitosti. Ko nam je odprt svet, mora biti knjiga zaprta, zakaj veliko več se naučimo iz ogledovanja kakor iz čitanja. Krasna priroda govori kot živa črka o vsemogočnosti in ljubezni Stvarnikovi; dela človeških rok (cerkve, palače, umotvori kiparjev in slikarjev) pa pričajo o duhovitosti, s katero je obdaril Bog človeka. Bral boš torej iz odprte svetovne knjige, ako ogleduješ dežele, mesta in vasi ter opazuješ njene prebivalce. Delaj kratke zaznamke, ki te bodo

razveseljevale doma, ko se boš spominjal črez več let svojega potovanja. Morebiti se ti ne bo godilo prijetno med tujimi ljudmi, toda spomin tega, kar se ti je pripetilo, bo vendar prijeten. Rad boš pripovedoval tudi drugim, kar si izkusil.

5. Bodi vselej toliko prej na kolodvoru, da polagoma urediš potrebne reči. Naglica ni dobra. Ako čakaš do zadnjega trenutka, prideš spehan v voz, lahko se prehladiš ali pozabiš kako stvar.

6. Po leti se je prijetneje voziti v tretjem razredu nego v drugem. Poleg tega dobiš, če si prijatelj priprostega naroda, v tretjem razredu živahnejšo zabavo nego pri imoviti gospodi. Na leseni klopi boš izvedel mnogo več kakor na mehki naslonjači. Ako je mogoče, vsedi se tako, da imaš svojo robo na nasprotni polici. Na ta način jo vedno vidiš in se ni treba bati, da bi jo kdo odnesel.

7. Ko se pripelješ do določene postaje, preštej stvari, ki jih nosiš s seboj. Hudo bi ti bilo, če bi vsled nepazljivosti kaj popustil ter ne dobil nikoli več nazaj. Bodi previden. Pregovor: „Nikoli ne zatisni obeh oči“ velja vedno v življenju, toliko bolj na potovanju. Gledé denarja ti dam svèt, da ga ne kažeš pri tujih ljudeh. Bolje je, da vidijo pri tebi baker nego srebro, zlato ali papir. Lahko je navzoč nepošten človek, kateremu se obudi želja po tvojem imetju.

8. Ne izbiraj gostilnic zadnje vrste. V takih plačaš manj, toda gledé snažnosti in varnosti si na slabšem nego v velikem „hotelu“. Gospodar boljšega gostišča skrbi namreč za vzorno postrežbo gostov, ker hoče ohraniti svoji hiši dobro ime. Vratar (portir) pazi na vsakega človeka, ki prihaja ali odhaja; sumljiv skoro ne more priti v notranje prostore. Lahko se zaneseš, da boš v vsakem ozirù zadovoljen. Zato brez skrbi zaupaj svoje blago uslužbencem. Uslužbenci pričakujejo sicer nekoliko večjo napitnino, toda v obče so pošteni ljudje, zakaj v takih gostiščih slepar ne dobi službe.

9. Svetovati je, da se varuješ živeža, ki mu nisi navajen. Velika nezgoda bi bila, ako bi si izpridil želodec in resno obolel. Priporoča se tečna hrana, zmerna pijača, zadostno spanje in zgodnje vstajanje. Zjutraj in dopoldne je glava bolj jasna, da opazuješ vse z večjim pridom kakor proti večeru.

10. Dandanes so se začeli popotniki zavarovati, ako bi se jim primerila na železnici kaka nezgoda. Lahko se zavaruješ, zakaj v slučaju poškodbe dobiš določeno svoto za podporo, ali jo dobé dediči vsled tvoje smrti. Na vsak način pa naredi račun gledé dušnih in posvetnih zadev. Poslednjo voljo pusti doma, s seboj pa vzemi dobro vest, da si pripravljen za odhod v drugo domovino. Saj ne veš, kaj se ti primeri na poti. Nesreča nam je povsod za petami, toliko ložje nas zadene na tujem. Marsikdo je že šel od doma, a ga ni bilo več nazaj.

Tako — sedaj bi bilo vse v redu. Kovčeg je napolnjen s potrebnimi rečmi, celó šivanke in niti nisem pozabil, da je ne bom iskal pri drugih ljudeh, ako bi bilo treba zašiti kako malenkost. Majhna stvar je to krojaško orodje, toda dobro služi.

Odkrito pripoznam, da mi je bilo nekoliko težko pri poslovu. Akoprav sem se poprej z veseljem pripravljal in komaj čakal dneva, ko odrinem, lotila se me je pri odhodu otožnost. Navadno se čutimo

srečnejše v domišljiji kakor smo v resnici. Solnce je tisti dan (1. septembra 1901) sijalo tako prijazno, vendar mi ni ogrevalo duše. Zdelo se mi je, da slišim vest: Zadnjič imaš svoje prijatelje krog sebe, videl jih ne boš nikdar več. Domislil sem se davne poganske prerokbe: „Ibis, redibis non, morieris.“ (Greš, vrneš se ne, umrl boš.) Toda ker je prerokba sestavljena tako, da se tolmači v dvojnem pomenu, razlagal sem si jo v boljšem smislu. Treba je samo vejico prestaviti, pa dobimo nasproten izrek, namreč: „Ibis, redibis, non morieris.“ (Greš, vrneš se, ne umrješ.) Ljubše bi mi bilo, ako bi počival v domači zemlji. Rad bi živel še nekaj časa, da koristim svoji domovini kakorsibodi.

Modroslovci Stoiki so rekli, da naj ravnodušno prenašamo težave, to je: naj se vdamo brez pritožbe v vsako usodo. Od Zveličarja pa smo prejeli lepši nauk, da naj se izročimo v vseh rečeh v božjo voljo. To tolažilo mi je prišlo v spomin, ko sem zapuščal dom ter se podal brez tovariša v daljni svet.

„Sam bi ne šel tako daleč,“ mi je rekel marsikdo. Pač je dobro, imeti prijatelja ob strani, ki mu pomaga v potrebi. Tujec je le tujec, ki nima onega čutečega srca, kakor ga imajo znanci med seboj. A tudi ljudje, ki se prej niso nikoli videli, postanejo si domači. Akoprav jih ne veže odkritosrčno zaupanje, občujejo vsaj v navadnih rečeh prijazno med seboj. Res je, da ne smemo zaupati tistemu, ki ga ne poznamo, toda prijazni smo lahko z vsakim. Kakršno je naše obnašanje do drugih, tako se vedejo tudi drugi do nas. Z nevljudnostjo se ne boš nikomur prikupil, z vljudnostjo pa se približajo srca eno k drugemu.

Potovanje brez tovariša pa ima tudi svojo dobro stran. Sam delam načrte, ki se zdijo meni pravi. Na nikogar se ne oziram. Grem, kamor hočem in kadar hočem, ravnam se edino po svojem in ne po tujem prepričanju. Moja glava — moj svet. Navezan na spremljevalca bi moral večkrat ugoditi njegovi volji, čeprav bi se meni ne zdelo umestno. Spolniti bi moral tu in tam njegovo željo, ki ni moja. Kadar bi se ne ujemali nazori obeh, nastalo bi nasprotje in celo zamera. Sam moram biti pa z vsem zadovoljen, naj mi je všeč ali ne. Odgovoren sem za se in za nobenega drugega. Ako se mi izide po sreči, je dobro. Ako ni vse v redu, moram potrpeti, ker zadeva le mene.

V krilu božjem naprej! „Ti, Gospod, nam bodi pomoč v pripravljanju, tolažba na potu, senca v vročini, pokrivalo v dežju in mrazu, opora v utrujenosti, bramba v nesreči, palica na nevarni poti, zavetje v viharju.“ („Esto nobis Domine in procinctu suffragium, in via solatium, in aestu umbraculum, in pluvia et frigore tegumentum, in lassitudine vehiculum, in adversitate praesidium, in lubrico baculus, in naufragio portus.“ — Cerkvena molitev za popotnike.)

Przemyśl.

I.

Slovo. Višarski romarji. Iz Beljaka v Osoje. Grob poljskega kralja Boleslava.

Bogom, prijatelji! Na veselo svidenje, ko se povrnem!

Kako neznatna stvar je človek! Komaj nekaj kilometrov od doma, pa sem že tujec med tujci. Gledam po znanem obrazu, a nikjer ga ni. Poznajo me le tam, kjer sem stalno naseljen; ako grem malo črez mejo, se ne zmeni nihče več zame. Prej si domišljuješ, da si kaj, potem pa izveš, da nisi nič. Marsikdo se celo ponaša s svojo veljavo, ki jo ima v vasi, v trgu ali v mestu, toda ko pride med množico ljudi, izgine enako kaplji v veliki vodi. Le malo jih je, ki so tako srečni, da so si pridobili vsled ugodnega slučaja ali vsled posebne zasluge slavno ime.

Na Trbižu je vstopilo v vlak več slovenskih Korošcev. Bili so na svetih Višarjih. Star možiček mi je pripovedoval, kako lepo so opravili božjo pot, ker jih je spremljal Jozi, neki cerkvenik iz celovške okolice. Omenjeni cerkvenik ima menda poseben dar za vodstvo romarjev.

„Vso pot je bilo petje in žebranje, žebranje in petje,“ tako je pripovedoval mož. „Dvakrat nam je Jozi celo pridigoval. Prvič pri angelu, to je tam, kjer se loči od glavne ceste stranska pot na svete Višarje, drugič pa pri tisti kapelici na vrhu, ki stoji blizu cerkve. In kako zna govoriti! Še vsakemu duhovnu ne gre tako po vrsti, kakor je šlo njemu.“

„Ali ste si veliko zapomnili iz njegovega govora?“ vprašam jaz.

Mož je rekel, da prav veliko. Pri angelu je Jozi govoril tako-le: „Poglejte angela, ki ima roko stegneno naravnost proti cerkvi. Kaže nam, kam se moramo obračati v svojih potrebah. Saj jih imamo dovolj, in kar jih nimamo sami, imajo jih naši prijatelji, ki niso mogli iti z nami. Zato so nas prosili, da se jih spomnimo v molitvi. Čaka

nas še dve uri dolga pot, in sicer ne ravna, ampak strma pot na goro. Toda nikar se je ne ustrašimo! Kar vas je takih, ki boste danes prvič obiskali ta sveti kraj, naredite lesene križce, da jih ponesete na vrh. To vas ne bo nič otežilo. Ko jih boste odložili, zaupajte, da vam bo odvzetega ali vsaj olajšanega mnogo trpljenja, ki vas čaka v tej solzni dolini. Poleg pota boste našli reveže, ki prosijo podpore. Kdor more kaj dati, naj da, ker miloščina je pripomoček, da najdemo usmiljenje pri Bogu. Vam, ki ste že večkrat obiskali višarsko Marijo, je bila vsaka pot prišteta v zasluženje, prav tako vam bo tudi današnja. Vi pa, ki ste že v letih, boste težko hodili, a nikar ne pozabite, da je morebiti to vaše zadnje romanje na sveto goro. Voljno prenašajte težave potovanja in priporočite se s posebnim zaupanjem Materi božji, da vam mirno potekó odločeni dnevi življenja in da učakate srečno zadnjo uro.“

„Vi imate dober spomin,“ opomnim jaz, ko izgovarja pripovedovavec zadnje besede in si briše solze iz oči.

„Kako ne, saj je pridigoval Jozi tako prisrčno, da smo se, posebno kar nas je starih, vsi jokali.“

Potem je mož pravil, kako ginljivo je govoril Jozi pri kapelici na gori. Rekel je: „Sedaj se bodo izpolnile vaše želje, da vidimo preblaženo Devico, ki si je izbrala pred več kakor 500 leti v tej višini svoj sedež. Kdo bi mogel prešteti trume, ki so bile tukaj zbrane! Koliko je bilo uslišanih, da so šli potolaženi domov! Tudi mi bomo prejeli potrebnih milosti. Poslušajte zvonove, kako milo nas vabijo v cerkev.“

Zopet je možu zastajala beseda. Da bi dobil kratek oddihljej, pristavim opazko: „Tudi vreme ste imeli ugodno in razgled na okrog. V gromenju in dežju ni prijetno hoditi po takih gorah.“

„Dà, prav lepo je bilo. Naj še to povem, da smo se razvrstili v procesijo in pevajoč litanije prišli v cerkev. Jozi je šel na kor, se vsedel k orglam in tako lepo igral, kakor zna samo on. Dali smo mu vsak nekaj za njegov trud, toda vsega mu ne moremo povrniti, naj mu Bog povrne.“

V prijetnem pogovoru je minil čas do postaje Brnca, kjer sem se poslovil od Korošcev. Odšli so proti Rožu, mene je pa hlapon odnesel proti Beljaku.

Tukaj sem čakal skoro celo uro brzovlaka. Časa je bilo dovolj, da pogledam v mesto. Ko grem opoldne po velikem trgu, zazvoni angelovo češčenje. Zvon je s svojim mogočnim *c*-glasom krepko odmeval iz visokih lin. Srečeval sem mnogo ljudi, večinoma gosposkega stanu, pa nobenega ni bilo odkritega. Iz tega bi sklepal, da nimajo navade moliti. Morebiti mislijo, da se daje opoldne le „signal“ za kosilo. Zgodovina nam pa poroča drugače. Trikratno dnevno zvonjenje je zapovedal že papež Urban II., ko so se začele leta 1096 križarske vojske. Še bolj določno se omenja ta navada v 15. stoletju, zakaj takrat so bili kristjani v velikih stiskah. Turki so dobili prestolnico grškega cesarstva, Carigrad, v svojo oblast, in odprta jim je bila pot v Evropo (1453). Kmalu so pridrli pred Belgrad. Papež Kalikst III. je zaukazal, naj se povsod zvoni opoldne in moli v namen, da bi bili kristjani

rešeni sovražnikov svete vere. Ta navada se je ohranila do današnjega dne.

Beljačani naj ne pozabijo, da je zakleti sovrag krščanstva leta 1476 stikoval tudi po Koroškem. Rad bi bil spravil deželo v svojo sužnost, a vrgli so ga nazaj. Spomnim se, da sem videl pred več leti nad mestnimi vrati vzidanih nekaj krogel, ki so priletele v beljaško zidovje. Ne vem, ali so bile iz turških ali iz francoskih topov ob Napoleonovem času. Ta zgodovinsko važna vrata je dal mestni zbor podreti, in sicer zato, da se je podaljšal glavni trg. Tako se dela s starimi spominki! Samo zaradi tega, da postane mesto novošegno, mora pasti nad vse znamenita bramba iz davne preteklosti. To je omikana surovost sedanjih časov. Kje imajo sedaj hranjene tiste krogle, mi ni znano. Bržkone so v kakem muzeju, da jih nihče ne vidi.

Odpeljali smo se iz Beljaka. Ob severni strani nas spremlja planina Grlica, ki je visoka 1910 metrov, ob jugu pa se lesketa podolgovato osojsko jezero. Kjer je jezero najbolj ozko, pripelješ se v desetih minutah na nasprotno južno stran. Tukaj se vzdiguje velika četverooglata zgradba, nekdanji benediktinski samostan Osoje. Poleg njega pa stoji župnijska cerkev Marijinega vnebovzetja. Zakaj sem se tukaj oglasil?

Pravijo, da je dobil samostan ime Osoje (Ossiach) po grofu Ozius, ki ima v cerkvenem tlaku grobni spominek. Boljša razlaga se nam zdi iz besede „osoje“, kajti stari benedektinski dom stoji na osojah, t. j. obrnjen od solnca. Akoprav govori sedanji rod nemški jezik, smemo trditi za gotovo, da so prebivali nekdaj Slovenci v teh krajih, saj govoré njih sosedje ob Dravi še dandanes slovenščino. Če ima bližnja planina Grlica slovensko ime, zakaj bi tudi Osoje ne bile slovenske korenine?

Ustanovitev samostana sega v predavne čase nazaj, zakaj opatija Osoje je obhajala že v 17. stoletju tisočletnico svojega obstanka. Ako pomislimo, da je bil vpeljan benediktinski red leta 529, lahko verjamemo, da so se že kakih sto let pozneje naselili benediktinci na Osojah. Prej imenovani koroški grof Ozius jim je bil poseben dobrotnik, njegov sin Popo pa je vladal od 1019 do 1042 oglejski patriarhat. Žal, da so se morali menihi v dobi cesarja Josipa II. (1780—1790) izseliti in prepustiti poslopje drugim stanovalcem. Iz samostana se je napravila vojašnica. Tudi župnišče in šola imata tukaj svoje prostore.

Kakšna je cerkev? Lepa in primerna zgradba meri 31 metrov po dolgosti in 14 metrov po širjavi. Zidana je v renesanškem slogu s trojno ladjo in okrašena z osmimi oltarji. Stene so poslikane z raznimi podobami. Omeniti moramo bogato izrezljano leco in velike, dobro ohranjene stare orgle. Znameniti so spominki opatov, pokopanih pod cerkvijo. Gotski zvonik se ponosno vzpenja nad hišo božjo.

Nekaj izrednega je grob poljskega kralja Boleslava II. O poljskih kraljih bomo govorili več pri opisu mesta Krakov. Boleslava pa omenjamo že sedaj, ker je tukaj pokopan. Prav to je bilo povod, da sem obiskal Osoje ter v ondotnih zapisnikih poizvedel o čudni zgodbi njegovega življenja. Med resnico je pomešane morebiti nekoliko ljudske pravljice, toda glavni dogodki so zgodovinski.

Boleslav II. je podedoval poljsko krono po svojem očetu Kazimiru ter vladal od 1058 do 1080. Bil je pogumen, a predrzen vladar, odtod njegov priimek „Śmiati“, t. j. Predrzni. Njegovo zasebno življenje ni bilo posebno zgledno, toda nihče mu ni upal očitati napak, ker so se ga vsi bali. Le krakovski škof sv. Stanislav je stopil pogumno pred njega, proseč ga, naj ne dela očitnega pohujšanja. Ne enkrat, ampak večkrat je opozoril Boleslava, naj premaguje strasti. Žal, da so bili opomini brezuspešni. Kralj ni poslušal škofovega dobrega sveta, temveč se je še bolj raztogotil. Oholost pokaže s tem, da izda ukaz: „V Krakovu ne sme noben duhovnik brati sv. maše.“ Ker se škof ni zmenil za krivično prepoved, je poslal Boleslav vojake v cerkev sv. Mihaela, kjer je Stanislav maševal. Tu naj ga ubijejo. Vojaki prideró v cerkev, a nobeden si ne upa bliže njega. Slednjič pride kralj sam in zamahne z mečem po škofu. Stanislav se zgrudi z veliko rano na glavi mrtev pred oltarjem. To se je zgodilo 11. majnika 1079. Ko je izvedel papež Gregorij VII. o groznem hudodelstvu, je izobčil kralja iz cerkve. Poljski narod kralja ni več hotel pripoznati za svojega vladarja, in Boleslav, nikjer varen življenja, je begal sem ter tja. Ker mu huda vest ne da pokoja, napravi se v Rim, da bi dobil ondi odpuščenje svojega hudodelstva. Na povratku iz Rima pride Boleslav na Osoje. Tu si izbere tihi benediktinski samostan poleg jezera za nadaljno bivanje. Pravljica govori, da se je kralj delal gluhomutastega in prosil le z vnanjimi znamenji, naj ga vzamejo kot hlapca v službo. Takratni opat Tevho je sprejel neznanega moža za hlapca. Kot tak je Boleslav napravljal drva in donašal vodo za samostan. Nobeno delo se mu ni zdelo pretežavno. Poleg tega je bil zaradi stroge pokore vsi družini lep zgled. Menihi bi bili radi zvedeli, kje je ta človek doma, toda nobene besede niso mogli spraviti iz njega. Šele na smrtni postelji je razodel Boleslav skrivnost, kdo je in kako zločinstvo je učinil. V dokaz resnice pokaže kraljevi prstan, po katerem so se vsi prepričali, da je Boleslav res poljski kralj. Spravljen z Bogom je sklenil leta 1089 svoje življenje, ko se je osem let pokoril na Osojah. Menihi so v slovesnem pogrebu pokopali truplo v cerkvi. Poljaki, osobito zgodovinarji, pa obiskujejo še dandanes grob „Boleslava Śmiatego, krola-pokutnika“ (Boleslava Predrznega, kralja-spokornika). Vpisujejo se v spominsko knjigo, ki je hranjena med farnimi knjigami. Ondi jo lahko vsak pogleda, če bi prišel na Osoje.

Grob se nahaja v temeljnem zidu na severni strani cerkve, t. j. med oltarjema evangeljske ladje. Prej je bil pokrit z navadno opeko, sedaj so vložili nanj kamenito ploščo z napisom: „BOLESLAUS REX POLONIAE“ (Boleslav, kralj poljski). Da je grob bolj očiten, napravili so Poljaki na vnanji cerkveni steni spominek, ki naznanja, kdo tukaj počiva. Boleslava vidimo opravljenega v kraljevi obleki. Okoli njega je sedmero slik, kazočih vso dogodbo, kakor smo jo opisali. Nižje opazimo osedlanega konja brez jezdeca, kar pomenja, da je izgubila žival svojega gospodarja. Na spominku se bere napis:

Occidit, Romam pergit, placet Ossiach illi,
Ignotus servit, notus pia lumina claudit,
Ossiach hinc placat tibi, Stanislae, tyrannum
Mitem, quod factum coelestibus intulit astris.

Prosto poslovenjeno bi se glasilo: „Po umoru je popotoval v Rim, všeč so mu bile Osoje, kjer je služil nepoznan, znan pa je zaprl spokorne oči. Osoje so ga pomirile s teboj, o Stanislav. Trinoga so vkrotile in ga pripeljale v nebeško luč.“

Veliko je bilo hudodelstvo, katero je storil nesrečni kralj, velika pa je bila tudi pokora, ki jo je prostovoljno prevzel in delal do zadnje

Notranjščina cerkve. Osoje. Grobni spominek kralja Boleslava.

ure. Omadeževal je s svojim zločinom domovino, toda izpral je ta madež s solzami kesanja.

Poljaki pa naj napravijo Boleslavu dostojnejši spominek, kakor je sedanji s poslikanimi deskami. Ako so v krakovski škofijski cerkvi postavili svojim kraljem tako krasne nagrobnike, naj bi dobil kaj boljšega tudi „nemi spokornik“.

Tu dostavimo pesem, ki jo je zložil slovenski pesnik Anton Aškerc v spomin kralju Boleslavu.

Osojski mutec.

„Pozdravljam te, oj temni, stoletni samostan,
pozdravljam te, zelena jezerska, tiha plan!
Prelepi, skriti biser koroške ti zemljé,
bo li miru kraj tebe tu našlo mi srce?“

Popotnik kdo si tuji, ki sam s seboj golčiš,
ob jezeru Osojskem po cesti mi hitiš?
Junaška ti je hoja in plemenit je stas,
oči žare ti živo, a bled je tvoj obraz.

Priromal je pod goro do samostanskih vrat,
pred samostanom sivi sprehaja se opat.
A romar ta je mutec, nagovora ne zna,
odgovor on menihu na listu pisan da.

„Kaj čitam v pismu tvojem? Iz Rima si prispel?
In tu pri nas ostati, počiti bi se htel?
Le z mano, mož pobožni! Če srce ti zvesto,
za hlapca nam očetom boš služil ti lehko!“

Molče gre za opatom črez samostanski prag.
Najnižje posle v hiši on dan opravlja vsak.
Najprvi je na nogah, ko jutro se rodi,
poslednjemu na večer sen stisne mu oči.

In nihče več ne vpraša, kdo on je ter odkod,
kje zibelka mu tekla in kje njegov je rod;
neznan, kot bil je prišel, in tuj ostane vsem —
kdo pač bi z njim se menil — saj mož je tih in nem!

*

Bolnika dnes previdet osojski gre opat,
tam v celici tesnobni leži mu nemi brat.
Na postelji ubožni je mutasti bolnik,
s popotnico približa se mu izpovednik.

„Oh, oče moj častiti, poslušajte me zdaj!“
Čuj, govori li mutec? Godi se čudo — kaj?
Ni bil li v samostanu nad sedem dolgih let?
In zdaj zna govoriti, kar mogel ni popred!

Počasi govoré si razbremenjuje vest,
o dneh preteklih burnih — oj, dolga je povest!
Povest o škofu svetem — Stanislav mu ime —
ki z mečem on je nekdaj prebodel mu srce . . .

*

In ko je na Osojah napočil tretji zor,
mrtvaške pesmi v cerkvi menihov pel je zbor.
Na sredi cerkve v krsti je hlapec nemi spal,
za njega v plašču črnem opat je mašo bral.

Pel mašo oča Tevho in molil je tako:
„Naj pride njega duša, o Bog, tja gor v nebo!
Glej, delal je pokoro naš nemi samotar,
brat Boleslav, kralj poljski . . . zavreči ga nikar!“

II.

Oče in hči. Breže. Skozi Zgornje Štajersko. Črez Semernik (Semmering). Dunajski izletniki.

Bolj ko sem se oddaljeval od doma, lažje mi je bilo pri srcu. Človek pride iz enoličnosti domačega življenja med šumno vrvenje, da pozabi vsakdanje skrbi ter se razvedruje ob vedno novih prizorih.

Ozka dolina, ki oklepa osojsko jezero, začne se polagoma širiti. V okolici Šentvida, nekdanjega glavnega mesta Koroške, je že razgrnjena pred nami lepo obdelana planjava. Tu dobim za tovariša prijaznega gospoda in njegovo trinajstletno hčerko Kristino. Deklica je imela belo obleko, in okoli vratu ovito leskečo verižico z zlatim križcem. Okus glede barv je sicer različen, toda nežnejše barve menda ni od bele. Škoda, ker ima tako hudega sovražnika — madež. Vsak madež, ki se drugod težko zasledi, se takoj pozna na beli obleki. Treba je skrbno paziti, da se ne onesnaži. Onesnažena bela obleka je namreč grja kakor vsaka druga. Tudi dekličin obrazek se je dobro skladal z njeno opravo. To bledo, zdravo lice in vsa vnanjost je odsev nedolžnega srca. Nimam navade, da bi tujega človeka izpraševal, odkod pride in kam gre, a tukaj se mi je govorjenje odvezalo kar samo po sebi. Dekle mi je odgovarjalo tako zaupno kakor staremu znancu. Spoznal sem, da se je to tudi očetu dobro zdelo. Pogledoval je sedaj otroka, sedaj mene, ter smehljale dostavljal svoje opazke. Pové mi, da mu je to edino dete zapustila ljubljena žena, katero je spremil pred tremi leti v zgodnji grob. On je sedaj brez tovarišice na svetu, Kristina pa brez matere. Lahko umemo, s kakó ljubeznijo je navezano srce zapuščenega očeta na hčerko, in kakšno rano bi mu zadala smrt, ako mu vzame še tega otroka. Prav žal mi je bilo, da sta se poslovila že v Brežah od mene. Rekla sta, da imata s postaje eno uro do doma.

B r e ž e (Friesach) so izmed najstarejših mest koroške dežele. S svojimi podrtimi gradovi delajo nenavaden vtis na popotnika. Kje so oni davni časi, ko so med tem močnim zidovjem stanovali in okolici gospodovali vitezi srednjega veka! Iznad porušenih gradov štrlí nekaj sivih stolpov nakvišku. Razvaline stoje na bližnjih gričih, ki jim pravijo Gayersberg, Petersberg in Virgilienberg. Tudi solnograški in lavantinski škofje so imeli tu svoje graščine. Med mestnimi cerkvami omenjam dominikansko, zgrajeno v gotskem slogu. Pod leco se bere v tlak vsekani napis: „Hic stabat Thomas ab Aquino“. (Tukaj je stal Tomaž Akvinski.) Svetnik, ki ga prištevamo prvim krščanskim modroslovcem, je živel od 1226 do 1274 ter se mudil na svojem potovanju v tukajšnjem samostanu pol leta.

Železnica se vije skozi ozko sotesko navzgor. Kmalu smo na z g o r n j e š t a j e r s k i h t l e h. Na obeh straneh se prikazujejo visoke planine, pod njimi pa se širijo temni gozdi. V njih imajo dom jeleni, katerih je dovolj v tem gorovju.

V Neumarktu se nam je pridružil sin planin v zelenih nogavicah in irhastih hlačah. Za klobukom je imel pripeto običajno brado divje koze, črez ramo pa obešen nahrbtnik. Obraz kaže, da je preživel mož že marsikatero zimo, vkljub temu je mladeniške volje in voditelj živahne zabave. Imel ga je nekoliko v glavi, a ne smem reči, da nam je bil nadležen, celo radi smo ga poslušali. S krepkim glasom je pripovedoval o dogodkih svojega življenja. Vsega mu seveda nismo verjeli, ker dobro poznamo bujno domišljijo starih lovcev. V Judenburgu nas je zapustil s pozdravom: „B'hüt euch Gott olle zomm!“ (Obvaruj vas Bog vse skupaj!) Pogledal sem za njim, kako bo kaj stopal. Videlo se je, da so noge v nasprotju z evropskim ravnotežjem, in da se mu še bolj zapletajo kakor jezik.

Peljemo se pod vznožjem rotenmanskih planin. Tovarišica nam je zelenkasta Mura, ki obrne svoj tok poleg mesta Bruck na južno stran, naša vožnja pa gre ob vodi Murici višje in višje proti Semerniku. V Mürzzuschlagu so vpregli velikansko lokomotivo, ki nas je potegnila črez prehod. Nekateri so jo šli gledat, a jaz sem si v vozu predstavljal velikost in moč stroja, ki bo moral vleči sebe in ves vlak črez goro.

S e m e r n i k loči Štajersko od Spodnje Avstrijske. Črezenj so speljali v letih 1848—1854 gorsko železnico, ki se začenja v Mürzzuschlagu in končuje v Gloggnitzu. Dolga je 57 kilometrov ter ima 15 predorov in 16 mostov. Najhujša strmina je 1 : 40, to se pravi: na 40 metrov daljave se vzpne železnica en meter višje. Da so se izognili vrhu Semernika, prevrtali so goro nekoliko nižje in naredili 1431 metrov dolg predor. Vlak ga prevozi v treh minutah. In prav v tem predoru doseže železnica najvišjo lego 896 metrov. Ako primerjamo to višino z drugimi prehodi, vidimo, da je Semernik izmed bolj nizkih gorskih železnic. Proga črez Arlberg na Tirolskem je na primer speljana 1303, črez Brenner pa 1370 metrov visoko.

Dan se je začel nagibati proti večeru. Oblaki so se rdečili od zahajajočega solnca in zlatili gore. „Schau die schönen Rosenwolken!“ (Glej lepe rožnate oblake!) je rekla pesniško navdahnjena gospica svoji prijateljici. Občudovali sta krasni prizor toliko časa, da je živa barva obledela. Sledil ji je mrak in za mrakom je nastopila noč. Vsak dan se končuje s temo. Prav tako se bo dokončal večer našega življenja. Ko se začuje poleg tega še večerni zvon, vabeč k molitvi in počitku, zdi se, kakor da bi nas spominjal onega pokoja, ki ga dobimo kdaj v družbi spečih na blagoslovljeni njivi.

V Payerbachu so se napolnili vozovi z veselimi Dunajčani, ki so se vračali z nedeljskega izleta. Večina je imela turistovsko opravo. Pogovor se jim je sukal o prestanem trudu n a p l a n i n i R a x, o žeji, ki je sedaj potolažena, o krasnem vremenu, katero so imeli danes itd. Eden si je pretegnil nogo v gležnju. Težko se je opiral na njo ter tožil, da ga zelo boli. Dva sta bila pa precej hudo opraskana po rokah. Tovariši so jih tolažili, da za to malenkost ne bo treba iskati zdravnika, ker izgine sama po sebi.

Hoja po gorah se je razvila dandanes v pravo strast, dasi je sama na sebi koristna in blažilna. Narava s svojim veličastnim skalovjem

vpliva s posebno močjo na človeka. Hribolazec se zaveda, da je premagal neko težavo, težavo namreč, da je srečno priplezal na višino. Stoječ velikanu na glavi, ima nad seboj nepregledni višnjevi obok. Spominja se Stvarnika, čigar dom so nebesa, zemlja pa podnožje njegovih nog. On je vsemogočen, človeško bitje pa tako majhno, da zgine pred njim v prah. Kako se razveseliš v skalnati puščavi, kjer je skoro vse zamrlo, nežne cvetke! Nikogar nima, da bi ji stregel, pa vendar dobiva rose in solnčnih žarkov, da se razgrinja krasneje kot dobro gojena cvetica na vrtu. In kako lep je razgled, ki ga imaš na visokem vršacu! Tu pozabiš morilnih skrbi, ki te spremljajo v nižavi. Tu postaneš zopet sin prirode in se ne ponašaš s svojo častjo, temveč spoznaš, da si to, kar si — umrjoč človek.

III.

Na Dunaju.

V pozni noči smo prišli na Dunaj. Kakor vseh svetnikov večer na pokopališču, tako miglja vse polno lučic na južnem kolodvoru. Ob tirih in menjalnikih gorijo pritlične svetiljke, ki dajejo vlakom znamenje, kje je njihova pot. Tudi mesto je sijajno razsvetljeno po mogočnih žarnicah, ki vsipajo luč na okrog. A nikamor me ni veselilo več, in nobene druge zabave nisem želel kakor počitka, ki naj me okrepča za prihodnji dan.

Opisovanje Dunaja sicer ni namen naši knjigi, a popolno ne smemo prezreti cesarske prestolice in kar brez sledu izginiti proti severu. Toda cenjeni bralec naj se ne boji, da bi ga mučili dolgo časa z rečmi, katere je že sam videl ali vsaj čital o njih.

Prva pot me je pripeljala v cerkev sv. Štefana, ki je najstarejši spominek nekdanjih časov. Pred to krasno, osivelo stavbo se vsakdo ustavi in jo ogleduje. Znano je, da se nahaja na Dunaju le malo srednjeveških ostankov. Nekaj je bilo pokončanega, nekaj predrugačenega, vse je postalo novodobno. Zato je cerkev sv. Štefana, ta častita starina, toliko večji ponos celemu mestu. Zgradili so jo v 14. stoletju iz četverooglatega kamenja. Prvotna cerkev je bila delana v romanskem slogu, a sedanja se odlikuje po lepi gotiki. Svetišče je bilo posvečeno leta 1340, trojno ladjo pa so dozidali pozneje. Hiša božja meri po dolgosti 108, po širjavi 28, po višini 27 metrov. Gotsko-mrežaste oboke podpira 18 močnih stebrov, ob stebrih in stenah stoji 38 oltarjev. Poleg tega jo krasi mnogo starih spominkov, kakor na pr. nagrobnik cesarja Friderika III. († 1493), spominek rešenja Dunaja ob času turškega nasilstva leta 1683, spominki dunajskih škofov itd.

Na evangeljski strani povprečne ladje je klečalo veliko mladega ljudstva pred Marijino podobo. Vsak je naredil pri poslovu tri križe z roko na železno mrežo, s katero je slika zavarovana. Mikalo me je, izvedeti kaj več o tej stvari, in izvedel sem sledeče:

Podobo je dal leta 1676 na les slikati ogrski kmet Cigri. Ker mu je pa slikar preveč računil in mu ni nič jenjal na ceni, Cigri ni

hotel vzeti slike. Vzel jo je neki drugi kmet, plačal za njo šest goldinarjev ter jo daroval grško-katoliški cerkvi Peč v erlavski škofiji na Ogrskem. Tukaj je visela slika dvajset let in nihče se ni zmenil dosti za njo. Kar zapazijo 4. novembra 1696 solze v Marijinih očeh. Čudovita prikazen se je z malimi presledki še parkrat ponovila. Obče se je govorilo, da pridejo solze odtod, ker je bila podoba tako zapuščena. Leta 1697 so jo dobili na Dunaj, kjer so jo razpostavili v več cerkvah v češčenje. Slednjič je našla stalni prostor v cerkvi sv. Štefana. Dali so ji ime „rosa mystica“ (skrivnostna roža). Cesarica Eleonora, soproga cesarja Leopolda I., ji je oskrbela dragocene okraske.

Tudi ob vnanjih cerkvenih stenah je vzidanih mnogo važnih starin. Med njimi sem ogledoval kamenito leco, raz katero je pridigoval glasoviti frančiškanski oče Ivan Kapistran (1385—1456). Rojen v Kapistranu na Neapolitanskem si je po dovršenih šolah izbral sodnijski stan, toda prišel je vsled ljudske vstaje v zapor. Tukaj mu je dozorela misel, da se bo posvetil duhovski službi. Rešen ječe je stopil Kapistran po smrti svoje žene v samostan sv. Frančiška ter postal izmed najslavnejših govornikov 15. stoletja. Zaradi njegovih posebnih zmožnosti so ga pošiljali papeži na razne kraje kot posredovalca v cerkvenih zadevah. Leta 1447 ga je poslal papež Nikolaj V. kot komisarja na Avstrijsko. Sedaj se je začelo njegovo delovanje v teh deželah. Ko so dobili Turki leta 1453 Carigrad v svojo oblast, je prišel sultan Mohamed II. z mogočno vojsko do trdnjave Belgrad. V tej stiski veli papež Kapistranu, naj oznanuje sveto vojsko zoper nevernike. Kapistran je navduševal kneze za boj ter pridobil v kratkem veliko tisoč vojakov, s katerimi je šel v Belgrad. S križem v roki je klical armadi: „Pogum! Borite se za Kristusa in njegovo cerkev!“ Akoprav majhna po številu, premagala je vendar krščanska vojska mnogoštevilnega sovraga in ga zagnala nazaj. Turki, ki so imeli kristjanom v zasmeh ogrnjene svoje konje z mašnimi plašči, iskali so sedaj pota, po katerem bi bolj varno in hitro odšli.

Kmalu po tej zmagi zboli Kapistran na mrzlici v belgrajskem vojaškem taboru. Prepeljejo ga v neki samostan na Ogrskem, kjer dokonča slavno in sveto življenje 23. oktobra 1456. Slikajo ga s križem v eni in z zastavo v drugi roki.

Cerkvi sv. Štefana je prizidan na južni strani veličasten stolp, visok 136·8 metrov. Zdi se, kakor bi bil sam zrasel iz tal. Spodaj širok, postaja proti vrhu vedno ožji ter se končuje v vitko piramido, ki se vidi daleč okrog. Stolp, dozidan leta 1433, bi najlažje primerjal velikanski jelki, ki razprostira spodnje veje široko na okoli, zgornje pa stiska bolj in bolj skupaj, dokler se ne izgubi celo deblo v tankem vršičku.

Čakaj, ker si tako ponosen, te obiščem v gornjem nadstropju! Čemu bi se pehal med ljudmi in letal iz ulic v ulice, mar bom gledal na Dunaj od zgoraj doli. Glavni cerkvenik, ki je jako imeniten gospod, odloči enega svojih služabnikov, da me spremlja na stolp in mi pove, kar bi ga vprašal. Dunajčani so zelo vljudni ljudje, tak je bil tudi moj spremljevalec. Nagovarjal me je s častitim naslovom „Euer Gnaden“ (Vaša milost). S takim naslovom me do sedaj še ni nihče počastil.

Razume se, da mi je bila ta odlika prikupljiva, kakor bi bila tudi vsakemu mojih čitateljev. A tako preprost zopet nisem, da bi ne spoznal, kam meri ta naslov. Treba je namreč seči bolj globoko v denarnico, ako me kdo imenuje ‚milostljivega‘ gospoda‘.

Prilezla sva po 533 stopnicah v zračno višavo in pregledala staremu Štefeljnu obisti. Zanimal me je osobito veliki zvon. Ljudje pravijo, da ima toliko stotov, kolikor je dni v letu. Drugi govoré, da drži deset velikih kadi kislega zelja. „Die große Bummerin“ — tako ga imenujejo — poje le o največjih praznikih. Spodaj, kjer je zvon najbolj širok, mu znaša premer tri metre in pol. Toliko meri namreč ravna črta skozi sredo zvona od enega roba do drugega. Vlil ga je iz uplenjenih turških topov na povelje cesarja Jožefa I. zvonar Janez Achamer leta 1711. Ker tehta velikan 19.800 kilogramov, ne gonijo vsega sem in tja, ampak štirje možaki zaganjajo samo kembelj, da udarja ob zvon. Prej omenjeni zvonar Achamer je umrl 9. decembra 1712. Takrat je vsled ljudske pravljice zvon sam z mogočnim glasom naznanil njegovo smrt.

Sedaj se ozrimo okrog sebe. Ves Dunaj s svojimi cerkvami in z nebrojem palač se širi pred očmi. V roki držim papirnati načrt mesta, pod seboj pa gledam Dunaj, kakršen je v resnici. Iz ulic se čuje zvonjenje, pisk, tromba, ropot, kratko vsi mogoči glasovi. Po tlaku tekajo dvonožne mravlje ter hité ena mimo druge, kakor bi se skušale v hitrosti. O uboga človeška stvar, kako si majhna, a kako silovit je tvoj duh, ki je izumil toliko čudovitega!

Kot prijatelj gotskim stavbam sem obiskal še votivno ali obljubno cerkev. S svojima dvema stolpoma ni le kras Maksimilijanovemu trgu, temveč vsemu Dunaju. Postavili so jo v zahvalo srečne rešitve cesarja Franca Jožefa I. iz morivčeve roke. Krojač Libeny je napadel 18. februarja 1853 takrat še le dvaindvajset let starega vladarja. Cesarjev spremljevavec O' Donell je zagrabil hudodelnika in ga vrgel ob tla. Na pomoč mu je priskočil meščan Ettenreich, in Libeny se ni mogel nikamor več ganiti. Rana, katero je zadal morivec cesarju zadaj na vratu, k sreči ni bila smrtno nevarna. Lahko si mislimo, kako veselje je zavladalo ob novici, da je bil cesar rešen iz velike nevarnosti. V vedni spomin tega dogodka so zgradili prelepo votivno Izveličarjevo cerkev, za katero so skladali denar vsi avstrijski narodi. Izmed 75 načrtov se je sprejel načrt mladega stavbenika Henrika Ferstel, kateremu je služil kot vzorec slog najstarejših gotskih cerkvâ na Francoskem. Gotski slog namreč nima svojega izvira pri Nemcih, ampak pri Francozih. Stavbo so gradili od 1856 do 1879. Nad glavnim vhodom se vzdigujeta vitka zvonika, izmed katerih ima vsak 99 metrov visočine.

Kakor pri sv. Štefanu, tako imajo tudi tukaj varno zavetje mnogoštevilni golobje. Ta pisana perutnina dela mestnemu oskrbništvu ne malo preglavice. Živalica se je tako namnožila, da se sprehaja v velikih trumah po raznih trgih ter pobira brez strahu ostanke žita in drugih drobtinic. Domači so dunajski golobje kakor naši piški, vendar se znajo toliko varovati, da nisem mogel nobenega ujeti z roko. A vse bi se potrpelo, ako bi ne delali nesnage. Golobe nam stavijo v

zgled krotkosti in snažnosti, toda ne po pravici. Kdor jih je opazoval, dobro ve, da so si zelo sovražni. Zaradi gnezda se pipljejo tako neusmiljeno, da odletava perje od njih, in velikokrat imajo krvave dvoboje med seboj. Poleg tega onesnažujejo zidovje, okna itd. Znano je tudi, da kmetje ne vidijo radi, ako ima kdo v bližini njihovega posestva veliko golobov.

Tudi dunajski mestni zbor premišljuje, kaj bi bilo storiti z njimi. Cerkve, očitni spominki, državna in zasebna poslopja — vse jim služi v prijetno stanovanje. Kjer je pripraven kotiček, naj je svetnikov rokav, ali prostor za junakovim vratom, gube obleke in drugo — povsod nanosijo slame, na kateri prebivajo stari in mladi. Golobje so torej, ako ne šiba, vendar nadloga za Dunaj. Vprašanje je, na kak način bi se omejilo njihovo število. Streljati jih nihče ne sme, to se v tako obljudenem mestu razume po sebi, zakaj namesto goloba bi bil lahko zadet kak človek. Nekateri svetujejo, naj se jim uničujejo gnezda. Toda velikokrat se pride težko do njih, ali se sploh ne more priti. Zoper ta predlog se je oglasilo tudi društvo za varstvo živali, češ, da bi bilo razdiranje gnezd in pobiranje mladega zaroda trpinčenje. Drugi predlagajo, naj se izumi naprava, s katero se bodo golobje živi lovili in potem dajali revežem za hrano. Dandanes, ko so ljudje tako modri, se bo že dobila kaka bistra glava, ki bo kos tej nalogi. Menda ne bo treba čakati, da bi se še le rodil kak veleum za to iznajdbo.

Naj omenim še neznatno stavbo, zidano v barok-slogu 17. stoletja. To je kapucinska cerkev v notranjem mestu na trgu „Neuer Markt“. V bližnji okolici je vse veliko in imenitno, le ta cerkev nima po vnanji podobi nobenega posebnega okraska. Skozi preprost glavni vhod prideš v hišo božjo, ki ima eno ladjo in na vsaki strani eno kapelo. Pa vendar je važnega pomena v avstrijski vladarski rodovini. Pod cerkvijo so namreč obsežni prostori, kjer spé slavni mrtveci habsburške hiše. Napis „Kaisergruft“ ti pové, da je tukaj cesarsko pokopališče. Na obeh straneh dolgega obokanega hodnika so postavljene rakve, nad 120 vseh skupaj. V njih počivajo telesni ostanki tistih, ki jim je bila določena visoka čast na zemlji; toda ni jih obvarovala smrti. V tem podzemeljskem hramu je dobil prvi stanovanje cesar Matija, ki je umrl l. 1619, ob času, ko je pravkar izbruhnila tridesetletna vojska.

Zamišljen stopaš poleg krasno izdelanih rakev, ki so opletene z dragocenimi venci, a znotraj prebiva trohnoba.

IV.

Pri ruskem poslanstvu. Odhod z Dunaja. Wagram. Na Moravskem. Slovaki.

Na Dunaju sem se zglasil pri ruskem poslanstvu, da mi potrdi popotni list v Rusijo. Vratar mojega gostišča „pri zlati raci“ mi je povedal, da se nahaja dotična pisarna v tretjem okraju (Land-

straße), Reisnerjeve ulice št. 47. Po dolgem iskanju sem dobil imenovano poslopje. Blizu njega stoji lepa zgradba, ki se spozna po kupolah kot ruska cerkev.

Pri hišniku izvem, da pisarna dopoldne ni odprta, ampak samo od pol dveh do pol treh popoldne, naj pridem torej ob onem času. Tega naznanila se nisem razveselil, ker sem bil namenjen takoj odriniti z Dunaja. Vendar sem hotel poskusiti, da me sprejmo že sedaj. Če imajo uradniki le eno uro službe na dan, jim gotovo ne bom preveč nadležen.

„Morebiti se me pa gospodje vseeno usmilijo?“ vprašam hišnika. „Mudi se mi naprej.“

Mož je bil tako prijazen, da je sporočil mojo željo načelniku, in ta mi je dovolil vstopiti.

Akoprav me ne prištevajo med male ljudi, je vendar pred mano stoječi ruski uradnik za dobro glavo večji od mene. Njegov prijazni obraz kaže, da ima gospod tudi dobro srce. Naznanim mu zadevo, ki me je semkaj pripeljala. Potem mu podam popotni list, katerega mi je v imenu deželne vlade dalo okrajno glavarstvo v Radovljici. Pazljivo ga prečita in primerja mojo osebo z ono, ki je opisana v popotnem listu.

„Vse dobro, toda Vi ste katoliški duhovnik, morebiti celo jezuit?“

Take opazke nisem pričakoval. Bržkone mi bo še trda hodila zaradi tega zadržka.

„Jezuit nisem,“ odgovorim, „ampak sveten duhovnik.“

„To je že skoro tisto,“ odvrne poslanec. „Po naši postavi iz leta 1863 morajo imeti vsi katoliški duhovniki, ako hočejo potovati na Rusko, dovoljenje od ruskega ministrstva. Brez tega dovoljenja ni mogoče podpisati popotnega lista. Res je sicer, da zadeva omenjena postava le jezuite, a raztegnila se je na vse duhovnike rimske cerkve. Obžalujem, da ne morem ustreči.“

Že sem imel pripravljene besede: „In zakaj?“ toda zatrl sem vprašanje. Saj mi poslanec ni dolžan, razlagati vzrokov. Tudi se ne spodobi, vpraševati kaj takega. Postava je postava.

„Ali odpotujete sedaj nazaj?“ me vpraša.

„Nazaj ne grem, ker želim obiskati severne dežele našega cesarstva. Ob tej priliki bi bil seveda rad pogledal na Rusko, a kakor se kaže, ne bo mogoče. Oprostite, je-li v Lvovu tudi rusko poslanstvo ali vsaj konzulat?“

„Dà,“ odgovori poslanec smehljaje. „Mislite, da boste ondi bolj srečni? Le se oglasite, upanje in pogum človeka ne smeta zapustiti.“

S temi besedami mi je podal roko, in odšel sem. Akoprav je bila pot brezuspešna, me je vendar razveselilo prijazno občevanje visokega ruskega uradnika.

Na severnem kolodvoru Ferdinandove železnice je bilo še dovolj časa za okrepčilo. Glavni natakar z zardelim nosom in s kratkimi ščetinastimi brkami pod nosom se je kazal prav pozornega na mojo malenkost. Pozna se mu, da je že marsikatero noč prečul v pivnicah in stregel že mnogim gostom. Z oblastnim glasom in s kratkimi besedami je veleval malemu strežniku, naj hitro donese, česar zahtevam.

Tem malim fantom pravijo „piccolo“. Ker se še le vadijo v natakarski službi, morajo biti najmanjšemu povelju pokorni, in ne smejo besedice nazaj odgovoriti. Pripravljeni so vselej in za vsak posel, sploh poljubno orodje v rokah višjih natakarjev, svojih predstojnikov. Koliko stopinj mora „piccolo“ narediti vsak dan! In če se ne suče naglo, ga obkladajo z raznimi, ne prav lepimi priimki. Vrh tega ga doseže še tu in tam kaka zaušnica.

Pri mizi, kjer sem sedel, si je izbrala prostor neka dama. Ali je bila gospa ali gospodična, mi ni znano. Videti je v takih letih, da bi ne povedala rada, koliko je stara. V začetku sva oba molčala, kakor je pri neznanih ljudeh navada. Pozneje sva začela govoriti, in povod najinemu znanju je bil njen črni psiček. Zadišala mu je tista okusna stvar, ki se izredi v svinjakih, pa je vendar vsakemu všeč. Psiček je zaupno postopal okrog mene, skočil na bližnji stol in pokazal, da zna tudi prositi. Dami se je dobro zdelo, da se zanimam za njenega malega tovariša. Razvil se je sledeči pogovor:

Jaz: „Kako je ime Vašemu spremljevavcu?“

Ona: „Cukerl se imenuje.“

Potem ga pogladi po hrbtu z besedami: „Nicht wahr, Zuckerl?“ Pes pogleduje z živahnimi očmi sedaj mene, sedaj svojo gospodinjo.

Jaz: „Brihtna stvarica.“

Ona: „Ne morete si predstavljati njegove razumnosti. Mnogokrat sem že pričakovala, da bo kar spregovoril. In kako mi je zvest! Nikamor ne gre od mene, sumljivega človeka pa kar ne pusti blizu. Zato ga vzamem vselej s seboj, kadar kam potujem. Enega imam še doma, toda ta mi je mnogo ljubši.“

Cukerl je menda vedel, da ga gospa hvali, zato je samega veselja parkrat kihnil. Tudi z ušesi je migal in z repom pahljal sem ter tja, a ni mogel veliko, ker je imel oboje precej pristriženo.

Jaz: „Nikakor se ne čudim, da tako ljubite žival. Mački ni zaupati, a na psa se brez skrbi zanesemo. Celo zgled bi nam bil lahko glede poštenega in odkritega značaja.“

Ona: „Veseli me, da ste mojih misli. V Gradcu, kjer prebivam, so nam tako podražili pasji davek, da moramo plačevati od vsakega psa 16 kron na leto. No, naj bo, koliko pa je zabava vredna!“

Sedaj začne klicati vratar: „Nach Floridsdorf, Wagram, Lundenburg, Ungarisch-Hradisch . . . einsteigen.“ Moja znanka je rekla, da odide s poznejšim vlakom obiskat neke sorodnike. Poslovila sva se torej, želeča eden drugemu srečno pot.

Hlapon me odpelje čez dolg železen most. Pod njim se vali mogočni Dunav. Prestolno mesto izginjuje iz pogleda, kakor bi se pogrezovalo v zemljo. Le stari Štefelj dviga svojo špičasto os v zračne višave.

V Wagramu prisopiha v naš voz kmetič, kateremu se je poznalo, da je moral zelo hiteti. Ves razgret in kipeč od vročine ni mogel spregovoriti nobene besede, le pot si je brisal z obraza. A videti je bil dobre volje, da je samega veselja ponavljal zapored „hi-

hi-hi!“ Drugega ni mogel v hudi sapi spraviti iz sebe. Ko se nekoliko umiri, začne pripovedovati, akoprav ga ni nihče vprašal: „Der Zug hat schon-gepfiffen, hi hi-hi, bin aber doch eingestiegen, hi-hi-hi!“ (Vlak je že žvižgal, pa sem vendar vstopil). To je govoril v tako rezkem, visokem glasu, kakor bi bil posnemal pisk vlaka. „Und hab' ihn doch erwischt — hi-hi-hi!“ pove še enkrat. (Pa sem ga vendar ujel.) Ves prizor je bil jako smešen in nenavadno zanimiv. Poprej smo sedeli molče eden poleg drugega, a sedaj nas je spravil veseli možiček v izredno dobro voljo. Mislil je, da se mi z njim veselimo in smejimo zato, ker je prišel še o pravem času v voz, toda smejali smo se iz

Ogrsko Gradišče.

drugega vzroka. Njegova izreka v visokem glasu se je kakor nalašč prilegala strojevemu pisku, odtod naša zabava. Tako razvedrilo, ko se človek prav od srca nasmeje, da mu stopijo skoro solze v oči, se ne dobi vsak dan.

Ker smo ravno v Wagramu, moram omeniti nekaj bolj resnega. Tu je bila 5. in 6. julija 1809 vojska med Avstrijci in Francozi. Naši armadi je načeloval nadvojvoda Karol, brat cesarja Franca I. Dasi je bila Avstrija takrat brez zaveznikov in je šla edino s svojimi vojščaki zoper močnega sovražnika v boj, so se morali vendar Francozi prvi dan umakniti nazaj. Toda zviti Napoleon se ni dal kar tako

ugnati. Crez noč je pomnožil vojsko za več tisoč mož ter prišel črez Dunav na popolno drugem kraju, kakor so naši pričakovali. Drugi dan (6. julija) je pričel zopet boj. Bitka je trajala le do poldneva, a bila je mnogo hujša mimo poprejšnje. Nadvojvoda Karol je pričakoval, da mu pride o pravem času njegov brat, nadvojvoda Ivan, s svojo vojsko na pomoč. Tudi z Ogrskega se je nadejal podpore, pa nikogar ni bilo. Zato se je moral umakniti proti Moravskemu. Izgube so bile na obeh straneh skoro enake, a končni uspeh je bil ugoden za Napoleona. Avstrija mu je morala vsled sklenjenega premirja v Schönbrunnu, gradu poleg Dunaja, 14. oktobra 1809 prepustiti več svojih dežel. Prav tega leta je pripadla tudi kranjska dežela s sosednimi pokrajinami Francozom in ostala v njihovi oblasti do leta 1813.

V okolici Wagrama in daleč naprej se razteguje obširna planjava. Povsod samo polje in skoro nikjer drevja. Kar na prostem so naloženi velikanski kupi slame, ki jo kmetje sproti vozijo domov, kadar jo potrebujejo. Ker so njive zelo oddaljene od hiš, imajo gospodarji na polju zidane pristave, kamor shranjujejo potrebno orodje in poljske pridelke. Ceste niso bele kakor pri nas, ampak temnosive. Tukaj bi namreč zaman iskal kamenja apnenca, ki ga imamo v julijskih planinah kolikor hočemo. Po reki Móravi, ki se vije v mnogih ovinkih proti svojemu iztoku v Dunav, je dobila vsa ravnina ime Moravsko polje (Marchfeld). Hribovcu se zdi tak kraj dolgočasen in bi se mu težko privadil.

Ko smo prestopili Moravin desni pritok Dije (Thaya) zapustili smo Spodnje Avstrijsko in prišli na Moravsko. Da bivamo na slovanskem ozemlju, nas spominjajo imena postaj: Nova ves, Lužice, Rohatec itd. Kako sem bil prijetno iznenaden, ker sem slišal in čital do sedaj samo nemščino! Prav tako nam kaže ljudska noša, da smo med drugim narodom, med moravskimi Slovaki. Možaki imajo visoke škornje, bele široke hlače iz konopnine in pri delu višnjeve predpasnike. Glavo jim pokriva okrogel klobuček z ozkimi krajci, ovit s pisanimi trakovi in mnogokrat okinčan s šopki. Črez obleko jim je ogrnjen plašč iz sivkasto-belega močnega blaga s širokimi rokavi. Namesto prostornih belih hlač oblačijo po zimi ozke hlače, narejene iz višnjevkastega sukna. Ženske nosijo kratka krila iz temnega ali črnega blaga, bele predpasnike in kratke jopiče. Lase prevezujejo z belim, pisano prešitim trakom. Dekleta spletajo lase v dve kiti, ki jim visita po hrbtu navzdol.

Slovaki prebivajo v južno-vzhodnem delu Moravskega. Njihov rod pa sega tudi črez deželno mejo, ker je naseljen onstran malih, takozvanih belih Karpat na severnem Ogrskem. Premožnejši so marljivi poljedelci, prebivajoči po rodovitnih ravninah na obeh straneh južne Mórave. Revnejši stanujejo v vzhodnih hribovitih krajih. Ljudstvo je krepko razvitega telesa in živahne narave. Slovaki imajo posebno veselje do petja. Med njimi je ohranjenih veliko narodnih pesmi, katere radi prepevajo doma in na polju.

V.

Velegrad.

Kdo vé, koliko bo izstopilo romarjev! Tako sem mislil, ko smo se ustavili na postaji Ogrsko Gradišče. In glej, bil sem sam.

Kdor gre v slavno-zgodovinski Velegrad, kjer sta bivala naša sv. apostola Ciril in Metod, pelje se do Ogrskega Gradišča. Od tu je še pičlo uro pešhoje do Velegrada. Kolodvorskemu vratarju sem izročil kovčeg, da ga je shranil do povrnitve. Izvoščik, čakajoč tujcev, je vpil od daleč nad menoj in kazal z roko, naj se vsedem v kočijo. Pa še to edino upanje mu je splavalo po vodi. Ako bi bil mož vedel, da hodim tako rad peš, bi me bil gotovo pustil v miru. Izvoščikom sem dal še bore malo zaslužiti. Brez nujne sile so mi vedno dobro služile zdrave noge, na katere se najbolj zanesem.

Potovanje je najlepše in najpoučnejše, če hodiš peš. Veliko srečaš ljudi, od katerih izveš marsikaj, ako se ti poljubi z njimi govoriti. Ker ne greš hitro, ti ostane vsaka reč dalj časa pred očmi, da si jo lahko ogledaš od več strani. Prav zato se ti okolica, skozi katero potuješ, vtisne v spomin, da jo težko kdaj pozabiš. Na železnici pa vse drvi mimo tebe. Vsled tega imaš popolno temne pojme o krajih, katere si na nji prevozil. Seveda je peš potovanje večkrat težavno, posebno ako nosiš kako težjo reč s seboj, zakaj za daljni svet ne potrebuješ samo denarja, temveč še kaj drugega. Mnogokrat pripeka solnce, obleka je vsa premočena, oglaša se žeja, žgo te noge, cesta postaja vedno bolj trda. Zato je dandanes zelo malo pešcev. Brez truda, hitro in dober kup se pride po železnici v najbolj oddaljene kraje. In vendar še nisem slišal, da bi bil kdo opeval vožnjo na železnici, opevalo pa se je, in se še opeva — pešpotovanje.

Ako se kdaj napotiš v Velegrad, ti ni treba hoditi v Ogrsko Gradišče. Le v slučaju, če bi rad ogledal to slovaško mestece, pojdeš tja. Oddaljeno je od kolodvora več kot četrt ure proti vzhodu, na Velegrad se gre pa proti zapadu. V suhem vremenu lahko zapustiš glavno cesto in greš v Velegrad po bližnici.

Tako polnih češpelj še nisem videl, kakor tod okoli. Več je viselo na njih sadja nego perja. Da se obvarujejo tatov, imajo gospodarji nočne čuvaje, ki prebivajo pod drevjem v majhni kolibi, iz desk zbiti in s slamo nastlani. Pot te vodi ob njivah, na katerih je videti največ pese in krompirja. Pred teboj se vzdiguje poraščeno gorovje, venčano s starim buhlovskim gradom. Ko si korakal kake pol ure, sprejme te prijazen gozdiček. V njem dobiš hladilno senco, ki jo dajejo gabri, breze, lipe in hrasti, pomešani eden med drugim.

Od daleč zaslišim veselo petje, ki prihaja vedno bliže. Kmalu se srečamo z živahno družbo. Bili so dijaki, vračujoči se iz Velegrada. V večjih in manjših gručah so šli mimo ter vljudno pozdravljali. Tudi jaz sem vihtel klobuk v odzdrav. Kako je prav, da zahaja mladina v Slovanom toli častiti kraj! Kje bi se mogla bolj navduševati za naše svetinje, za vero in materino besedo, kakor tukaj? Sveta blagosvetnika

Ciril in Metod naj jih izpodbujata k vsemu dobremu, da bodo koristili narodu, in tudi trpeli zanj, ako bi bilo treba.

Stopivši iz gozda ugledam v dolini veličastno dvostolpno cerkev, poleg nje pa obširno poslopje. Velegrad! Pozdravljena mi bodi starodavna častitljiva nadškofijska stolica sv. Metoda! Tukaj torej počivajo tvoje koščice! Tukaj je središče, katero sta si izbrala sveta solunska brata za apostolsko delovanje. Odtod so se razhajali oznanovalci krščanske vere k raznim slovanskim narodom. Tukaj so imeli svoj sedež velikomoravski knezi.

V Velegradu.

Ko se je knez Rastislav v svetnem oziru otresel Nemcev, želel je, da bi dobil tudi slovanskih duhovnikov. Zato je poslal pooblaščence v Carigrad, da bi izprosili pri grškem cesarju Mihaelu III. verskih učenikov, ki bi razumeli jezik Moravanov. Cesar je izročil to važno službo Cirilu in Metodu, ki sta bila v Solunu doma ter dobro znala slovanski govoriti. Z velikim veseljem je sprejel Rastislav božja poslanca, ki sta došla leta 863 v Velegrad. Sveta moža sta zbirala krog sebe ljudstvo in oznanjevala verske resnice v domačem jeziku. Cirilova bistra glava je iznašla tudi črke za pisavo ter ustanovila slovansko abecedo. Večjega posvetnega daru pač ni mogoče podeliti kakemu narodu, kakor če se mu z iznajdbo pismenk položi temelj za

slovstvo. S pomočjo nove pisave sta preložila sv. evangelij v slovanščino in obhajala božjo službo v tem jeziku.

Toda hud vihar je nastal zoper slovansko bogoslužje. Nasprotniki so trdili, da se sme Bog častiti le v treh jezikih, to je v judovskem, grškem in latinskem. Sveta brata se morata iti zaradi tega v Rim zagovarjat, a papež Hadrijan II. ju prijazno sprejme, občuduje njuno vnemo in potrdi slovanske cerkvene knjige, položivši jih na oltar sv. Petra (868). Žal, da Ciril ni več prišel na Moravsko nazaj, ker je umrl v Rimu 14. februarja 869. Metod bi bil rad poslal truplo materi v Solun, toda Rimljani so prosili, naj ostane pri njih telo tako svetega moža. Nato so ga slovesno pokopali v cerkvi sv. Klemena.

Metod prejme (869) od Hadrijana II. palij v znamenje nadškofijske časti in se vrne v Velegrad. Tu deluje goreče v višjepastirski službi. Pa nasprotniki ga tudi sedaj ne puste v miru. Sumničili so ga, da oznanuje krivoverstvo, ter ga imeli na Nemškem več kot dve leti zaprtega v ječi (872—874). Ko izve papež o tej krivici, zabiča nemškim škofom, da ne smejo več opravljati svoje službe, ako ne izpusté Metoda iz ječe. To je pomagalo. Metod dobi prostost, toda preganjanja še ni konec. Vdrugič se mora iti v Rim opravičevat in opraviči se tako sijajno, da ga papež Ivan VIII. objame in razglasi kot pravovernega (880).

Vesel se poda Metod k ljubim Slovanom nazaj, kjer deluje do svoje blažene smrti. Cvetno nedeljo leta 885 je šel zadnjič v velegrajsko cerkev. Čuteč, da ne bo več dolgo, poslovi se od vernikov ter jim priporoči, da naj bo Gorazd, rojen Moravan, njegov naslednik. V jutro tretjega dne je zaspal v Gospodu (6. aprila 885).

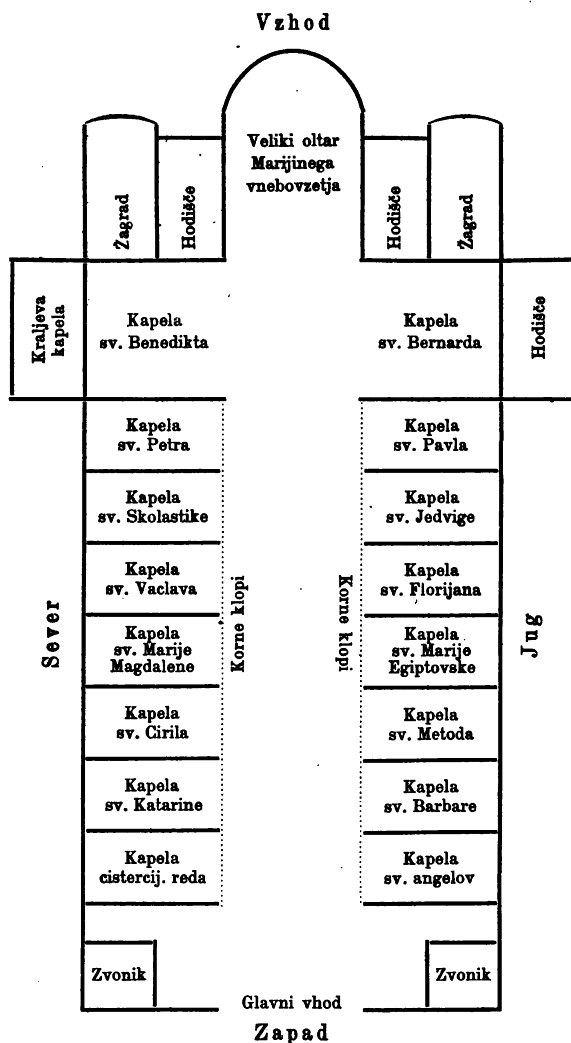
Tretje že zasvitalo je rano,
a nebo zmrači se od jadú,
čuj Metoda: „Delo dokončano!
Vidimo se, deca, pri Bogú.“
In že duh v nadzvezdne plava kraje,
lipa slavska se od bóli maje.
Plakaj, deca, plakaj bedni rod,
oča umrl, apostol je — Metod.

Kakor je nad smrtjo njegovega brata, sv. Cirila, žaloval Rim, tako — in še bolj — so žalovale slovanske pokrajine nad zgubo Metodovo. Truplo so položili v cerkvi k zadnjemu počitku, a še danes ni znan prostor, kje pravzaprav počiva. Posvečena je sicer sv. Metodu kapela na listni strani ladje (glej načrt cerkve), toda kje bi bil pristni grob, se ne more dognati. Srečen tisti, kdor bi ga našel, akoprav skoro nobenega upanja ni, da bi prišel kdaj grob na dan.

Cenjeni čitatelj si bo najlažje predstavljal velegrajsko cerkev, ako mu jo pokažemo v načrtu. Tako-le izgleda:

Cerkev, posvečena Marijinemu vnebovzetju, je 86 *m* dolga, 24 *m* široka in 18 *m* visoka. Poprečna ladja ima 34 *m* širjave, visokost do kupole znaša 25 *m*. Dolgost 86 *m* kaže, da bi utegnila biti velegrajska cerkev najdaljša na Moravskem. Veliki oltar je umotvor, delan v romanskem slogu iz kararskega mramorja v Rimu leta 1864. Daroval ga je olomuški nadškof kardinal Friderik Fürsten-

berg. Knežje darilo ima vrednost 72.000 kron. Glavno sliko, predstavljajočo Marijino vnebovzetje, je izvršil jezuit Ignacija Raab (umrl v Velegradu 2. februarja 1787). Tudi druge slike so večinoma njegovega čopiča. Ob straneh velikega oltarja stoje kipi sv. Ivana Krstnika, sv. Ivana Evangelista, sv. Ljudmile in sv. Vaclava. Oltarna miza je izklesana iz enega kamena. Njen spodnji del krasijo sledeči trije prizori iz življenja sv. bratov.

Načrt cerkve v Velegradu.

1. Na evangeljski strani se umirajoči Ciril v Rimu poslavlja od Metoda z besedami: „Neopouštěj, bratře, Moravany dobré.“ (Ne zapusti, brat, dobrih Moravanov.)

2. Na listni strani kleči Metod pred papežem Hadrijanom II., ki mu izročuje palij v znamenje nadškofijske časti (869).

3. V sredi spodnje oltarne mize blagoslavlja Metod na cvetno nedeljo leta 885 učence in vernike. Obrnjen proti njim z razprostrtimi rokami, govori jim v slovo besede: „Děti, bdete u mne až do třětiho dne!“ (Otroci, čujte pri meni do tretjega dne.) Tretji dan potem je umrl.

Svetniki, ki se časté v šestnajsterih kapelah, označeni so v načrtu. Med njimi sta zgodovinsko najvažnejši kapeli sv. Cirila in Metoda. Stojita si tako nasproti, da je ena na evangeljski strani, ena na listni strani ladje.

Za oltarjem sv. Benedikta v poprečni ladji se nahaja kraljeva kapela. Tu je pokopan moravski mejni grof Vladislav Henrik, usta-

novnik velegrajskega samostana. Dalje počivajo tukaj razni cerkveni dobrotniki, med njimi praška škofa Daniel in Andrej.

Korne klopi segajo od prve do tretje kapele na obeh straneh ladje. Znamenite so ne samo glede starosti, ampak še bolj glede umetnega dela. Izrezljali so jih leta 1695 menihi sami in okrasili z mnogoštevilnimi kipi svetnikov. V teh kornih klopeh, ki imajo na vsaki strani 18 sedežev, opravljali so cistercijani svoje molitve.

Na onem mestu, kjer se vzpenja kupola, je stal nekdaj tako visok zvonik, da mu menda ni bilo enakega daleč okoli. Sedaj ga ni več, ker so postavili ob glavnem cerkvenem vhodu dva stolpa, izmed katerih ima vsak 60 *m* višine. Veliki zvon tehta 68 stotov in 54 funtov ali 3838 kilogramov.

Preden se ločimo od Velegrada, ne smemo prezreti cerkvice, ki jej pravijo Cirilka. Cirilka stoji prav blizu glavne cerkve, in je bila — kakor se obče misli — postavljena ob času sv. Cirila in Metoda. Pozneje so popolno pozabili na njo ter jo rabili za shrambo sena in slame. Začela je že razpadati, toda blagi olomuški kardinal Friderik Fürstenberg jo je dal leta 1863 temeljito popraviti v gotskem slogu. Sedaj se vidi kakor novozidana. Oltar je posvečen svetim trem kraljem, ob straneh stojita sv. Ciril in Metod.

Romarji v Velegradu.

Omenili smo že, da se ne more najti truplo sv. Metoda. Vsled tega nimamo po njem nobenega dragega ostanka. Ohranile so se pa koščice sv. Cirila, pokopanega v cerkvi sv. Klemena v Rimu. Spodnji del Cirilove desne roke je dobila škofijska cerkev v Brnu, glavnem mestu moravske dežele. Košček te desne roke je prinesel leta 1881 moravski zgodovinopisec dr. Beda Dudik v Rim ter ga predložil Leonu XIII. Ko se je dokazala pristnost ostanka, ga je sv. oče razdelil v pet delov, in en

del poslal v Velegrad. Tu so sveti ostanek slovesno sprejeli in shranili v srebrni monštranci. Ob določenih dnevih ga izpostavljajo v Cirilki ter dajejo poljubovat. Na spodnjem robu monštrance beremo besede: „Reliquiae S. Cyrilli, Slavorum apostoli, a P. P. Leone XIII. missae Velehradium. Roma XXI. VII. MDCCCLXXXI.“ (Koščice sv. Cirila, apostola Slovanov, poslane od papeža Leona XIII. iz Rima v Velegrad 21. julija 1881.)

VI.

Jezuitski red. Přerovo. Ivan Amos Komenski. Ponesrečeni delavec. Grad v razvalinah. Dobrovoljci.

Peš kakor sem prišel, sem se vrnil iz Velegrada proti Ogrskemu Gradišču. V gozdiču se je sprehajalo nekaj duhovskih novincev, ki se pripravljajo v velegrajskem jezuitskem samostanu za svoj vzvišeni poklic. Znano je, da se morajo jezuitje veliko učiti, preden postanejo duhovniki in preden se jim izroči kaka važnejša služba. Zato je med njimi mnogo učenjakov, ki se odlikujejo v raznih vedah. Tudi nima noben cerkveni red toliko pisateljev kakor jezuitski. Poleg učenja jim naklada redovno pravilo samozatajevanje, ki je sicer vsakemu potrebno, še bolj pa tistim, ki vodijo druge k popolnosti. Človek bi mislil, kako sijajna prihodnjost jih čaka zaradi tega? Nič drugega nego preganjanje. Trpeti so morali marsikaj že od časa svojega ustanovnika sv. Ignacija Lojolana († 1556) in trpé še dandanes.

Prva država, ki je poslala jezuite v pregnanstvo, je bila Francija. In zakaj? Kralju Henriku IV. mnogi niso verjeli, da je iz prepričanja sprejel katoliško vero; poprej je bil namreč protestant. Zato ni bil brez sovražnikov. Ko je nekega dne sprejemal ljudi, da zasliši njihove prošnje, pririje se do njega mlad človek, Ivan Chatel po imenu. Hudodelnik zavihti nož proti kraljevi glavi, toda kralj se hitro umakne. Nož ga je sicer zadel na ustnice, a rana ni bila nevarna. Napadalca je zadela grozna kazen zaradi njegovega zločina. Za roke in noge so mu vpregli štiri konje, ki so potegnili vsak na svojo stran ter nesrečneža pretrgali v štiri kosce. In koga so obdolžili, da je sokriv namerjenega umora? Akoprav je Ivan Chatel pred svojo smrtjo stanovitno trdil, da nima nobenega sodeležnika, so nasprotniki brez dokazov sumničili jezuite kot sokrivce in jih pognali črez mejo. To se je zgodilo leta 1594. Toda dobri kralj ni mogel trpeti očitne krivice. Spoznavši, da so bili po nedolžnem iztirani, jih je pozval nazaj na Francosko.

Drugi, ki se jih je lotil s kruto silo, je bil portugalski minister Pombal (1759). Ako koga sovražiš, ni treba dolgo iskati vzroka, da se maščuješ nad njim. Tudi Pombal je kmalu dobil povod za iztiranje. Jezuitje so se upirali njegovim brezverskim šolam, torej po njih! Zarubili so jim vsa posestva, nekatere potaknili po ječah, nekaj jih sežgali na gromadi, ostale pa poslali papežu, naj stori z njimi, kar

hoče. Celo tisti, ki Pombala zagovarjajo, pravijo, da ni ravnal z jezuiti samo brezsrčno, ampak tudi krivično.

Pozneje (1764) je bil jezuitski red — in to že vdrugič — odpravljen na Francoskem, češ, da je nevaren državi. Kdor ve, kako pohujšljivo življenje je vladalo v tisti dobi na francoskem dvoru, se temu ne more čuditi. Dolžnost jezuitov je bila vendar ta, da so ljudstvo svarili pred pohujšanjem. Kralj Ludovik XV. je zahteval, naj red spremeni svoja pravila, kajti le s tem pogojem, da se predrugačijo nekatere točke redovnih postav, bi bila Jezusova družba še pripuščena na Francoskem. Toda takratni jezuitski general Lavrencij Ricci je odgovoril kralju pomenljive besede: „Sint ut sunt, aut non sint.“ To se pravi: Družba naj ostane taka, kakršna je, ali pa je ni treba. In redovniki so šli raje na tuje, kakor da bi se bila spremenila pravila.

Za francoskimi so prišli leta 1767 na vrsto španski jezuitje, katere je ukazal minister Aranda kar nenadoma natlačiti v ladje in odpeljati v papeževo državo.

Tako je šlo naprej in naprej. Pa kljub vsemu preganjanju se je ohranil red do današnjega dne. Pripoznati se mora, da ima neko posebno moč v sebi, ki ga vzdržuje v prid sv. cerkvi.

Prepeljali smo se črez Moravo. Odpirati se začne široka ravnina, skozi katero teče reka Bečva, ki prihaja od ogrske meje. Mesto Přerovo, kjer smo imeli kratko pomudo, je važna postojanka glede prometa. Tu se križajo štiri glavne železnice, vezoče mesta Dunaj, Brno, Olomuc in Krakov eno z drugim. Přerovo je znano obrtnijsko mesto. Iz starih časov se ponaša s tem, da je poučeval v tedanji šoli znameniti Slovak Ivan Komenski. Meščani so počastili njegovo ime z lepim spominkom. Ker ga prištevajo slavnim pedagogom (vzgojiteljem mladine), naj spregovorimo še mi nekoliko o njem.

Ivan Amos Komenski je bil rojen 28. marca 1592 v vasici Nivnice v jugovzhodnem delu Moravskega ob vznožju malih Karpat. Pripadal je verski stranki „moravskih bratov“.

Ko se je namreč veliko husitov vrnilo v katoliško cerkev, ostali so nekateri še vdani svojim zmotam, a zedinili so se, da se ne bodo več vojskovali. Pozneje so sprejeli še nekaj luteranskih naukov, da je bila vsled tega njih vera zmes Husovega in Lutrovega krivoverstva. Živeli so res v miru in zamenjali orožje s knjigami. Rekli so jim „moravski bratje“.

Iz te verske ločine je izšel Komenski, ki je imel nenavadno željo po znanosti. Dovršivši latinske šole in vseučilišče, prepotoval je lep kos božje zemlje, da vidi razne dežele in si spopolni izobrazbo. Moravski deželni glavar Karol plem. Žerotin mu nakloni leta 1614 vodstvo šole v Přerovu. Prav ta šola je bila povod, da se je Komenski posvetil iz vsega srca pouku in vzgoji mladine. Čas tridesetletne vojske, v katerem je živel Komenski, pač ni bil ugoden razvoju znanosti. Zato so bile Komenskemu vsakovrstne nezgode zveste tovarišice v življenju. A tudi v pomanjkanju in preganjanju se je bavil s priljubljenim vzgojeslovjem ter postal v tem oziru kinč 17. stoletja. On je pokazal učiteljem novo pot, po kateri se pride do lepih uspehov v pouku. Zato ga imenujejo po pravici očeta novejše šole.

Izmed njegovih spisov sta posebno važna „Didactica magna“, t. j. umetnost, kako naj bi se vsi vsega naučili, in pa „Orbis pictus“, t. j. svet v podobah. V poslednjem delu se nahaja mnogo slik, ki naj podpirajo

Spominek I. A. Komenskega v Přerovu.

učenca, da lažje razume, kar čita v knjigi. Komenskega vodi pri vseh spisih prepričanje, da smo ustvarjeni za nebesa. Pripravljati se moramo na svetu, da dosežemo srečno svoj namen v večnosti. Zmožnosti, ki jih imamo po naravi, naj se spopolnujejo v šoli, ves pouk pa naj mla-

dino napeljuje h krepostnemu življenju. Slavni mož je umrl v Amsterdamu 15. novembra 1670, ko je dosegel visoko starost 78 let. Takratna doba še ni bila pripravljena za njegove lepe načrte. Šele poznejši rodovi so spoznali pomen Komenskega in ga cenili po zasluženju.

Poleg našega vlaka je stal v Přerovu vlak, namenjen v Brno. Dva moža sta prinesla na nosilnici krepkega mladega delavca. Popotniki smo se vstopili okoli nosilnice in vpraševali o nesreči, ki je reveža zadela. V neki tovarni mu je zmečkal stroj spodnjo desno nogo, in sedaj ga bodo poslali k operaciji v Brno. Opravljen v navadni delavski obleki, imel je na levi nogi obuto škornjo čez hlačnice, z desne noge so mu jo pa zrezali, da se je mogla noga za silo poviti. Ubogi človek se je vsem iz srca usmilil, akoravno je ležal mirno na nosilnici, popolno vdan v grozno usodo. Usmiljena Samarijana sta privzdignila žalostno postelj, ki je stala nekaj časa na tleh, in jo potisnila v vagon. Razume se, da ponesrečenca niso poslali brez spremstva naprej. Pridružil se mu je zdravnik, da mu bo na potu v pomoč. Tudi nosača sta stopila v voz, da bosta reveža, ko se pripeljejo v Brno, nesla v bolnišnico.

Ob tej priliki mi je prišla na misel nezanesljivost človeške sreče. Povsod se nam lahko pripeti kaka nezgoda. Bogve, kaj bo z mladim pohabljencem? Izvedel seveda nisem, pa mislim si lahko, kaj ga čaka. Zdravniki se bodo trudili, da mu rešijo življenje, toda če se tudi pozdravi, bo zaznamovan za vselej. Pravkar še čvrst in pogumen, postal je v hipu siromak in za vsako težje delo nezmožen. Lesena podpora mu bo nadomestovala izgubljeno nogo, vsak ga bo miloval, vsak mu rad podaril kaj vbogajme. In kar je še posebno hudo: v dobi vesele mladosti, ko se najbolj radujemo življenja, bo gledal nesrečni mladenič brezskrbne sovrstnike ter se toliko bolj zavedal bridkega udarca, ki je zadel njega, ravno njega.

V obližju mesta Lipnik se vidi na širokem in strmem hribu s t a r g r a d v r a z v a l i n a h. Nemci mu pravijo Helfenstein. Nekdaj je bil lastnina mogočnih grofov Kravařev. Ohranjena je še dvojna vrsta oken, skozi katera imata solnce in dež prost vhod. Ogromna zgradba je gledala nekdaj ponosno v dolino reke Bečva, a danes budi v srcu popotnikovem žalostne spomine. Tukaj so prebivali roparski vitezi, pred katerimi tujci niso bili varni ne imetja in ne življenja. Orlom enako so prežali na svojo žrtev in odnašali plen v utrjeno gnezdo. Neki Nemec, ki se je peljal v Vratislavo (Breslau), se je posebno zanimal za to porušeno zidovje. Kot najbližnjega soseda je vprašal mene, kako se grad imenuje in čegav je? Jaz mu nisem vedel odgovoriti, toda najin pogovor je slišal domačin, sedeč v drugem oddelku voza. On nama pové, da je bil grad v davnih časih lastnina roparskih vitezov, in da se je menda eden izmed njih celo hudiču zapisal. Stvar, kakor sem jo razumel, je bila ta-le:

Nekdaj je prebival v gradu vitez, katerega se je bala bližnja in daljna okolica. Kmetje so mu morali vse zvoziti na to višino, in živina je morala večkrat tako težko vleči, da je padala na tla ter kar ondi poginila. Gospodar, ki je šel graščaku zjutraj s parom volov tlako delat, je prinesel zvečer njihovo kožo domov. Ljudje niso mogli več

prenašati nasilstva, a sami si niso mogli pomagati. Zato so sklicali na pomoč sosede, s katerimi so zastražili grad od vseh strani. Obleganemu graščaku je pomanjkovalo živeža, najbolj pa ga je trla žeja, ker ni imel kapljice vode. Čakalo ga ni drugega, kakor da se vda, ali da pogine žeje. V hudi stiski je klical vraga na pomoč, obetajoč mu, da stopi v njegovo službo, ako privre studenec iz skale. Peklenšček mu pokaže vodo v neki strmini, vitez hoče do nje, toda zvrti se mu v glavi in pade v globočino. Tisti studenec se nahaja še sedaj v gradu.

Toliko sem izvedel iz pripovedovanja. Vsaka podrtija nas navdaja z otožnostjo; pravljica pa, ki gre od ust do ust, daje takim razvalinam vendar še nekaj življenja.

Solnce je začelo toniti za nizko gorovje, ko se bližamo šlezijski meji. Lep pogled se odpre na mesto Hranice (Weißkirchen), katero obsevajo zadnji žarki nebeške luči. Kmalu potem je nastala noč, da se ni videlo drugega, kakor temen obris bližnjih gričev. Voz se je napolnil z dobrovoljci, ki so prepevali s krepkim glasom: „Jaz sem Slovan...“ Pevci sicer niso bili izvežbani, a pesem jim je šla iz srca. In kolikor jim je nedostajalo pristne vneme, dajala jo je zaužita pijača. Ako bi bil človek brez alkohola tako vnet za vse dobro, kakor je z alkoholom, tedaj bi se dalo na svetu marsikaj doseči. Toda ko so izpraznjeni kozarci, izpuhti tudi navdušenost. Pogum upada bolj in bolj, razgreta kri se polega, živci otrpujejo. Slednjič od vse korajže ne ostane drugega nego lahek žep in težka glava.

VII.

Ostrovski premog. Zelezovari v Vitkovicah. Noč v Bohuminu. Visla.

Vsa železniška proga od moravske Ostrove do Bohumina (Oderberg) ni skoro drugega, kakor velikansk kolodvor, dasi je proga dolga osem kilometrov. Tukaj so svetovnoznane jame, iz katerih spravljajo leto za letom toliko premoga, da se zakladajo z njim daljni kraji. In ne le glede množine, temveč tudi v oziru kakovosti obče hvalijo črne bisere — ostrovski premog. Pa vedno ga je dovolj, in menda se prav nič ne bojé, da bi ga zmanjkalo kaj kmalu. Ako hočeš videti premoženje, katero skriva zemlja v svojem naročju, pojdi enkrat v moravsko Ostrovo in občuduj velikanske, skoro neizčrpljive zaloge kamenitega kuriva. Če bi rad vedel, kakšni so delavci, ki rijejo krtom enako po globokih rovih, obišči jih v teh premogokopih. Spoznal boš, da si trpini z mnogim trudom krešejo iz trdih tal vsakdanjega kruha. Tudi se le malokdaj grejejo ob blagodejni gorkoti zlatega solnca. Poleg tega so vedno v smrtni nevarnosti. Velikokrat smo že čitali o nesrečah, ki zadevajo uboge težake v jamah. Marsikaterega je že zasula zemlja, ki se mu je porušila nad glavo. Mnogo pa so jih ugonobili soparji, ki puhte iz podzemeljskih prostorov ter zahtevajo žrtev, ako ne dobe o pravem času duška pri odprtinah.

V **bližnjih Vitkovicah** se nahajajo znameniti železovari, katere je dal napraviti olomuški kardinal, nadvojvoda Rudolf l. 1829. Pozneje so postali lastnina znanega žida Rotšilda, kateremu nesejo lep dobiček. Obsežnost tega podjetja si predstavljamo najložje, ako premislimo, da deluje v tovarni 55 parnih strojev in 6 vodnih koles. Največ se izdela šin za železnice in koles za vagone. Uslužbencev pa kar mrgoli v tej koloniji; večkrat dosega njihovo število 14.000. Velikanska delavnica, podobna celemu mestu, je oskrbljena z vsemi potrebščinami, katere zahteva množica ljudstva. Ima svoje šole, bolnišnico, lekarno, hranilnico itd. Sploh je vsa dolina poleg vode Ostrovice, ki teče med Moravskim in avstrijsko Šlezijo, bogata na rudah in napolnjena z raznimi tovarnami.

Ker večerni vlak ni imel zveze z Galicijo, ostati sem moral v **Bohuminu** ob pruski meji. Čakal sem od desetih zvečer do treh zjutraj v kolodvorski gostilnici. Ni se mi namreč zdelo vredno za pet ur najemati stanovanja.

Kakšna je bila ta noč! Z večerjo sem bil hitro gotov, kam s časom? Nekoliko sem ga preganjal s čitanjem časopisov, a časopisov je kmalu dovolj, ker prinašajo vsi enaka poročila o političnih in drugih dogodkih. Ne vedoč, kaj bi počel, se vsedem h kvartopircem, da jih opazujem „pri delu“. A to je bila prisiljena zabava. Nenavajen tobakovega dima in slabega zraka zaduhlih pivnic, sem šel na prosto, toda pihal je mrzel sever in vrnil sem se v čakalnico. Stegnem se po klopi, denem kovčeg pod glavo in v polspanju čakam ure rešitve. Zunaj hrumé vlaki in z njimi prihajajo novi tujci, ki se zaletavajo v moje trdo ležišče. Urno torej po koncu, saj itak ne bo miru. Natakar mi je rekel, da po noči in po dnevu ne manjka popotnikov, in da je restavracija odprta vso noč. Kolodvor je velik, ker stoji na državni meji. Več prostorov potrebujejo tudi financarji, ki pregledujejo, kaj se nese v Avstrijo in kaj na Prusko.

Silno počasi se premikajo kazavci ure, ako česa težko čakaš, osobito po noči, ko ni ničesar početi! Najbolj me je zanimalo raznovrstno ljudstvo, ki se je gnetlo sem ter tja. V Bohuminu vidiš mnogo narodne noše, poleg tega poslušaš govorico štirih bližnjih sosedov: Čehov, Poljakov, Ogrov in Nemcev. V čakalnici tretjega razreda so bile mize, klopi in tla napolnjena s spečimi.

Kak razloček med stanovi! Gospoda ima snežnobelo perilo in mehko postelj. Na obleki išče dlake, da jo vzame z nje, ali prahu, da ga pihne v stran. Kaj pa revež? Zadostuje mu umazana culica kot vzglavje in trda tla kot podlaga, ob kateri guli zanemarjeno obleko.

Kolikor ni bilo zaspanih, posedali so pri vrčkih pive in pušili tobak. Da v takem kraju duhovi niso najblažji, ni treba omenjati. Glavni dobiček ima sevé gostilničar, kateremu ne manjka nikdar pivcev. Pravijo, da je posebno pri pivu dobra kupčija, ker se dobi cel sodec zelo po ceni, na drobno pa se oddaja drago. Vrh tega pusti marsikateri popotnik v kozarcu ostanek pijače, ki se potem skupaj zlije ter še enkrat proda. In kako rad vsak gost plača, kar dobi, naj je dobro ali slabo! Gostilničarji si na najložji način služijo denar. Kmet in rokodelec ga pridobivata z velikim trudom, uradnik in učitelj

z vestno porabo določenih ur, tat ga išče v strahu na skrivnem, ropar ga dobi s silo, gostilničarju pa ga ljudje prostovoljno in celo z veseljem sami nosijo v hišo.

No, sedaj je vendar odbila tretja jutranja ura. Kmalu pridirja na kolodvor vlak, s katerim se popeljem v Krakov. Mislil sem, da se v vozu nekoliko spočijem, a sprevodnik mi je odkazal prostor s prav slabim sedežem. Na klopeh sedé dremajoče temne podobe, ene nagnjene na desno, druge na levo stran. Po policah je natlačene toliko prtljage, da moram svojo postaviti na tla. Na stropu brli slaba luč, ki daje komaj toliko svetlobe, da spoznam druščino, med katero sem prišel. Sami židje, pristni poljski židje z dolgimi bradami in v dolgih, črnih suknjah. Izvedel sem šele nekaj dni pozneje, da se v Galiciji ni prijetno voziti po noči. Židje se drže znanega pravila: čas je denar. Vsled tega rabijo dan za kupčijo, noč pa za potovanje, da ne zamudé nobene ure po nepotrebnem.

„Dobra kupčija.“

Tovarišija mi torej ni ugajala. Toda kaj se hoče, saj so židje tudi ljudje kakor mi, akoprav niso krščeni.

Visla, črez katero smo zdrčali, je tukaj še neznatna voda. Pozna se ji, da ni daleč od izvira, ki ga ima pod hribom Baranija v avstrijski Šleziji. Ko sprejema na svojem 1039 kilometrov dolgem potovanju dotoke v naročje, postaja vedno bolj mogočna. Dalj časa dela mejo med Avstrijo in Rusijo. Pri Sandomircu obrne tok naravnost proti severu, obišče Varšovo, prestopi na Prusko ter se izteka v več oddelkih v baltiško morje.

O Visli trdijo, da prekaša vse evropske reke glede silovitosti. Druge reke delajo škodo ob času povodnji, Visla pa takrat, kadar zamrzne. Ako teče reka od severa proti jugu, je ledu vedno manj, ker se taja v južnih gorkejih krajih. Z Vislo je ravno narobe. Teče namreč od juga proti severu, ali z drugo besedo: iz gorkejih v mrzleje kraje. Ko se približa spomlad, začne pihljati v Karpatah topel veter. Gorka sapa otaja ledeno skorjo, s katero je bila Visla odeta, in voda hiti po svoji poti naprej. A na severu, kjer je še mraz, dobi zamrznjeno strugo. Rada bi jo predrla, toda debel led se ne da hitro užugati. Vsled tega dere voda kar črez led, razliva se, ker nima prostora v

strugi, črez ravnine, pustoši polje in pokončuje, kar se ji stavi v bran. Mnogokrat drvi pred seboj mogočne ledene plasti, ki se premetujejo s silnim ropotom sem in tja ter se kopičijo kakor griči ena nad drugo. Takemu pritisku mora vse jenjati. Voda podira jezove, dobiva prosto pot na vse strani in poplavlja, kar doseže. Naši pesniki radi opevajo zeleno Savo, bistro Sočo in šumečo Dravo. Ako bi pa živeli na obrežju Visle, ne mogli bi je imenovati drugače kakor grozno ali strašno.

Edino, kar daje Visli neko zanimivost, so plavi, t. j. iz hlodov zbiti čolni, na katerih vozijo žito, sol, les in premog. Takih plavov vidiš dovolj od Krakova naprej. O brodarjih, ki nosijo jopiče prevezane z jermenom, sem slišal, da so veseli in pobožni ljudje. V posebni časti imajo sv. Barbaro. Ob bregu Visle stoji marsikaka kapelica s podobo te svetnice. Brodarji se ustavljajo pri kapelicah, prosijo srečne vožnje in srečne zadnje ure ter molijo za tiste, ki so utonili v Visli. Brez teh voznikov bi bila reka, ki se vije ob dolgočasnih bregovih, podobna cesti, na kateri ne srečaš nobenega človeka. Tako pa vlada na njej živahen promet. Mnogokrat gre vožnja prav do mesta Dansko (Danzig), kjer se izliva Visla v morje. Tukaj razvežejo brodarji svoje plave, prodajo leseno tramovje z blagom vred ter se z zaslužkom vračajo v Galicijo.

Težko sem že pričakoval, kdaj zazrem prestolno mesto poljskih kraljev. In glej! O prvem svitu jutranjega solnca se začnejo prikazovati iznad množice hiš visoki cerkveni stolpi, katere nadkriljuje škofijska cerkev na griču Wawel. Prišli smo v Krakov.

VIII.

Galicija in njeni prebivavci.

Preden nadaljujemo potovanje, oglejmo si Galicijo in njene prebivavce. O njej se še ni veliko pisalo v slovenskem jeziku, dasi je domovina naših bratov po rodu, Poljakov in Rusinov. Za svojo osebo se rad bavim z zemljepisjem, marsikdo cenjenih bravcev pa bržkone nima posebnega veselja nad suhimi razpravami. Tisti lahko preskoči ta članek ter si poišče par listov naprej kaj takega, kar mu bo bolj všeč.

Galicija meji ob južni strani na Ogrsko in Bukovino, na zapadu se dotika avstrijske Šlezije in Prusije, ob severu in vzhodu ima Rusijo za svojo sosedo. Najbolj trdno je ograjena proti jugu. Ondi stoje Karpate kot naravna meja med njo in med Ogrskim. Slabo pa je zavarovana ob severu, kajti tukaj se razprostira sama ravnina, takozvana sarmatska planjava. Prav zato ima Galicija izmed vseh avstrijskih dežel najbolj ostro podnebje. Gorke južne sape ne morejo lahko do nje, severnim vetrovom pa je odprta pot, da brijejo po njej, kakor se jim poljubi.

Galicija je na južni strani v velikanskem kolobarju obkrožena po Karpatah. Opomnim, da prebivavci ne poznajo imena Karpate, imenujejo jih le „Gory“, t. j. gore. Karpate se ne prištevajo visokemu, ampak srednjemu gorovju, akoprav je med njimi nekaj visokih vršacev.

Večina ima obokana in poraščena hrbtišča. Začenjajo se že pri Dunavu, a tukaj ne dosega noben vrhunec višine 800 metrov. Pravijo jim male Karpate, ker niso drugega nego navadni griči. Za njimi se vrsté bele Karpate in Beskidi. Med zadnjimi se odlikujeta Lisa gora s 1320 *m* in Babja gora s 1720 *m* visokosti. Beskidov se drži najvišji oddelek Karpat z imenom T a t r a. Tatra kaže gole gore, ošpičene vrhunce in ozke grebene. Vmes so divje doline, v katerih se dobi sem ter tja majhno jezero. Prvaki Tatre so: Gerlsdorf 2660 *m*, Lomnica 2630 *m* in Krivan 2500 *m*. V najbolj južnem delu Galicije, že prav na meji Bukovine, vzdiguje Črna gora svoj vrh 2020 *m* visoko.

Med važnejše c e s t n e p r e h o d e, ki peljejo črez Karpate, se štejejo: Dukla-prehod (500 *m*), prehod Visok (890 *m*) in prehod Jablonica (930 *m*). Ti prehodi pa nimajo več posebnega pomena, ker je v nekaterih krajih speljana železnica skozi gorovje.

Vode, izvirajoče na galicijških tleh, se stekajo deloma v baltiško ali vzhodno, deloma v črno morje. Glavni dve reki sta V i s l a in D n j e s t r. O prvi smo že govorili v prejšnjem sestavku, Dnjestr omenimo, ko mu pridemo bližje v vzhodni Galiciji. Večjih jezer dežela nima, pač pa dovolj stoječih mlak, ki jim pravijo Poljaki „staw“. Ime pride odtod, ker se vode ustavljajo na takih krajih, kjer ne dobé hitrega odtoka. Iz mlak tekó zopet naprej. Tudi močvirja ne manjka, zlasti v bližini Visle in Dnjestra. Ob času deževja so močvirja podobna velikim jezerom, ki se izsuše, ko nastopi suho vreme.

Galicija ima mokro pomlad, kratko poletje, lepo jesen in hudo zimo. Srednja temperatura znaša v Krakovu + 8·5 °, v Lvovu + 7·9 °, v Tarnopolu + 6·1 ° *C*. Zemlja je večinoma rodovitna, a nesla bi še več, ako bi bila dovolj obdelana. Žita pridelajo toliko, da ga odpošiljajo v druge dežele. Ker je veliko travnikov, se redi lahko mnogo živine. Najvažnejši naravni pridelki so sol, petrolej in zemeljski vosek.

S o l i se izkoplje največ v Bohniji in Vielički. Tukaj ima dežela velike zaklade, katere vzdiguje že stoletja iz tal, pa jih ima vedno dovolj. Kakor lomijo ali razstreljujejo kamnoseki skalovje, tako se dobiva tudi sol iz zemlje. Natančnejši popis solnenih jam čitaš pri naslovu „Izlet v Vieličko“.

P e t r o l e j ali kameno olje (nafta) zajemajo na severni strani Karpat. Veliko se ga nahaja v okolici mest Sandec, Jaslo in Drohobič. Dotične jame segajo do 94 metrov globoko. Olje spravljajo iz jam enkrat ali dvakrat na dan s sesalkami (pumpami) ter ga potem sčistijo, da je za rabo. Iskanje petroleja ni brez nevarnosti. V jamah se nabirajo plini, ki učinijo večkrat nesrečo, ako se ne postopa previdno. Z iskanjem petroleja so se začeli pečati še le krog leta 1862. Prav o tem času je prišla tudi v naše kraje razsvetljava s „smrdljivim oljem“. Sedaj je vedno več upanja, da se bo trud dobro izplačal. Dandanes je 70: jam, v katerih ima več kot 30.000 delavcev zaslužek.

Odkod neki izvirajo studenci kamenega olja? Preiskovavci imajo razna mnenja, katerih ne morejo dokazati za gotovo. Večina trdi, da se vsled gorkote, ki se nahaja v globočini zemlje, topi neka vrsta premoga in da nastaja iz tega petrolej. Njegova kakovost je različna. V jamah poleg Sandeca se dobiva bolj čist in svetel, poleg Drohobiča

je rjavkasto-temne barve. Sicer je pa toliko čistejši, kolikor globokeje se zajema.

Zemeljski vosek je žvepleno-rumene, zelenkaste ali rjave barve. Duh ima enak kamenemu olju, da bi ga lahko imenovali strjeni petrolej. Zemeljski vosek je nekoliko bolj trd od voska iz čebelinega satovja. Prav zato ga rabijo pri izdelovanju sveč kot nadomestek pristnega čebelinega voska. Največ se ga dobi v Borislavu blizu mesta Strij. Čebelorejcem je ta iznajdba v veliko škodo, ker se je vsled zemeljskega voska znižala cena pravemu vosku.

Kraljestvo Galicija meri 79.000 štirijaških kilometrov in šteje nad sedem milijonov prebivavcev. Med njimi se računi 53 odstotkov Poljakov, 43 odstotkov Rusinov in 4 odstotke Nemcev. Poljaki prebivajo v zapadni polovici dežele ter pripadajo rimsko-katoliški veri. Rusini, ki so naseljeni v vzhodni polovici, so katoliki grškega obreda. Majhno število, okoli 1700, je armenskih katolikov. Nenavadno veliko pa ima Galicija židov, namreč 686.000. Razkropljeni so po vsi deželi in vsa kupčija je v njihovih rokah. (Glej sestavek „Poljski židje“.)

Poljakom, ki prebivajo v zapadni Galiciji, pravijo Mazuri; v krakovski okolici se zovejo Krakusi. To je krepko ljudstvo, kateremu se vidi zdravje in čilost na obrazu. Postave so srednje-velike, širokih pleč in v obče temnih las. Možaki nosijo škornje do kolen, glavo jim pokriva čepica z imenom „krakuska“. Ženske se lepotičijo z raznobarvanimi, pristnimi ali ponarejenimi biseri, ki jim visé okoli vratu. Ogrinjajo se z velikim pisanim robcem. O značaju Mazurov pravi poljski pisatelj: „Mazuri govore glasno in zategneno, mislijo počasi, a sodijo jako dôsledno. V vedenju so previdni in čestokrat nezaupni. Nesrečo prenašajo potrpežljivo ter se znajo vdati v usodo. Njihova slaba stran je, da se nagibajo k nagli jezi.“ Glede narečja se Mazuri ne ločijo veliko od Krakusov, toda glede naravnih lastnosti so poslednji bolj odločni in pogumni. Ker prebivajo Krakusi v obližju nekdanjega kraljevega mesta Krakova, se tudi ponašajo s tem. Po knjigah in po ustnem izročilu jim je znana slavna zgodovina poljskega naroda. Spomin, da so rojeni ondi, kjer so se vršili tako imenitni dogodki, navdaja Krakuse z vročo ljubeznijo do očetnjave. Njih predniki so se brez strahu podali v vojsko, ko se je ob koncu 18. stoletja bližala zadnja ura poljskemu kraljestvu. Pogumno so se borili s sovražnikom, ko je zavihtel junak Kočiuško zastavo v rešenje domovine. Prišel je sicer konec Poljske („finis Poloniae“), toda Rusi bodo pomnili, kdaj so bežali njih kirasirski polki pred možmi „s kosami“.

Obiščimo še poljske Gorale, t. j. hribovce, ki stanujejo v Karpatah. Njihov dom se začenja že na moravski meji pri izviru Ostravice. Od tu sega skozi avstrijsko Šlezijo in Galicijo do reke Poprad. Ker jim rojstna zemlja ne daje drugega kakor oves, morajo možje z drugim zaslužkom iskati živeža. Veliko je tesarjev in mizarjev, drugi izdelujejo mlinske kamene, se pečajo z vezanjem loncev, s prodajanjem platna itd. Kdor ima kaj lastnega gozda, vozi hlode v nižavo, da se vrne s kupljenim živežem nazaj v hribe. Gorali so bolj delavni in urni, nego prebivavci v ravnini. Možaki nosijo kratek rokavnik iz belega ali rjavega surovega sukna. Navadno ga ne oblačijo, ampak

ogrinjajo. Črez ramo jim visi usnjata malha, okoli ledij pa privezujejo širok pas, okrašen s kovinastimi gumbi. Za obutev so jim opanke, katere pritrjujejo k nogi z jermeni ali z močnimi trakovi. Ženske imajo vso obleko iz domačega platna; da je lepša, jo prešijejo z rdečimi nitmi. Gorali si delajo hiše iz močnega smrekovega ali mecesnovega lesa ter jih pokrivajo z deskami. Premoženja nimajo drugega nego par krav in nekaj ovac. Kdor ima sto glav drobnice, je bogatin.

Sedaj se obrnimo k Rusinom, ki prebivajo v vzhodni Galiciji.

Rusini ali Malorusi so večji in bolj vitke postave kakor Poljaki. Tudi značaja so menda mirnejšega od Poljakov. Na glavi nosijo črna kosmata pokrivala iz ovčje kože, na telesu pa debelo platneno srajco, segajočo črez hlače. Vrhnja suknja jim gre do gležnjev. V mrazu oblačijo na vse to še kožuh. Ženske si svojo platneno obleko, posebno rokave, krasé z rdečimi našitki. Okoli vratu nosijo, enako Poljakinjam, kinč iz steklenih ali bisernih jagod.

Med Rusini je troje posebnih plemen: Bojki, Huculi in Podolci.

Bojki pripadajo gališkim hribovcem. Prebivajo ob vznožju Karpat med izvirom Sane in Lomnice (južno od mesta Strij). Večinoma imajo sive oči in rjave lase, katere si možje radi brijejo, da nosijo le gost šop na temenu glave. Njih hiše niso raztresene, temveč ena pri drugi. Najraje se pečajo s poljedelstvom. Marljivo je obdelan vsak košček zemlje, ako je le količkaj pripraven za njivo. Redé samo govejo živino; konj se dobi redkokrat pri kakem gospodarju. Tisti, ki nimajo lastnega posestva, hodijo črez Karpate na Ogrsko kupovat sadje, grozdje ali sir. To blago prodajajo potem po Galiciji.

Posebno zanimiva vrsta ljudstva so Huculi (gl. sliki na str. 86 in 87) s svojimi dolgimi lasmi, pisanimi malhami ob strani in širokimi hlačami. Za obutev so jim opanke, ob koncu prstov kakor rivci zakrivljene. Dom Huculov je ob reki Prut v jugo-vzhodnem kotu Galicije. Stanujejo pa tudi na severnem Ogrskem in v Bukovini. Koče imajo zavarovane z dvojno ograjo, da se lažje obranijo medvedom in volkovom, ki se klatijo v tamošnjih hribih. Da jim ni treba hoditi peš, imajo male konje, katere jahajo tudi ženske. Sicer pa živi Hucul prav preprosto prav po šegi starih očakov. Ženin vzame nevesto navadno brez dote. Ni ji treba drugega kakor nove obleke. Vse se bo dobilo — tako pravijo — s pridnostjo in z božjim blagoslovom. Stariši privežejo nevestine kite h kljuki, in ženin jih mora odsekati z enim mahljajem. Ako mu spodleti, prorokujejo stare Huculke slabo prihodnjost. Ko nima več kit, polože nevesti na glavo venec iz pelina v znamenje težav, ki jo čakajo v zakonskem stanu. Nekdaj, a od tega je že dolgo, niso Huculi natanko razločevali, kaj je moje in kaj tvoje. Posamezni ali v tovarišiji so obiskovali bogate posestnike ter odnašali, kar jim je bilo všeč. Posebno piko so imeli na židovske gostilne. Dandanes si na pošten način služijo vsakdanjega kruha. Črede na planinah so njih premoženje in gozd njih najljubše stanovanje.

Podajmo se še k Podolcem. Ti so naseljeni v prostranih ravninah ob rekah Dnjestru in Seretu v vzhodni Galiciji. Ako bi prišel naš kmet v podolsko vas, bi gotovo rekel: „Tukaj bi ne hotel prebivati.“ Revščina, povsod revščina. Lesa ni toliko, da bi se ogradil

vrt okoli hiše. Tudi za kurjavo nimajo drugega kakor posušen gnoj. Zemlja pa je tako mastna, da je ni treba gnojiti. Ker je ograja vendarle potrebna, so hiše zavarovane z nekakim nasipom iz blata, da le na pol gledajo izza nasipa. Sredi vasi stoji rusinska cerkev s tremi čebulastimi kupolami. Mnogokrat je siromašna, da se Bogu usmili. Obdajajo jo visoke lipe, ki nekoliko zakrivajo njeno zapuščenost. Kakšne so še le hiše! Menda ni bolj zanemarjenih v vsi Galiciji. Nizke so, da stojiš komaj po koncu v njih. Lesena tla nadomestujeta prst ali ilovica, majhna okna so pa vdelana v steno, da se ne morejo nikoli odpreti. Mize so z nogami kar zakopane v zemljo; kadar strohne, zabijejo se zopet druge v zemljo. V takih hišah stanujejo ljudje in živina mirno eden poleg drugega. Dà, ondi v kotu stoji tudi velika kad zelja. Lahko si mislimo, s kakšno vonjavo je napolnjena hiša. V gredici vidiš nekaj sočivja, med katerim raste posebno bujno visoka konoplja. Iz njenega zrna stiskajo olje, ki jim služi za zabelo ob postnih dnevih. Rusini namreč prav vestno drže poste, katerih ni malo v grško-katoliški cerkvi. Za gredico ugledamo tudi čebelnjak, kajti Podolci imajo posebno veselje do čebeloreje. Na travniških cvetlicah in košatih lipah, zlasti na obširnih njivah ajde, imajo čebele dobro pašo, kmetič pa zaslužek za prodano strd in satovje.

Veliko bi še lahko poročali o rusinskih praznikih in narodnih običajih. Naj omenimo šego, ki je udomačena pri krstu otrok. Preden nesejo novorojenca v cerkev, potrosi botra gorečega oglja na pot, da otroka ne bodo oči bolele. Boter vzame s seboj hlebec kruha in eno kokoš kot dar za duhovnika. Ko prineseta krščeno dete domov, pravita: „Vi ste nam dali otroka rojenega za ta svet, midva ga prineseva nazaj rojenega za nebesa.“ Potem ga položi botra na kosmato ovčino, da bo imel srečo pri živini. Slednjič je mala pojedina.

O peščici Nemcev, ki prebivajo v Galiciji, ne bom pisal. A neki drug narod je še naseljen med Poljaki in Rusini, narod, ki se je imenoval nekdaj izvoljeni, sedaj pa bega razkropljen po svetu. O njem hočemo govoriti v sledečem poglavju.

IX.

Poljski židje.

Ko so Rimljani leta 70. razdejali mesto Jeruzalem, prejelo je izraelsko ljudstvo grozno plačilo za svojo trdovratnost. Razpršeni kakor listje, katero odnaša veter na vse strani, so iskali židje stalnega domovanja, pa ga še do danes niso našli. Mešajo se med razne narode ter hodijo iz enega kraja v drug kraj. Na obrazu imajo vtisnjeno očitno znamenje rodu, ki ga ne morejo utajiti. Odrešenik je že zdavnej prišel, oni pa čakajo drugega, a čakali ga bodo zaman. Pripoznamo sicer, da so židje prestali veliko hudega, toda vprašamo: Ali niso želeli samim sebi, kaj naj jih zadene? Ko jim je Pilat rekel, da ne more Kristusa po nedolžnem k smrti obsoditi, so kričali: „Njegova kri naj pride nad nas in nad naše otroke!“

Posebno hudi časi so se približali za žide v 14. stoletju. Vzroki so bili različni. Znano je, da židje ne delajo radi. Njih največje veselje je kupčija, do katere imajo nenavaden talent. Že to, da so na lahek način obogateli med kristjani, in da so celo z odiranjem iskali dobička, je bilo povod preganjanju. Poleg tega so očitali židom še druge reči. Dolžili so jih, da so zastrupili studence, da rabijo kri krščanskih otrok pri svojih daritvah, da se dajejo na videz krstiti itd. Ko je leta 1348 izbruhnila kuga ali „črna smrt", govorilo se je obče, da so židje krivi strašne bolezni. Vsled tega so morali bežati na vse strani in posebno veliko jih je prišlo na Poljsko. Njih sreča je bila, da je vladal takrat kralj Kazimir Veliki (1333—1370). Smilili so se mu, zato jih ni podil nazaj, temveč jim dovolil, da se smejo naseliti v njegovem kraljestvu. Kazimir je pokazal s tem svoje dobro srce, toda Poljska ni imela nobenega dobička od židov, pač pa veliko škodo. Židje so spravili polagoma vso kupčijo v svoje roke. Ko so še od cesarja Jožefa II. l. 1782 dobili nekaj pravic, odprla se jim je lepa prihodnjost. In dandanes se ne morejo menda o ničemer več pritožiti. Galicija, ta velika njiva, jim je jako všeč, ker se marsikaj zasluži. Zemljo obdelujejo poljski in rusinski kmetje, žanjejo pa židje. Žal, da podpirajo židovsko trgovino tudi plemenitaši. Skoro vsak gališki plemič ima svojega žida, kateremu odda letne pridelke za okroglo skupno svoto. Namesto da bi domačemu kupcu prodal to ali ono reč posamezno, dobi žida, ki vzame vse skupaj na njivi.

Omenili smo že, da je v Galiciji 686.000 duš izvoljenega ljudstva. Občevalni jezik židov je poljščina, zato se štejejo med Poljake. Veliko jih je, ki znajo tudi nemško. Seveda imajo v govorjenju pomešano marsikatero hebrejsko besedo. Po mestih prebivajo enako meščanom v svojih hišah, ki so slične drugim poslopjem, vendar se radi držé skupnega mestnega oddelka. V Krakovu je na pr. vse južno predmestje Kazimierz poleg reke Visle obljudeno po židih. Na deželi pa se njih hiše ločijo od krščanskih. Glavni vhod je vedno obrnjen na cesto. Pred vratmi je lopa, ki ima na vsaki strani klopico, da se lahko na njo usedeš. Hiše so majhne in pokrite s slamo. V njih prebiva navadno več družin skupaj. Znotraj ni dolgih klopi ob stenah, ampak sedeži za posamezne osebe. Tudi skrinj nimajo, temveč stoječe omare. O kaki snažnosti ni govorjenja.

V vsaki hiši visi na vzhodni steni, t. j. na tisti, ki gleda proti solnčnemu vzhodu, tablica z okvirom in s šipo. Toda ne misli, da ugledaš kakega svetnika ali svetnico. Pod steklom je papir, na katerem so narisana različna znamenja, kakor: grb kralja Davida, lev, krona, steber in še kaj drugega. Vmes so izreki svetega pisma, ki mu pravijo „Tora".

Čitanje Tore se prišteva med najbolj zaslužna dobra dela. Židovski učeniki (rabinci) učijo tako-le: „Dobra dela, ki nas osrečujejo že na tem svetu, in od katerih bomo dobili posebno plačilo v prihodnjem življenju, so naslednja: Spoštovanje starišev, dobrotljivost, branje in proučevanje Tore, pobožnost pri molitvi, sprava sovražnikov, skrb za bolnike in spremljevanje mrličev." Rabi Izmael dostavlja tem besedam: „Ni zadosti, da Toro samo poznamo, tudi živeti moramo po njej. Kdor

Toro pozna, a ne živi v strahu božjem, je podoben gospodarju, ki ima ključe notranjih vrat, zunanjih pa ne. Kako bi mogel priti v hišo, ako je ne more zunaj odpreti?“ Pred to tablico, ki sem jo poprej omenil, se zbirajo židje k molitvi, in vsi imajo obraz obrnjen proti jutrovi deželi.

Pristnega žida ne spoznaš le po obrazu, temveč tudi po obleki. V srednjem veku je gosposka celo zapovedala, kako naj se židje oblačijo, da se bodo ločili od kristjanov. Moški so morali imeti dolg plašč in ošpičen rumen klobuk. Poleg tega so nosili na obleki prišit košček rumenega sukna, da so se mogli takoj spoznati. V poznejših stoletjih, ko je prišla kosmata brada iz navade. so jo morali židje vendarle nositi, židinje pa so se morale pokrivati s sivim zagrinjalom. Dandanes države ne delajo več razločka med kristjani in židi, zato se židje lahko oblačijo, kakor se hočejo. V Galiciji pa so vseeno ohranili nekdanjo obleko, ki je prav značilna. Vsi židje imajo dolge brade. Ob navadnih dnevih nosijo črne suknje, ki jim segajo skoro do tal. Prevezujejo se s črno vrvco, glavo pa jim pokriva klobuk s precej visoko štulo, nekateri imajo tudi cilindre. Reči moramo, da je ta oprava, ako ni preveč ponošena, precej zanimiva. Toda zamazane in strgane suknje revnega žida ne pogledaš z veseljem.

Židovski učitelj.

Ko pride njih praznik, sobota, napravijo se židje v lepšo obleko. Izprehajajoč se v soboto po Krakovu gori in doli, sem imel priliko, opazovati židovsko praznično nošo. Prostorna halja iz črne svile, črn pas okoli ledij, baržunasta, z dragoceno kosmato kožico obšita kapa na glavi. črne nogavice in šolne — vse to dela žida častitljivega. Pri bolj odličnih in učenih sem videl, da so nesli pod pazduho veliko knjigo, bržkone zbirko verskih resnic (talmud). Le ena reč mi ni bila všeč, to so tisti „kravželjni“ iz las, ki jim visijo ob sencih navzdol in segajo skoro do vratú. Zdeli so se mi zoprni, a židje se ponašajo z njimi. Nosijo jih vsi brez razločka, otroci in odrašćeni, ter jih vedno sučejo, da so vsi zviti. V sinagogi (židovskem templu) sem opazil, da imajo nekateri pod vrhnjo suknjo svetlosivkasto ogrinjalo. Prikrojeno je na štiri ogle in v sredi izrezano, da se vrže črez glavo in nosi na vratu. Na štirih oglih vise okraski iz črne volne. To ogrinjalo imajo samo oženjeni židje.

Izmed židovskih praznikov omenjamo Purim ali Amanov praznik. Obhajajo ga 13. in 14. dan meseca „adar“, ki je približno naš

februar. Takrat vlada veselje v Izraelu. In zakaj? V svetem pismu. in sicer v knjigi Ester, se bere, da si je perzijski kralj Asuer izbral židinjo Estero za ženo in jo postavil za kraljico. Potem čitamo dalje:

Kralj Asuer je povzdignil Amana nad vse poglavarje. Vsi kraljevi služabniki so kolena pripogovali in Amana častili, le Mardohej, stric kraljice Estere, ni pripogoval kolen pred njim in ga ni molil. Tedaj so rekli kraljevi služabniki Mardoheju: „Zakaj ne spolnuješ kraljeve postave?“ Mardohej je povedal, da je Jud, Judom pa ni dopuščeno, človeka po božje častiti. Ko je Aman slišal, da Mardohej ne pripoguje kolen pred njim, se je močno razjezil. Premalo se mu je zdelo, samo nad Mardoheja stegniti svoje roke, zato je hotel pokončati ves narod Judov, kolikor jih je bilo v Asuerjevem kraljestvu. Vrgli so vpričo Amana vadljej v lonec, da bi zvedeli, kateri dan in kateri mesec bi se pomorilo judovsko ljudstvo, in prišel je iz lonca mesec, ki se imenuje adar. Tedaj reče Aman kralju: „Po tvojih deželah je razkropljeno neko ljudstvo, ki ima nove postave, in vrh tega tudi zaničuje kraljeva povelja. Ako tebi dopade, zapovej, da se pokonča.“ Kralj sname prstan s svoje roke, izroči ga Amanu ter mu reče: „Naredi z ljudstvom, kar hočeš.“ Aman skliče pisarje, ki so pisma zapečatili s kraljevim prstanom in jih poslali vsem sodnikom. Ukazano je bilo, da naj pokončajo vse Jude v enem dnevu, to je trinajsti dan meseca adar. Zapoved je bila nabita tudi v glavnem mestu Susa. Ko sta se gostila kralj in Aman, so se jokali vsi Judje, ki so bili v mestu. Mardohej je prětrgal svoja oblačila ter na znanje dajal bridkost svojega srca. Prav tako je bilo po vseh deželah pri Judih veliko žalovanje, post, jok in tuljenje. (Knjiga Ester 3. in 4. poglavje.)

Toda prišlo je drugače. Kraljica Estera, sama židovskega rodu, je prosila kralja, naj se usmili njenega ljudstva. Kralj jo je uslišal in prizanesel židom. Na prav tistem, petdeset komolcev visokem stebru, ki ga je pripravil Aman za Mardoheja, so obesili Amana, Mardohej pa je bil izbran za državnega poglavarja.

Iz povedanega spoznamo, zakaj da židje še dandanes slovesno obhajajo ta dogodek. V sijajno razsvetljenih templih se bere Esterina knjiga in veselo petje odmeva v sinagogi. Poleg tega praznujejo spomin svojega rešenja tudi s posvetnimi veselicami ter si dajejo medsebojno razna darila, reveži bogatinom in bogatini revežem.

Glede hrane se drži verni žid še vedno Mojzesove postave. Izmed četveronožnih živali se smejo jesti le tiste, ki imajo preklane parklje in ki prežvekujejo. Zato ni dovoljeno svinjsko meso, ker prešič ne prežvekuje. Domača perotnina se sme brez izjeme zauživati, divja pa ne vsa. Prepovedana je raba tistih živali, ki bivajo v zemlji, ali ki se plazijo na zemlji. Meso se mora kupovati le pri židovskih mesarjih; tudi vino naj se pije le tisto, katero so židje sami pridelali. Gospodinje spečejo pred vsakim praznikom bel kruh, ki mu pravijo „hala“. Sploh se morajo pripraviti vsa jedila že pred praznikom, ker se naslednji dan ne sme kuhati. Lahko trdimo, da židje bolj vestno posvečujejo soboto, kakor kristjani nedeljo.

Židovski zakoni se sklepajo v zgodnjih letih. Stari rabinci svetujejo, naj se ne jemljejo žene zaradi dote. Rabinec Elazar piše: „Bodi previden, kadar si iščeš tovarišice. Nikar ne glej po velikem premoženju, bolje je, da greš eno stopinjo nižje, kakor eno stopinjo višje. Ako te vodi lakomnost, boš imel nesrečo z otroci.“ Večer pred poroko posadé nevesto na stol sredi sobe. Najprej ji razvežejo lase, katere je imela do sedaj spletene. Potem ji dene ženin črez glavo pogrinjalo, slednjič je gostija, toda nevesta mora biti ves čas zagrnjena. V dan poroke obleče ženin novo srajco, ki jo je dobil od neveste v

dar. Nositi jo sme samo ta dan, a potem je hranjena do njegove smrti. Takrat mu jo oblečejo vdrugič ter ga polože s to srajco v grob. Pri poroki čita židovski duhovnik poročne besede v hebrejskem jeziku, nevesta gre sedemkrat okoli ženina, ženin pa razdrobi z nogo vinski kozarec v znamenje razdejanja Jeruzalema.

Kadar poljski žid nevarno zboli, mu njegovi domači spremene ime. Ako se je prej imenoval Aron, mu pravijo sedaj Samuel, če se je imenovala Sara, ji pravijo Rebeka, ali kako drugače. Držé se namreč vraže, da bolnik bolj gotovo ozdravi, če dobi drugo ime. Ko vidijo, da umira, prižgó sveče in beró na glas izreke sv. pisma.

Mrliču, ki je ravnokar izdihnil, polože na ustnice ptičje pero. Če se pero ne gane več, je gotovo znamenje smrti. Mrtvo truplo umijejo in preoblečejo, toda obleka ne sme biti iz drugega blaga nego iz drevesne volne. Možu oblečejo — kakor smo že omenili — tisto srajco, ki jo je dobil od neveste v dar in ki jo je imel samo v dan poroke. Ko zvedo sosedje, da je nekdo umrl v obližju, izlijejo vso vodo iz posod, da si ne bo smrtni angel umil meča v njihovi hiši. Mrliča ne puste ležati dolgo, kajti židovska verska knjiga veleva, da ga črez noč ne smejo imeti na domu. Kolikor prej je pokopan, toliko bolje za njegovo dušo. Pogreb oskrbi bratovščina „šebra kadiša", ki se nahaja v vsaki občini. Sorodniki si v znamenje žalosti raztrgajo vrhnjo obleko ter jo nosijo nekaj časa raztrgano, ob smrti starišev 30 dni. Ako umrje oče ali mati, morajo prinesti otroci v tempel sveče, ki naj gore 24 ur. Grede na pokopališče postojé pogrebci večkrat z mrličem, da ga prosijo odpuščanja. Preden ga polože v jamo, mu denejo na oči ilovnate črepine, v roko pa drobne palčice. Tedaj stopi h grobu duhovnik in čita običajne molitve. Pri pogrebu moža dostavi: „Tvoja žena ni več tvoja," pri pogrebu žene: „Tvoj mož ni več tvoj." Potem izpregovori nekoliko besedi v tolažbo.

Iz pogrebnega govora, ki ga je imel rabinec na židovskem pokopališču v Krakovu, sem zapomnil naslednje stavke:

Ko sta umrla Aronova dva sinova, je rekel Mojzes svojemu bratu Aronu: „Nikar ne žaluj, ljubi brat, kajti tvoja sinova sta umrla, da se je pokazala čast in pravica božja." Aron se je vdal v božjo voljo in je molčal. V Davidovem psalmu pa beremo: „Molčeč se izróči Gospodu." Nikar torej ne žalujte toliko pri bridki izgubi. Kdor preveč objokuje mrtvega, bo kmalu jokal nad drugim mrličem. Kar je rojenega, je zapadlo smrti, in kar umrje, stopi v novo življenje. Ena ura na onem svetu je boljša, nego radost vsega življenja tukaj. Ta svet je kakor veža, v kateri čakamo, da se nam odpre pravo stanovanje v notranji palači. Tako namreč govori Gospod: „Sprejel vas bom za svoje ljudstvo, in spoznali boste, da sem vaš Bog. Pripeljal vas bom v deželo, ki sem jo obljubil Abrahamu, Izaku in Jakobu." Potolažite se, moji prijatelji, ki ste potrtega srca. Veliko jih je že pilo kelih trpljenja, katerega morate sedaj vi piti, in veliko jih ga bo še pilo. Hvaljen Pravični! On seka rane, pa jih tudi zaceli. Hvaljen Dobrotljivi! On določuje naše stopinje. Hvaljen Vsemogóčni! Srečni prebivavci tvoje hiše, častili te bodo vekomaj.

Dostavimo še to, da mora v sobi, kjer je ležal mrlič, goreti prvih sedem dni lučca, in poleg nje stati kozarec vode. Židje mislijo, da hodi duša v tem času nazaj, in da se očiščuje v vodi. Sorodniki ne smejo sedem dni nositi usnjate obutve. Sedeti morajo bosi na pogrnjenih tleh ali na nizki podnožnici. Imenitnejši židje se ne menijo za to zapoved.

Krakov.

X.

Prihod v Krakov. Iz starih časov. Sedanje mesto. Wawel s škofijsko cerkvijo in s kraljevim gradom.

Ostra sapa je vlekla tisto jutro, ko sem došel v Krakov. Pozna se, da smo blizu Rusije.

Nekaj židov se je peljalo dalje v Tarnov, večina je z menoj izstopila na krakovskem kolodvoru. Iz velikanskih črk, katere mora vsak videti, če ima tudi opešan pogled, čitam na bližnjem poslopju naslov: „Hotel evropejski“. Da mi ni treba kovčega vleči naprej, izberem si kar to gostišče za svoje stanovanje. Kmalu sicer spoznam, da ni tako sijajno, kakor so črke nad vhodom, pa se bo že potrpelo nekaj časa. Na počitek nisem mislil, akoprav sem prebil vso noč brez spanja. Prva reč je, da se umijem in da dobim nekoliko zajtrka, utrujenost naj počaka do večera. Potem veselo korakam skozi drevored, ki obdaja okoli in okoli vse notranje mesto. Ondi, kjer se končuje ulica Mikolajska, pridem na „Rynek glowny“, ki je najlepši trg Krakova. Ako bi bilo še morje poleg njega, bi mislil, da stojim na trgu sv. Marka v Benetkah.

Krakov (Kraków) ima slavno zgodovino. Veliko starih velezanimivih poslopij priča o njegovi sijajni preteklosti. Ni ga mesta na Poljskem, ki bi se moglo primerjati z njim. Sedaj je sicer Lvov poglavitno mesto Galicije, ker stoji bolj v sredi dežele, toda Krakovu ne more odvzeti prvenstva. Kakor je Rim središče krščanstva, tako je Krakov središče poljske zgodovine. Kakor naletiš v Rimu z vsakim korakom na ostanke iz davno preteklih časov, tako te spominjajo v Krakovu krasne zgradbe, da se nahajaš v prestolnici poljskih kraljev. Današnja mesta so večinoma moderna, ker so narasla v novejši dobi, Krakov s svojimi osivelimi stavbami pa kaže, kako močno in lepo so znali zidati stari mojstri.

Pravljica govori, da je utemeljil mesto poganski knez Krakus okrog leta 700. Njegov spomin je ohranjen še sedaj, kajti na jugo-

vzhodni strani mesta se vzdiguje griček, ki je celih enajst metrov visok. Imenuje se Krakusov griček. Slišal sem, da so ga ljudje sami nanosili skupaj ter na ta način zaznamovali prostor, kjer počiva mestni ustanovnik. Krakusu je sledila njegova hči Vanda, po lepih lastnostih podobna svojemu očetu. Neki nemški vladar je hotel imeti lepo Vando za ženo. Ker ga pa ni marala, je prišel z vojsko, toda Poljaki so užugali Nemce. Kljub temu ni hotela Vanda več vladati. Preveč hudo se ji je zdelo, da mora njen narod kri prelivati zaradi njene lepote. Zato je skočila v bližjo Vislo. Ljudstvo je zelo žalovalo ter tudi njej v spomin nanosilo hribček, ki se vidi še dandanes na bregu Visle.

Toliko o najstarejši zgodovini mesta. Seveda je resnici primešano marsikaj, kar se ne more dokazati.

Leta 1240 so prihruli v Krakov divji Mongoli ter ga razdejali. Vse je bežalo pred njimi. Takratni kralj Boleslav V. se jim ni upal zoperstaviti. Poiskal si je varnega zavetja v karpatskih gorah, zapustivši svoje podložne brez brambe. Poljska je bila silno opustošena, ker Mongoli niso le enkrat, ampak večkrat ropali in morili po deželi. Vendar se je polagoma zopet okrepila.

Krakov je začel najbolj napredovati od 1320 dalje. Takrat se je preselil poljski kralj Vladislav Lokietek iz Gnjezdna v Krakov. Lokietek so mu rekli zaradi majhne postave (laket ali vatel). Krakovčani so bili seveda preveseli, da si je izvolil kralj tukaj svoj sedež. Zaradi tega in tudi zato, ker je v sijajni bitki premagal viteze nemškega reda, je bilo veselje ljudstva nepopisno. Vse mu je hitelo naproti: duhovniki s križi, bratovščine z zastavami, iz stolpov pa je odmevalo slovesno zvonjenje. Radost je prikipela do vrhunca, ko se je dal Lokietek v Krakovu slovesno venčati za kralja. Od tega časa naprej so bivali poljski kralji najraje v Krakovu ter si izbrali v tukajšnji škofijski cerkvi prostor za svoj zadnji počitek.

Še bolj se je povzdignilo mesto ob vladanju Kazimira, kateremu pravi hvaležni narod „Kazimir Veliki". Da bi Poljaki ne obiskovali višjih šol v tujih mestih, ustanovil jim je vseučilišče v Krakovu (1364). Poleg tega je dal sezidati več trdnjav in cerkva, ki so se ohranile do današnjega dne.

Nenavadno navdušenje je zavladalo v Krakovu leta 1386. Mlada poljska kraljica Jedviga je iz ljubezni do svojega ljudstva podala v zakon roko mogočnemu litvanskemu knezu, z imenom Jagelo. Jagelo, takrat še nevernik, je prejel v Krakovu sv. krst in dobil pri krstu ime Vladislav. Nekaj dni pozneje so obhajali veselo ženitovanje. Vsled te zveze je pripadla velika litvanska pokrajina poljskemu kraljestvu, in mnogo poganov je sprejelo krščansko vero. Jagelo ni kazal rad po vnanje kraljeve časti. Po stari poganski navadi se je preprosto oblačil in večjidel nosil ovčji kožuh. Zgodovinarji pišejo, da tudi ni imel posebnih zmožnosti za vladanje, kar je sam pripoznal. Zato se je v vseh važnejših rečeh posvetoval z modrimi možmi, med katerimi je bil osobito krakovski škof Olešnicki. O Jedvigi imamo opomniti, da je bila blaga kraljica, usmiljenega srca in pobožna. Mnogo dobrih del jo je spremljalo v večnost. Zaradi svojega vzornega življenja je prišteta svetnicam.

Za vladanja Jageloncev, ki so od 1386 do 1572 nosili poljsko krono, se je krepko razvijala država. Krakov se je obljudil tako, da je brojil že v šestnajstem stoletju osemdeset tisoč duš. Toda ko si je izbral kralj Žiga III. leta 1610 Varšavo za svoj sedež, je začel Krakov zaostajati. A dandanes zopet krepko narašča, kajti po zadnji štetvi ima blizu sto tisoč prebivalcev.

Mesto leži ob levem bregu Visle in je razdeljeno v sedem okrajev. Ti so: Notranje mesto (Srodmieście), Wesola, Kleparz, Piasek, Nowy swiat, Stradom in Kazimierz. Nekdaj je bilo obdano z zidovjem in z okopi, sedaj so zasajeni na teh prostorih košati drevoredi. Od stare trdnjave so ostala le Florijanska vrata, ki ločijo notranje mesto od severnega okraja Kleparz. Vrata, obdana s štirimi stolpi, so močna gotska zgradba iz 15. stoletja. Sicer pa je Krakov še vedno trdnjava prvega razreda, čeprav se ne opazi na prvi pogled. Zidovje, ki bi zadrževalo sovražnika v slučajni vojski, nahaja se na višinah zunaj mesta. Mestni grb nam kaže odprta vrata, nad katerimi stoje trije stolpi. Sredi vrat plava bel venčan orel na rdečem polju.

Najživahnejša je „Grodzka ulica“ (grajska ulica), ki pelje skozi sredo mesta ter se končuje pod kraljevim gradom, stolujočem na hribu Wawel. Wawel je brez dvombe prva zanimivost Krakova. Na njem se vzdiguje veličastna škofijska cerkev, ki se vidi daleč okoli. Poleg nje pa je ogromno poslopje, nekdanji sedež poljskih kraljev.

Po široki cesti prideš navzgor. Pod teboj se razprostira mesto, mimo katerega se pretaka počasna Visla. Prva pot te pelje v stolnico, nad katero se vzpenja mogočen zvonik, ki ima še dva manjša stolpa za tovariša. V sedanji obliki je bila stolnica sezidana ob času kralja Kazimira Velikega leta 1359. Prištevajo jo najlepšim gotskim zgradbam v Avstriji. Poljaki jo imajo v posebni časti, ker počivajo v nji kralji veleslavne poljske države. Menda ne dobiš nikjer cerkve, ki bi imela toliko kraljevih grobov in imenitnih spominkov, kakor krakovska stolnica. Tu občuduješ izredne slike, okraske, kipe in mojstrska kamenoseška dela. Tako so cenili Poljaki umetnost pred štiristo in petsto leti! Oko gleda umotvore, katere so izvršili Vit Stwosz, Štefan Ricci, Jernej Berecci, Ivan Cini, Guido Reni, Canova, Thorwaldsen in drugi. Z malimi izjemami počivajo tu vsi poljski kralji, bodisi iz rodu Piastovcev, ki so vladali dolgih pet sto let, ali onih iz Jagelonske rodovine, ki so držali v rokah žezlo v 14., 15. in 16. veku. In ko ni več kraljeval določen rod, temveč so si Poljaki volili poljubne kralje, izbrali so si tudi le-ti krakovsko stolnico za počitek po smrti, na primer: Štefan Bathory, Ivan Sobieski itd. A ne le kralji, tudi drugi slavni možje: škofje, državniki in vojskovodje so našli tukaj svoj grob. Mramor govori o njih slavnem imenu in o nevenljivih zaslugah, katere so si pridobili za domovino.

V stolnici je 19 kapel, ena lepša mimo druge. Oglejmo si vsaj nekatere. Molče nam pripovedujejo narodovo zgodovino.

V sredi cerkve je kapela sv. Stanislava, venčana s kupolo. Žaloben spomin se ti vzbuja v srcu, ko pogledaš na srebrno rakvo, ki jo drže srebrni angeli na ramenih. V tej rakvi počivajo koščice krakovskega škofa Stanislava, katerega je kralj Boleslav II. leta 1079

z mečem udaril po glavi, da je umrl vsled dobljene rane mučeniške smrti. To se je zgodilo v cerkvi sv. Mihaela, ki ni daleč od stolnice. Boleslav je delal za svoj zločin prostovoljno pokoro v osojskem samostanu na Koroškem, kar smo že opisali v prvem poglavju. O sv. Stanislavu pa povemo nekoliko več, ko obiščemo svetišče sv. Mihaela, kjer se je izvršilo hudodelstvo.

Narodne noše iz okolice Krakova.

Prvi, ki si je izbral stolno cerkev za svoj počitek, je bil kralj Vladislav Lokietek. Vladajoč mnogo let je skusil marsikaj hudega. Poljaki ga v začetku niso hoteli pripoznati za kralja, akoprav je bil iz rodovine Piastovcev, ki so imeli pravico do poljskega prestola. Krakovski frančiškani so ga skrivali nekaj časa v samostanu, toda mirno življenje mu ni ugajalo. Kot menih preoblečen je zbežal Lokietek po noči iz Krakova (1289), pridobil mnogo naroda za se in si slednjič priboril kraljevo krono. Krepko je odbijal naval Nemcev, ki so silili črez mejo. Poleg tega se je veliko trudil, da bi zedinil razkosano državo. Dosegel je mnogo ter umrl na Wawelu 2. marca 1333. Ljudstvo

ga je ohranilo v častnem spominu in mu postavilo nagrobni spominek iz belega kamena. Na visokem podstavku leži Lokietek s krono na glavi in z državnim jabolkom v roki. Glava počiva na kameniti blazini. Ob straneh podstavka vidimo gotske oboke, pod katerimi je upodobljeno žalovanje nad kraljevo smrtjo. Da se ne poškoduje, zavarovan je spominek z močno ograjo.

Obiščimo sedaj spominek kralja Kazimira Velikega, ki je izklesan iz rdečega mramorja. Kaže nam celotno podobo zadnjega Piastovca, kateremu so rekli „kmečki kralj“. Kazimir, še bolj slaven kot njegov oče Lokietek, leži v kraljevi opravi, prepasan s kamenito verigo. Veriga nas spominja gradov in trdnjav, katere je dal sezidati. Mnogo zaslug si je pridobil v vojskah, še več pa doma, skrbeč kakor dober oče za svoje podložnike. Poseben prijatelj je bil kmetom, odtod njegov naslov „kmečki kralj“. Tudi poljski židje ga ne smejo pozabiti, ker jih je, ko so bili v najhujših stiskah, sprejel v svojo državo. Kazimir je na lovu, dirjajoč za jelenom, padel s konja, si zlomil nogo ter vsled tega umrl leta 1370. Pri pogrebu je sedel na njegovem konju vitez, oblečen v zlatu in škrlatu, kraljev zakladnik pa je metal denar med reveže. Ker Kazimir ni imel sinov, prenehala je z njim rodovina Piastovcev. Sledil mu je na prestolu sin njegove sestre, ogrski kralj Ludovik.

V kapeli sv. Križa dobimo zopet dva nagrobnika. Eden poroča o kralju Vladislavu Jagelo († 1434), eden o njegovem sinu Kazimiru IV. († 1492). Ob tem času je stala poljska država na vrhuncu slave. Segala je od baltiškega do črnega morja.

Nenavadno lepa je Žigova kapela s srebrnim oltarjem in z bakreno pozlačeno streho. V njej vidimo spominek Žige I. († 1548). Njemu je veliki mojster nemškega viteškega reda, Albreht, na trgu v Krakovu klečé obljubil zvestobo. Poleg Žige sta pokopana njegov sin Žiga Avgust († 1572) in poslednjega sestra Ana. Žiga Avgust je bil zadnji Jagelonec. Od te dobe dalje so si Poljaki volili kralja iz poljubne rodovine. Izmed voljenih omenjamo nagrobnike. katere imajo hrabri vladar Štefan Bathory († 1586), vladarji iz rodu Wasa in občeznani rešitelj Dunaja Ivan Sobieski († 1696).

Dà, če bi tudi ne bilo pisane zgodovine, bi že iz samih spominkov lahko sklepali na mogočnost poljske države.

Ako prideš skozi glavni vhod v stolnico, ugledaš na desni strani bakrena vrata, ki leže na tleh. Ta vrata peljejo v podzemeljske rakve. Cerkveni služabnik ti bo za primerno napitnino rad odklenil težki pokrov in te spremljal v katakombe. Žalobna čutila sprehajajo človeka, ko mu razsvetljuje svetiljka prostore, kjer so razvrščeni mrliški zaboji. V njih trohne ostanki tistih, ki so nosili nekdaj zlate krone na glavi ter vladali z leskečim žezlom v roki. Med njimi najdeš tudi trupli dveh slavnih vojskovodij. Ta dva sta: Josip Poniatovski in Tadej Kočiuško. Prvi je leta 1813 utonil v Elsteri blizu Lipskega, drugi pa je umrl kot pregnanec v Soloturnu na Švicarskem (1817). Pozabiti ne smemo, da je dobil tudi veliki pesnik Adam Mickievič († 1855) prostor med umrlimi prvaki.

Poljaki si skoro ne morejo misliti, da je v kraljevem grobišču krakovske stolnice za vselej pokopana njihova slava. Vprašal sem omikanega gospoda, ali je res Kočiuško, videč nesrečni izid vojske, zaklical na glas: „Finis Poloniae!“ (Konec Poljske.) Skoro nevoljen mi je odvrnil:

„Kočiuško ni nikoli rekel kaj takega. Kdor o njem to trdi, pači zgodovino. Ako bi bil pa res izustil te besede, gotovo ni mislil, da je s Poljsko za vselej pri kraju. Naš veliki oče Kočiuško je bil trdno prepričan, da njegov narod ne more propasti, čeprav so ga razdelili med tri mogočne države.“

Jaz nisem mogel ničesar dostaviti temu določnemu odgovoru. Toda kaj hočemo! Česar si človek želi, to rad verjame, naj je tudi težko verjetno. In vendar je mnogokrat bolje, da se vdamo v usodo, kakor da bi skušali izviti se iz nje. Ponosna država je razdrobljena. Ali bo mogoče kdaj pobrati kosce in jih združiti v celoto? Na to vprašanje je težko dobiti pojasnila.

Marijina cerkev v Krakovu.

Podajmo se sedaj v grad tik cerkve. Prestal je veliko sovražnih napadov in požarov, toda večina zidovja je še tista, kakor je bila ob času kralja Žige I. (1506—1548). Nad glavnimi vrati čitamo napis: „Si Deus nobiscum, quis contra nos?“ (Ako je Bog z nami, kdo bo zoper nas?) Kar se je godilo med temi velikanskimi stenami, kdo bi mogel dopovedati? Zidovje je nemo, zgodovina pa tudi ne poroča vsega. V obsežnih prostorih se je sklepalo o zadevah, prevažnih za vso državo. Tu so se vršili veseli in žalostni dogodki. Obhajale so se sijajne veselice, zabavale so se kraljeve družine, a poleg zlatega žezla je vladala tudi smrt, neizprosno zahtevajoč svoje žrtve. Vse do gotove meje, vse do svojega konca, nikjer stanovitnosti na svetu. Vladarje so znosili enega za drugim v grobišče pod cerkvijo, ostala

sta samo kamen in vdolbena črka, ki govorita o preteklosti. Zadnji kralj Stanislav Poniatovski se je leta 1795 odrekel prestolu in živel v Petrogradu od ruske milosti. Krakovski kraljevi grad je dandanes vojašnica in bolnišnica. Na obširnih dvoriščih se vadijo novinci v orožju, po nekdanjih dvoranah pa leže bolniki.

V cerkvi, in pozneje tudi v gradu, sva govorila z nekim tujcem o spominkih, katere sva ogledovala. Pravijo, da se spozna človek že iz vnanje podobe, kaj je po svojem stanu. Jaz sem sodil neznanega gospoda po njegovem vedenju in govorjenju, da je skoro gotovo kak profesor. In nisem se motil. Poklic, ki ga imaš v življenju, ti vtisne neko znamenje, po katerem se ločiš od drugih ljudi. Duhovnika in vojaka spoznaš po obleki, o takih pa, ki ne nosijo uniforme, sklepaš vsaj približno, kateremu stanu pripadajo. Večkrat nas seveda goljufa sodba. Poznam na pr. mesarja, ki ne dela svojim tovarišem časti v tem oziru. On ni tako močan in rejen, kakor je pri mesarjih navada. Poprej bi ga imel za uradnika, ki mu je v zaduhli pisarni obledela barva na obrazu. Sploh ves njegov prijazni značaj še od daleč ne kaže, da bi mož izvrševal tako siloviti obrt. Redno torej ne moremo uganiti, kaj bi bil ta ali oni človek, večkrat pa vendarle zadenemo pravo.

Kako sem neki spoznal, da imam profesorja pred seboj? Prav lahko. Suh, precej stegnjen gospod s sivo obleko, dolgimi lasmi, naočniki, s solnčnikom pod pazduho in s knjigo v roki. To je že nekaj. Posebno značilne so se mi zdele kratke brke, ki so mu zakrivale kakor izbuhnjena strešica zgornje ustnice. Popolno potrjen pa sem bil v svoji sodbi, ko sva začela govoriti. Videč, da nosim tudi jaz tiskanega vodnika s seboj, me je nagovoril gospod v pruski nemščini, ko sva stala pred Lokietkovim nagrobnikom:

„Poglejte, taki so pisatelji! Dognano je po najbolj zanesljivih virih, da je umrl Lokietek drugega marca 1333, v knjigi pa se bere čisto napačno, da je umrl drugega aprila 1333.“

Prvi hip nisem imel pripravnega odgovora. Mislil sem, da bo zaradi neznatne pomote, ako je le en mesec razločka, vendar še ostal svet v sedanjem tečaju. Potem odgovorim:

„Oprostite, gospod, jaz nisem tako trden v zgodovini, da bi vedel za dan kakega dogodka. Zadovoljen sem, da mi je znana vsaj letnica. Občudujem pa Vaše znanje v tej stroki.“

„Čast mi je, da se predstavim.“

Nato seže v žep suknje in mi poda vizitnico, na kateri čitam: Universitätsprofessor Dr. C. P. in B.

Dolžnost mi je bila, da sem mu povedal tudi jaz svoje ime.

„Prišli ste daleč,“ opomni profesor, ko izve za mojo domovino. „Kot Jugoslovan imate bržkone željo, da se seznanite nekoliko s severnimi Slovani. Ubogi Poljaki! Kako zanimivo preteklost imajo, in ob enem kako žalostno!“

Mož je prišel zopet v svoj tok — na zgodovinsko polje.

„Vzroka narodovega propada,“ je nadaljeval z učenjaško besedo, „ne moremo iskati drugod, nego v glasoviti ustavi, katero so mu dali poljski plemiči. Meščani in kmetje itak niso smeli vmes govoriti. Ker je bil po smrti zadnjega Jagelonca leta 1572 izpraznjen kraljevi

prestol, so si ponosni plemiči domislili, da si bodo nadalje sami kralja volili. Določili so „pacta conventa", t. j. pogoje, na katere bo moral vsak novi kralj priseči. A ti pogoji so tako omejevali najvišjo oblast, da bi kralj ne smel storiti nobenega važnega koraka brez dovoljenja poljskega plemstva. In poleg tega še tisti usodni „veto", da je namreč nasprotni glas enega samega poslanca v državnem zboru ovrgel vse druge . . ."

Gospod doktor je modroval dalje in dalje, kakor da bi sedel pri vseučiliški mizi, ali kakor da bi ga bil kdo naprosil za predavanje. Vsa čast njegovi zgodovinski vednosti, toda človeka, ki ima le tisto reč za najvažnejšo, s katero se peča on, se hitro naveličam. Saj je še veliko drugega na svetu! Vrh tega tudi nisem imel časa, da bi ga bil dolgo poslušal. Ker je bilo ravno poldne, ponudila se mi je ugodna prilika za odhod.

Notranjščina Marijine cerkve v Krakovu.

„Vi že odhajate?" me vpraša.

„Dà, v mestu želim še pogledati to in ono."

„Jaz obiščem sedaj stolno zakladnico, v kateri je mnogo važnih starin. Mislil sem, da pojdete z menoj. Tu čitam" — in oči upre še bolj v knjigo, katero je že skoro dosegel z nosom — „tu čitam, da se hrani v zakladnici častni meč, katerega je papež Pavel III. poslal kralju Žigi I. leta 1540. Pavel je, kar gotovo veste iz cerkvene zgodovine, živel v burnih časih reformacije ter sklical cerkveni zbor v Trident . . ."

Zopet zgodovina, sama zgodovina.

Priporočil sem se na lep način in odšel.

Pred gradom sta stala na straži dva poljska Janeza z višnjevimi našitki, ne vem kakšnega polka. Mislil sem si: Nekateri ljudje so tako učeni, vidva pa menda nimata ne duha, ne sluha, kaj se je godilo med tem zidovjem.

XI.

Marijina cerkev v Krakovu. Druge hiše božje. Skalka in samostan Pavlincev. Grobi zaslužnih. Sv. Stanislav.

Vrnimo se skozi grajsko ulico na glavni „Rynek“. Kinč prostornega trga je Marijina cerkev, nenavadno visoka gotska zgradba iz rjave opeke. Zidati so jo začeli leta 1226, ko je bil v Krakovu škof Ivo Odrowąž. Stopivši v svetišče, ki ima trojno ladjo, se ne moreš dovolj načuditi krasoti. Nad teboj se vzpenjajo drzni oboki in skoro se bojiš, da bi se ne porušili nad glavo. Toda prazen strah! Vzneseno zidovje stoji že stoletja ter bo stalo, ako ne pride posebna nesreča, še v prihodnje ponosno in nepremakljivo. Imeti moraš precej časa, da ogledaš vsaj površno vseh enajst kapel, dvaintrideset oltarjev in kaj vem koliko spominkov, s katerimi so okinčane stene.

Nekaj izrednega je glavni oltar, čudovito delo lesne rezbarije 15. stoletja. Dvanajst let se je trudil z njim krakovski umetnik Vit Stwosz. Oltar odpirajo le o praznikih, ima namreč podobo velikanske omare z dvojnimi vrati. Ako hočeš, da ti ga odprejo navaden dan, moraš plačati šest kron. Že iz tega se lahko spozna, kaka posebnost je ta umotvor. V sredi vidimo vnebovzetje Matere božje, katero obdaja dvanajst apostolov. Na obojnih notranjih vratih so izrezljani prizori iz Jezusovega življenja. Vse osebe so naravne velikosti in videti kakor žive.

Ob straneh glavnega cerkvenega vhoda stojita dva stolpa različne visokosti. Stolp evangeljske strani je precej višji kakor njegov tovariš ob listni strani. Tudi oblike nista enake. Prvi je okinčan s šestnajsterimi piramidami. Prav na vrhu stoji zastava s črko M, pod njo je običajno jabolko, pod jabolkom pa pozlačena krona. Krona mora biti jako obsežna, ker se vidi že od spodaj gori zelo velika, akoprav je zvonik visok 74 metrov. Nižji stolp je delan bolj preprosto. Tujcu se zdi čudno, zakaj da je en stolp višji kakor drugi. O tem sem slišal sledečo pravljico:

Zidarska mojstra sta bila brata, ki sta se bratovsko ljubila. Določeno je bilo, da bosta oba stolpa enaka. Ko sta se brata dogovarjala zaradi načrta, sta si prišla hudo navzkriž. Starejši je trdil, da si ne upa zidati tako visokega stolpa, ker je podlaga preslaba. Zato je naredil iz previdnosti močnejši temelj. Mlajši pa se ni hotel vdati bratovemu nasvetu, temveč je delal po svoji glavi. Vsled tega sta se popolno sprla ter se začela hudo sovražiti. Mlajši brat je hitel z zidanjem in njegov zvonik se je kmalu vzdignil do sedanje visočine 74 metrov. Pokazalo se je, da temelj ni preslab. Starejši brat je zidal bolj počasi. Mlajši spozna, da bo bratov stolp še višji kakor je njegov. Če namreč njegovega drži ta podlaga, bo bratov lahko mnogo višji, ker ga je postavil na močnejši temelj. Nevoščljivost se mu oglaša v srcu, češ: bratov stolp bodo hvalili, mojega pa ne. Tedaj mu šine v

glavo grozna misel, da bi brata umoril, kar je tudi res storil. Zabodel ga je z nožem, a nihče ni vedel, kdo bi bil izvršil umor. Toda vest ni dala hudodelniku miru. Ko je bilo pred cerkvijo zbranih veliko ljudi, ki so prišli zidavo ogledovat, prikaže se morivec v velikih linah svojega stolpa. Tu se očitno izpove, da je on sam brata zaklal. Potem pokaže prav tisti nož ter si ga zabode v srce. V tem trenotku se prevrne iz lin in pade iz visočine mrtev na tla. Staro zarjavelo bodalo visi še sedaj na steni bližnje mestne hiše „Sukiennice“. Pravijo, da je res isto, s katerim je umoril brat brata in potem še samega sebe. Ljudstvu naj bi bilo to grozno orodje v svarilo, kam pripelje človeka nevoščljivost. Nižjega stolpa se pa ni nihče več polotil dozidati, zato je ostal tak do današnjega dne.

Ko sem ogledoval Marijino cerkev od zunaj, ustavil se je pred velikimi vrati kmečki voz, v katerem sta bila vprežena dva konja. Iz voza, ki je bil na vseh štirih straneh opažen z deskami in nastlan s slamo, so vzdignili mrliško krsto. Šest mož jo je zadelo brez nosilnice na ramo ter neslo pred glavni cerkveni vhod. Tu je mrliča blagoslovil duhovnik, opravljen v širokem črnem plašču (pluvijalu). Spremljevavcev sem naštel kakih dvajset, vsi kmečkega stanu v narodni noši. Možje so bili v dolgih belih suknjah. Vsi so šli duhovniku roko poljubovat. Nenavadno se mi je zdelo, da se v tako velikem mestu vrši pogreb, kakor pri nas na deželi. Krsto so namreč nesli v cerkev, kjer je bila máša, konja pa sta čakala zunaj. Po opravljenih molitvah so krsto dejali nazaj na voz in jo prepeljali na pokopališče.

Bog ti daj večni mir, bodi kdorkoli hočeš! Poznal te nisem, a vem, da mi nisi storil nič hudega in jaz tebi nič. Kaj posebnega nisi bil v življenju, to se vidi na preprostem pogrebu. Naj se ti dobro godi v večnosti! Morebiti si kdaj gledal boljše dni, saj je že marsikdo, poprej slavljen, umrl v revščini.

Rad bi ti pokazal, cenjeni bravec, še druge cerkve, katerih v Krakovu ni malo, a naša knjiga bi preveč narastla. Naj zadostuje nekaj kratkih črtic o važnejših hišah božjih. Nemci se toliko ponašajo s svojimi gotskimi „domi“, kakor bi jih ne bilo nikjer drugod. V Krakovu sem jih dobil kar šest, nekaterih pa bržkone nisem videl. Dve gotski stavbi sem opisal, namreč stolno in Marijino cerkev. Sedaj omenim še ostale štiri.

V sredi mesta se nahaja dominikanska cerkev, jako lepa zgradba iz 13. stoletja. Že njena vnanja podoba privabi tujca k sebi. Nad glavnim vhodom se vzdiguje visoka fasada, okrašena z enajsterimi stolpiči. Samostan je ustanovil Poljak sv. Hiacint iz rodovine grofov Odrovaž. Podpiral ga je njegov stric, krakovski škof Ivo Odrovaž. Hiacint, takrat kanonik krakovske stolne cerkve, se je podal v Rim, kjer je stopil v red sv. Dominika. Na povratku je obiskal tudi samostan belih nun v Velesovem na Kranjskem. Ko je prišel na Poljsko nazaj, je oznanoval ondi z veliko vnemo sv. vero. Prehodil je daljne kraje, spreobrnil mnogo krivovercev in poganov ter umrl v Krakovu leta 1257. Njegovi telesni ostanki počivajo v cerkvi sv. Trojice. Ljudstvo roma še dandanes na njegov grob, časteč ga kot deželnega patrona.

Med raznimi spominki dominikanske cerkve sem opazil nagrobnik kralja Leška „črnega“ († 1289). Lešek je vladal v hudih časih, ko so kruti Mongoli napadali njegovo državo. Ljudstvo pa menda ni maralo zanj, ker se ni zoperstavil sovragom. Zgodovinarji poročajo, da so odpeljali Mongoli dvajset tisoč poljskih deklic v sužnost. — Zanimiv je tudi spominek iz brona, postavljen v čast poljskemu državniku Filipu Kalimahu (Callimachus). Njega si je kot modrega moža izbral kralj Ivan Albreht za svojega svetovavca. Kalimah je dobro vedel, da imajo plemenitaši preveč pravic, meščani in kmetje pa premalo. Zato je nagovarjal kralja, naj plemeniti gospodi vzame privilegije ter jih obdrži samemu sebi, potem bo laže vsem stanovom enako pravičen. Kalimah, ki je umrl leta 1496, ni mogel uresničiti svojega dobro mislečega nasveta, in poljska „žlahta“ ima še dandanes glavno besedo v Galiciji.

Takoj na nasprotni strani — le grajska ulica je vmes — stoji frančiškanska cerkev. Zgradil jo je kralj Boleslav V. l. 1238. Tudi tukaj se vidi dovolj važnih starin. Ker je l. 1850 pogorela, zgubila je vsled prezidave prvotno obliko. V samostanskem hodniku visi več slik krakovskih škofov.

V židovskem okraju Kazimierz dobimo zopet dve mogočni gotski zgradbi. Ena se imenuje „kościól božego Ciala“, t. j. cerkev božjega Telesa, druga je posvečena sv. Katarini. Obe je dal postaviti kralj Kazimir Veliki v 14. stoletju.

Na južni strani mesta se vzdiguje poleg reke Visle cerkev sv. Mihaela z dvema stolpoma. Pravijo jej Skalka. Okolica je jako dolgočasna, tem bolj zato, ker prebivajo v obližju sami židje. Velik ograjen vrt, oklepajoč hišo božjo in samostan poleg nje, daje zapuščenemu kraju nekoliko bolj prijazno podobo. Pod stopnicami, ki peljejo proti glavnemu cerkvenemu vhodu, je napis: „Grob zasłużonych“. Stopil sem v ta podzemeljski prostor, odločen možem, ki so proslavili poljski narod. Kolikor sem mogel čitati na tablicah, počivajo tukaj sledeči Poljaki:

1. Jan Dlugosz, imeniten zgodovinar, rojen 1415, umrl 1480. Bil je učitelj sinov kralja Kazimira IV. Kraljev najmlajši sin, tudi Kazimir po imenu, je prištet svetnikom.

2. Vincencij Pol, rojen 1807, umrl 1872, slavljen pesnik.

3. Lucijan Siemieński, rojen 1809, umrl 1877, znamenit kritik, da mu menda ni bilo enakega. Njegov slog je preprost, toda jako prikupljiv.

4. Josip Ignacij Kraszewski, rojen 1812, umrl 1887, nenavadno ploden pisatelj.

5. Teofil Lenartowicz, rojen 1822, umrl 1893. V njegovih pesmih se kaže živa vera in pristna pobožnost.

6. Adam Asnyk, rojen 1838, umrl 1897, liričen pesnik.

Ko pridem iz katakomb v cerkev, obstanem pri stranskem oltarju leve ladje. Slika mi kaže škofa, oblečenega v srebrni srajci in ogrnjenega z zlatim plaščem. Na vrhu glave ima zasajen meč. Pod podobo berem: OJCZE OJCZYZNY TWOJEJ, MODL SIĘ ZA NAMI! (Oče tvoje očetnjave, prosi za nas!) Na desnem zidu je s steklom pokrita

jamica, nad katero so besede: SISTE GRADUM, DIVUS TINXIT ME SANGUINE PRAESUL. To se pravi: Ustavi korak, blaženi škof me je pokropil s krvijo. Sedaj spoznam, kje se nahajam. Tukaj je tisti zgodovinsko važni kraj, kjer je kralj Boleslav II. napadel krakovskega škofa Stanislava 11. maja 1079 ter mu zadal z mečem smrtno rano. Kar smo o tem umoru govorili v prvem poglavju, ne bomo več ponavljali. Le o sv. Stanislavu hočemo zapisati par vrstic. Iz male poljske knjižice, ki ima naslov „Skalka" (spisal dr. Josip Muczkowski v Krakovu 1897), poročamo sledeče o sv. Stanislavu:

Dominikanska cerkev v Krakovu.

Prvi med Poljaki, veliki in daleč znani mučenec, sv. Stanislav Szcsepanowski, je tvoj zavetnik, o poljski narod! Čitaj njegovo življenje, da spoznaš, kako slavnega priprošnjika imaš pri Bogu. Rodil se je leta 1033 v vasi Szcsepanow, 43 kilometrov vzhodno od Krakova. Šole je obiskoval v Gnjezdnu na Poznanjskem. Potem se je podal v Pariz, kjer se je učil sedem let bogoslovske znanosti. Prišedši domov, dobi po smrti staršev lepo premoženje, a vse razda revežem. Krakovski škof Lambert ga posveti v mašnika, po Lambertovi smrti pa postane njegov naslednik (1072). Žal, da je trajalo Stanislavovo višjepastirsko delovanje le sedem let. Kralj Boleslav II. in njegovi privrženci so ga začeli sovražiti, ker je sveti mož svaril kralja zaradi pohujšljivega življenja. Ko ne najdejo nad škofom ničesar, kar bi mu mogli očitati, raztrosijo o njem laž, da si je prilastil po krivici neko njivo. Stanislav je namreč od posestnika, z imenom Peter, kupil za škofijsko cerkev zemljišče ter v navzočnosti dveh prič kupno svoto pošteno plačal. Lahko bi bil to dokazal, a priči nista upali priti k obravnavi, ki se je vršila pred kraljem. Vrh tega ni bilo najti pobotnice, prodajavec Peter pa je že umrl. Kaj storiti? Stanislav stopi po-

gumno pred kralja ter pravi: „Ker nimam drugih prič, bom v treh dneh nekdanjega lastnika njive, Petra, s seboj pripeljal k sodbi.“ Škof se vse tri dni posti in neprenehoma moli, trdno zaupajoč, da bo Bog sam porok za njegovo poštenje. In res! Tretji dan gre Stanislav h grobu, kjer je bil pokopan Peter, obudi ga od smrti ter pelje k zaslišbi. Vse spreleti groza, ko vidijo živega mrtveca pred seboj. Peter pove, da mu je škof resnično dal vso dogovorjeno vsoto za prodano njivo. Tako je bila čudežno dokazana Stanislavova nedolžnost.

Sedanji oltar, stoječ na onem kraju, kjer je bil Stanislav umorjen, je iz črnega mramorja. Angel drži v rokah izrek sv. Pavla: „Sancti per fidem vicerunt regna.“ (Svetniki so z vero premagali kraljestva). Nad oltarno mizo vidimo v pozlačeni skrinjici dolg kos trohnelega lesa, ki je rastel ob času sv. Stanislava. Redka starina.

Cerkev sv. Mihaela na Skalki je bila prvotna škofijska cerkev, zato so sv. Stanislava v njej pokopali. Pozneje so prenesli njegove koščice v novo stolnico na Wawel. Da bi se pa znamenita hiša božja na Skalki ne opustila, sezidali so poleg nje velik samostan. V njem prebivajo redovniki sv. Pavla puščavnika. Pravijo jim Pavlinci. Obleka jim je rumenkasto-bela, prevezana s širokim belim pasom. Črez njo ogrinjajo črn plašč.

Predstavil sem se očetu prijorju, krepkemu možu pri kakih šestdesetih letih. Omenil sem mu, da bi rad obiskal rusko-poljsko božjo pot Čenstohov, ki je tudi v varstvu Pavlincev. Vpraša me, ali imam popotni list v redu. Na odgovor, da mi ga ruski poslanec na Dunaju ni hotel podpisati, mi odvrne: „Ne morem svetovati, da bi se podali črez mejo, ker znate priti v zadrego.“ Te besede so me nekoliko oplašile, vendar mi niso vzele poguma. Ko sem se poslovil, mi je dal v spomin podobo sv. Stanislava in knjižico, ki poroča o zgodovini cerkve na Skalki. Vsled moje prošnje je podpisal v knjižico tudi svoje ime: P. Ambrosius Federowicz. Njegova zasluga je, da je cerkev sv. Mihaela tako lepo prenovljena.

XII.

Sukiennice v Krakovu. Narodni muzej. Na trgu med kmečkim ljudstvom. Jagelonsko vseučilišče. Zvezdoslovec Nikolja Kopernik. Zidovski okraj Kazimierz.

Na sredi krakovskega najlepšega trga se vzdiguje ogromno poslopje Sukiennice. Zgradbo je dal postaviti v 14. veku kralj Kazimir Veliki, kateremu hrani poljski narod časten in hvaležen spomin. V teh velikanskih prostorih so imeli trgovci svojo kupčijo in zalogo blaga, posebno sukna, odtod ime Sukiennice. Tu vidimo, kako je bila

razvita obrtnija in kako cvetoča trgovina je vladala že v tedanjih časih. Poslopje, akoprav prenovljeno, ima še vedno isto starinsko podobo, katero je imelo v davno preteklih stoletjih.

Razume se, da je tudi marsikaka pripovedka združena s tem osivelim zidovjem. Ko se je podal viteški kralj Sobieski z vojsko zoper Turka, oblegajočega Dunaj (1683), je poljski narod vneto molil za srečno zmago. Z grada Wawel se je vila dolga procesija proti Marijini cerkvi. Tudi poljska kraljica Marija je bila pri sprevodu. Pobožne pesmi in goreče molitve so se povzdigovale proti nebesom, da bi dodelil Bog moč kristjanom zoper nevernike. Tedaj se je prikazal visoko v zraku bel labud, ki je dohajal vedno nižje in obletaval

Sukiennice v Krakovu.

procesijo. Slednjič se je spustil proti Sukiennicam ter se vsedel na vrh strehe. Ljudstvo je imelo to kot znamenje zmage nad Turčini.

Sukiennice merijo po dolžini 120 metrov. V pritličju so trije hodniki z gotskimi oboki. Pod njimi se sprehajaš ter ogleduješ prodajalnice, ki se vrste na obeh straneh ena poleg druge. Hodil sem dolgo časa gori in doli, a nisem se naveličal živahne zabave. Karkoli bi si želel, to tukaj kupiš. Ako pa nimaš denarja, lahko zastonj paseš radovédnost pri bogatih izložbah. Največ je židovskih trgovcev, ki jih spoznaš po kosmatih bradah in dolgih črnih suknjah, pa tudi po vsiljevanju, s katerim ponujajo svoje blago. Moški in ženske vpijejo nad teboj, da bi se ustavil pri njih prodajalnici ter si izbral, kar bi ti bilo všeč.

V prvem nadstropju je narodni muzej, katerega sem obiskal za malenkost 60 vinarjev. Ne bom opisoval, kaj se v njem vidi, le nekaj reči omenjam. Razstavljenih je mnogo slik poljskih in rusinskih umetnikov iz stare in novejše dobe.

Nenavadno lep je Odrešenik na križu. Barve so temne, da je vse v polmraku. Gospodovo telo se komaj pozna, pa je vendar krasno izdelano. V podnožju križa je na vsaki strani naslikana voščena sveča. Ena gori z močnim plamenom, da kapa od nje vosek; druga je pravkar ugasnila, le dim se še vzdiguje od utrinka. Ako greš od podobe proč, misliš, da stojita sveči popolno na prostem pred križem. Tako zna umetnik posnemati naravo.

Dolgo sem stal pred sliko, ki predstavlja puščavnika, prebivajočega v votlini. Na ognjišču je pošel ogenj, da ni ostalo drugega nego oglje. A oglje tli tako živo, kakor da bi ga kdo podpihoval s sapo.

Izmed umotvorov, katere je naslikal Jan Matejko (1833—1893), so mi bili posebno všeč sledeči:

1. Bitka pri Grünwaldu, v kateri so se Poljaki leta 1410 borili z nemškimi vitezi ter jih sijajno premagali. Poljski kralj Vladislav II. Jagelo je bil v veliki nevarnosti, kajti prav blizu njega se je priril neki nemški vitez s sulico v roki. V tem trenotku priskoči pogumni bojevnik Olešnicki, zamahne z mečem po vitezu in reši kralju življenje. Menda je padlo v grozni vojski pri Grünwaldu štirideset tisoč Nemcev. Hrabri Olešnicki je pozneje postal škof v Krakovu.

2. Veliki mojster nemškega reda, Albreht Braniborski, se klanja poljskemu kralju Žigi I. leta 1525. Velikanska slika nam kaže mogočnost poljskega kraljestva, kateremu so se morali Nemci pokoriti. Albreht kleči na očitnem trgu pred kraljem, prisegajoč mu zvestobo.

3. Kočiuško pri Raclavicah leta 1794. Poljaki se bore za prostost, toda brezuspešno. Kočiuško je sklical narod v boj ter se mu postavil na čelo. Pri Raclavicah so morali sicer Rusi bežati, a Poljakom ni veliko koristila zmaga, kajti že naslednje leto (1795) je bila poljska država razdeljena med Rusijo, Prusijo in Avstrijo.

4. Tudi „Neronove žive svetiljke“, katere je naslikal Siemiradzki, so nekaj izrednega. Ta podoba je bila razstavljena že po nekaterih večjih mestih v Evropi. Rimski cesar Nero (54—68) je trpinčil kristjane na razne načine. Eni so bili križani, drugi raztrgani od divjih zverin itd. Nad vse strašno smrt pa so prestali tisti kristjani, katere je dal Nero poviti v osmoljeno obleko ter jih zažgati, da so goreli po noči namesto svetilnic. Človeško čutilo se zgraža nad trpljenjem, katero so prestajali sv. mučenci.

Razen slik so posebno zanimivi ostanki, ki so se ohranili iz zapuščine slavnih mož. V omari, pokriti s steklom, vidiš na pr. Kočiuškovo vrhnjo obleko iz bele volne in poleg nje čepico z rdeče-belo-višnjevim našitkom. Dalje se ustaviš pri spominkih na Mickieviča, ogleduješ njegova pisma, podobe, pipo in druge reči, ki so sicer malenkostne, pa jih vendar narod časti kot drago dedščino.

Sedaj pa zapustimo Sukiennice ter se podajmo na prosto, ven na trg med narod. Prav rad namreč pripoznam, da me ljudsko življenje bolj mika, kakor še tako lepe palače.

Ako prideš kedaj v Krakov, se ti bo zdelo, da si na čisto novem svetu. Tu je središče poljskega naroda. O gospodi ne bomo govorili, ker se nosi kakor drugod. A Krakusi in Krakuške — tako se imenujejo kmečki okoličani — ti so nekaj posebnega. Srečujejo te kmetje v dolgih, belih suknjah in v visokih škornjah. Suknje so okrašene z rdečimi trakovi in prevezane s širokim jermenom. Še bolj se čudiš kratkim kožuhom, katere nosijo nekateri, akoprav je šele meseca septembra. Smo pač na severu, kjer je bolj kratko poletje kakor na jugu. Kmetice, ki donašajo iz bližnjih vasi razne pridelke v mesto, so ogrnjene z velikimi pisanimi rutami. Večinoma so bose, širokih stopal, sploh močne postave. Jerbasa ne vidiš na glavi, tudi ne koša, kajti ženske nosijo vse v velikih rjuhah. Rjuhe imajo pod brado zavezane; blago pa, ki je v njih, jim opleta po hrbtu navzdol.

Kočiuško pri Raclavicah („Konec Poljske").

Ob vseh štirih straneh Sukiennic so naseljene prodajalke z dežele. Pri njih kupujejo gospe in kuharice potrebnih reči za na mizo, naj je sočivje, maslo, kuretnina ali kaj drugega. Došel sem kapucinskega brata, častitega moža z osivelo brado. Stal je pred veliko plahto, pogrnjeno po tleh. Na njej je bilo nasutih cele kupe gob, prav takih, kakoršne rastejo v naših gozdih. Gobe marsikdo rad je, ako so dobro pripravljene. Pravilno narejene se ne ločijo dosti od kislih ledvic ali jetric. Najbolj se prilegajo, kadar je več postov, da ni vedno eno in isto jedilo. Velikokrat sem stikoval za njimi tudi jaz, in še sedaj mi je iskanje gob prijetna zabava, kadar ni drugega bolj važnega dela. Kapucin je bil bržkone samostanski kuhar. Na obrazu se mu je bralo veselje, ker ima danes na izbiro toliko lepih jurčkov in lisičic, s katerimi bo postregel svoji družini.

Pohajkujoč sem ter tja sem prišel okoli Sukiennic na stari prostor nazaj. Pred marsikako prodajalnico sem se tudi ustavil, ako mi je prišla pred oči nenavadna stvar. A tega bi ne svetoval, kajti o onem,

ki se ustavlja pred „štanti“, sklepajo prodajavke, da bo kaj kupil. Zato mu začnejo urno naštevati, kaj imajo vse na prodaj in po kaki ceni. Posebno všeč mi je bila Poljakinja, ki mi je ponujala živo kokoš za 70 krajcarjev. Žena ni mogla vedeti, da jaz nimam ničesar početi s kokošjo, saj bi je tudi ne vzel, ako bi mi jo dala zastonj.

V tej zabavi mi je pretekla deveta ura zjutraj. Pomešal sem se med preprosti narod ter ga gledal v njegovem bitju in žitju. Ali bom mar gledal gosposke ljudi, ki so zgnani iz vseh vetrov skupaj? Bom mar opazoval modo, ki je danes taka in jutri zopet drugačna? Bom li občudoval novosti krojaških vzorcev, ki so prav tisti, kakor po drugih mestih, bodisi v Krakovu, na Dunaju ali v Ljubljani? Toda narod, kmečki narod, on je zvesto ohranil nošo in šege svojih prednikov. Med njim nahajamo veliko raznovrstnost, v vsaki deželi kaj novega, kaj značilnega. Narava je brezdvomno vedno lepa. Prav tako lepo se mi zdi življenje preprostega ljudstva, ki hrani od starišev podedovane navade. Rod se sicer spreminja, toda bistvo mu ostane ono, kakršno je imel pred stoletji.

Ako se obrneš z glavnega trga v ulico sv. Ane, prideš kmalu do krakovskega vseučilišča. Ustanovljeno je bilo že leta 1364 po kralju Kazimiru Velikem. Ker so vladarji iz jagelonske rodovine zgradili v 15. stoletju novo poslopje, se imenuje po njih jagelonsko vseučilišče. Ob četverokotu notranjega dvorišča se vrste gotski oboki, ki dajejo stavbi dično starinsko obliko.

Sredi dvorišča ugledam kamenit spominek, predstavljajoč moža, ki drži zemeljsko kroglo v roki. To je morala biti kaka učena glava — si mislim — ter stopim bliže, da berem napis. Nikolaj Kopérnik! Ti tukaj! Pač zaslužiš, da vzamem zapisnik iz žepa in vestno zabeležim, kar se poroča o tebi. Čitajmo, kaj je z zlatimi črkami vdolbeno na štirih straneh leskečega podstavka:

Na prvi strani: MEMORIAE NICOLAI COPERNICI DE THORUNIA, QUI ANNO DOMINI 1491 IN STUDIO CRACOVIENSI INTITULATUS CELEBERRIMUS HUIUS SCHOLAE EXSTITIT ALUMNUS. (V spomin Nikolaju Koperniku iz Toruna, ki se je leta 1491 vpisal v krakovsko vseučilišče ter bil sloveč učenec te šole.)

Na drugi strani: NATUS THORUNIAE ANNO DOMINI 1473, OBIIT FRAUENBURGI ANNO DOMINI 1543. (Rojen v Torunu leta 1473, umrl v Frauenburgu leta 1543.)

Na tretji strani: DE REVOLUTIONIBUS ORBIUM COELESTIUM ANNO DOMINI 1543. (O gibanju nebeških svetov leta 1543.)

Na četrti strani: EXTRA PROCESSIT LONGE FLAMMANTIA MOENIA MUNDI ATQUE OMNE IMMENSUM PERAGRAVIT MENTE ANIMOQUE. (Prodrl je daljne žareče stene stvarstva ter se sprehajal po neizmernih prostorih s svojim umom in duhom.)

Da razumemo besede, oglejmo si življenje tega nenavadnega človeka.

Nikolaj Kopérnik se je rodil 19. februarja 1473 v mestu Torunu (Thorunia, Thorn), ležečem ob reki Visli. Torun je pripadal takrat poljski državi, a dandanes je pruska lastnina. Ko je dovršil začetne šole v rojstnem mestu, kjer je bil njegov oče trgovec, je prišel

osemnajstletni Kopérnik na vseučilišče v Krakov (1491). Učitelji so spoznali nadarjenega mladeniča, a kdo bi bil mogel slutiti, da bo odkazal on zemlji drugo pot, kakor jo je imela po splošni sodbi do tedaj! Pozneje se je podal v Bolonijo na Laško, kjer se je učil prava ter se bavil poleg tega s svojim najljubšim predmetom, z zvezdoslovjem. Potem je študiral v Padovi zdravilstvo, dovršil v Ferari visoke šole ter dobil naslov „doctor decretorum". Prišedši v domovino nazaj, je bil sprejet med korarje v Frauenburgu, kjer se je pečal do konca dni z razmišljevanjem o solncu, zemlji itd. Tu je umrl kot sedemdesetletni starček dne 24. maja 1543. Pokopali so ga v stolnici v Frauenburgu. V rojstnem mestu Torunu ima Kopérnik spominek s pomenljivim napisom: NICOLAUS COPERNICUS, TERRAE MOTOR ET SOLIS STATOR. (Nikolaj Kopérnik, ki je pretresel zemljo in ustanovil solnce.)

Mickievičev spominek v Krakovu.

Kako pa so si ljudje v starodavnih časih predstavljali zemljo? Držali so se naukov, katere jim je zapustil stari zemljepisec Ptolemej, živeč v Aleksandriji na Egiptovskem v drugem stoletju po Kristusovem rojstvu. Zato se je imenovala ta veda ptolemejska. Služila je kot podlaga vse zemljepisne in zvezdoslovne znanosti do Kopérnika in še dalje. Prva in najbolj preprosta misel o zemlji je bila ta, da je zemlja velika ravnina, nad katero solnce vzhaja in zahaja. Polagoma so sicer spoznali, da zemlja ni ravna, ampak okrogla, toda živeli so v trdnem prepričanju, da stoji popolno v miru, in da se vsi drugi nebeški svetovi pomikajo okoli nje. Temu se ni čuditi, saj se dobe še dandanes ljudje, ki ne verujejo, da bi se zemlja sukala. Težko se namreč sprijaznimo z mislijo, ki je nasprotna našemu čutilu.

Sedaj se oglasi Kopérnik, učen in pobožen mož, ki je vse svoje življenje opazoval božje stvari v naravi. On pokaže zmoto, v kateri je bil ves svet. On izgovori besedo, ki bi jo takrat kdo drugi ne bil upal izgovoriti. On odkrije resnico, ki nikomur ni prišla na um. Leta 1543 izda prezanimivo knjigo: „De revolutionibus orbium

coelestium". (O gibanju nebeških svetov.) Pripravljeno je imel že dolgo poprej, toda ni je hotel priobčiti. Škof iz Kulma in drugi prijatelji so mu prigovarjali, naj jo izda, on pa je čakal prav do zadnjega. Še le na smrtni postelji je videl prve tiskane pole. Knjiga je izšla v Nürnbergu na Bavarskem ter je bila pozneje večkrat tiskana.

Ljudje so strmeli, ko so slišali Kopérnikove čudne nauke. Kopérnik je namreč vzel zemljo iz središča, pa jo prestavil na periferijo ali na rob stvarjenja. Iz glavnega nebeškega telesa je naredil zemljo kot navadnega solnčnega spremljevavca. Podrl je s svojim orjaškim duhom zastarano misel, da je zemlja vse, in da morajo drugi nebeški svetovi njej služiti. Solnce je središče vesoljnega stvarstva, ne zemlja — tako je trdil Kopérnik. Solnce stoji v miru, a zemlja se suče okoli njega. Pripomniti moramo, da Kopérnik o svoji iznajdbi ni prav nič dvomil, ker je bil o njej popolno prepričan.

Marsikdo je zmajeval z glavo ter dejal: Mož ni pri zdravi pameti. Prav kakor so imeli petdeset let poprej Krištofa Kolumba za prismuknjenega, ko je šel iskat črez morje nov svet, tako so sodili sedaj Kopérnika. Svetna in duhovska gosposka ni mogla prikrivati razburjenosti, katero je provzročila ta nezaslišana trditev. Ker se je zdelo ljudem skoro protinaravno in torej neverjetno, da bi se mogla zemlja vrteti, nastalo je hudo nasprotstvo.

Kako so se vedli v tej reči katoliški in luteranski učenjaki? Prvi so bili v svojih nazorih razdeljeni. Ugovarjali pa niso dosti, ker je Kopérnik svojo knjigo posvetil takratnemu papežu Pavlu III. Mnogo huje so delovali luterani. Luter, razširjajoč prav ob onem času svoje zmote, je bil odločno zoper Kopérnika. Rekel je pri neki priliki: „Der Narr will die ganze Astronomia umkehren." (Norec hoče vse zvezdoslovje prekucniti.)

Takratna veda ni imela pripomočkov, da bi jasno dokazala gibanje zemlje okoli solnca. Zato si Kopérnikov veleum ni mogel pridobiti prijateljev, ki bi zagovarjali velikansko iznajdbo. Posledica je bila, da so imeli še v celem 16. stoletju zemljo za nepremičnico.

A prišel je drug slavni mislec Galileo Galilei. Poslušat so ga hodili od vseh strani na vseučilišče v Padovo, kjer je razlagal svojo učenost. On je odločno zagovarjal Kopérnika in trdil brezpogojno naslednji dve resnici: 1. Solnce je nepremično središče sveta. 2. Zemlja ni središče, ker se premika. Akoprav so nasprotovali tudi Galileju, se je vendar po njegovi smrti (1642) na podlagi neovrgljivih dokazov sprejela trditev, da se zemlja res suče. Premagana je bila zmota, zastarelo je minulo in napočila je nova doba. Iznajdba je bila epohalna, t. j. zvezdoslovje je dobilo čisto drugo podlago.

Preden se podamo iz Krakova, obiščimo še južno predmestje Kazimierz, kjer stanujejo židje. Vseh skupaj je okoli trideset tisoč, tretjina krakovskih prebivavcev. Dolga črna suknja (kaftan) in kosmata brada je značilno znamenje možakov. Hodil sem že v petek zvečer po tem okraju, ki je bil ves razsvetljen. In zakaj? Židje ne obhajajo nedelje, ampak soboto kot praznik. Zato postavljajo ob petkih zvečer luči na okna, da pokažejo spoštovanje do sobote. Vsak žid, naj je še tako reven, razsvetli stanovanje in sedi ta čas s

svojo družino pri večerji. Težko sem že čakal drugega dne, da vidim, kako žive o prazniku.

Akoprav ima izvoljeno ljudstvo kupčijo najraje, zdrži se je vendar v soboto. Vse prodajalnice so bile zaprte. Po ulici so se sprehajali Abrahamoviči v svetlih kaftanih in baržunastih čepicah, obrobljenih z mehkimi kožicami. Marsikateri je imel pri sebi knjigo talmud, iz katere je čital v templu, kakor čitamo mi iz mašne knjige v cerkvi.

Pot me je pripeljala do sinagoge, t. j. do židovskega templa Stavba je videti nova. Namesto našega križa se leskeče zvezda na vrhu strehe, nad glavnim vhodom pa ugledaš Mojzesovi tabli. Židje hodijo notri in ven, iz templa se čuje petje; kako me mika, da bi šel pogledat! Pogum velja, naj bo kar hoče.

Ko sem prišel v notranjščino, ozrem se nazaj, da si zapomnim vrata. Ako me poženo na prosto, bom vsaj hitro dobil izhod. Potem se ponižno podam za klopi ter se stisnem k zidu, kajti tak človek kakor jaz, se le na redke čase vtihotapi v židovsko svetišče. Oči mi hite sem ter tje, da vidim vsaj glavne reči, preden me iztirajo iz molilnice. Še le sedaj opazim, da so vsi pokriti in da sem edino jaz odkrit. Hitro denem klobuk na glavo. A zelo čuden se mi je zdel ta običaj, ker smo še v navadni sobi odkriti, v svetišču pa ne.

Tempel je podoben veliki dvorani. Razdeljen je v tri podolgovate oddelke, ki so podprti s stebrički. Na obeh straneh so galerije ali kori, bržkone odločeni za imenitnejše žide. Na visokih svečnikih gori mnogo svetiljk. Duhovnik-rabinec prepeva z močnim in jako lepim glasom nekaj takega kakor Davidove psalme. Napev ni bil preprost, ampak spremljan z okraski, kakršni se nahajajo v našem koralu. Pevci so odpevali v četveroglasnem mešanem zboru ter so bili dobro izvežbani.

Ko pogleda neki žid proti oni steni, kjer sem bil jaz naslonjen, pove to svojemu sosedu. Sedaj se ozre tudi ta nazaj, potem tretji, četrti itd. Med seboj začnejo nekaj šepetati. O čem drugem nego o meni? Spoznali so, da imajo nepovabljenega gosta med seboj, jaz pa sem spoznal, da se mudi za odhod. Zato jih nisem upal dalje vznemirjati, boječ se kakega vrišča. Hitro poiščem vrata ter odidem iz sinagoge, vesel, da je obisk minul brez neprijetnih posledic.

XIII.

Izlet v Vieličko.

Prijatelja ni treba iskati, temveč sam pride. Ker pa le malokdo sam pride, so prijatelji zelo redki. In še ti redki nas včasi goljufajo. Večkrat smo se na tega ali onega zanašali, toda zapustil nas je, ko smo ga najbolj potrebovali. Zato se je dobro držati starega potrjenega pravila: „Zaupaj, a glej komu.“

Jaz sem se seznanil v Krakovu s čisto tujim človekom. Oba sva bila popotnika in oba brez tovariša, kakor dve popolno zapuščeni stvari na božjem svetu. Akoprav on Anglež, jaz pa Slovenec, sta se vendar strinjala najina značaja. In tako je naneslo, da sva postala prijatelja.

Anglež je sedel pri mizi in čital neki časopis, ko sem stopil v obednico hotela. Običajno ga pozdravim in on mi vljudno odzdravi. Preteklo je nekaj minut, da nisva govorila ničesar. On je bral v listu naprej, jaz pa sem na zemljevidu študiral svoje nadaljno potovanje.

„Oprostite," me nagovori prijazno, „ste gotovo tujec?"

Poznalo se je, da mu nemščina ne teče gladko, a razumel sem ga lahko.

„Dà," mu odvrnem. „Ogledal sem si Krakov, danes pa se odpeljem v Vieličko."

„Tudi jaz sem prišel v Galicijo, da spoznam to deželo. Reči moram, da me je Krakov iznenadił s svojimi starimi spominki. Skoro pri vsakem koraku kaj zgodovinskega. Dobro, kakor nalašč. Jaz sem tudi namenjen tje, kamor Vi. Ako nisem nadležen, se rad pridružim."

Meni je bila ponudba všeč, ker se mi je gospod prvi hip prikupil. Taki smo ljudje. Mnogokrat nas odbija človek, ko ga prvič vidimo. Akoprav nam ni naredil ničesar hudega, nam vendar njegova oseba ni po godu, osobito z obrazom se včasi ne moremo sprijazniti. Večkrat nam pa tujec takoj dopade, da mu zaupamo ter se neprisiljeno pogovarjamo z njim. Duši čutita neko sorodnost med seboj. Še bolj neumevna je ta razlika zato, ker marsikoga lahko prenašamo, toda drugi ga ne morejo, ali nasprotno, da dela na nas neprijeten vtis, na druge pa prijeten. Tu vpliva tajna duševna zveza, katere ne poznamo, ki je pa vendar odločilna na naše vedenje do drugih ljudi.

Iz daljšega pogovora izvem, da je moj znanec doma v mestu Bristol na zapadnem Angleškem. Ondi ima tovarno za železnino. Vsako poletje si vzame en mesec ali več časa, da gre na potovanje. Severne Amerike je že veliko pregledal ter videl skoro vso Evropo. Letos si je izbral Galicijo za obisk. Iz Galicije pa se poda še naprej, celo do Črnega morja. Potem sem mu povedal tudi jaz, odkod sem in kaj me je pripeljalo na Poljsko. Pomenkovala sva se po domače kakor prijatelja.

Ob poldveh popoldne sva že sedela v železniškem vozu, da obiščeva svetovnoznane solnene jame, s katerimi se ponaša Vielička (Wieliczka). Vlak nas prestavi v mesto Podgorce, katero loči od Krakova samo most črez Vislo. Druga postaja je Bierzanów, in kmalu se pokaže Vielička, ležeča v prijazni dolini. Mnogo se je pisalo o njej in večkrat celo pretirano. Zato si predstavlja lahkoveren čitatelj te podzemeljske prostore skoro kot nekaj začaranega. Res, da so skrita čuda v onih globokih votlinah. Res, da je to, kar vidiš, nekaj izrednega. A vse je naravno. Tu spoznaš, kake zaklade hrani priroda v svojem naročju, in kako se človek lahko obogati od njih, če jih zna izkoristiti. Menda ne dobiš na vsem svetu bolj sloveče solnene zaloge.

Neizmerno bogastvo, ki je počivalo v dnu zemlje, so dobili že leta 1237. Takrat je vladal na Poljskem kralj Boleslav V. Velikansko

množino soli so izkopali od onega časa, pa vendar je še dandanes ne zmanjka. Na nobeni strani, kjerkoli se koplje, niso dobili konca. Vsled tega se je poprej neznatni kraj zelo povzdignil. Vielička šteje sedaj okoli šesttisoč prebivavcev.

S tovarišem sva se takoj zglasila v gradu, da bi šla rada v jame pogledat. V dotični pisarni so z istim namenom čakali trije drugi tujci. Plačali smo vsak štiri krone vstopnine. Vprašanje, ali želimo v jamah razsvetljavo, potrdili smo vsi soglasno. Tedaj nam pove uradnik, da je najmanjši znesek, ako se jame razsvetlé, štirideset kron.

Meni in onim trem se je zdela ta svota velika, Anglež pa ni rekel ničesar. Pozneje sem videl, da ima mož več šterlingov, nego jaz goldinarjev. Angleški šterling je 24 kron avstrijskega denarja.

Vielička: Kapela pod zemljo, izklesana iz soli.

Glede razsvetljave omenim, da se lahko zahteva bolj ali manj sijajna. Taksa je takole določena: Od ene osebe do dvajset oseb znaša plača prvega razreda 110 kron, drugega razreda 90 kron, tretjega razreda 50 kron, četrtega razreda 40 kron. Pri večji družbi se računi primeroma manjša svota.

Ko smo vpisali svoja imena v predloženo knjigo, so dali vsakemu plašč in čepico iz belega platna. Taka obleka je potrebna, ker se nahaja v jamah veliko prahu, v nekaterih krajih pa kaplja raztopljena sol od obokov. V rudnike lahko prideš po stopnicah — vseh skupaj je do prvega nadstropja blizu 500 — ali pa te spuste po vrvi navzdol. Mi smo si izbrali drugi način. Usedli smo se na stoličke, dejali roke skozi močne držaje ter se poprijeli vrvi, ki ima debele vozle. Prvi so so se peljali pred nami štirje spremljevavci. Trije so držali svetilnice v rokah, četrti pa je vladal vrv, da je visela enakomerno navpično. Kdo ve, kolikokrat so že hodili po teh globočinah! Zato jim je pot nekaj navadnega. Ne tako nam. Anglež se je sicer vedel popolno ravnodušno, ker je bil že večkrat v premogokopih svoje domovine.

Nas štiri pa je obšel v začetku strah. Zavest, da plavaš, kaj vem koliko metrov nad prepadom, te spravi iz dobre volje. Čutil sem, da so se mojemu sosedu, nekemu Ogru iz Debrečina, roke tresle vsled razburjenosti. Plašljivec je vzel tudi meni pogum, kolikor sem ga še imel. Prvi hip bi človek skoro mislil, da se pelje v pekel. A kmalu smo dobili tla in bojazen je bila pri kraju. Prišli smo v prvo nadstropje.

Od tu smo se podali po stopnicah nižje in nižje v spodnja nadstropja. Vseh nadstropij je sedem. Računijo se tako, da je drugo pod prvim, tretje pod drugim, četrto pod tretjim itd. Iz vsakega nadstropja drže stranske ulice v notranje oddelke. Vse skupaj je pravcat labirint hodnikov, mostov in soban. Zato ne smeš zapustiti tovarišije, ker bi se lahko izgubil in ne dobil pravega izhoda nazaj.

Najprej so nam razsvetlili obe kapeli, v katerih je na leto dvakrat sveta maša (3. julija in 24. decembra). V eni vidimo Kristusa na križu, v drugi sv. Antona. Oltarja sta izklesana iz soli, ravno tako podobe. Kako se vse sveti! Ni mogoče izreči krasote, ki se razgrinja pred teboj. Skoro bi mislil, da si prestavljen z zemlje v tisti kraj, ki ga še ni videlo nobeno oko. Svetniki, izdelani v naravni velikosti, leskečejo se kakor v nebeški slavi. Stebri oltarjev žarijo, kakor bi bili posejani s kristali. Stene odsevajo, kakor bi bile okovane s srebrom. In mi sami, opravljeni v beli obleki, smo podobni izvoljenim, katere omenja sv. Janez evangelist v skrivnem razodenju. Toda kaj bi opisoval z okornim peresom ta kras, ta sijaj, ta čar! Videti ga moraš sam, in šele tedaj ga moreš ceniti po pravici. O da bi imel priliko, še enkrat gledati čudovito krasoto!

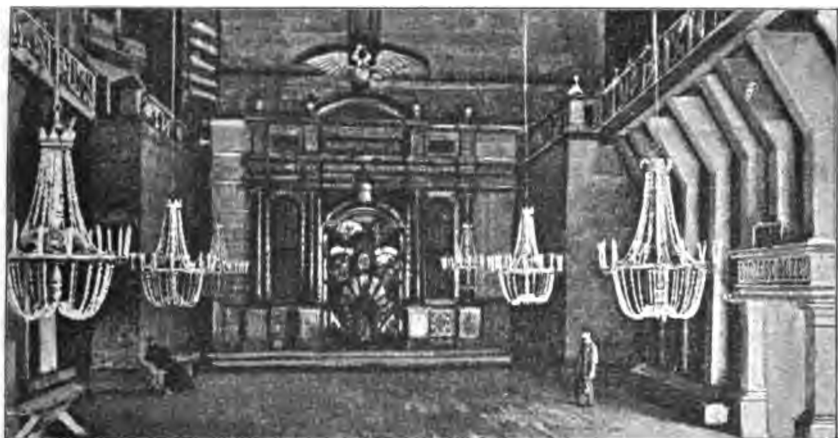
V istem nadstropju je velikanska dvorana, ki ima ob strani galerijo za godce. Okrašena je s stebri, z lustri in z avstrijskim orlom, vse iz soli. Tukaj se obhajajo o določenih dnevih razne slavnosti. Zdi se ti, da si prišel v kraljevo palačo, ki ima stene iz brušenega mramorja. Tako se blišče od vseh strani solneni biseri. Vidi se tudi soha poljskega kralja Avgusta II. (1696—1733), ki je zasedel prestol po smrti Ivana Sobieskega. Soha je prozorna, izrezljana iz enega samega kosa soli. Nekdaj so jo imeli v Varšovi. Ker sta jej škodovala zrak in svetloba, prepeljali so jo nazaj v Vieličko.

Na daljni hoji smo šli mimo vozov, katere so vlekli konji. Sol se namreč prepeljuje iz rovov na one prostore, iz katerih se s parnimi stroji vzdiguje na površje. Konjev je cela truma. Žival je obsojena, da mora trpeti pod zemljo; menda pride redko kdaj zopet na vrh. Enaka je kaznjencem, ki se pokorijo za svoje hudodelstvo po ječah. Žalostna usoda! Hlevov, v katerih prebivajo konji, niso zgradili zidarji, ampak jih je izklesalo iz soli rudarjevo kladivo.

Našega potovanja ni konca ne kraja. Odpirajo se vedno nove ulice. Poleg njih se vrste večje in manjše dvorane, nekatere 25—30 metrov visoke. Povsod srečujemo delavce in vozove. Kdo bi mislil, da vlada v osrčju zemlje tako živahno gibanje! In kako ne, saj je rudnik od severa do juga en kilometer dolg, od zapada do vzhoda pa se razteguje štiri kilometre daleč, segajoč prav do rudnika v Bohniji! Toda, ako bi hoteli pregledati vse rove, po katerih rije krt-človek, bi morali imeti več časa na razpolago. Ni veliko krajev na svetu, ki

bi bili tako globoko izkopani, kakor rudnik v Vielički. Visočina od vrha do tal znaša 280 metrov. Kaki prepadi zijajo v jamah! Solnce se še ni nikoli ozrlo v te skrite prostore, štirje letni časi so tu neznani. Na zemlji se vrstita dan in noč, vročina in mraz, dež in sneg, tu pa ni nobenega spremena. Vladala bi večna noč, ako bi je ne razsvetljevala umetna luč. Na svetu dobiš mnogo reči, s katerimi je Stvarnik okrasil naravo. Tu pa, kar vidiš, kar otipaš, po čemur hodiš — sama sol.

Sedaj smo prišli na dolg most, katerega krasita dve solneni piramidi. Most pelje črez globok prepad. Ako se skloniš črez ograjo, odpira se pred teboj temna globočina. Senca, katero mečejo plapolajoče svetiljke po navpičnih stenah, dela ves prizor še bolj grozen. In glej, kaj je na drugi strani! Kdo bi pričakoval tega! Pred nami se pokaže jezero in poleg brega čolniček. Ker se sol taja, so

Vielička: Velika dvorana pod zemljo, izklesana iz soli.

izkopani kanali, po katerih odhaja tekočina ter se zbira na tem prostoru. Oger bi se bil rad vozil po jezeru, toda drugi smo mu rekli, da ni časa. Vdati se je moral naši želji. Jezero je precej veliko, 250 metrov dolgo, 146 metrov široko in 11 metrov globoko. Voda ima seveda okus po sami soli. V bližnji ulici, z imenom „na zawodziu“, pa izvira bister studenček, ki oskrbuje ljudi in živino s svežo, izvrstno pijačo.

Omenili smo v začetku, da v Vielički že od leta 1237 kopljejo sol in da je je vedno dovolj. Drži se tako trdo skupaj, kakor bi bila iz kamena, odtod njeno ime kamenena sol. Zato je tudi delo v jamah enako delu po drugih rudokopih. Spremljevavec nam je pravil, da izkopljejo rudarji, katerih je 900, vsako leto okoli 2 milijona stotov soli. Razbijati jo morajo z močnimi kladivi, z dleti, z železnimi drogi, sploh s takim orodjem, kakršno rabijo kamenoseki. Večkrat jo razstreljujejo z dinamitom. Izkresani kosovi se obdelajo tako, da imajo podobo soda, ker se sol v sodih odpošilja po svetu.

Lahko umevamo, da se primeri semtertja kaka nesreča. L. 1560 je nastal velik požar, provzročen po nekem hudobnem delavcu. Mnogo rudarjev je izgubilo življenje. Pri drugem požaru leta 1644 se je vnela vsled neprevidnosti mrva. Poleg človeških žrtev so poginili takrat vsi konji, ognja pa celih 14 mesecev niso mogli pogasiti. V novejšem času (1868) je pridrla v jame voda, zasula nekaj spodnjih prostorov in naredila dosti druge škode.

Po dveurnem bivanju pod zemljo smo prišli zopet srečno na dan. Eden naše družbe, slušatelj dunajskega vseučilišča, si je nekoliko roko odrl vsled padca na stopnicah. Toda mala rana ni skoro vredna, da jo omenjam. Neprijetno je seveda, ako koža ni cela, kajti krvi nihče rad ne vidi.

Ker smo imeli dovolj časa do vlaka, ki odhaja nazaj v Krakov, smo postopali tačas po Vielički. V prodajalnicah sem videl različne drobnarije, narejene iz soli. Tujci jih radi kupujejo, da nesejo s seboj spomin na znameniti kraj.

Utrujeni vsled hoje zavijemo vsi skupaj v gostilno, katero so nam priporočili kot najboljšo. Bili smo potrebni okrepčila. Tudi spremljevavce smo povabili s seboj, da smo se jim skazali hvaležne za trud, ki so ga imeli z nami. Pogovor se je sukal le o tem, kar smo videli današnji popoldan. Prehodili smo v mislih še enkrat vso pot pod zemljo in delali razne opazke. Eden spremljevavcev nas opozori, kje sedaj sedimo. „Ravno pod nami,“ pravi, „je tista velika dvorana, kjer se obhajajo o raznih prilikah veselice. Ako bi bili gospodje takrat navzoči, videli bi kras, ki se ne more primerjati z nobeno drugo slavnostjo na svetu.“

Ta čas je postavil natakar tri zapečatene steklenice na mizo. Naročil jih je Anglež. Kako je zašumela duhteča tekočina po kozarcih, in kako hitro so izginili drobni mehurčki s površja! Tokajec, pokušam te prvič v življenju! Dozorel si ob južni strani Karpat, torej ne prav daleč od Vieličke. Izvrstna kapljica mi ogreva srce ter vzbuja prijetno gorkoto po udih. Vrh tega potrdi tudi Oger iz Debrečina, da je vino pristno. Debrečinec to lahko ve, ker je Tokaj v njegovi soseščini. Tovariš z zavezano roko, t. j. tisti dunajski študent, je popolno pozabil na dobljeno prasko. Že poprej mu je rad tekel jezik, še bolj mu teče sedaj. Ponosno se vzdigne ter začne govoriti. Duška bi rad dal pijači, ki mu je začela stopati v glavo.

Pripoznati moram, da so mi napitnice zoperne. Ker se pri dobro obloženi mizi in pri polnih čašah ne počutimo slabo, je navdušenost samoumevna. Zato pride marsikomu na misel, da pokaže svojo dobro voljo v kolikor moč izbranih besedah, češ: vse bo zamaknjeno gledalo v mene in občudovalo mojo bistroumnost. A vse skupaj navadno ni drugega, nego prijetno doneči izrazi brez vrednosti. Dostikrat sem bil že pri takih govorih navzoč, pa skoro vselej sem jih poslušal jako nerad. Vpije se „živio — slava — na zdravje“, in komu to kaj pomaga? Dotičnik hvali v najvišji meri onega, kateremu napiva, ali hvali celo samega sebe. Najraje bi mu zaklical: Nehaj, prijatelj, nehaj! Saj nisem tako preprost, da bi imel tvoje sladke besede za kako važno stvar. Za tvojim hvalisanjem se skriva morebiti hinavščina, in ako bi

prišlo do resnice, izpraznil bi na svojega bližnjega vse kaj drugega kakor kozarec vina.

Škoda se mi je zdelo, da sem tratil čas pri pijači. Na tujem je namreč vsaka ura mnogo dražja nego doma. Ves dan je treba vestno porabiti, da se kaj vidi, sicer se izdaja denar po nepotrebnem. Zato sem bil prav vesel, ko smo zapustili gostilno ter korakali na kolodvor, da se vrnemo v Krakov.

XIV.

Bohnija in Tarnov. Ljubezen Poljakov do rodne zemlje. Mane, tekel, fares. Medika. Poljski jezik.

„Daljava ni nikaka ovira" — ta izrek je nastal v dobi železnic in brzojavov. Kako naglo pridemo iz kraja v kraj! Kolesa ropotajo hitro in neprenehoma, da nas prestavijo hipoma na čisto drug svet.

S takozvanim bliskovnim vlakom Karol-Ludovikove železnice sem se odpeljal iz Krakova v Lvov. Ali veš, koliko sta oddaljeni te dve mesti eno od drugega? Celih 342 kilometrov. Peš bi ne upal prehoditi te daljave poprej kakor v osmih dneh, a prevozili smo jo v šestih urah! Oni trije tovariši, s katerimi smo se spoznali v Vielički, so odšli po svojih potih. Angleževi in moji načrti pa so se ujemali tako, da sva se peljala skupaj ter se ločila šele v Lvovu.

Prvo mesto, katero smo ugledali, je Bohnija (Bochnia) z 8700 prebivavci. Znamenito je zaradi solnenih rudnikov, ki so pod zemljo združeni z onimi v Vielički. Solnene jame v Bohniji so sicer manjše — v njih so samo štiri nadstropja — toda ponašajo se z večjo starostjo. Znane so bile že proti koncu 12. stoletja. Sol vozijo večinoma na rusko mejo, kjer se steka Raba v Vislo. Tu so velika skladišča (Uścіe solne), iz katerih odpošiljajo blago po Visli v severne kraje.

Naša daljna vožnja gre vedno proti vzhodu. Ko smo zdrčali črez dolg most, pod katerim teče Dunajec, obstali smo pod nizkim gričem. Na njem stoluje mesto Tarnov, ki ima zaradi vzvišene lege jako prijazno podobo. Tarnov ni veliko manjši kakor Ljubljana. Meščani se ponašajo s tem, da je slavni vitez Jan Tarnovski njih rojak. Kot neustrašen vojskovodja si je nabral mnogo slave na vojskinem polju, braneč kristjane pred neverniki. Bojeval se je z Mavri na Portugalskem; cesar Karol V. mu je izročil vrhovno poveljstvo zoper Turke, poljski kralj Žiga I. pa ga je prosil pomoči proti divjim Tatarom. Tarnovski je bil strah sovražnikom in ponos krščanski armadi. O njegovem gradu, ki leži blizu mesta v razvalinah, pripoveduje ljudstvo, da ga je prinesla voda od nekod. Pravljica se lahko naravno razlaga. Grad je bil namreč lesen, kar pričajo mecesnovi hlodi, ki štrle še dandanes iz podrtije. Hlode so posekali v Karpatah in jih po reki Dunajec priplavili v nižavo. Jan Tarnovski je umrl 16. maja 1561.

V škofijski cerkvi v Tarnovu so mu postavili krasen spominek. Slišal sem tudi, da se hrani v tej cerkvi lesena veriga z leseno ključavnico, katero je naredil slep pastir. Ključavnico je zaklenil tako umetno, da je nihče ne more odpreti. Odpirali so jo že večkrat, pa nikomur se ni posrečilo, da bi bil pravi ključ iznašel.

Na prostranih ravninah, mimo katerih dirja hlapon, se je paslo veliko konj, goveje živine in gosi. Pri nas se dobi redkokrat črna krava, a tukaj so vse črne. Ob progi Tarnov-Dembica so smrekovi in borovi gozdi. Drevje stoji v vrstah, ker je umetno zasajeno. Vidi se, da prav dobro uspeva. Koliko lesa bi se vzgojilo, ako bi se sadile mladike po teh nepreglednih planjavah! Kmečki domi pa so se mi zdeli neznatni. Hiše so lesene in s slamo pokrite, obdane z vrbami namesto s sadnim drevjem. Ker manjka vode, ki bi gnala kolesa, ugledaš mline na veter.

V Dembici se nam je pridružil mlad žid z običajnimi „kravželjni“, ki so mu viseli med ušesi in lici navzdol. Oblečen je bil v dolgi črni halji, enaki duhovskemu talarju. In zakaj se je peljal z nami? Zato, da bi mogel potoma prodajati grozdje, katero je imel v košarici. Znano je, da niso vsi ljudje enako potrpežljivi. Marsikdo, bolj mirnega značaja, raje molči, kakor da bi se pritožil ali zabavljal. Drugi je razdražljive narave, da mu je kmalu dovolj. Tudi mi smo imeli sopotnika, ki ni mogel mirno prenašati židovske vsiljivosti. Ko mu je žid ponudil svojo robo, zamahnil je oni z roko in se obrnil na nasprotno stran. S tem je pokazal, da ne bo nič kupil. A prodajavec ni nehal ponujati. Tedaj skoči naš sopotovavec po koncu, odpre vrata, stlači nadležnega žida v sosednji oddelek voza ter pripre v naglici njegove dolge škrice. Židka sicer ni več med nami, a spodnji konec suknje se je ujel med vratmi in steno. Vsa stvar je vzbudila veliko smeha, tembolj zato, ker je odprl žid veselega obraza, kakor bi se ne bilo nič zgodilo, vrata ter potegnil škrice za seboj. Sodil sem, da se mu ni danes prvič pripetila enaka nezgoda. Bržkone so ga že večkrat odpravili na tak ali na drugačen način. On pa si misli: Ako v enem kraju nimam sreče, jo bom imel drugod.

Na postaji mesta Rzeszov se je poslovila od nas gospica, s katero smo se peljali od Krakova skupaj. Prikupila se nam je s svojim lepim vedenjem in modrim govorjenjem. Tovarišice njenih let so čestokrat zelo domišljave ali celo ohole, vrh tega imajo veliko praznih besed. Pri njej se ni opazilo kaj takega. Akoprav se je vzgojevala v višjem dekliškem zavodu v Krakovu, ostala ji je vendar tista naravna veselost, ki jo je nesla s seboj od doma. Le obleka mi ni všečevala zaradi preživih barv. Višnjevo krilo, jopica iz rumenega baržuna, klobuček z vsakovrstnimi pisanimi cvetlicami in solnčnik iz rdeče svile — to se mi je zdelo precej kričeče. Pa mislil sem si, da dobi polagoma boljši okus. Na kolodvoru so jo pričakovali oče, mati, dva mlajša brata in majhna sestrica. Gotovo je bila dalj časa od doma, ker so jo sprejeli tako presrčno. Vsej družini se je brala radost na obrazu, in tudi jaz, neznan tujec, sem se veselil ob tem prizoru. Spomnil sem se otročjih let, ko sem dohajal domov na počitnice in težko pričakoval, da vidim zopet svoje drage. Kako smo si stiskali

roke in koliko smo imeli pripovedovati eden drugemu! A blaženi časi so minuli. Prvi je zastalo srce ljubeči materi. Pripravljena je bila dati vse, da me vidi srečnega v stanu, katerega je nenavadno spoštovala. A ni učakala te sreče. Neizprosna smrt je terjala še drugih žrtev ter zatisnila tudi dragemu očetu trudne oči k večnemu počitku. In ko sem postal sirota brez starišev, čutil sem se popolno osamljenega. Mladost se je umikala skrbem življenja in odkritosrčno otroško veselje se ni vrnilo več nazaj. Prišla je prevara za prevaro. Očem se je odprl svet, zvit in prekanjen, kakršen je v resnici, srce pa je prazno in išče prijatelja, kateremu bi moglo zaupati.

Pri mestu J a r o s l a v pride železnica k reki Sana ter jo spremlja do P r z e m y ś l a. O tem mestu je pripovedoval neki domačin toliko lepega, kakor da bi bil Przemyśl izmed najbolj znamenitih mest in pravo čudo na svetu. Rekel je, da ima krasno lego, da je nekaj ulic v bregu in nekaj na ravnini, da stoji nad mestom stari grad iz časa kralja Kazimira Velikega, da prekašajo nasadi in drevoredi, ki peljejo tja gori, vse druge, da gre železnica skozi sredo mesta, da je tako močna vojaška posadka kakor nikjer drugod itd. Videl sem, da ima mladi Poljak, ki je Przemyśl tako poveličeval, gorko srce za svoj rojstni kraj. Sploh sem sklepal iz njegovega govorjenja na domoljubje, ki ne pozna drugega nego „mi smo mi“.

Domačija je vsakemu nad vse draga. Nje smo najbolj navajeni, zato jo ljubimo najbolj. Posebno radi se domislimo na mladostna leta, katera smo preživeli doma. Hiša, vrt, drevje, travnik, gozd — vse je vtisnjeno neizbrisno v spominu. In ta ljubi dom mora marsikdo zapustiti. Otroci, nekdaj združeni pod eno streho, razkrope se na vse strani, ker morajo iti za zaslužkom. Radi pridejo sicer nazaj pogledat, toda pozneje ni več tako prijetno, kakor je bilo nekdaj. Stariši jim počivajo na pokopališču, in očetova hiša je prišla morebiti v tuje roke. Sovrstnikov, s katerimi smo se skupaj igrali, je vedno manj. Dorastel je drug rod, katerega ne poznamo več. Pa če nam tudi rojstni kraj ni več tako domač kakor nekdaj, spominjamo se ga vendar najraje.

T u o m e n j a m o, d a i m a j o p o s e b n o P o l j a k i n e n a v a d n o l j u b e z e n d o s v o j e d o m o v i n e. Čital sem, da jemljejo s seboj celo prst iz domače zemlje, ako odhajajo na tuje. Če bi namreč umrli v daljnem kraju, jim morajo potresti vsaj domače prsti pod zglavje, da lažje počivajo v grobu.

Zakaj neki ljubi poljski narod tako prisrčno svojo domovino? Odgovor ni težak. Le spomnimo se žalostne zgodovine poljskega kraljestva. Ali ste že slišali o roki, ki je zapisala na steno besede: M a n e, t e k e l, f a r e s? V knjigi preroka Daniela beremo o tej čudni zgodbi tako-le:

Kralj Baltazar je napravil veliko gostijo. Ukazal je prinesti zlate in srebrne posode, katere je njegov stari oče Nabuhodonozor odnesel iz jeruzalemskega templa. Iz njih so pili vino ter hvalili svoje bogove. Ravno tisto uro so se prikazali prsti pisoče človeške roke na steni kraljeve dvorane. Kralju se je obraz spremenil, sklical je modre in jim rekel: „Kdor bo to pisanje bral in mi ga razložil, bo v škrlat oblečen, nosil bo zlato ovratnico in bo tretji v mojem kraljestvu.“ Pristopili so vsi

modri, pa niso mogli ne pisanja brati, ne ga razložiti. Sedaj pride kraljica v gostno hišo in pravi: „Tvoje misli, o kralj, naj ti ne delajo groze, in tvoj obraz naj se ne spreminja. Človek je v tvojem kraljestvu, ki zna razodevati skrivnosti in reševati zapletene reči. Ime mu je Daniel.“ Ko je bil Daniel pripeljan, mu reče kralj: „Slišal sem, da imaš višjo umnost in modrost. Pri meni so bili modri, da bi to pisanje brali in razložili, pa niso mogli povedati pomena. Ako mi to pisanje razložiš, boš v škrlat oblečen, nosil boš zlato ovratnico in boš tretji v mojem kraljestvu.“ Nato je odgovoril Daniel: „Tvoji darovi naj so tvoji, pisanje pa, o kralj, ti bom prebral in njegov pomen povedal. Bog je dal Nabuhodonozorju, tvojemu staremu očetu, slavo in čast. Ko pa je otrpnilo njegovo srce v napuhu, je bil pahnjen s sedeža svojega kraljestva. Tudi ti, Baltazar, nisi ponižal svojega srca. Povzdignil si se zoper nebeškega Gospodovavca, in si dal prinesti posode njegove hiše. Pili ste iz njih vino in hvalili svoje bogove. Boga pa, ki ima vsa tvoja pota v svoji roki, nisi častil. Zato so od njega poslani prsti roke, ki je pisala, kar je zarisano. Zapisano pa je: mane, tekel, fares. To se pravi: Seštel je Bog tvoja dela in jih dokončal. Tehtan si bil, a prelahek najden. Razdeljeno je tvoje kraljestvo in dano Medijanom in Perzijanom.“ Še tisto noč je bil Baltazar umorjen in Darij Medijan je nastopil njegovo kraljestvo.

Tako čitamo v knjigi preroka Daniela. (Dan. 5.)

Nikakor ne smemo trditi, da bi si bila poljska država vsled lastnih krivic nakopala svoj konec. Ne — kaj takega Poljaki nimajo na vesti. Dežele so bile pridobljene na pravičen način, deloma vsled pododovanja, deloma vsled srečnih vojskâ. Glavni vzrok državnega pogina so bili nesrečni prepiri, osobito v onem času, ko so poljski plemenitaši, počenši z letom 1572, sami volili svoje kralje. Kjer vlada edinost, uspeva mala stvar. Kjer pa so razpori, kakor so bili tukaj, ondi se rušijo tudi velike reči. K tej needinosti so se pridružile dolgoletne vojske s Švedi, ki so slabile državo. Polagoma so dobili velikaši vso moč v svoje roke ter imeli lastne vojščake, nekateri do štiri tisoč mož. Kralj pa ni imel drugega nego tisoč in dvesto mož telesne straže. Poleg tega je živela poljska gospoda jako razkošno. Mali plemenitniki so se greli ob solncu mogočnikov, meščanski stan pa je popolnoma podlegel židovskim špekulantom. In kakšen je bil poljski kmet? Tak revež, da se Bogu usmili. On ni imel niti najbolj potrebnih reči za življenje, družine so hodile okoli izstradane in raztrgane. Umevno je, da je prišla država pri takem gospodarstvu ob vso veljavo. Ruski vojščaki so se sprehajali po poljskih deželah kakor doma. Večkrat so se nastanili na Poljskem za dalj časa ter se počutili prav dobro. Slednjič so se začeli hudi domači upori. Poljska je hitela ob koncu 18. veka z naglimi koraki do svoje pogube, in spolnile so se nad njo besede pisoče roke: Mane, tekel, fares. V duševnem oziru živi poljski narod še dandanes, ker ima mnogo znamenitih mož: učenjakov, pisateljev in umetnikov. A nekdanje celokupne države ni več. Poljaki sicer pravijo, da niso bili premagani, ampak prodani. V preiskovanje dotičnih spletk se ne spuščamo. Po pravici pa lahko trdimo, da je prav iz te žalostne usode pognala velika ljubezen, ki jo imajo Poljaki do svoje nesrečne domovine. — Toda kam sem zašel s pisarjenjem!

Onemu slavitelju Przemyśla žalibog nisem izpolnil želje, da bi bil šel ž njim. V nekem oziru zato ne, ker sem imel vozni list naravnost do Lvova, nekaj zato ne, ker nisem hotel zapustiti svojega prijatelja Angleža. Obljubil pa sem mu, da obiščem njega in mesto nazaj grede.

Prva postaja od Przemyśla je **Medika**, navadna vas z rimsko-katoliško in grško-katoliško cerkvijo. In vendar me je zanimala. V tej okolici se nahajajo celi gozdi lip. Čitatelj ve, kako prijeten duh daje to drevo, ko cvete. Tudi gospodinjam je dobro znan čaj, ki se kuha iz cvetja. Najbolj pa cenijo lipo čebelarji, ker dobiva njih živalca na njej posebno dobro pašo. Ako je takrat lepo vreme in pravi veter, nanosijo čebele toliko medu, da so panjovi kar naenkrat polni. Čebele imajo lipovo strd tako rade, da je ne nabirajo le po dnevu, ampak da ostajajo celo po noči na drevesu. Kak šum gorkega poletnega dne v vejah in kaka vonjava! Marljiva žuželka obletava cvetje in srka slaščico iz njega. Lahko si mislimo množino strdi, ki se dobiva pri takem številu lip. Toda treba je veliko delavk, da jo iščejo in nosijo na dom. Pri nas vozijo meseca avgusta čebele v kraje, kjer je veliko ajdovega cvetja, gališki čebelarji pa jih pošiljajo meseca junija v Mediko, ko cvete lipa. Vsled tega je dobila vas ime, ki nam pove, česa se največ dobi v ondotnem kraju. Sicer pa se pečajo posestniki na teh obširnih ravninah tudi s konjerejo. Manj premožni si iščejo zaslužka s tkanjem platna.

Prišli smo do vodne meje med Vislo in Dnjestrom. Zapustivši mesto Gródek, ki leži ob južni strani naše proge, že nismo več daleč od glavnega mesta Galicije.

Tačas se je naredila noč. Ko ni bilo več zabave zunaj, poslušal sem pogovore sopotnikov. **Poljski jezik** se mi je zdel prav prijeten za uho. Kakor je španščina najbolj blagoglasna med romanskimi jeziki, tako bi znala biti poljščina najbolj blagoglasna med slovanskimi. Nekatere kratke stavke sem popolno razumel ter opazil, da izrekajo Poljaki črke č in ž bolj mehko nego mi. Glede pravopisja omenjam, da se Slovenec na prvi pogled težko sprijazni s poljskimi sestavljenimi soglasniki brz, cz, ds, dz, gdz, prz, sz. Toda težava je le navidezna kakor pri vsaki reči, katere ne razumemo. Ako se učimo słovnice ter se vadimo v govorjenju, premagamo kmalu vse zapreke. Za trud, ki bi ga imel s priučevanjem poljščine, ti ne bo žal, kajti ta narod ima obširno in lepo slovstvo.

XV.

Lvov. Zemljepisne in zgodovinske črtice. Jezuitski vrt. Mestna svetovalnica. Tri nadškofijske stolice. Vlaška cerkev.

Svet ni tistega, ki je doma, ampak tistega, ki gre po svetu. To sem slišal večkrat pripovedovati, in prišlo mi je na misel, ko smo se pripeljali v Lvov. Zopet bom videl nekaj, kar mi je bilo do sedaj neznano. Nogo sem postavil na čisto tujo zemljo. Tukaj sem danes prvič v življenju.

Z Angležem sva se usedla v prostoren omnibus, ki je čakal na kolodvoru. Vanj sta bila vprežena dva močna konja, kajti dolgi in

težki voz je imel kakih šest vrst sedežev. A danes je bil skoro prazen. Z nama se je peljala samo neka gospa, doma v Lvovu. Izvedel sem od nje brez vprašanja, da pride z Dunaja, kjer je bivala en teden pri sorodnikih. Na mojo opomnjo, da ne vem, kje bi se dobilo dobro gostišče, mi imenuje dama hotel, s katerim bom gotovo zadovoljen. V najin pogovor se vmeša voznik, češ, da bo že on pokazal gostilnico, v kateri se posebno radi oglašajo tujci. Precej časa smo se peljali po dolgi, bolj slabo razsvetljeni cesti navzdol, slednjič smo se ustavili v ravni, široki ulici. V sijajni luči se leskeče nad hišnim vhodom napis „Hotel Bellevue". Naproti prihitita dva strežnika, ki prevzameta z vljudnim poklonom popotno blago v svoje varstvo ter naju s prijateljem spremljata v prvo nadstropje. Stanovanje je bilo prav lepo, lahko rečem elegantno. Prav tako sva bila zadovoljna s postrežbo, a pozneje sva spoznala, da se nahajava v židovskih rokah. No, hudega nama niso storili, tudi drago niso računali. Le dobiček, ki so ga imeli od naju, bi bila raje privoščila krščanskemu gostilničarju.

Lvov (Lwów, Lemberg) s svojimi 160.000 prebivavci se mi je zdel gledé naravne lege podoben plitvemu kotlu. Ako greš v mesto, moraš iti navzdol, in ako greš iz mesta, moraš iti samoumevno navzgor. Iz tega sledi, da ni nobenega razgleda. Majhen potoček z imenom Peltev se vije ob mestnem zidovju, pa je ves pokrit z neznatnimi mostiči, da skoro ne veš, ali teče skozi Lvov kaka voda ali nobena. Kinč vsakemu mestu je mimotekoča reka, in te Lvov nima. Nizki griči, ki obrobujejo mesto, so: Lisa gora, Franc Josipov hrib in Štefanova višina. Mestno središče je obdano z drevoredi. Predmestja so štiri, in sicer Krakowskie na zapadu, Žolkiewskie na severu, Lyczakowskie na vzhodu in Halickie na jugu.

Akoprav mu manjka marsikaj, česar bi želeli, dela vendar Lvov dober vtis na popotnika. Mislil sem, da ugledam množico hiš na dolgočasni planjavi, toda le nekaj ulic je v ravnini, druge se vrste v zmernih bregovih.

Mesto nima važne preteklosti, naj je tudi glavno mesto Galicije. Njegovo zgodovino delijo v tri dobe, v rusinsko, poljsko in avstrijsko. V rusinski dobi (1257—1340) je imel Lvov lesene hiše in cerkve. Zato so divji Tatari po okolici požigali in plenili, kolikor se jim je poljubilo. Poljski kralj Kazimir Veliki (1333—1370) je spoznal važnost Lvova ter ukazal, naj se zgrade poslopja iz kamena. Vrh tega je obdal mesto z dvojnim zidom in z močnimi stolpi. Ker je bilo tako krepko zavarovano, začeli so se poleg domačinov v njem naseljevati različni narodi: Grki, Armenci, Tatari, Nemci in drugi. Posebno veliko je došlo židov, ki so bili sprejeti po Kazimirovi milosti v poljsko državo. V tej, takozvani poljski dobi (1340—1772), se je prebivavstvo silno hitro namnožilo. Ko pa je pri prvi delitvi poljske države prišel Lvov leta 1772 v avstrijsko posest, začela se je za mesto sedanja avstrijska doba, v kateri se razcvita tako, da ga prištevamo velikim mestom naše monarhije.

Drugo jutro nisem prav nič vedel, kam me je sinoči zapeljal voznik. Radovedno hitim iz stanovanja, in glej, nahajam se na lepem prostoru Karol Ludovikove ulice. Pred hotelom so nasadi in izpreha-

jališča, ob njih koncu pa velika zgradba, mestno gledišče. Jasno nebo daje vsemu toliko krasnejšo podobo.

Po zajutrku sem se podal skozi Jagelonsko ulico v **mestni vrt**, da bi dobil nekoliko svežega zraka. Tako krasnega parka se nisem nadejal. Prostor meri 15 hektarov. Nekdaj so ga posedovali jezuitje, zato mu pravijo še sedaj „Ogród jezuicki“. Poprej je imel ravne drevorede, v novejšem času so ga prenaredili tako, da ima okroglasto zvita pota. Ko prideš v senco košatih dreves, te vabijo sprehodi na vse strani, da premišljuješ, po kateri stezi bi se podal. In ta snaga! Vse do zadnje smeti pometeno in opleto do poslednje bilke. Pozna se, da ima tu opraviti več marljivih rok, katere nadzoruje vešč vrtnar. Park je v spodnjem delu raván, polagoma pa se vzdiguje višje in višje. V sredi stoji poslopje z restavracijo, kjer dobivajo meščani poljubnega okrepčila. Menda je bilo okoli sedmih zjutraj, ko sem postopal brezskrbno tod okoli. Košate veje so se nagibale ena k drugi, kakor bi si podajale roke, v vrhovih pa se je glasilo čvrčanje krilatcev, ki so se veselili mladega dne. Srečal sem le malokoga, kajti mestna gospoda nima navade zgodaj vstajati.

Spominek kralja Sobieskega v Lvovu.

Koliko blagih misli mi je vstajalo to jutro v duši! Lahko bi jih imenoval mojo jutranjo molitev. Iz bližnje cerkve se je začul glas drobnega zvona, vabečega k maši, a potem je bilo zopet vse tiho. Sv. Bernard je nekje zapisal: „O beata solitudo, o sola beatitudo!“ (O blažena samota, o sama blaženost!)

Prišel sem do mogočnega deželnega dvorca, ki je zgrajen poleg jezuitskega vrta. Od tu sem zavil proti središču mesta, kamor me je zvabil **mestni stolp**, menda 65 metrov visok. Sredi četverostranskega trga se vzdiguje trinadstropna palača, stoječa popolno na prostem. Odločena je za zborovanje tistim modrim možem, ki so voljeni za svetovavce in za odbornike. Nad glavnim vhodom ugledam mestni grb, predstavljajoč leva in zid s tremi stolpi. Značilne so hiše ob štirih straneh trga. Vse kažejo starinsko obliko, ker imajo le po tri okna v vsakem nadstropju. Izvedel sem, da so večinoma iz 16. in 17.

stoletja. Takrat so odmerjali hišni davek po številu oken v „fronti“, t. j. kolikor oken je gledalo na trg, toliko se je moralo plačevati davka. Vsled tega so se izogibali razgleda na glavne ulice.

Obiščimo sedaj cerkve, katerih je dovolj v Lvovu. Kot posebnost opomnim, da so tukaj tri nadškofijske stolice: rimsko-katoliška, armenska in grško-katoliška. Kaj takega se dobi težko v kakem drugem mestu.

Rimsko-katoliška stolica (katedra łacińska) je le nekaj korakov pod mestno hišo. Zidati so jo začeli v 14. veku, a dovršena je bila šele leta 1479 po zidarskem mojstru Joahimu Prom iz Vratislave (Breslau). V poznejših časih so jo popravljali in ji dostavljali razne kapele, da je izgubila pristno gotsko obliko. Masivni zvonik, ki stoji na levi strani glavnih vrat, nima do strehe nobene olepšave, streha pa je delana v rokoko-slogu, kakršen se vidi pri večini naših stolpov. Na desni strani vrat je pripravljen zid, da postavijo nanj drugi zvonik, par sedanjemu. Bržkone bo moral še dolgo čakati na tovariša. Cerkev je visoka gotska zgradba s tremi ladjami. Po dolžini meri 57, po širjavi 22 metrov. Svetišče je nenavadno prostorno, obsega namreč polovico cerkve ter se končuje v osmerokotu. Veliki oltar je posvečen Marijinemu vnebovzetju. Latinski napis nam pove, da je bil kralj Ivan Sobieski (1675—1695) čudovito ozdravljen na priprošnjo Matere božje. Bivajoč v Lvovu je zbolel tako nevarno, da niso imeli zdravniki nobenega upanja več, ohraniti mu življenje. Tedaj se je kralj s posebnim zaupanjem priporočil Mariji, katero časte v stolni cerkvi. Kmalu potem je okreval. Stene in oboki svetišča so okrašeni s podobami, katere je naslikal Stanislav Stroiński v 18. stoletju. Kažejo nam angeljevo oznanjenje, rojstvo Gospodovo in svete tri kralje. Glavno ladjo ločijo štirje stebri od manjših dveh ladij. Tu so na vsaki strani tri kapele in več nagrobnih spominkov slavnih mož.

Ne daleč od latinske je armenska stolica s kupolo (katedra ormiańska). Glede vnanjosti ni kaj posebnega, ker jo zakrivajo druga poslopja. Pred vhodom je v tleh vdelanih mnogo starih kamenitih plošč z napisi. Škoda za črke, ki so že večinoma izrabljene. Taki spominki niso za to, da se rabijo kot tlak, ampak da se vzidajo v steno. Cerkev, ki ni velika, kaže gotski in bizantinski slog. V glavnem oltarju je sv. Trojica, opravljena v srebrni obleki. Ravno tako obleko ima Mati božja z Jezusom, sv. Jurij in sv. Benedikt v stranskih oltarjih. Armenci, čeprav mali po številu, žrtvujejo veliko za čast božjo. Vseh skupaj je namreč samo 172 v celem mestu. Hvalijo jih kot dobre katoličane. O tem sem se tudi sam prepričal, videč njihovo lepo obnašanje v cerkvi. Koliko duhovnikov je treba, da pasejo 172 zvesto vdanih ovčic, si lahko sami mislimo. Čudno, da ima ta majhna peščica lastnega nadškofa.

Tretja nadškofijska cerkev je grško-katoliška stolica, posvečena sv. Juriju (katedra świętego Jura). Tu ima sedež grško-katoliški metropolit, izvršujoč duhovno oblast nad Rusini, združenimi z Rimom. Cerkev stoji v predmestju Krakowskie. Njena lega je jako lepa, gotovo najlepša izmed vseh drugih. Vzdiguje se na višini, s katere imaš obširen pogled na mesto. Pa tudi zgradba sama na sebi

je nekaj izrednega. Zidana v podobi grškega križa je venčana z ogromno kupolo. Po stopnicah prideš do glavnih vrat, kjer ugledaš dva kipa. Eden predstavlja papeža Leona I. Velikega, drugi carigrajskega škofa Ivana Zlatousta. Na vrhu fasade je soha cerkvenega patrona sv. Jurija, sedečega na konju. Obsežni notranji prostori, lepe slike in drugi okraski delajo hišo božjo v resnici veličastno. Izmed podob me je posebno zanimala stara podoba Matere božje, naslikana na lesu. Nekdaj je bila v Trembovli (južno od Tarnopola v obližju reke Seret). Od tu jo je poslal leta 1672 ruski škof Josip Szumlanski grško-katoliški cerkvi v Lvov. Nasproti leci sem opazil sliko papeža Pija IX. v naravni velikosti, sedečega na prestolu. Na glavi ima tiaro, desnico dviga k blagoslovu. Cerkev, kakršna je sedaj, so začeli zidati leta 1744. Takrat ji je blagoslovil temeljni kamen kijevski metropolit Atanazij Szeptycki. Zgradba je bila srečno dovršena ter je ponos glavnemu mestu Galicije. Poleg nje stoji na eni strani nadškofijska palača, na drugi strani imajo kanoniki svoja stanovanja. Vse je zavarovano z visokim zidom.

Ko sem ogledoval te prostore, pridružil se mi je rusinsk bogoslovec, ki mi je marsikaj povedal. A razumela sva se težko. Rekel je, da ne potrebuje drugega kakor rusinski in poljski jezik. Latinščino in nemščino je lomil bolj za silo. Rad sem verjel, da mu zadostuje materinščina, toda glede splošne omike je vendar velik nedostatek, če si omejen na en sam jezik. Seveda, ako tičiš vedno doma, izhajaš prav lahko, ker ni potrebe, da bi govoril drugače. Še bolj si srečen in zadovoljen kakor marsikdo, ki se klati po svetu. Toda na tujem uvidiš kmalu, da si brez znanja drugih jezikov enak ptici, ki ima pristriženi peroti.

Vračujoč se v središče mesta, pridem v neko drugo grško-katoliško cerkev, ki se odlikuje po treh kupolah in po visokem, umetno izdelanem stolpu. Pravijo ji „Woloska cerkiew“ (vlaška cerkev). Tu je bral mlad duhovnik sv. mašo. Opravljen je bil v rdeče-zelenem plašču, prikrojenem tako, da je zgornji del mnogo širji nego spodnji. Evangelij je čital glasno. Navzoči so pazljivo poslušali in šli poljubit mašno knjigo. Nenavaden obred sem opazil pri molitvi apostolske vere. Mašnik si je razpel pred očmi tisto pogrinjalo (velum), s katerim se pokriva kelih ter je držal to pogrinjalo pred seboj toliko časa, da je vero zmolil. Jako pomenljivo. Naša pamet namreč ne razume nadnaravnih resnic, ki jim pravimo skrivnosti svete vere. Ker ne moremo dvomiti nad njih veljavo, ne ostane drugega, kakor da se uklonimo božji nedosegljivi modrosti. Pred nami je takorekoč zavesa, ki brani gledati tisto, kar se bo pokazalo šele v večnosti. In prav to, kar je prikrito človeškemu omejenemu umu, naj izraža zagrinjalo, katero drži duhovnik pred seboj. V tem pomenu piše sv. Pavel Korinčanom: „Sedaj vidimo skozi ogledalo kakor v megli, takrat pa bomo videli od obličja do obličja.“

Vlaška cerkev, o kateri govorim, je izročena v varstvo Materi božji v nebesa vzeti (Uspenia preświatoji Bohorodycy). Nekdaj je bila lesena. Ker revni Rusini niso mogli sami zidati nove hiše božje, jim je pomagal vlaški „hospodar“ Aleksander leta 1553 z večjim zneskom.

Tudi drugi imoviti Vlahi so naklonili pomoč, da se je zgradila. Odtod njeno ime vlaška cerkev. V notranjščini je samo ena ladja, ki se končuje z okroglim svetiščem. Vso stavbo podpira četvero stebrov.

Opoldne sem se vrnil v gostišče, da se okrepčam. Kosilo prav dobro, ravno tako pijača, le obednica je bila skoro prazna. Natakar mi pove, da imajo židje te dni post k prazniku „šotorov“, zato je tako malo gostov. S šotorskim praznikom začenja izvoljeno ljudstvo meseca septembra svoje novo leto. Sedaj šele vem, zakaj da se vidi v izložbah prodajalnic toliko koledarjev z letnico 5662. Enega sem kupil, da pogledam, kakšen je. Pa mi ni kaj prida koristil, ker je bil tiskan s hebrejskimi črkami. Poleg tega se začenja knjiga pri zadnjem koncu, da jo moraš čitati nazaj. Narobe svet! Ti ljudje se drže stanovitno starih podedovanih nazorov. Mi štejemo čas počenši z Gospodovim rojstvom, židje pa čakajo še vedno obljubljenega Odrešenika ter segajo s štetvijo let v dobo stare zaveze.

A kupčije vendar ne opuste, kadar se postijo. Približal se mi je suh dolgonog Izraelit, oblečen v ponošen kaftan in držeč v roki šop okroglih kapic. V začetku sem ga preziral, toda ker mi je prigovarjal tako ljubeznivo, naj vendar eno vzamem, sem začel z njim pogovor. Všečevala mi je svilena črna čepica, ki bi mi dobro služila pri vožnji na železnici. Zahteval je za njo dve kroni. Ko mu ponudim polovico manj, obrne se od mene, kakor da bi ga bil kdove kako razžalil. Zamera pa ni trajala dolgo. Črez nekaj časa pride barantač nazaj in me vpraša, koliko mu dam. Ker vstrajam pri prvi besedi, dobim čepico za eno krono. Žid vsako reč visoko ceni, a slednjič jo da prav dober kup.

XVI.

Dominikanska, jezuitska in bernardinska cerkev v Lvovu. Blaženi Jan Duklan. Kmetje in židje. Deželni muzej. Nanošeni hrib.

Dandanes stavijo po mestih sijajna gledališča, velikanske šole, ogromne vojašnice, krasne hranilnice itd. Toda prva zanimivost so in ostanejo cerkve, ki presegajo glede veličastnosti vsa druga poslopja. Poleg tega imajo cerkve, ohranjene iz davnih časov, važno zgodovinsko vrednost. Kažejo nam, kako močno in lepo so znali zidati nekdanji mojstri. Novejši stavbeniki to odkritosrčno pripoznavajo in hodijo radi k starim v šolo.

Taka znamenita zgradba je cerkev lvovskih dominikancev v središču mesta. Sezidali so jo leta 1749. Mogočne stene nosijo kupolo, ki se drzovito vzpenja v višavo. Nad velikimi vratmi čitaš napis: „Soli Deo honor et gloria.“ (Bogu samemu čast in slava.) Na levi strani stoji stolp, pod katerim je vhod v samostan. V velikem oltarju ugledaš Mater božjo z Jezusom v naročju. Oba imata srebrno

obleko in zlati kroni na glavi. Ob straneh cerkve se vrste razne kapele z mnogimi starimi spominki. V kapeli sv. Dominika dobiš nagrobnik, postavljen v spomin grofinji Dunin Borkowska († 1811). Izklesal ga je iz alabastra slavni kipar iz Kodanja, Thorwaldsen.

Ko si prišel na trg sv. Duha, imaš pred seboj jezuitsko cerkev, ki se odlikuje po svojih obsežnih prostorih. Občudoval sem tudi kinč, s katerim je preobložena, in izredno snažnost, ki se opaža v najzadnjem kotičku. Veliko oltarjev se nahaja v nji in vsi se leskečejo v raznih okraskih. Pri enem je bila uprav peta maša. Sveč nisem štel, koliko jih je gorelo, toliko vem, da ne malo. Med njimi so bili šopki, spleteni iz zelenih peresc in rdečega cvetja. Četudi neprijatelj suhim „pušeljcem“, moram vendar reči, da so mi bili nenavadno prikupljivi. Ne vem ali zato, ker so ugajale barve mojemu okusu, ali zato, ker sem bil pri dobri volji. Mnogokrat je namreč naše duševno stanje tako, da upliva vsaka reč ugodno na nas. Ljudje so klečali okoli oltarja, nekaj jih je sedelo po klopeh, a vsi so se vedli pobožno. Tudi moj tovariš, akoprav anglikanske vere, se je obnašal spoštljivo. Videlo se je, da ga spodbuja bogoslužje katoliške cerkve. In jaz? Srce je bilo prevzeto z najblažjimi čutili. Zdelo se mi je, da nisem v tuji ampak v domači cerkvi, in da so svetniki na oltarjih moji stari znanci. Mislil sem si: Ker smo pred Bogom vsi enaki, naj imamo kaj ali nič, dobimo v hiši božji vsi prostor, za katerega ni treba plačati vstopnine. Vsak ima pravico, da potoži v svetišču svoje potrebe in prosi pomoči. Tukaj ni nobenega razločka med domačinom in tujcem. Bodi karkoli hočeš, dostojanstvenik ali revež, Bog te ne sodi po tvojem stanu, temveč po tvojem dejanju. Le orglanje mi ni bilo všeč. Orglavec je imel sicer spretne prste, toda glasovi, katere je izvabljal piščalim, so se strinjali v samih mehkužnih akordih. Kar je igral pri maši, bi bil lahko porabil tudi pri koncertni predstavi. Ne rečem, da je bilo nedostojno, a cerkveno ni bilo. Navaden človek, ki ne pozna natančneje razločka med sveto in posvetno glasbo, posluša rad sladko-pobožne fantazije, toda pri božji službi niso na pravem mestu.

Poglejmo slednjič še v cerkev, katero oskrbujejo redovniki bernardinci. Pravili so mi, da je tukaj največja lvovska župnija, in da zahajajo ljudje jako radi v njih cerkev. V nji je pokopan glasoviti poljski blaženec Jan Duklan. Stal sem dalj časa na prostornem cerkvenem trgu ter gledal na visok steber, kjer kleči blaženi Duklan, držeč roki razpeti proti nebesom. Spominek so mu postavili meščani leta 1649 v zahvalo, da je bil na njegovo priprošnjo Lvov rešen Kozakov. Ker časte Duklana Poljaki kot národnega svetnika, podamo nekaj črtic o njegovem življenju.

Blaženi Jan je živel od leta 1413 do 1484. Rojen je bil v mestecu Dukla v Karpatah, ondi, kjer meji Galicija na severno Ogrsko. Dokončavši domačo šolo, gre iskat višje izobrazbe v Krakov. Tovariši, s katerimi se je šolal na krakovskem vseučilišču, so se razšli po raznih častnih službah, Duklan pa se je podal v odljudno puščavo blizu svojega rojstnega kraja. Tu je preživel tri leta v molitvi in pokori po zgledu svojega zavetnika sv. Ivana Krstnika. Potem je šel v Lvov

ter vstopil v red sv. Frančiška Serafinskega. Menihi so se imenovali bernardinci, ker so spolnovali poleg pravil sv. Frančiška tudi pravila sv. Bernardina Sijenskega. Še dandanes je več takih samostanov v Galiciji. Bernardinci nosijo slično obleko kakor frančiškani, le bolj svetlo-rjava je in rokavi so širji. V lvovskem samostanu je bival Duklan veliko let in sklenil v njem sveto življenje 29. septembra 1484. Za velikim oltarjem so hranjeni njegovi telesni ostanki. Ljudje spoštljivo poljubujejo kamenito krsto, v kateri počiva blaženec. Videl sem mlado žensko, ki je takrat kakor jaz obiskala Duklanov grob. Bila je objokana, iz česar sem sklepal, da jo tare nadloga in da išče tu pomoči. Na krsti sem dobil litanije, katere molijo svetniku v čast. V njih se imenuje Jan Duklan „kinč cerkve božje, patron stolnega mesta Lvova, jutranjica lvovskih gričev, oče zatiranih vdov in sirot, zdravnik bolnih, tolažnik žalostnih“ itd. Na obeh straneh svetišča so stene kar posute s podobami, ki nam predočujejo čudežne prizore iz Duklanovega življenja.

Bernardinska cerkev v Lvovu.

Toda treba je, da si ogledamo mesto tudi v oziru ljudskega življenja. Gospode seveda ne bomo omenjali, ker je povsod enaka, a prezreti ne moremo dveh značilnih prikazni, kateri srečujemo na ulici.

Ali vidiš, kako krepko stopa rusinski kmetič v svojih visokih škornjah, in kako opleta okoli njega dolga bela suknja? Marsikateremu maha črez hrbet plašček, prešit z rdečimi okraski, njegov tovariš pa ima namesto plaščka širok ovratnik iz ovčje kože. Stari Slovani so se radi odevali v belo obleko, in ta noša je ohranjena še dandanes pri njih potomcih.

Druga podoba, ki mi pride v Galiciji tolikokrat naproti, pa nima prijazne vnanjosti. To je bradati žid v svoji črni halji, prevezani z vrvco. Razloček med obleko rusinskega seljaka in izraelskega špekulanta je torej tako očiten, da se opazi na prvi pogled. Ali veste, koliko je v Lvovu izvoljenega ljudstva? Eno četrtinko vsega prebivalstva. Omenili smo že, da ima mesto po novejši štetvi 160.000 duš. Iz tega sledi, da je med njimi 40.000 židov. Njih glavni kvartir se nahaja v obližju mestne tržnice (severno predmestje Zolkiewskie). Tu je dolga vrsta nesnažnih prodajalnic, ki niso drugega nego ozke luknje, napolnjene z raznim blagom. Le v slučaju posebne potrebe bi šel kupovat v tako umazano prodajalnico.

Pred neko hišo sem videl dva žida, ki sta barantala za stare škornje. Kot posebnost omenim, da sta se vsekovala kar brez robca, akoprav sta jima čepela cilindra na glavi. En čas je držal škornje eden v roki, en čas drugi. Prodajavec je dokazoval, da so še toliko in toliko vredni, kupovavec pa, da je starina starina. Ne vem, kako je iztekla kupčija, ker sta me zmotila dva druga, ki sta odvezovala strgano vrečo. Prvi je imel tako zanemarjen kaftan, da bi se ga ne upal dotakniti. Izvlekel je iz vreče šop mačjih kožic, večinoma belih z rjavimi lisami. Drugi, ki je imel na nekaterih krajih in celo na hrbtu raztrgano suknjo, jih je preštel in plačal. Ni reči, katere bi poljski žid ne kupil. Vse pobere kakor cunjar, ker ve, da ne bo brez dobička.

Na daljnem postopanju sem prišel zopet v Karol Ludovikovo ulico. Tudi tukaj sem srečeval skoro same žide. Opazil sem, da radi pušijo, kajti vsak je imel smodko v ustih. Prijazni se mi niso zdeli. Marsikateremu sem pogledal v obraz, a mene ni pogledal nobeden. Zrl je ali naprej, ali se obrnil v nasprotno stran. Ne vem zakaj. Krščanska vera nam pravi, da moramo ljubiti bližnjega kakor samega sebe. Vsi smo otroci enega Očeta. Ljubiti moram torej tudi žida, prebival bi pa nerad z njim skupaj.

Ko sem dospel na trg Maryacki, je pridirjal proti meni fijakarski voz, ki je kar naenkrat obstal na ulici. Konj se dvigne kvišku, otrese parkrat z glavo, potem pa se zgrudi na tla. Voznik ga je priganjal z bičem, da bi vstal, toda zaman. Iz kočije sta planila dva popotnika gledat, kaj se je zgodilo, in takoj se je nabralo okoli nas več ljudi, kakor je po mestih navada. Ker se žival ne zmeni za noben udarec, jo izprežejo in potegnejo h kraju, da morejo zaostali vozovi naprej. Nekaj časa je še suvala z nogami, slednjič je iztegnila jezik in sklonila glavo nazaj. Poskušali so jo vzdigniti, pa brezuspešno. Seveda, kadar se približa konec, ne more vstati nihče več. Vozniku so prišle solze v oči, ko je pravil, koliko je zaslužil s konjem. Kupil ga je od nekega poljskege plemiča za tristo kron. Druge hibe ni imel, nego to, da je malo kašljal. In sedaj ta nagla smrt. Konj je videl v mlajših letih lepše dneve kakor v starosti. Nekdaj je nosil bržkone srebrno opravo ter zobal oves v gosposkem hlevu. Po veliki postavi, po dolgem životu in vitkih nogah sem sodil, da je bil izvrsten za tek. Toda časi so pretekli. Namesto milostnega kruha in počitka, katerega si je zaslužil z dolgotrajno zvesto službo, je prišla zanj doba trpljenja. Saj poznamo žalostno osodo fijakarskih konj. Trpini so, ki nimajo miru ne po dnevu, ne po noči; trpini, ki morajo biti pripravljeni za odhod vsako uro in v vsakem vremenu, kadar se komu poljubi. Za plačilo poje bič po kosteh, a žival se ne pritožuje nad neusmiljenim človekom. Uči nas pa vendar, da naj še mi lažje potrpimo, ako se povračujejo dobrote z nehvaležnostjo. Počakal sem nekaj časa, da vidim, kaj bodo naredili z mrtvo živaljo. Kmalu prideta konjederska hlapca, ki jo odpeljeta iz mesta. Tako, sedaj je konec, konec dobrega in hudega. Na cesti, kjer je bila njena služba, poginila je žival v svojem poklicu. Ako bi bila zmožna zasluženja, bi ga imela obilno. Ne čudimo se, da je zapisal Boris Miran nekje te-le vrstice:

Kaj si pa neki ti pregrešila,
ti nesrečna, terpinčena stvar,
da je tebi osoda nemila
vdare samé podarila v dar?

Mnogo biča, malo pa piče
trudne te reve čaka doma;
komaj se ti še noga premiče,
vendar siroveč miru ti ne da.

Vpije in kolne, grozi se náte,
pridno bič nad tabo vihtí!
Kožo imaš že kakor podplate,
vendar ti najde kraj, kjer te skelí.

Koliko bolje vendar je zame!
kruha brez palice dosti dobim;
potlej pa čaka me onkraj jame
večno plačilo, če voljno trpim.

Kdo bo pa tebi, uboga para,
vdare povrnil in glad in trud?
Zate nobeden ničveč ne mara,
kadar te zgrudi na cesti mertud...

Pesnik šiba po eni strani neusmiljenje do nedolžne živali, po drugi pa kaže človekovo vzvišenost nad živaljo.

Ker mi potovanje ni zabava, temveč šola, v kateri se mnogo naučim, obiskal sem v Lvovu tudi deželni muzej v gledališki ulici. Ustanovil ga je rodoljubni grof Vladimir Dzieduszycki ter mu poleg tega volil glavnico, da se more vedno bolj razvijati. Zato mu pravijo „Muzeum imienia Dzieduszyckich“. Lahko ga prištevamo prvim mestnim znamenitostim ter priporočamo vsakemu, naj ga obišče, ako pride v Lvov. (Ulica teatralna 18.) Domačin in tujec gledata v tej krasni razstavi, kakšna je Galicija v naravoznanskem oziru. Pred seboj imaš vse tri dele prirode: živalstvo, rastlinstvo in rudninstvo. Vse je strokovnjaško razvrščeno in v najlepšem redu. Škodljive živali so zaznamovane s črnimi tablicami, prav po latinskem izreku: „Hic niger est, hunc tu Romane caveto!“ (Ta je črn, tega se boj Rimljan!) Pri koristnih živalih so zelene tablice, pri onih pa bele, ki niso ne škodljive in ne koristne. Razveselil sem se, zagledavši pri krtu zeleno znamenje. Ta revež v svoji črni baržunasti suknjici je imel nekdaj krutega sovražnika — človeka. Dobroto, da je hrustal najhujše rastlinske škodljivce, povračeval mu je človek s smrtjo. Poznal sem moža, ki se je slučajno tudi za Krta pisal. Njemu so dajali kmetje groš za vsakega ujetega krta. Določena mu je bila torej nagrada, kakor za hudodelnika. A sedaj je dobil sijajno zadoščenje s tem, da so ga spoznali ne samo kot nedolžno, temveč tudi kot jako koristno živalco. O belih tablicah, ki so pri „indiferentnih“, t. j. pri tistih, ki niso ne koristne in ne škodljive, dovolim si neko opazko. Kdo neki ve, da je ta ali ona žival indiferentna? Skušnja nas je sicer izučila, da sodimo o mnogih stvareh tako in ne drugače. Vprašal bi pa vendar: Ali nismo morebiti v zmoti? Osobito je opravičeno to vprašanje o stvareh nižje vrste, n. pr. o žuželkah. Da sta medved in volk škodljiva, verjamem rad brez črne tablice. Glede drugih neznatnih

bitij nisem tako lahkoveren. Priroda nam je kljub marljivemu opazovanju napol zaprta knjiga, in celo to, kar imamo za resnico, bi ne znalo biti resnično. Res je, da so učenjaki prodrli daleč v božje stvarstvo, toda koliko je še prikritega njih očem! Bister je človeški um, a nikakor nezmotljiv. Misel, ki se je rodila v možganih enega, postane lastnina drugih. In kaj se pokaže nazadnje? Da so bili prevarani vsi skupaj. Marsikateri naravoslovec pride s popolno novo trditvijo na dan ter jo podpira z raznimi dokazi. Proglasi jo kot edino pravo in nerazsodna množica ljudstva mu veruje. Ako gremo pa dokazom do živega, vidimo, da slone na omahujoči podlagi. Mnogokrat se celo dožene, da je uprav nasprotno resnica. Vsled tega je bilo pokopanih že veliko znanstvenih razprav, ki so svojedobno slovele. Mnogim trditvam pa manjka rešitve, ker nimajo zanesljivega temelja, in le majhno je število tistih, na katere se moremo povsem zanesti.

Mestno gledišče v Lvovu.

Sedaj te hočem peljati še na neko višino nad Lvovom, da si ogledaš mesto tudi od daleč. Ne boj se, da boš imel dolgo pot. Iz mestnega središča greva po napeti cesti, in kmalu sva pod Franc Josipovem gričem. Proti vrhu vodijo lepi nasadi, katere je napravila občina z velikimi stroški. Tukaj ni bilo nekdaj drugega, nego pust peščen svet, a sedaj je spremenjen v krasno šetališče. Na vrhu se vidi nekaj ostankov starega gradu. Poleg njih se vzdiguje hribček, katerega so ljudje prostovoljno nanosili skupaj. Prst so dobili iz vseh poljskih pokrajin ter nasuli hribec, da so pokazali na ta način svoje domoljubje. Z delom so pričeli leta 1869 v proslavo tristoletnice, ko je bila poljska država na vrhuncu slave. Pri podjetju jih je najbolj navduševal dr. Frančišek Smolka.

Ko stojiš na vrhu griča, ki ga je nanosila ljubezen do domovine, ti hiti oko po širni okolici. Ob vznožju imaš mesto, dalje in dalje pa se odpira na vse strani Galicija. Na severu se razgrinja večinoma sama ravnina, daleč doli na jugu opaziš Karpate, stoječe na ogrski meji. Pogled je res lep, toda v srcu domačina vzbuja le otožne spomine, ker nekdanjega mogočnega kraljestva ni več.

XVII.

Na policiji in pri ruskem konzulatu v Lvovu. Slovo od Angleža.

Ako me kdo česa prosi, mu rad spolnim željo, če mi je le mogoče. Celo vesel sem, ako morem storiti kaj dobrega, saj je bolje dati nego vzeti. Nerad pa prosim druge, da mi izkažejo kako dobroto. Toda na svetu smo navezani na medsebojno pomoč. Večkrat že tako nanese, da moraš potrkati na tuja vrata in delati poklone.

Sila me je prignala, da sem se moral v Lvovu predstaviti ruskemu konzulu. Pot mi je bila toliko bolj neljuba, ker sem slutil, da bo skoro gotovo brezuspešna. Kakor sem bil v tej zadevi že na Dunaju odslovljen, enako se mi zna zgoditi tudi tukaj.

Blodil sem dolgo časa po vzhodnem predmestju Lyczakowskie, ker sem izvedel, da je ruski konzulat v tem oddelku. Iskal sem ga in vpraševal po njem, pa zastonj. Na hišah so se čitala imena v poljskem, rusinskem in hebrejskem jeziku, toda o tem, kar bi bil rad dobil, ni bilo ne duha, ne sluha. Slednjič pridem v južno predmestje Halickie. Na nekem trgu ugledam poslopje, ki nosi nad vratmi napis „Ruslan“ v cirilskih črkah. Stopim v vežo in iz nje v pisarno, kjer so sedeli trije gospodje vsak pri svoji mizi. Ko omenim načelniku zadevo, izvem, da tukaj ni ruski konzulat, ampak uredništvo rusinskega lista „Ruslan“. Sicer pa so bili gospodje prav prijazni do mene, izvedši, da sem Slovenec. Svetovali so mi, naj grem na policijo vprašat, kje stanuje ruski konzul, ondi bodo najbolje vedeli zanj.

Naprej! Zopet sem korakal iz ulic v ulice. Umevno je, da nisem bil posebno dobre volje, ker so mi povsod kazali dalje. Kljub temu se mi ni zdelo škoda za trud, sem vsaj več videl in skusil. Po dolgi hoji dobim policijsko palačo v bližini mestnega parka.

S policijo še nisem imel veliko opraviti, menda zato ne, ker me ne poznajo kot nevarnega človeka. Meseca avgusta 1900 me je v Barceloni na Španskem doletela čast, da so se seznanili varihi javnega reda z mojo osebo. Iztaknili so me v hotelu „International“ ter me izpraševali, odkod in kam. A po kratki zaslišbi so odšli z dolgim nosom. Gotovo jim je bilo žal, da niso zasačili tistega, katerega so iskali. Zameril jim nisem, kajti v velikem obmorskem mestu Barceloni se klati toliko sumljivih ljudi, da javni stražniki ne zaupajo nobenemu tujcu.

No — v Lvovu je bilo drugače. Tu sem jaz iskal policijo, ne policija mene. V prvem nadstropju je bilo toliko ljudi, da me je skrbelo, kdaj pridem na vrsto. Vrata pisarn so stala odprta, toda pred vratmi so bile razpete vrvi, da nihče ni mogel naprej. Ljudje so čakali z raznimi opravki, kajti policija je oko, čuječe nad vsem mestom. K njej zahajajo domačini in tujci. Nobeden je ne išče brez vzroka, temveč zato, ker si ne more pomagati drugače. Ona sprejema tiste, ki pridejo prostovoljno, in tiste, ki jih priženo stražniki. Njene tipalnice segajo v najskrivnejše kote, povsod ima nastavljene svoje

mreže. Pri njej se naznanja, kar je bilo izgubljenega ali najdenega. Iz vseh krajev ji pošiljajo poročevavci tajna obvestila ter zglašajo sumljive zadeve. Tukaj upajo dobiti pomoči oni, ki so v kaki zadregi. Med zadnje sem prišteval sebe.

Zdelo se mi je, da so me navzoči nekako čudno gledali, češ, kaj ima ta človek opraviti s policijo. Ker nisem ravno majhne postave, iztegoval sem vrat in vzpenjal glavo črez druge, da bi me prej opazili. V sobah so bili sami mladi uradniki. Nekateri so stali, nekateri pa sedeli pri pisalnih mizah. Kmalu me ugleda eden izmed njih, stopi pred vrata, odveže vrv ter me povabi v notranji prostor. Da me je prijetno iznenadila ta pozornost, ni treba omenjati. Ako dobiš prednost mimo drugih, smatraš jo kot odliko ter si na njo ponosen. Radovedni, kako skrivnost imam na srcu, vstopili so se gospodje okoli mene. Bržkone so mislili, da bo kaka zamotana važna reč, ki me je prignala k njim.

„O, to pa lahko povemo," izpregovori tisti, ki me je spustil skozi vrata.

„Dobro," pravi drugi, „saj imate v roki načrt mesta. Hitro boste izvedeli, kje najdete ruski konzulat."

Tedaj so se začeli skoro trgati za moj načrt, da mi pokažejo ulico, v kateri stanuje mogočni zastopnik belega carja. Dà, na policiji je vsaj kaj življenja!

„Niste daleč od njega," pojasnjuje tretji. „Poglejte! Iz policijskega poslopja greste med mestnim parkom in med deželnim dvorcem proti ulici Kraszewskiego. Po tej ulici, ki je nekoliko napeta, pojdite navzgor. Ob desni imate še vedno mestni park, ob levi pa boste ugledali hišo z ruskim grbom in z napisom, da stanuje ondi konzul."

S prisrčno zahvalo sem se poslovil od uradnikov. Popotnik je vesel, ako najde prijazne ljudi. To mu je v opomin, da naj je tudi on postrežljiv tujcem.

Aha, že vidim grb in okoli njega napis v cirilici. Sedaj se pa le pripravi, da boš pametno govoril. Ako se dobro postaviš, spregledajo ti morebiti tisti strogi paragraf ter ti podpišejo popotni list. Še en spoštljiv pogled na napis in potem pogumno naprej.

Tu moram vplesti opazko, kaj se je pozneje, ko sem bil že doma, vršilo pred to hišo. Pridivjala je razburjena množica ter med kričanjem in žvižganjem izbila grb na tla. To je bilo seveda razžaljivo, in ruska država je terjala zadoščenje. Vsled tega je obesil višji uradnik avstrijske vlade v navzočnosti vojaškega polka grb nazaj na poprejšnje mesto.

Konzulatna pisarna se nahaja v neznatnem prostoru. Menda ne daje dosti opravka, kajti drugače bi bilo več uslužbencev. V sobi sem dobil le načelnika in njegovega slugo. Ob steni so stali trije tujci, katere je pripeljala le-sem bržkone enaka zadeva kakor mene. Konzul, bolj majhne postave, dobro rejen mož starejših let, je začel takoj razgovor z menoj, akopram so bili oni trije že poprej v sobi.

„Vaša želja?"

Po tem kratkem vprašanju je porinil očala nižje na nos in me pogledal izpod čela. Na obrazu se mu je poznala resnoba. Odvrnem mu:

„Prosim, da bi blagovolili potrditi popotni list na Rusko.“
Ko prečita popis moje osebe, zastavi drugo kratko vprašanje:
„Kakšne vere?“
„Rimsko-katoliške.“
„In stanú?“
„Duhovskega, kakor je označeno v popotnem listu.“
„Imate dovoljenje od ministrstva v Peterburgu?“
„Mislil sem, da zadostuje, ako mi dovoli vaše blagorodje. Če ni drugače, bi prosil dovoljenja po brzojavni poti.“

Huculi ob reki Prut v jugo-vzhodni Galiciji.

„Ne upam, da bi se doseglo na ta način. Vložite pismeno prošnjo. V enem tednu dobite odgovor. Zavezati pa se morate, da ne boste izvrševali v času svojega ondotnega bivanja nikake duhovske službe.“

„Rad bi počakal,“ odgovorim, „ako bi mi dopuščal čas. Prosim vljudno, da bi mi ne delali zaprek. Imejte me brez pomisleka za človeka, ki nima drugega namena kakor da vidi nekoliko sveta. Moje bivanje na Ruskem — to zagotovim — ne bo trajalo več nego štiri dni, kar lahko zabeležite v popotnem listu. Za sedaj želim obiskati samo Varšovo. Tu se zopet vrnem ter grem v Čenstohovo. Vem, da bo zadostovalo za to kratko dobo vaše potrdilo.“

„Naša postava ne govori niti o daljšem, niti o krajšem bivanju v naši državi, zato ne morem delati razločka. Pa —,“ dostavi tej suhi opazki, „saj vam je prosto, iti do meje. Ondi boste izvedeli, kako da je. Prepričali se boste, da vam jaz svojevoljno ne delam nobene zapreke.“

Konzulu se je poznalo po njegovem hladnem vedenju, da ni daleč doma od Sibirije. Jaz mu seveda nisem upal dosti ugovarjati. Pred odhodom sem dostavil:

„Oprostite, ako nekaj pripomnim ali pravzaprav prosim. Morebiti bi bili toliko dobrotni, da bi mi zapisali na popotni list: Lastnik pričujočega izkaza sicer nima dovoljenja od ministrstva, a mejna straža

mu sme dopustiti potovanje na progi Gránica-Varšova proti temu, da se četrti dan vrne v Gránico."

„Tudi tega ne morem ukreniti," odgovori nekoliko boljše volje. „Prepoved velja v vsem obsegu, kakor je izdana. Polovičarskih postav ne poznamo. Če bi ugodil vaši želji, prilastoval bi si pravico, ki je nimam. Rad verjamem, da ste pošten človek, toda držati se moram pravil, katera mi naklada služba. Ako ste tudi vi predstojnik v svojem stanu, nahajali ste se že gotovo v takem položaju, da ni bilo mogoče delati izjeme v postavi."

Videč, da mi je vzel s tem dokazom zadnjo oporo, postal je gospod bolj prijazen. Čutil je, da rabi paragraf kolikor mogoče strogo ter ga tolmači prav po črki. Zato je dal govorjenju milejši izraz, bržkone spominjajoč se pravila: Ponižanega nikar bolj ne ponižuj. Kakor je nečastno, premaganega nasprotnika vrh tega še zaničevati, tako se ne spodobi, nevljudno se vesti do onega, ki ne more doseči, česar želi. A pripomniti moram, da ni bil ta dogodek kdove kako poniževalen. Dobro se mi ni zdelo, da se ni izteklo po moji volji, toda stvari si nisem jemal k srcu. Če me ne pustijo črez mejo, pa ne pojdem. Saj je še dovolj drugega na stežaj odprtega sveta, katerega nisem videl.

Družina iz okolice Jaremca v Galiciji.

Ko je bil končan službeni del, pokazal se je konzul čisto drugačnega. Pri vstopu me je gledal s svojimi malimi sivimi očmi nezaupno, pri poslovu pa mi je prijateljsko stisnil roko. Govorila sva o zasebnih zadevah, in šel sem od njega ne kot od mrzlega uradnika, temveč kakor od blagega, sočutnega moža. Vesten v spolnovanju svojih dolžnosti, se je vedel jako vljudno v zasebnem občevanju.

Tu vidimo, kako človek poljubno uporablja svoje duševne zmožnosti, da jih prilagodi okoliščinam, kakor je ravno treba. Resnoba in ljubeznivost, strogost in popustljivost, molčanje in govorjenje, vse to in še kaj drugega vlada v naši naravi. Te lastnosti so različne med seboj, toda ohranimo si vendar čist značaj, ako jih rabimo v pravi meri in o pravi priliki.

Povsod torej brez uspeha. Na Dunaju nič in v Lvovu nič. Kar so mi povedali tam, to sem izvedel tudi tukaj. Po vodi mi je splaval up, da pridem po postavni poti v Varšovo. A do Gránice hočem iti na vsak način, da vidim, kako imajo zavarovano avstrijsko-rusko mejo. Morebiti se najde še kaka stezica, po kateri pridem mimo črnorumene ograje v državo mogočnega soseda.

Take misli so mi hodile po glavi, in take naklepe sem koval, vračujoč se iz konzulata v gostišče Bellevue v Karol Ludovikovi ulici.

Bilo je pravkar poldne, ko sem stopil v obednico. Anglež je že sedel pri mizi ter držal v roki tisti neizogibni židovski list, ki izhaja na Dunaju. Nemških časopisov v Galiciji ne dobiš veliko, tega sem pa vendar videl.

„Kako ste opravili?“ me vpraša.

„Prav slabo. Ne pusté me, pa me ne pusté.“

Tačas je prinesel natakar dišečo juho z rižem, med katerim so bila narezana gosja jetrca. Gališki kmetje redé cele trume gosi, ki se pasejo po obširnih planjavah. Zato dobiš po gostilnah te pečenke, kolikor hočeš. In kako je okusna! Nekaj zato, ker so gosi dobro opitane ter vsled tega mastne, nekaj zato, ker jih znajo kuharice dobro pripraviti. Kot priboljšek sva si naročila rdečega rumunskega vina, ki je v Galiciji tako udomačeno, kakor hrvaška ali istrijanska kapljica v naših krajih. Razgrelò je nama srce in odvezalo jezik, da sva veliko pripovedovalà edèn drugemu. Ker sva sedela danes zadnjič skupaj, sukal se je pogovor največ o nadaljnem potovanju. V Lvovu so se namreč ločila najina pota. Jaz sem bil namenjen v južno Galicijo, Anglež pà v Odeso in v Sevastopol ob Črnem morju.

„Večkrat sem že želel,“ opomni on, „obiskati tiste kraje, kjer so se naši vojaki borili zoper Ruse. Najbolj me zanima polotok Krim in njegova trdnjava Sevastopol. Ali so vam znani dotični dogodki?“

„Iz zgodovine se spominjam te vojske, ki je bila menda l. 1854. Podrobnosti sem že pozabil. Ali niso Angležem pomagali Francozi?“

„Ne le Francozi, temveč tudi Turki in Italijani so jim pomagali. Veliko so morali vsi skupaj trpeti, vrh tega jih je mnogo pomorila kolera. Celih 350 dni je trajalo obleganje Sevastopola, končno so se morali vendar Rusi umakniti iz trdnjave.“

„Kolikor še vem,“ dostavim jaz, „so vse žrtve koristile edino le Turkom. Krščanski vojaki so prelivali kri zato, da je ostala Turčija neodvisna.“

„Imate prav,“ mi pritrdi. „Toda vprašam: Kaj bi bilo s Carigradom, ako bi bila takrat zmagala Rusija? Ostal bi bil v ruskih rokah. Kako pa bi bilo potem z evropskim ravnotežjem? Ali ni Rusija že tako najmogočnejša velevlast? Kakšna bi postala, če bi dobila v svojo oblast še Carigrad, ključ Evrope?“

Angleževa in moja politika se nista ujemali v tem oziru. A nisem se hotel prerekati, ker se nerad mešam v politične zadeve. Zato se je obrnil pogovor na drug predmet.

„Zahvaljujem se vam,“ mu pravim, „za prijaznost, ki ste mi jo skazovali v tem času, odkar sem imel čast, spoznati vašo blago osebo. Le štiri dni je trajalo najino občevanje, iz spomina pa mi ne izgine nikoli. Bog daj, da se srečno vrnete v svojo domovino.“

Tedaj sta zazvenela svetlo brušena kozarca tako čisto, kakor bi bil samo eden.

„Prav to, kar vi meni, želim tudi jaz vam. Ako pridete kdaj na Angleško, oglejte si veliko mesto Bristol ter obiščite ob tej priliki še mene. Zelo bi me razveselili.“

Potem sem spremil Angleža na kolodvor. Odpeljal se je po vzhodni progi Lvov-Tarnopol-Podwoloczyska, jaz sem se pa vrnil nazaj v mesto, ker se še ni mudilo za odhod.

XVIII.

V južni Galiciji. Mestece Hodorov (Chodorow). Reka Dnjestr. Božja pot v Kohavini.

Koliko si vredna, zlata prostost! Ako bi tebe ne imel, nedostajalo bi mi vsega. In kdo je resnično prost? Mar gospodar, ki ima trop poslov v službi? Ali uradnik, kateremu se klanja cela vrsta pisarjev? Ali predstojnik, ki načeluje nižjim in višjim uradom? Nikakor. V resnici prost je tisti, ki ni nobenemu podložen, pa tudi ne zapoveduje nikomur. Res je, da ni človeka, ki bi bil popolnoma neodvisen, kajti vsak ima vsaj dolžnosti do Boga in do samega sebe. Poleg tega mora biti tudi koristen ud človeške družbe, ker ni le zaradi sebe na svetu, temveč tudi zaradi drugih ljudi. A kolikor je še druge odgovornosti, izroči jo o ugodni priliki lahko kakemu dobremu prijatelju. Na ta način postane vsaj za nekaj časa v resnici prost, t. j. nikomur se nima pokoriti in zapovedovati nima nikomur.

Moje stanovske skrbi je prevzel dobroten namestnik, na katerega sem se popolno zanesel, jaz pa sem se brezskrbno sprehajal po lepi božji zemlji. Potujočemu so mi hiteli dnevi hitro naprej, enako onemu srečnemu, ki mu ne bije nobena ura.

S pisanjem običajnih razglednic sem potratil toliko časa, da je bil prav zadnji čas odriniti iz Lvova. Ako ne hitim, odpihal bo vlak brez mene. Postrežljivi hotelski vratar je nastavil trobentico na usta in poklical izvoščika pred hišo. Tu mu naroča, naj hitro vozi. Izvoščik maje z ramami in pravi, da bo skoro gotovo prepozno. Toda zanašajoč se na svojega konja, ima vseeno upanje, da prideva morebiti v zadnjem trenutku na kolodvor.

Po strmi Mickievičevi ulici, ki pelje proti grško-katoliški stolici, je šla vožnja bolj počasi. Potem zdrdrava hitreje. Konjiček teče, kolikor more, slednjič dospe ravno prav do vlaka. Izvoščiku se je dobro zdelo, da nisva zamudila. Klical je še za menoj, naj srečno popotujem.

V vozu najdem polno popotnikov. Eni so bili iz bližnjih krajev, bolj oddaljeni pa iz Stanislava, Kolomeje ali celo iz Bukovine.

Sedaj naj še povem, zakaj sem se obrnil proti južni Galiciji. Pred par leti sva se seznanila z nekim poljskim duhovnikom. Ker iz

Lvova ni več daleč do njega, šel sem ga obiskat. Bom vsaj videl pokrajino, katero pretaka Dnjestr, ki je poleg Visle druga glavna reka Galicije.

V Hodorovu sem moral stopiti iz vlaka in počakati onega, ki vozi v Kohavino, službeni kraj mojega znanca. Časa je bilo par ur, da sem Hodorov lahko pregledal od prvega do zadnjega konca. Prištevajo ga mestom, toda pri nas bi bila to navadna vas. Kmetje imajo borna, s slamo krita stanovanja. Vidi se, da ne drže veliko na vnanjo podobo poslopij. Spoznal pa sem njih vljudnost. Vsak, kdor me je srečal, me je pozdravil. To omenjam zaradi tega, da vemo, kakšnega vedenja je ondotno kmečko ljudstvo. Vse mesto ni drugega, nego jako široka ulica, ali pravzaprav en sam prostoren trg z majhnimi hišami. Sredi trga je neka večja zgradba, trgovska lopa, kjer prodajajo o slabem vremenu trgovci svoje blago. Ob vnanjem zidovju je čepelo nekaj branjevk s sadjem ter stalo več vozov sena in slame. Poleg vozov so se sprehajali židje in s poljedelci barantali za krmo. Žid namreč nima veselja, da bi si služil kruha s trdim delom. A nad vse mu je kupčija, ker se pride z njo na lahek način do denarja. Židje — tako mi je pravil ondoten domačin — so nenavadno pridni ljudje, ki znajo brez posebnega truda poiskati dobička, toda značaja so menda jako slabega.

Ne morem povedati, kako mi je bilo pri srcu, ko sem hodil po dolgočasnem Hodorovu. Umazane prodajalnice, nizke, zanemarjene hiše in kupi smeti ne morejo uplivati prijetno na tujca. Še v gostilnico se mi ni ljubilo vstopiti, akoprav sem bil potreben okrepčila. Ne upal bi živeti dolgo časa na tej enolični planjavi. Bržkone bi umrl vsled same otožnosti.

Pri zadnji hiši te žalostne naselbine stoji rimsko-katoliška cerkev. Da so si prihranili stolp, obesili so zvonove kar nad zid, s katerim je ograjena hiša božja. Žive duše ni bilo v njej. Zopet me je navdajalo domotožje. Slovenec ne pride zlepa v gališko Podolijo. A kakor dobi tukaj brate po rodu, tako dobi tudi brate po veri.

Z večernim vlakom sem odrinil v Kohavino, oddaljeno od Hodorova 20 kilometrov. Peljemo se po ravnini, ki jo namaka Dnjestr s svojim močvirjem.

Dnjestr, največja voda vzhodne Galicije, izvira v Karpatah. Kot neznaten potok se obrača najprej proti severu, pa kmalu zavije na jugovzhod ter teče v tej smeri dalje. Večji dotoki, katere sprejema k sebi, so na desnem bregu: Strij, Svica, Lomnica in Bistrica. Na levem bregu se iztekajo vanj: Lipa, Stripa, Seret in Zbrucz. Dnjestr dela nekoliko časa mejo med Galicijo in Bukovino, prestopi potem v rusko Besarabijo ter se vali dalje proti svojemu izlivu v Črno morje. Po Dnjestru plavajo ladje, naložene z lesom in žitom, toda v slabo uravnani strugi se ne more razvijati vodni promet. Reka dela na veliko krajih hitre ovinke, v njej se nahajajo nanošeni kupi peska, semtertja moli iz nje tudi skalovje. Vse te zapreke ne uplivajo ugodno na brodarstvo.

O železniških mostovih, ki drže črez Dnjestr in črez njegove dotoke sem izvedel nekaj zanimivega. Kar je v onih krajih obče znano,

smem menda tudi jaz povedati brez skrbi. Zato se prav nič ne bojim, da bi izdal kako skrivnost. V vseh mostovih je shranjen dinamit z namenom, da se mostovi takoj razstrelé, ako bi se bližal sovražnik.

V Kohavini, na moji zadnji postaji, je bila že temna noč. Nobenega človeka ni bilo, ki bi mi bil pokazal pot dalje. Vrh tega še cesta tako blatna, da se je bredlo kakor po godlji. Ako sem se pa izognil v stran, zadel sem čestokrat na kupe kamenja, ki so pripravljeni za posipanje. Mimo mene je zdrčalo par kočij, ki so za hip razsvetlile cesto, toda potem je nastalo še bolj temno. K sreči me je dohitel pešec, katerega sem se prav razveselil. Rad je sprejel kovčeg ter ga nesel mesto mene. Iz pogovora se je spoznalo, da moj spremljevavec ni rojen v Kohavini, pa vendar biva že dalj časa tukaj ter opravlja službo organista. Rekel je, da zna tudi nemško in da se je šolal v Davidovem, neki vasi pri Lvovu. Tedaj sva se začela pomenkovati nemško, a povedal je le par popačenih besedi brez vsake zveze. Poljakom pač ni treba ubijati glave s tem jezikom, ker ga nič ne potrebujejo. Sicer sva imela pa prijetno zabavo na potu. On je bržkone premišljeval, kje sem se jaz naučil najnovejšo poljščino, jaz pa sem občudoval njegovo izvežbanost v nemškem jeziku.

V župnišču so bili še po koncu, ko potrkam na vrata. Lahko si mislimo iznenadenje, ki ga je povzročil moj prihod. Prijatelj mi je krepko stiskal roko in ni vedel, kako bi mi postregel. Potem je prišel tudi župnik. Med živahnim razgovorom nas je opomnila pozna ura, da je treba iti k počitku.

Drugo jutro nisem vstal zgodaj, ker se mi ni mudilo dalje. Žal, da je deževalo ves dan, in da si nisem mogel ogledati okolice. A na sami ravnini, ki je razprostrta tod okoli, ne more biti kaj posebnega. Zato se nisem veliko pritoževal nad slabim vremenom. Glavna reč, zaradi katere slovi Kohavina, je tamošnja Marijina cerkev. In to sem videl ter prečital njeno zgodovino. Ker je znana kot imenitna božja pot vzhodne Galicije, naj priobčim o njej nekoliko podatkov.

Vas Kohavina, ležeča v okrožju mesta Stryj, si šteje v čast, da hrani že iz srede 17. stoletja čudodelno Marijino podobo.

O nji pripovedujejo sledeče: Ko se je peljala leta 1646 bogata posestnica Ana Wojankowska skozi Kohavino, sta obstala konja naenkrat sredi ceste ter sta zdrsnila na kolena. Wojankowska premišljuje, kaj bi to pomenilo. Kmalu ugleda v starem, že trohnelem hrastu Marijino podobo z Jezusom v naročju. Vzamejo jo z drevesa in neso v cerkev. Toda trikrat izgine iz nje, in vselej jo dobe na prvotnem prostoru. Puste jo torej ondi, kjer se je našla, ter ji oskrbe dostojno stanovanje. Najprej sezidajo kapelo in potem cerkev. Veliko je bilo preiskovanj glede čudežev, ki so se godili. Ko je razglasil leta 1755 lvovski nadškof Wyzycki, da so čudeži potrjeni s pričami, začelo je dohajati ljudstvo še v večjem številu. Božja pot narašča bolj in bolj. Ker stara cerkev ni mogla sprejemati toliko romarjev, sezidala se je nova krasna hiša božja v romanskem slogu. Posvečena je bila v novejšem času (1894).

Marijina milostna podoba je vsled starosti otemnelega obraza. Mati božja ima v naročju svojega Sina, ki drži roko povzdignjeno k

blagoslovu. Glavi obeh sta okrašeni z dragocenima kronama. Pod podobo se čita: O MATER DEI ELECTA ESTO NOBIS VIA RECTA. (O izvoljena Mati božja bodi nam prava pot.) Kadar obiščejo božjepotniki Marijino svetišče, prepevajo sledečo pesem:

Zdrowaś Maryo! z cierpień doliny,
Wszechcudów Pani wśród Kochawiny!
Niech pienie nasze do Ciebe wzleci,
Uslysz o! Matko! glos Twoich dzieci.

Zdrowaś Maryo! z błędnej ścieżyny,
Najpromienniejsza z gwiazd Kochawiny,
Dla dusz vygnanych bądź drogą prawą,
Dla utrapionych Matką laskawą.

Zdrowaś Maryo! witamy Ciebie.
Spraw, niech Cię wiecznie wielbimy w Niebie,
Ave, Najmilsza, Niepokalana,
Serc w Kochawinie Matko wybrana!

Marijina božja pot v Kohavini (vzhodna Galicija.)

Poslovenjena ima pesem sledeči pomen:

Pozdravljena bodi Marija iz doline trpljenja, ti Gospa vseh čudežev v sredi Kohavine! Naj se vzdiguje naše petje k tebi! Usliši, o Mati, glas svojih otrok.

Pozdravljena bodi Marija s steze, po kateri tavamo. Ti si najsvetlejša izmed zvezd v Kohavini. Bodi dušam pregnanih prava pot bodi žalostnim milostna Mati.

Pozdravljena bodi Marija, tako te častimo. Naj bi te večno slavili v nebesih! Ave, najmilejša, neomadeževana, izvoljena Mati src v Kohavini.

Druga, še bolj prisrčna pesmica, s katero slavé Poljaki kohavinsko Marijo, je naslednja:

Gwiazdo śliczna, wspaniala,
Kochawińska Marya,
Do Ciebie się uciekamy
O Marya, Marya!
Uslyszalem wdzięczny glos
Jak Marya wola nas:
„Pójdźcie do mnie moje dzieci,
W Kochawinie czekam was.“

Ptaszkowie już śpiewają,
Wychwalają Maryą.
Slowikowie wdzięcznym glosem
Śpiewają, ach! śpiewają.
I my też z gromadami
Uklon dajmy Maryi,
Czyste serce Bożej Matce
Darujmy, ach! darujmy.

O przedrogi klejnocie
Marya na tym świecie,
Kto Ciebie ma, ten się z Tobą
Raduje, ach! raduje.

Jak szczęśliwy tron Boży,
Pannie Maryi służy,
Cherubini, Serafini
Śpiewają, ach! śpiewają.

O Marya, Marya!
Tyś ma pomoc jedyna!
Ma dusza się w mojem ciele
Raduje, ach! raduje.
Ty się przyczyń za nami,
O Kochawińska Pani!
Niech się nad nami zmiluje
Twój Synaczek kochany.

O Ty Pany Anielska,
Maryo Kochawińska!
Prosimy Cię, dopomóż nam
Przyjść tam, gdzie Twój Syn mieszka.
Kochawińska Marya,
Nasza pomoc jedyna!
Przyjmij to nasze śpiewanie
O Marya, Marya!

A gdy będziem umierać,
Racz o Pani przy nas stać,
Ażebyśmy trafić mogli
Z Tobą wiecznie królować. Amen.

To bi se glasilo slovensko:

Zvezda svetla, žarna, kohavinska si Marija. K tebi pribežimo, Marija, Marija! Slišal sem ljubezniv glas, kako Marija kliče nas: „Pridite k meni moji otroci, v Kohavini čakam vas.“

Ptice že pojó in Marijo hvalijo. Slavci s prijetnim glasom spevajo, ah! spevajo. Tudi mi v trumi zbrani, poklonimo se Mariji. Čisto srce božji Materi darujmo, ah! darujmo.

O predragi zaklad si Marija na tem svetu. Kdor ima tebe, se s teboj raduje, ah! raduje. Tron božji je srečen, da služi Mariji. Kerubini, Serafini spevajo, ah! spevajo.

O Marija, Marija! Ti si nam pomoč edina. Duša se mi v telesu raduje, ah! raduje. Prosi za nas, o kohavinska Gospa! Naj se nas usmili tvoj ljubljeni Sinček.

O angelska Gospa, kohavinska Marija! Prosimo te, pomagaj nam, priti tje, kjer stanuje tvoj Sin. Kohavinska Marija, naša pomoč edina. Sprejmi to naše petje, o Marija, Marija!

In ko bomo umirali, stoj, o Gospa, pri nas, da dosežemo milost, s teboj večno kraljevati. Amen.

Opoldne me je prijazni kohavinski župnik, Jan Trzopiński, povabil k obedu. Pri mizi so bili navzoči: bogoslovski profesor iz Lvova

dr. Emil Lamboy, poleg njega moj prijatelj Eduard Borawski in novomašnik Anton Ratuszny. Blagovolili so vpisati svoja častita imena v moj neizogibni popotni dnevnik. Pogovarjali smo se večinoma o Slovencih, o našem jeziku, o naših društvih, sploh o vseh narodnih in cerkvenih zadevah. Gospodje so poslušali z velikim zanimanjem, kar sem jim pripovedoval o svoji domovini. Ker so severni Slovani, osobito Poljaki in Rusini, daleč ločeni od nas južnih Slovanov, poznajo prav malo našo kulturno zgodovino. Čudili so se, da ima slovenski narod, četudi maloštevilen, tako razvito slovstvo. Naravnost iznenadeni pa so bili nad plodonosnim delovanjem družbe sv. Mohorja.

„Toliko tisoč udov šteje družba!“ pravi eden izmed njih.

„Je li to mogoče?“ vpraša drugi.

„Družba mora biti vzorno urejena!“ pravi tretji.

„In za majhno svoto dveh kron toliko knjig!“ pripomni četrti.

Vsled teh opazk sem še enkrat ponosno zatrdil resnico svojih podatkov.

V veseli zabavi je prišel hitro čas za odhod. Namenjen sem bil, odpeljati se v mesto Stryj, in od tu odriniti proti severu v Przemyśl, toda povedali so mi, da je proga Kohavina-Stryj že dolgo časa zaprta. Poškodovana je bila vsled povodnji. Sedaj se vrši med železnico in dotičnimi posestniki pravda, ki se vleče nad eno leto, pa še ni konca. Peljati sem se moral torej nazaj v Lvov, da sem po ovinku prišel v Przemyśl. Moj dragi znanec me je spremil na kohavinski kolodvor. Ko sem pozneje odprl kovčeg, ki se mi je zdel nenavadno težek, dobil sem v njem dve steklenici. Ni bilo težko uganiti, kdo me je oskrbel s tem okrepčilom.

XIX.

Židova molitev. Przemyśl. Gvardijan Kristinow Szykowski. Vojaštvo.

Cenjeni čitatelj mi bo gotovo odpustil, ako še enkrat govorim o izvoljenem izraelskem ljudstvu. Kdor hodi po Galiciji, ki bi jo lahko imenoval evropsko Palestino, dobi povsod dovolj tega naroda. Torej se ni čuditi, ako se pogosto pečam z njim.

V Lvovu je prišlo toliko židov v voz, da smo se kar tiščali drug pri drugem. Pogovarjali so se o sami kupčiji in močno pušili tobak. Po pravici povem, da ni bilo prijetno v tej družbi. Ker sem že težko sedel v gneči, vstanem za nekaj časa, da bi si nekoliko noge poravnal. Žid s sivkasto brado, ki je bil poleg mene, je mislil, da nočem sedeti pri njem. Vpraša me, kakor bi se čutil razžaljenega, zakaj da stojim. Odvrnem mu, da zato, ker se že dolgo časa vozim. Zadovoljen s tem odgovorom, me začne vpraševati, kje sem bil, kaj je moj prijatelj v Kohavini in odkod sem jaz. Akoprav ni umestno, tujega človeka izpraševati o njegovih osebnih zadevah, začel sem vendar razgovor, ker se mi je zdel mož prikupljivega vedenja. Prezirati ga, ali celo zaničevati ga zato, ker je Izraelit, bi ne bilo prav. In čudno!

Ko stopim drugi dan v Przemyślu v neko prodajalnico, da kupim papirja in razglednic, dobim ravno tega žida. Bil je lastnik dotične prodajalnice. Takoj me spozna ter pripomni, da sva se sinoči peljala skupaj. Potem me vpraša, s čim mi more postreči, ali mi je mesto všeč, ali sem videl glavne zanimivosti in več takih reči.

V misel mi je vzeti še enega žida sopotnika, ki je molil v vozu. Mislil sem si: Poglejte, kako očitno spoznavajo ti ljudje svojo vero. Vstal je raz sedež, privezal črno vrvco črez pas, začel se priklanjati, trkal na prsi in razprostiral roke. Samo pokrižal se ni nič, seveda zato ne, ker židje ne poznajo križa. Radoveden sem bil, kaj govori, ker je trajala molitev precej dolgo. Pozneje sem dobil v neki židovski trgovini v Pragi knjigo, v kateri sem čital marsikaj o židovski molitvi. Morebiti ne bo odveč, ako omenim nekoliko o nji.

Rabinci (židovski učeniki) pravijo, da naj izhaja molitev iz pobožnosti, ne iz navade.

Rabi Simon piše: „Moliti moramo zato, da izprosimo od Boga usmiljenje."

Rabi Samlai uči: „V molitvi moramo najprej poveličevati Boga, in šele potem prositi pomoči za svoje potrebe."

Rabi Jakob opominja: „Ne začenjaj molitve z žalostnim srcem. Vselej naj ti bo duša vesela, kadar se obračaš k Bogu. Ako si se poprej smejal ali govoril prazne reči, počakaj nekoliko časa, da se pomiriš. Šele potem začni moliti."

Rabi Eliezer priporoča tistim, ki so v stiski, pa nimajo veliko časa za molitev, naj vsaj vzdihnejo: „Zgodi se tvoja volja, o Gospod! Naredi z nami, kakor je tebi všeč. Veliko potreb ima tvoje ljudstvo Izrael. Usliši vse, ki se tebe boje. Daj vsakemu toliko, kolikor potrebuje, po smrti pa nam dodeli življenje v raju. Hvaljen bodi Gospod!"

Glavna židovska molitev obsega naslednjih 18 točk, katerim pravijo „blagoslovni izreki". Sestavili so jih učeniki velike sinagoge ter zapovedali, da naj se molijo vsak dan.

1. Hvaljen bodi Izraelov Bog, slava tvojemu imenu!
2. Razsvetli nas, Gospod, da spoznamo tvoja pota.
3. Obreži nam srce, da se te bojimo.
4. Odpusti nam grehe in reši nas hudega, kadar bo tvoja volja.
5. Odvrni od nas vsako trpljenje.
6. Slušaj vzdihe svojega ljudstva.
7. Mir in ljubezen naj vladata v naši družbi.
8. Zberi raztresene brate iz vseh štirih vetrov sveta.
9. Naj spoznajo zmotljenci tvojo voljo.
10. Stegni svojo roko po brezbožnikih.
11. Pravični naj se veselijo tvoje pomoči.
12. Učakajo naj sezidanje tvojega mesta.
13. Doživé naj zgradbo tvojega templa.
14. Naj vzraste sreča tvojega hlapca Davida.
15. Svetlo naj vzplamti luč Izaijevega sina, tvojega maziljenca.
16. Spolni želje našega srca.
17. Naj dosežemo veličastvo tvoje dežele.
18. Hvaljen bodi Večni, ki nas boš uslišal.

Tisti veliki dan, ko se spominjamo Zveličarjeve smrti, spominja se katoliška cerkev tudi židovskega naroda. V svoji molitvi pravi: „Oremus et pro perfidis Judaeis, ut Deus et Dominus noster auferat velamen de cordibus eorum.“ (Molimo tudi za nezveste Jude, da bi Bog in Gospod naš vzel zagrinjalo od njihovih src.) Čudno mora biti preslepljeno to ljudstvo, da noče pripoznati Odrešenika. Prišel je iz njih rodu, vse prerokbe stare zaveze so se spolnile nad njim, sam je spričal, da je od Boga poslani Mesija, a židje nočejo verovati vanj.

Mrak se je vlegel po zemlji, ko sem se pripeljal v Przemyśl. Pred kolodvorom je bila tolpa krščenih in nekrščenih postopačev, čakajočih zaslužka. Takih podrepnikov še nisem dobil zlepa. Kakor ose so se zaletavali v mene ter mi skušali s silo izviti kovčeg iz roke. Vsak mi je priporočal drugo gostilno, ker so najeti in plačani od dotičnih gospodarjev, da jim gonijo tujce skupaj. Toda delal sem se, kakor da mi je Przemyśl popolno znan. Nekaj sem pa vendar vedel o njem. Gospodje v Kohavini so mi nasvetovali hotel z imenom „Przemyśl“, ki ima krščanskega gospodarja. Eden mi je opisal tudi pot, po kateri naj grem ter dostavil, da ne morem zaiti, ker hotel ni daleč od železniške postaje. In res! Ko sem zmagoslavno uničil fakinsko zaroto in srečno prišel iz njih oblasti, sem kmalu dobil priporočeno gostišče.

Obednica je bila sijajno razsvetljena. Pri mizah so sedeli večinoma častniki, med katerimi so nosili nekateri zlate ovratnike. Vsa okolica poleg Przemyśla namreč ni drugega, nego velik vojaški tabor. Mesto ima velevažen pomen, ako bi nastala vojska. Przemyśl je bil pred sovražnikom zavarovan že v preteklih stoletjih, toda sedanje utrdbe so brez primere močnejše nego nekdanje. Če pomisliš, da šteje vojaška posadka 10.000 mož, lahko spoznaš, da je tukaj trdnjava prve vrste.

Drugo jutro sem obiskal onega znanca, ki sem mu pred nekaterimi dnevi obljubil, da ga obiščem. To je tisti, ki je Przemyśl tako slavil, kakor da bi bilo mesto brez tekmeca v vsi Avstriji. Ne delam rad nadlege ljudem, toda ker sem onemu meščanu rekel, da se gotovo oglasim pri njem, moral sem držati besedo. Dobil sem ga v predmestju Zasanie, kjer ima majhno trgovino z mešanim blagom. Ne morem povedati, kako je bil vesel mojega prihoda. Takoj se je napravil, da mi razkaže mestne znamenitosti.

Prva pot naju je vodila na hribček, ki se vzdiguje nad mestom. Skozi košat drevored greva višje in višje, da prideva do vrha. Tu je nekaj ostankov starega gradu, pravijo, da še iz 14. stoletja. Ves hrib je prirejen za izprehode. Na razne strani drže steze in stezice, poleg katerih so klopi, da se odpočiješ, ako si utrujen. Na vrhu imaš obširen pogled okoli sebe. Proti severu se odpira jaroslavska planjava, na jugu zreš v megleni daljavi karpatsko gorovje, ob vznožju mesta pa teče reka Sana, ki se na avstrijsko-ruski meji združuje z Vislo.

„Przemyśl je zelo staro mesto,“ začne pripovedovati moj spremljevavec. „Nekdaj je pripadalo rdeči Rusiji, pozneje se je združilo s poljskim kraljestvom. Mesto so oblegali razni sovražniki: Tatari, Ogri, Švedi in Rusi. Pred cerkvijo očetov reformatov bostè videli

spominek, postavljen v spomin pogumnemu gvardijanu, ki je navduševal meščane v boju zoper Tatare. Odkar je začela vlada leta 1873 utrjevati mestno okrožje, povzdiguje se Przemyśl vedno bolj, da ima sedaj že 35.000 prebivavcev."

„Ako je 10.000 vojakov v mestu in v okolici, se gotovo ne godi slabo obrtnikom in rokodelcem," pripomnim jaz. „Tako veliko število ljudi ima mnogo potreb, lahko se kaj zasluži."

„Še več je vojakov kakor 10.000," pravi on. „Jaz sem začel tržiti pred par leti, in reči moram, da se mi obnaša kupčija zelo dobro. Vojakom ni treba dajati na upanje, ker plačajo vse takoj z gotovim denarjem."

Med raznimi pogovori se vrneva nazaj v mesto. Kmalu stojiva pred močnim, na samem sezidanim zvonikom. To je zvonik rimsko-katoliške stolice. V njeni notranjščini se nahaja krasno gotsko svetišče z mrežastim obokom. Trojna ladja je zgrajena v preprostem renesanškem slogu. Pričela se je pravkar sv. maša, pri kateri je igral orglavec tako lepo, da že dolgo nisem čul sličnega igranja. A ne samo lepo, temveč tudi umetno, da sem mislil: Ti imaš pa dober okus in spretne roke. Ker je bila cerkev skoro prazna, odmeval je toliko bolje glas po njej. V stenah so vdelani kameniti spominki umrlih škofov. Med napisi sem si zabeležil sklepne besede na plošči škofa Frančiška Ksaverija Zachariewicza, ki je bil rojen 1771 in umrl 1845: „Cui pax perpetua sit in luce Sanctorum." (Kateremu bodi večni mir v luči Svetnikov.)

Iz stolice sva se podala v višje stoječo grško-katoliško katedralo. Tu omenim, da je večina Przemyśla postavljena v bregu, da se torej hiše in cerkve vzdigujejo ena nad drugo. Vsled tega imaš slikovit pogled na mesto, ako ga opazuješ z ravnine. Grško-katoliška stolica nosi kot izredni kinč veleznamenito kupolo. Ker nima stolpa, visijo zvonovi v pritličju poleg cerkve. Nenavadna se mi je zdela leca. Izdelana je kakor ladja. Na leci se vidijo vsi važni deli, katere ima prava ladja, n. pr. jadra, sidro itd. Spomnil sem se onega čolna, iz katerega je Zveličar učil množice.

Suh, dolgonog cerkvenec je razkazoval in pripovedoval še to in ono. Nisem ga dosti razumel, a reči moram, da imajo grški katoličani prav lepo škofijsko cerkev.

„Kako se oblačijo duhovniki grško-katoliškega obreda," vprašam tovariša, ko sva bila zopet na prostem.

„Nič drugače nego latinci," mi odgovori. „Vnanji razloček je le ta, da nosijo grški duhovniki visoke škornje. Toda ta malenkost se ne vpošteva. Glede vere pa ni nobene razlike, saj so združeni z Rimom. Mi jim navadno pravimo Rusini."

„Obiskal sem v Lvovu dve cerkvi grškega obreda ter opazil vzpodbudno vedenje ljudstva," pravim jaz. „Bogoslužje je nekoliko drugačno kakor v latinski cerkvi, a bistvo je tisto."

„Nekateri se spotikajo nad grško-katoliškimi duhovniki," opomni on, „ker se smejo ženiti, pomislijo pa ne, da je njih ženitev združena z ovirami. Kdor hoče stopiti v zakonski stan, mora to storiti pred mašnikovim posvečenjem. Pozneje se ne more več oženiti, tudi ne,

ako bi postal vdovec. Poleg tega so zaprte oženjenemu vse častne službe. K večjemu postane župnik na deželi, višje ne more priti. Priposnam, da duhovnik najbolje opravlja svojo službo, ako ostane sam. Zato dajem prednost onemu, ki je brez družine. Verjemite mi, da zelo spoštujem duhovsko službo. Prvič, ker ima vzvišen namen, in drugič zaradi tega, ker je duhovnikovo življenje združeno z marsikako žrtvijo. Lažje pa se žrtvuje za druge, ako je sam, kakor pa če bi moral skrbeti za ženo in otroke."

Ko prideva v nižje ulice, greva mimo popolno zapuščene cerkve. Če je ne popravijo, bo kmalu podrtija. Koliko je moralo stati njeno zidanje, in sedaj se ne zmeni nihče več za njo! Bržkone pripada tistim cerkvam, ki so bile ob času cesarja Josipa II. (1780—1790) vzete redovnikom in odločene v drug namen.

Grško-katoliška stolica v Przemyślu.

„Zakaj je ta velika zgradba čisto zanemarjena?" vprašam Poljaka.

„Ako bi v Przemyślu manjkalo cerkva, bi jo gotovo popravili. Ker jih imamo pa dovolj, ne misli nihče, da bi se priredila tudi ta za božjo službo. Veliko bi bilo stroškov z njo, saj vidite, kakšna je. Morebiti še zidovje ni več zanesljivo."

„Ali jo bodo pustili, da propade? Zakaj je ne podero?" vprašam dalje.

„To se večkrat poudarja v mestnem svetovavstvu, toda modri očetje odborniki se ne morejo odločiti za kak sklep. Pravijo, da bi bilo podiranje preveč drago. V tem odlašanju raste trava v razpokah, na strehi je pognalo celo nekaj drevesec, pri oknih pa ni nobene šipe več."

„In kaj pravi duhovska oblast?"

„Kaj hoče reči? Cerkev je itak razsvečena, da nima drugega pomena nego navadno poslopje."

Došla sva v spodnje mesto.

„Sedaj boste videli spominek tistega pogumnega redovnika, katerega sem že poprej omenil," me opozori spremljevavec.

Ob strani ulice se razteguje zid, ki oklepa cerkev in samostan menihov reformatov. V zidu je kapelica. V nji stoji kameniti kip onega neustrašenega gvardijana, ki se je zoperstavil ljutim Tatarom. Oblečen je v frančiškanski halji in prepasan z vrvco. V desni roki drži križ, v levi zastavo. Pod kipom se čita gvardijanovo ime: P. Kristinow Szykowski. Dalje se bere, da je on ob vladanju (za panowania) poljskega kralja Mihaela Wisniowieckega leta 1672 peljal oborožene meščane nad trumo Tatarov ter jih zapodil v beg. Hrabremu možu je postavilo ta spominek hvaležno mesto Przemyśl.

Zgodovina nam poroča o več drugih junakih duhovskega stanu, osobito o redovnikih. Saj redovnik nima ničesa izgubiti na svetu. Njega ne motijo minljive reči, naj je bogastvo, čast ali složno življenje. Vsemu se je odpovedal. Zato mu lahko vzkipi požrtvovalnost ob času izredne potrebe. Morebiti čuti v sebi tudi glas, o katerem sodi, da je prišel od Boga. Če je skoro prepričan o božjem poslanju, česa bi se še bal?

Komu so neznane glasovite križarske vojske, sedem vseh skupaj! Kristjani so hoteli dobiti tiste kraje jutrove dežele nazaj, kjer je živel Odrešenik. In kdo jih je navdušil za tako težavno podjetje, ki je trajalo skoro dvesto let? Preprosti puščavnik Peter, doma iz Amiensa na severnem Francoskem. Romal je v Jeruzalem ter videl na svoje oči trpljenje ondotnih kristjanov. Ko se vrne nazaj, gre naravnost k papežu Urbanu II. (1088—1099), da mu popiše žalostno usodo vernikov v Jeruzalemu. Potem zajaha oslička in popotuje gologlav in bos po Italiji in Franciji. Povsod navdušuje ljudi, naj hitijo v sveto deželo, da rešijo zatirane brate iz turške sužnosti. Kmalu je bilo zbranih 600.000 mož. Vsi so imeli na desnem ramenu prišite križe iz rdečega sukna. Odtod njihovo ime „križarji". Z geslom „Bog hoče" so šli nad sovražnika ter mu 15. julija 1099 iztrgali Jeruzalem iz rok. Druga križarska vojska je odrinila črez petdeset let v sveto deželo (1147). In kdo jo je spravil skupaj? Mar takratni rimsko-nemški cesar Konrad III.? Konrad je pač šel s križarji, toda zbral jih je skupaj ubogi redovnik, cistercijanec sv. Bernard.

Marsikdo je že slišal o nekem drugem možu, ki se je v sredi 15. stoletja prikazoval sedaj tukaj, sedaj tam, oznanujoč vojsko zoper Turke. To je bil zopet redovnik, in sicer frančiškan Ivan Kapistran, o katerem smo govorili že v tretjem poglavju.

Tudi kapucin Marko Aviano ni brez zasluge, da je bil Dunaj rešen Turka. Oče Marko je bral v zgodnjem jutru 12. septembra 1683 na Kahlenbergu pri Dunaju sv. mašo v navzočnosti poljskega kralja Sobieskega. Po maši je vzpodbujal armado k zaupanju na Boga ter jo blagoslovil. Krščanska vojska si je še isti dan priborila sijajno zmago nad polumesecem.

K izrednim bojevnikom duhovskega stanu se prišteva poljski karmelit Marek. Videč, da je domovina v skrajni potrebi, je hitel Marek v svoji beli obleki in s križem v roki od vasi do vasi, kličoč v boj zoper Ruse. Ker je celo takratni poljski kralj Stanislav Poniatovski (1764—1795) držal z Rusi, moral si je sam pomagati obupani narod. Marek je dobil veliko ljudstva na svojo stran ter izbral podolsko mesto Bar za središče vojskinih priprav. Potem se je postavil vojski na čelo ter jo peljal nad sovražnika. Marsikdo je prerokoval Mareku, da ne bo dosegel ničesar, toda on se ni strašil nobene zapreke. Nekateri so se mu naravnost posmehovali. Rusi so seveda njegove vojščake razgnali na vse strani, toda Marek še ni obupal. S peščico pristašev, ki so mu ostali, branil se je na življenje in smrt. Slednjič so ujeli tudi njega. Poveljnik ga je obsodil k smrti, a ruski vojščaki so tako spoštovali Mareka, da mu niso upali storiti nič žalega. Pozneje so ga skrivaj izpustili iz ječe.

Prav tako je kapucinski pater Haspinger leta 1809 izpodbujal Tirolce v boj zoper Francoze. S križem v roki je zbiral črno vojsko ter ji dajal pogum, da se ni bala sovražnika. Andrej Hofer, Speckbacher in kapucin Haspinger, to so tisti trije domoljubi, ki so storili vse, da bi ostala Tirolska pri Avstriji.

Tovariša, ki mi je razkazoval Przemyśl, sem povabil opoldne v svoje gostišče. Tu sva se pomenila še marsikaj. V obednici je bilo zopet mnogo častnikov, še več nego sinoči. Veselje je gledati te vitke poročnike, krepke stotnike in osivele višje častnike. Zvenele so jim ostroge in rožljale sablje, da je bilo kaj. Imenitni gospodje! Kako se jim sveti obleka od nog do glave. Kako uboga stvar sem jaz v primeri z njimi! Na svetu ni stanu, ki bi bil tako ponosen, kakor je vojaški. In kaj bi ne bil? Saj ima častno nalogo, da služi cesarju in domovini. Sedaj živimo sicer v mirnih časih. Veliko let že ni bilo vojske. Generali, ki so zapovedovali v krvavih bojih, niso več med živimi. Zrastel je mlajši rod, ki se pridno vadi v orožju, toda krogle mu še niso žvižgale preko glave. Upajmo, da bo gledal neustrašeno smrti v obraz, kadar pride resnica.

Latinsko-katoliško semenišče v Przemyślu.

„Zdi se,“ pravim tovarišu, „da sva sredi vojskinega hruma. Po ulicah sva srečevala vojake raznih polkov, in tukaj sva zopet med njimi.“

„Jaz sem tega že navajen,“ odgovori on. „Meščani se ponašamo, da je pri nas korno poveljništvo in toliko brambovcev. Przemyśl ima že po naravi tako lego, ki zahteva močno vojaško posadko. S svojimi sosedi Rusi smo sicer v prijateljski zvezi, toda saj veste, da vlada sedaj povsod oboroženi mir. To je tisti mir, ki se vzdržuje v senci bajonetov.“

„Od tu ni daleč na Rusko, gotovo ste že bili tam?“ ga vprašam.

„Nisem bil dalj nego v Varšovi, toda ne mislim iti več črez mejo. Vsakemu Poljaku se vzbujajo neprijetni spomini, ker je tako razkosano naše mogočno kraljestvo. Milo se mu stori, ko sliši v Varšovi domačo govorico, a celotnega naroda ne najde nikjer več. Razdružili so nas, da se Bogu usmili. Nekaj nas je v Avstriji, nekaj na Ruskem, nekaj na Pruskem. Žalostna usoda!“

„Kolikor mi je znano, Poljakom v Avstriji ni nič hudega,“ odgovorim jaz. „Skoro bi trdil, da se jim je v nekdanjem samostojnem kraljestvu godilo slabše nego sedaj.“

„Imate prav. Hvaležni smo, da pripadamo Avstriji. Nihče nas ne preganja. Zajamčena nam je verska in narodna svoboda. Toda kako

je z našimi brati, ki nimajo sreče, da bi jih varovalo habsburško žezlo?“

Še bi bila govorila to in ono, a za mene je prišla ura odhoda. Poslovil sem se od prijaznega Poljaka, v katerem sem spoznal ljubeznivega in omikanega človeka.

XX.

Na Rusko?

Kračmanov Matija (Matija Valjavec) vprašuje nekje:

Kam drži na desno cesta,
kam drži na levo pot?

Vedel sem, da pridem lahko po ti ali oni strani v glavno mesto ruske Poljske, v Varšovo, toda treba je bilo rešiti dvoje vprašanj. Prvo: Po kateri progi naj prodrem črez mejo? Ni namreč le en izhod iz Galicije, ampak več izhodov. In drugo vprašanje: Kje dobim bolj usmiljene stražnike? Da je meja dobro zavarovana, slišal sem že poprej. Vendar sem se tolažil, da se postava ne izvršuje preveč strogo. Razglašena je sicer, da se spolnuje, a razlaga se lahko strožje ali mileje. Nekdo mi je nasvetoval, naj stisnem paznikom kaj v roko, pa bo vse dobro. Po resnem premisleku sem popolno zavrgel ta nasvet. Ne zato, da bi se mi škoda zdelo denarja, temveč iz višjega vzroka. Podkupovanje je nepošteno, zaničljivo dejanje. Kaznivi sta obe stranki: tista, ki ponuja, in ona, ki je pripravljena sprejeti. Poleg tega imam ruske uradnike za poštenjake, ki vestno opravljajo svojo službo ter se gotovo ne ozirajo na dobiček, ki bi jim došel po napačni poti. Veselilo me bo, ako me pusté naprej. Ako me ne pusté, vrnil se bom, saj je še dosti drugega sveta, kamor ti nihče ne brani. Če ti je zaprta pot v eno državo, peljejo v drugo razne steze, ceste in železnice.

Odločil sem se, da grem iz Przemysla v Krakov, in da se peljem od tu do prve ruske postaje Gránica. Za razmišljevanje o daljnih korakih je bilo dovolj časa, ker sem bil večinoma sam v vozu. Pa mi ni bilo prav nič dolgčas. Kako dobro se počuti človek, ako je sam! Nikomur ni treba pritrjevati in nikomur oporekati.

Ker nisem imel v Krakovu ničesar več opraviti, peljal sem se kar naprej do postaje Trzebinia. Tu se odcepi železnica na sever. Oskrbljen z rublji, se vsedem ponosno v pripravljeni vlak, ki nas tira po široki, semtertje peščeni ravnini proti meji. Kdo ve, kako me bodo sprejeli?

Gránica! kličejo avstrijski sprevodniki. Toda noben popotnik ne sme iz voza. Čudno! Do sedaj so mi še povsod odprli vrata, tukaj so jih pa zaklenili. Rad bi se bil pritožil zoper omejenje osebne prostosti, a kaj bi mi pomagalo? Kdo bi me poslušal? Treba je torej potrpeti.

Sedaj nekaj zaropotá. V voz stopita ruska orožnika ter zahtevata popotni list. Hladnokrvno, kakor da bi imel vse v redu, sežem v notranji žep ter jima podam svojo pravico.

„Kam se želite peljati?“ me vpraša prvi.

„V Varšovo.“

„Kje imate potrdilo od konzula?“

Povedati nisem hotel, da sem na Dunaju in v Lvovu brezuspešno iskal dotičnega dovoljenja. Čemu bi bil tako preprost in brez potrebe odkritosrčen? Ker ne poznam nobene postave, ki bi mi zapovedovala govoriti nepotrebne reči, zamolčal sem vse z dobro vestjo. Odgovarjati hočem le na stavljena vprašanja. O čemur me ne vprašajo, sem lahko tiho. Naj me sodijo po tem, kar na meni vidijo, in kar slišijo od mene.

Na orožnikovo vprašanje, kje imam potrdilo od konzula, odgovorim ravnodušno:

„Namenjen sem samo v Varšovo, od koder se vrnem v treh dneh na Avstrijsko. Mislil bi, da za tako kratko pot ni treba uradnega dovoljenja.“

Čuvajema postave se je obudil pri tem izgovoru sum do mene. Popotnega lista mi nista hotela dati več nazaj, ker sta bržkone mislila, da ni pristen. Velita mi, naj grem z njima v pisarno. Čitatelj mi bo rad verjel, da nisem bil v kaki zadregi. Čemu? Kaj mi morejo storiti? Drugi popotniki so sicer radovedno gledali, kam me peljeta. Gotovo so mislili, da je prišel kak ptiček, katerega so že dolgo iskali, v roke pravici. In jaz? Ko smo korakali proti kolodvorskemu poslopju, imel sem priliko, da ogledam svoja dva spremljevavca. Študiral sem tačas, kako se nosijo ruski orožniki. Krepki ljudje so to, katerim bi se ne upal zoperstaviti. Obleka jim je temnovišnjeva, okrašena z rdečimi našitki. Glavo jim pokriva bela, okrogla kapa, noge pa tičé v visokih škornjah. Puška na rami in dolga sablja ob strani dovršuje njihovo oboroženje.

Pripeljala sta me v ozko, visoko sobo, v kateri je bila dolga miza. Pri mizi je sedelo več drugih orožnikov, ki so stegovali svoje noge po tleh ter žvenketali z orožjem. Nekaj časa sem stal pri vratih, slednjič mi eden ponudi stol, da se vsedem. Kmalu pride načelnik z mojim popotnim listom v roki. Sedaj je ves „sinedrium“ (zbor) skupaj. Zdi se mi, kakor da bi bil pri sodnijski zaslišbi.

„Brez pravilno izgotovljenega dokumenta ne smete stopiti v našo državo,“ spregovori komisar z resnobnim glasom. „Ali niste vedeli za postavo?“

„Vedel sem, da se mora izkazati vsak tujec, a nisem mislil, da je tako strogo.“

„Ne ostane drugega, nego iti nazaj,“ pripomni komisar.

„Ker sem prišel z daljnega juga,“ pravim jaz, „bi prosil, da se mi dovoli vsaj za par dni bivanje v Rusiji. V določenem času grem zopet po tej progi nazaj. Pripravljen sem tudi, zglasiti se pri povratku. Na ta način mi boste lažje verjeli.“

„Ne dvomim,“ odgovori oni, „da je popotni list pristen. Zato nimam vzroka, natančneje preiskovati vaših razmer. Omenjam pa, da se ne spuščam v kako pogodbo. Mi imamo postavo in po tej postavi vam je vstop na Rusko zabranjen tako dolgo, dokler ne prinesete veljavnega potrdila. Zglasite se pri našem poslaniku, bodisi v Lvovu,

na Dunaju ali v Trstu. Ako ni zadržka, dobite pri poslaniku dovoljenje. Potem vam ne bomo delali nobenih zaprek.“

„Če ni drugače, opustim Varšovo,“ odgovorim na to opazko. „Obiskal bi pa vendar rad Čenstohovo, ki je oddaljena od tu samo 72 vrst. (Rusi merijo daljavo na vrste, ne na kilometre. 1 vrsta je 1 *km* in 67 *m*.) V zastavo pustim vse svoje blago tukaj ter obljubim, da pridem v 24 urah zopet nazaj. Naj se mi dovoli vsaj to kratko bivanje na ruskem ozemlju.“

„Rekel sem že, da se ne podajam v nobeno pogodbo. Za svojo osebo bi ne nasprotoval vašemu predlogu, toda pomislite, da je izšla postava od najvišje oblasti. To je ruski paragraf, ne moja domišljija.“

Čenstohovska Mati božja.

Izvedel sem dovolj, vzdignil kovčeg s tal ter se priporočil. Popotniki, ki so imeli pisma v redu, so se odpeljali v Rusijo. Le jaz in neka avstrijska Poljakinja sva morala ostati na samotni postaji v Gránici. Žena, ki ni imela sploh nobenega popotnega lista, pritoževala se je na glas, zakaj je ti neusmiljeni ljudje ne puste dalje. Hodila je z na hrbtu povezano culo gori in doli ter klicala čenstohovsko Matko božjo, kamor je bila namenjena na božjo pot. Brezčutni pazniki so se jej posmehovali, ker jim je bila njena zadrega v zabavo. A jaz sem jo miloval kot samega sebe. Kako bi mogel biti človek vesel, ako so mu prekrižani lepi načrti? Koliko nevarnih ljudi: tihotapcev, špijonov in zarotnikov so že pustili črez to ograjo! Pred nama z ubogo Poljakinjo naj se pa trese mogočno cesarstvo!

Ni preostalo drugega, kakor da se vrnem. Na moje pojasnilo, zakaj se vračujem tako hitro, mi nasvetuje avstrijski sprevodnik, da imam odprto še eno pot. Peljem naj se do bližnje avstrijske postaje Szczakowa. Tu naj poiščem avstrijskega mejnega načelnika, ki mi bo rad pomagal, ako bo le mogoče.

No, poskusimo še ta pripomoček, si mislim, ter se ustavim v Szczakowi.

Mejni načelnik, velik mož mlajših let, bledega lepega obraza, se mi je takoj prikupil s svojim prijaznim vedenjem. Ko mu izrečem svojo prošnjo, mi odgovori sočutno:

„Škoda, da se niste poprej oglasili v našem uradu. Dal bi vam bil takozvani polovični potni list (Halbpass). Velja sicer le za deset kilometrov daljave, toda s kakim pametnim izgovorom bi bili prišli z njim tudi do Čenstohove. Sedaj ga ne morem narediti več, ker ruska straža že ve, kam ste namenjeni. Kaj bi bilo —"

Pri teh besedah se nekoliko zamisli.

„Kaj bi bilo," nadaljuje po kratkem prestanku, „ako bi se peljal jaz v Gránico in razložil še enkrat vašo zadevo."

„O, na ta način bi mi izkazali nenavadno ljubav. Take dobrote nisem pričakoval."

„Blagovolite uvaževati, da ste kot avstrijski državljan sedaj v neprijetnem položaju. Ker si sami ne morete pomagati, vam bom skusil iti jaz na roko. Saj ne bom storil drugega, nego svojo dolžnost. Postavljen sem za to, da olajšujem avstrijskim podanikom občevanje z Rusijo. To je moja služba. Veselilo bi me, ako bi mogel kaj storiti za vas."

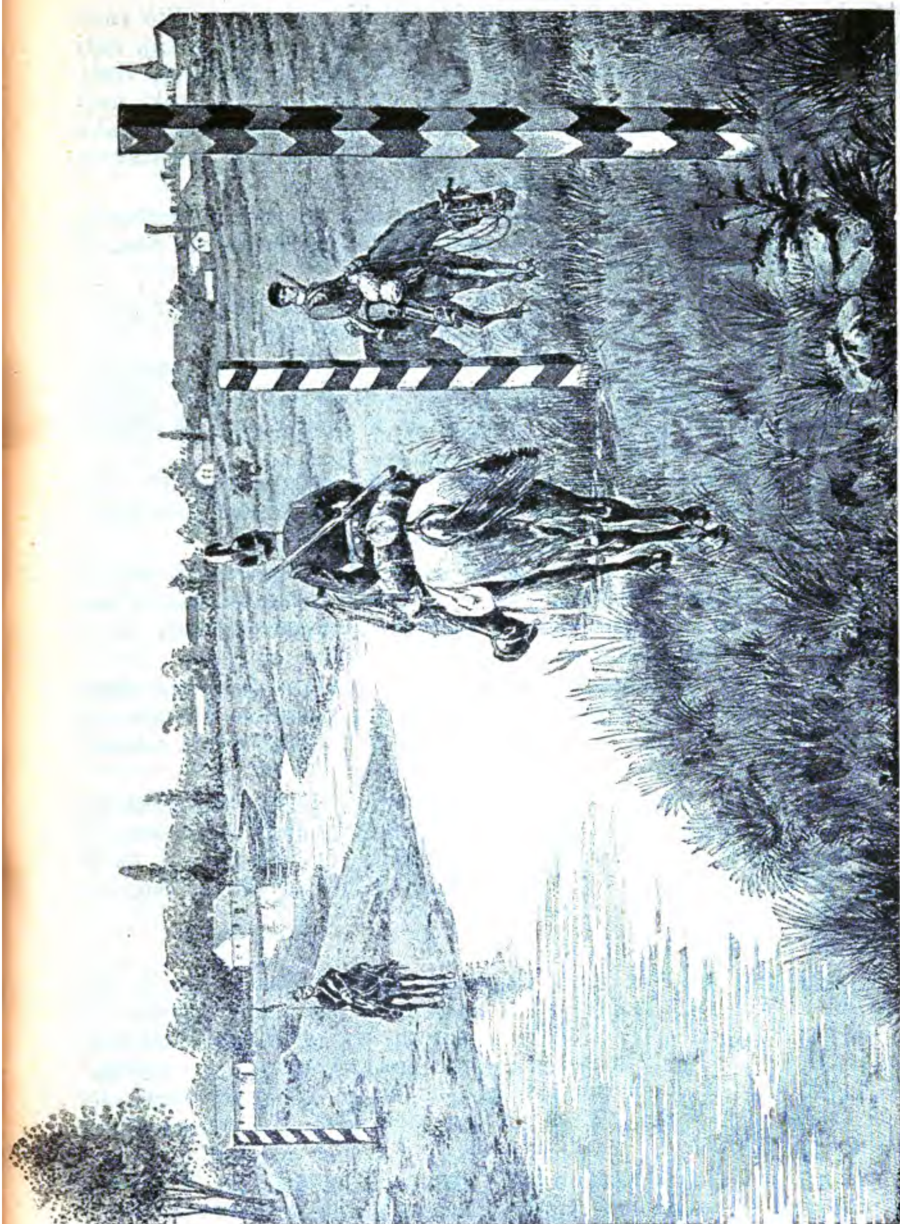
„Zelo bi vam bil hvaležen za posredovanje."

„Pripoznati pa moram, da ni veliko upanja," dostavi mejni načelnik. „Ruska straža vam ni delala krivice, mogoče da vam sedaj izkaže milost. S poprejšnjim komisarjem sva bila dobra znanca, toda odšel je pred nekaterimi dnevi v drug kraj. Sedanji je strog človek, ki mi zna prošnjo odreči. Bomo videli. Počakajte tačas tukaj, v dveh urah pridem iz Gránice."

Ko se je gospod odpeljal, ostal sem v Szczakowi ter premišljeval, kakšno poročilo mi dojde nazaj. Naredila se je noč. V kolodvorski obednici je bilo vse prazno, le natakar je postopal sem in tja, ker ni imel kaj početi. Jaz sem čital knjižico, ki poroča o čenstohovski božji poti. Upanje me namreč še vedno ni zapustilo, da vidim ta sloveči kraj. Iz knjižice sem izvedel naslednje:

Poljaki imajo več božjih potov, toda vse presega Čenstohova ob reki Varta na ruskem Poljskem. O Marijini podobi se pripoveduje, da je bila že v Carigradu. Odtod jo je dobil cesar Karol Veliki (768—814) v mesto Aachen. Okoli leta 1382 so jo prenesli v Čenstohovo. Ko so se leta 1419 začele husitske vojske, pridrli so uporniki tudi v Čenstohovo, vzeli Marijino podobo raz oltar in jo odpeljali s seboj. Toda konja, ki sta bila vprežena v vozu, sta naenkrat obstala in nista hotela potegniti naprej. V jezi vržejo Husiti Marijino podobo na tla, da se razleti v tri kosce. Eden izmed divjakov zamahne celo z mečem po obrazu Matere božje. Menihi so pobrali kosce, zložili jih skupaj in podobo slovesno postavili nazaj v oltar. Na Marijinem desnem licu se poznata še dandanes dve podolgovati rani, kateri je prejela čenstohovska „Matka boska" od husitskega vojščaka. Varihi cerkve so beli redovniki sv. Pavla, katerim pravijo Pavlinci.

Ko sem čital, prisede k mizi neki finančni paznik v svoji temni suknji z zelenimi našitki. Videlo se je, da ima čas kakor jaz, zato sva se začela pogovarjati. Pripovedoval mi je razne zanimive reči o

Avstrijsko-rusko-pruska meja pri Mislovicah.

tukajšnji okolici, ki je glede zemljepisne lege nekaj posebnega. V bližnjih Mislovicah se nahaja tisti prostor zemlje, katerega stražijo tri velevlasti. Tu se namreč stika meja med avstrijskim, ruskim in nemškim cesarstvom. Nemci imenujejo ta kraj „Dreikaiserpunkt“.

Avstrijski mejni vojak, ruski kozak in pruski grenadir hodijo eden poleg drugega ter čuvajo vsak svojo posest. Pa ne samo tukaj, tudi drugod so postavljene straže. V tem oziru se najbolj odlikujejo Rusi. Neverjetno je skoraj, pa vendar resnično, da stoje ob vsi ruski meji vojaki oddaljeni le 50 korakov drug od drugega. Velikanska država ima popolno prav, da odganja nevarne ljudi, toda mirnim popotnikom naj bi bila nekoliko bolj naklonjena.

Sedaj prihrumi vlak iz Gránice. Radovedno gledam, iz katerega voza stopi mejni načelnik. Kdo ve, kako novico mi prinese? Aha, je že tukaj, toda obraz ne obeta nič dobrega.

„Pojdite z menoj, da izveste, kako in kaj,“ me nagovori prijateljsko. Ko mi ponudi sedež v svoji pisarni, nadaljuje:

„Slutil sem že naprej, kako se bo reč iztekla. Vsi navedeni vzroki niso nič pomagali. Ruski komisar vztraja pri prvem odloku, da vas ne pusti naprej. Ko sem videl, da je to njegova zadnja beseda, ga nisem upal več nadlegovati.“

„Blagovolite sprejeti lepo zahvalo za trud,“ pravim jaz. „Če tudi niste mogli izposlovati, česar sem želel, spoznal sem vendar vaše blago srce. Vedno se vas bom hvaležno spominjal.“

„Verjemite mi,“ odvrne načelnik, „da bi ne mogel spati, ako bi ne pomagal, kadar me kdo česa prosi. A ne prištevam si tega v zaslugo, da bi se hvalil z njo. Saj to ni drugega nego dolžnost, ki je združena z mojim poklicem.“

„Popolno sem prepričan,“ dostavim jaz, „da ste storili za mene več, kakor je bilo treba. Marsikdo na vašem mestu bi me bil odslovil s kratkim odgovorom: Ne morem pomagati. Še enkrat srčna zahvala za vašo dobroto.“

„Stvar me je zanimala toliko bolj, ker še nisem imel enakega slučaja. Tod mimo pride namreč malokdo vašega stanu. Zato sem bil radoveden, kako se bo vedla do vas ruska oblast, in reči moram, da se je vedla strogo po postavi. Nekoliko hudo je to, žal, da ne moremo predrugačiti.“

Potem sva se poslovila.

V zadnjem poglavju pete Mojzesove knjige čitamo, da je šel Mojzes na goro Nebo. Tukaj je od daleč videl obljubljeno deželo in slišal Gospodov glas: „To je dežela, katero sem prisegel Abrahamu, Izaku in Jakobu. Videl jo boš s svojimi očmi, vanjo pa ne pojdeš.“ (V. Mojz. 34, 4.) Ta svetopisemska zgodba mi je prišla na misel, ko sem se vračal v Avstrijo. Tudi jaz sem videl Rusijo od daleč, vanjo pa nisem mogel priti.

Žal mi ni bilo posebno zaradi tega. Nekaj zato ne, ker je še dovolj drugega sveta na naši zemlji, kamor vhod ni prepovedan. Nekaj zato ne, ker Rusija menda ni obljubljena dežela.

XXI.

V zapadni Galiciji. Oswiecim. Kalvarija. Prodajavci, prosjaki in žepni tatovi.

Kranjski plemenitaš Jakob Gallenberg, ki je živel okoli l. 1650, si je izbral za svoje geslo besede: „Ich schweig' und gedenk'“, kar bi se reklo po domače: Molčim, a zapomnil si bom. Tega izreka sem se domislil, ko mi je severni sosed pokazal pot nazaj v Avstrijo. Obrnil sem hrbet ter odšel. Akoprav mi ni delal ta poraz posebne preglavice, pripoznati moram vendar, da me je vseeno jezil ves dogodek. Nezaupnice ni nihče vesel, torej je tudi jaz nisem bil. Smatral sem jo kot odgon, seveda kot odgon v lepši obliki. Vrh tega se nisem mogel nikjer pritožiti. Prvi hip me je obšla želja po maščevanju, a takoj sem spoznal, da je to smešna misel. Torej mi ni ostalo drugega, kakor da sem vtaknil vse skupaj mirno v žep. A pomnil bom.

V Trzebiniji sem zamenjal z neko jezo ruske rublje za naš denar. Tje gredé sem dal za enega 2 kroni in 53 vinarjev, sedaj sem jih moral dati v zgubo. Poprej so mi jih zaračunili drago, sedaj pa dober kup. Tako se išče dobiček pri tujcih. In to me je še bolj razkačilo. Če bi le menjaval in menjaval, bi mi slednjič nič ne ostalo.

Ker je bilo prezgodaj za večerni počitek, vzamem v Trzebiniji vozni listek do mesta Oswiecim v zapadni Galiciji. V vozu dobim mešanico raznih ljudi. Zaradi utrujenosti se mi ni ljubilo, da bi se bil zmenil za koga. A prezreti nisem mogel neke dobro rejene ženske. Videlo se je na njej, da si ne privošči le hrane za svoje krepko telo, temveč tudi počitek. Premišljujoč, čemu da ima žena pri sebi veliko pernico, mi je bila kmalu rešena zastavica. Ko je odšlo več popotnikov iz voza, je bila izpraznjena ena klop. Žena jo hitro porabi za-se, razgrne po njej pernico in se vleže na njo. Sklepal sem, da se bržkone daleč pelje, zato se je oskrbela tako dobro. Imela bo skoro tako mehko ležišče, kakor ga je navajena doma. Vsled tega se ne bodo gulile kosti in tudi gorkeje bo na zrahljani podlagi. Zakaj bi si človek ne postregel, če si more?

Oswiecim je oddaljen pol ure od kolodvora. Prenočil sem v gostilnici poleg postaje in šele drugi dan obiskal mesto. Potoma so me srečevali večinoma sami židje. Tudi v prodajalnicah je bilo videti največ izraelskega ljudstva. V neki cerkvi sem dobil zbrane mladeniče, vse črno oblečene. Med njimi je klečal duhovnik ter na glas molil. Oni so molili za njim, seveda v poljskem jeziku. Tukaj je salezijanski zavod, v katerem se mladi ljudje vzgojujejo v ta namen, da bodo kdaj poučevali mladino. Ustanovnik družbe je laški duhovnik Ivan Bosko. Da bi obvaroval dečke slabe tovarišije, zbiral jih je krog sebe, učil jih čitanja, pisanja in drugih koristnih reči. Posebno je skrbel za to, da so se privadili rokodelstvu. Prekoristna družba, ki nadaljuje don Boskovo delovanje, je sedaj že precej razširjena. Tudi v Ljubljani ima svoj zavod. Imenuje se misijonska družba Salezijancev, ker ima sv. Frančiška Salezija za patrona.

Oswiecim je raztegnjen na prostrani ravnini. Poleg mesta se izteka voda Sola v Vislo. Tukaj so leta 1866 poskušali Prusi razdreti železniški most, da bi pretrgali zvezo med Galicijo in avstrijsko Šlezijo. Pa jim je izpodletelo. Stotnik Lehmann je branil ta kraj tako pogumno, da so morali Prusi opustiti svoj namen. Lehmann je plačal pogum s svojim življenjem, toda cesar ga je po smrti izredno počastil. Mrtvemu je podelil veliki križ cesarice Marije Terezije ter ukazal, naj se mu na mrtvaškem odru pripne na junaške prsi. Njegovo družino pa je povzdignil v plemeniti stan. Okolica pri Oswiecimu je tudi glede tega neka posebnost, ker se dobiva v ondotnih vodah veliko karpov, odtod šaljivo ime „karpova kneževina“.

Izvedel sem, da bo danes — bilo je v praznik Marijinega rojstva ali mali Šmaren — velik shod na Kalvariji. Tega naznanila sem bil prav vesel. Ondi se bo videlo mnogo naroda, torej ne sme manjkati mene. Urno odrinem iz Oswiecima in vlak me pripelje okoli desetih dopoldne do postaje Kalvarija. Na bližnji višini ugledam cerkev z dvema stolpoma in s kupolo. Poleg cerkve je samostan. Hitro naprej, da ne zamudim. V pol uri sem lahko tam.

Cesta pelje nekaj časa po ravnini. Namesto da bi šel v bližnje mestece Kalvarijo, zavijem po romarski bližnjici v gozd, zaraščen z borovci in smrekami. Skozi njega drži pot navzgor. Od daleč se čuje zvonjenje, ki mi sega do srca. Saj si že gotovo kdaj šel skozi gozd, ko je zvonilo. Vse je tiho, le vrhovi dreves zamajajo semtertja, ako potegne veter v višavi. Sedaj začuješ zvon. Njegov glas se razlega v goščavi, da ne veš, odkod prihaja. Obračaš se okoli in poslušaš, toda od vsake strani, kamor se obrneš, udarja ti odmev na uho. Kako je to veličastno, posebno v nedeljo ali praznik!

Pridši na plano, ugledam pred seboj Kalvarijo, znamenito božjo pot ob vznožju Beskidov. (Beskidi so del karpatskega gorovja.) Še nekaj korakov — pa stojim na prostornem trgu, s katerega drže stopnice proti cerkvi. Veliko hišo božjo je dal sezidati leta 1603 bogati poljski velikaš Nikolaj Zebrzydowski ter jo izročil v oskrbovanje menihom bernardincem. Bernardinci so v bližnjem sorodstvu s frančiškani.

Cerkev je bila natlačeno polna, ko stopim jaz, zakasneli romar, vanjo. Nekoliko časa se prerivam skozi množico, pa ni šlo lahko. Slednjič opustim neuspešno delo in poskusim na drug način prodreti naprej. Vrnem se na prosto ter grem skozi samostanski hodnik, da bi po tej poti prišel do glavnega oltarja. A tudi tukaj ni mogoče, povsod polno ljudstva. Stisnem se torej v kotiček s tolažbo, da pozneje pogledam okoli sebe.

Božja služba je bila kolikor mogoče slovesna. Tudi na koru so hoteli pokazati, kaj znajo. Niso zadostovale same orglje, temveč so jim prišle tudi gosli na pomoč. Med pevci je imel glavno ulogo neki obrabljeni tenor. Ves čas ni miroval s svojimi samospevi, ki so postajali že skrajno nadležni. Dotičnik mora imeti jako zdrava pljuča in vrh tega precejšnjo mero domišljavosti, misleč, da ga navzoči občudujejo in z veseljem poslušajo.

Sedaj moram pa še po pravici povedati, da nisem vztrajal pri celi božji službi. Toda ne zaradi tenorja, ampak iz drugega vzroka.

Poprej mi je bilo vsled hoje vroče, in tukaj sem moral stati na prepihu. Začne me spreletavati mraz. Da se obvarujem hudega prehlajenja, grem na solnce ter se izprehajam gori in doli. Ker je naznanjal zvon, kaj se godi pri oltarju, bil sem duhovno navzoč pri božji službi. Pred cerkvijo je stalo kakih dvajset mož, ki so bili vojaško opravljeni, pa so imeli malo vojaškega na sebi. Eden je nosil zastavo v roki. Na ramah so držali puške in spremljali glavne mašne dele s streljanjem.

Prvi govor je bil že v cerkvi, po dokončani slovesnosti je bila še pridiga pod milim nebom. Vsa množica se je vsula na trg, da bi poslušala govornika. Mlad bernardinski pater stopi na visoko leco. Oblečen je v dolgem koretlju, kateremu sta prišita na sprednji strani dva široka trakova iz živordeče svile. Skoro sem mislil, da je redovnik s krvjo polit doli po prsih. Ako bi se obhajal ta dan spomin kakega mučenca, bi lažje prenašal to barvo. Ker je bil pa veseli praznik Matere božje, sem težje razumel kričeča trakova. Ko začne govoriti, so svirači venomer trobili svoje neslane koračnice. Poleg godcev na koru so imeli namreč še posebej godbo na pihala, t. j. trobente in klarinete. Bila je čisto nepotrebna ter delala pravcat hrup. Menih zakliče, naj utihnejo, toda godci krožijo veselo naprej. Sedaj veli, naj jim gre povedat eden izmed množice, da bodo mirovali. Možje vpijejo „tičo“ (tiho) in to je pomagalo. Sedaj začne bernardinec, zavedajoč se svojega vzvišenega poklica, vzneseno govoriti.

Lahko si mislimo, kako krepko grlo mora imeti govornik, da ga razume vse ljudstvo, ki je v tolikem številu zbrano okoli njega. Na prostem se mora pa govoriti še močneje, ker se glas razgublja v daljavi. Zato so odločili za pridigarja moža korenjaške postave in najboljših let, da bi dobro izvršil težavno nalogo. Čeprav daleč od govornika, razumel sem vendar marsikatero besedo.

Izbral sem visoko stališče pred cerkvenimi vrati z namenom, da bi imel celoten pogled po trgu, kjer je bila množica. Sijajen prizor! Vse mrgoli pred očmi, glava pri glavi, in sicer samo preprosto ljudstvo v narodni noši. Tu vidiš krepkega Mazura v visokih škornjah. Priromal je iz nižav, katere pretaka reka Visla. Ondi stoji truma Krakusov, ki so doma v okolici mesta Krakov. Dobro se jim podajo bele suknje z rdečimi našitki. Največ je Goralov, t. j. hribovcev, prebivajočih v karpatskih gorah. Poznajo se po rjavih rokavnikih in po opankah. Noša žensk je pa tako različna, da jo je težko opisati. Vidi se, da ljubijo svetlo pisano obleko. Najbolj prevladuje bela, rdeča in rumena barva.

Po končanem govoru je blagoslovil govornik podobe, molke in križice, katere ponesó božjepotniki na dom. Potem so zapeli vsi skupaj:

Bądźże od nas pozdrowiona
Matko Boża i błogosławiona
Kalwaryjska Maryo!

Pozdravljena in češčena nam bodi Mati božja, kalvarijska Marija!

Skupno ljudsko petje je nekaj izredno lepega, pretresljivega. Pesem, ki prihaja iz tisoč in tisoč prsi navdušenih romarjev, sega do nebes.

Kjer so veliki cerkveni shodi, tam ne manjka trojne vrste ljudi. Tudi na Kalvariji jih je bilo dovolj. Toda ni jih pripeljala pobožnost do svetega kraja, temveč želja po dobičku. V mislih imam prodajavce, prosjake in žepne tatove. Znano je, da so prvi silno zavidni. Tudi pri drugih se nahaja dovolj nevoščljivosti. Tretji se odlikujejo po predrznosti in duhovitosti.

Hodil sem med postavljenimi kolibami sem in tja ter gledal na desno in levo. Štel jih nisem, a rečem lahko, da je bilo nad 50 prodajavcev. Ker je pred božjo hišo ograjen prostor, niso mogli, ali pravzaprav niso smeli priti v cerkveno obližje. Le dva samostanska brata sta zasedla bolj ugodno stališče. Izložila sta razno drobnarijo pri samostanskem vhodu poleg cerkve. Vsako pravilo ima namreč svojo izjemo. Vrh tega imam kot domačin pravico, da porabim lasten svet, kakor se mi poljubi. Vsi drugi kramarji so se morali utaboriti pred ograjo. Prodajali so spominke, ki jim pravimo odpustki. Neki mož je imel na tleh pogrneno rjuho, obloženo s podobicami, kratkimi opisi božjih potov, molitvami in pesmimi. Da bi privabil več kupovavcev, prepeval je dotične pesmi in jih oddajal za par krajcarjev. Opazil sem veliko podob, ki predstavljajo čenstohovsko Marijo. Iz tega se lahko sklepa, da je ne časté samo na ruskem Poljskem, temveč da se ji priporočajo vsi Poljaki. Ker me ruska oblast včeraj ni pustila črez mejo, dobil sem tukaj nekaj spominov na Čenstohovo.

Siromakov tudi ne smemo pozabiti. Pa saj jih ne moremo prezreti, ker na glas prosijo miloščine. Nekateri izgledajo tako, da se Bogu usmili! Ako bi ne vedel, da je revež moj brat, obrnil bi se od njega. A ne zato, da bi mu ničesar ne podaril, temveč zato, ker je hudo gledati njegove pohabljene ude. Tu sem videl kakor v žalostni razstavi toliko telesnih hib, da sem se spomnil Joba, po katerem „je stegnil satan svojo roko ter se dotaknil njegovih kosti in njegovega mesa.“ Klic betežnikov mi je šel tako k srcu, da sem skoro slišal tožbo imenovanega svetopisemskega trpina: „Moje meso je oblečeno v gnilobo, moja koža se je usušila in zgrbala. Zato stočem v bridkosti svoje duše. Moji bližnji so me zapustili, in kateri so me poznali, so me pozabili. Usmilite se me vsaj vi, prijatelji moji, ker Gospodova roka me je zadela.“ (Job 7, 5. 11; 19, 14. 21.)

Glej tam v voglu med cerkvijo in samostanom moža, ležečega na vozičku. Manjka mu obeh rok, da ne moreš milega daru položiti vanje, ampak spustiti ga v skledico poleg njega. Tudi noge so ohromele. Siromak nima druge obleke kakor vrečo, v katero je povito njegovo truplo, podobno drevesu s posekanimi vejami. Težko se ozreš po nesrečnem bitju, ker se ti zdi zoperno. A spomni se, da je ta zapuščeni človek tvoj bližnji, ki pričakuje po pravici podpore od tebe. Ti si zdrav, da si lahko zaslužiš potrebnih reči, oni se pa še v vrečo ne more zaviti, če bi mu ne pomagali dobri ljudje.

Proti meni se plazi mlad fant brez nog. Taka hoja je poniževalna, toda ubogi pohabljenec se ne more pomikati drugače naprej. Ako bi imel vsaj eno nogo, bi si pomagal z leseno podporo, a nobene noge imeti, to je grozno! Zdi se mi, kakor da bi bil zavržen izmed ljudi, enak živini, ki mora gledati v tla. In kakšen je siromakov obraz!

Povsod sledovi zaceljenih ran, nosu pa celo ni več. Ni torej dosti ene nadloge, biti morata dve. Vprašal sem reveža, na kak način je prišel v nesrečo. Pove mi, da je služil pri nekem gospodarju za pastirja. Po noči je nastal ogenj na hlevu, a on se je zbudil šele takrat iz spanja, ko je bilo že vse v plamenu. Sosedje so mu rešili življenje, toda dobil je take opekline, da so mu morali v krakovski bolnišnici odrezati obe nogi pod koleni. Tudi brazde na obličju so iz tistega časa.

Ondi pri stebru sloni tretji prosjak. To je star suh možiček, ki je menda popolno slep. Črez oči ima razpeto strešico, glavo pa nagnjeno navzdol, da se ne vidi drugega kakor sama brada. Okoli prstov leve roke je ovit rožni venec, desnica pa je stegnjena in odprta v znamenje, da naj se tja poklada miloščina. Starec je stal nepremično vedno na enem mestu. Tudi govoril ni nič in le na tihem molil. Ko sem prišel za nekaj časa zopet k njemu, bil je ravno tam ter v istem položaju.

Omenil bi še neko žensko, na kateri ni bilo opaziti telesne napake, ampak nekaj drugega. Imela je tako siromašno obleko, da se ni moglo spoznati, kakšne barve bi bilo to raznovrstno blago. Čudna prikazen, še bolj čudna kakor strašilo, ki se nastavlja vranam v koruzi. Mogoče, da žena ni bila pri pravi pameti, mogoče, da hodi nalašč tako opravljena okoli.

Nočem opisovati dalje, kakšno človeško revščino sem še videl na Kalvariji. Naša narava ne prenaša rada takih reči.

Sedaj vprašam: Ali bi ne bilo bolje, da bi taki siromaki ne hodili po božjih potih? Romarju se sicer nudi priložnost za dobro delo usmiljenja, toda miloščina se deli lahko na drug način. Čemu razkazujejo berači svojo pohabljenost ravno na onih krajih, kjer se shaja toliko ljudstva? Zato, da bi več dobili. Skušnja pa uči, da je miloščina v denarju za večino siromakov pogubna. Namesto, da bi si za nabrano svoto kupili hrano in obleko, izdajajo denar za pijačo, posebno za žganje. Posledica je, da veliko ubožcev popolno propade, ne le telesno, temveč tudi duševno. Zato je bolj prav, da ostanejo doma. Občine in drugi dobrotniki naj skrbé za nje. Kje je tista bogata poljska „žlahta“, ki se ponaša z grofovskimi in knežjimi naslovi? Kje je tisto mnogoštevilno gališko plemstvo, ki se oblači v svilo in baržun ter poseduje vse v obilnosti? Tu ima lepo priliko, da stori kaj dobrega v korist svojim beraškim rojakom. Že ob času poljske samostojnosti je bil znan pregovor: „Ako bi bila Poljska še v drugih zadevah tako dobro oskrbljena, kakor so oskrbljene kuhinje in kleti plemenitašev, bila bi najmogočnejša država v Evropi.“ Tudi dandanes ima poljska plemenita gospoda vsega dovolj. Naj odpre torej svojo milodarno roko in skrbi vsaj za najbolj potrebne reveže, ki jej ne delajo časti po semnjih in božjih potih.

Ko se je ljudstvo razšlo, stopim v cerkev. Veliki oltar se sveti v zlati in srebrni barvi. V njem kraljuje Mati božja z Jezusom v naročju, s krono na glavi in z žezlom v roki. Za oltarjem so hodniki, v katerih je razvrščenih štirinajst postaj križevega pota. Tudi v cerkvenem obližju se nahaja več kapelic, zidanih v spomin Gospodovega trpljenja. Zato se zove ves grič Kalvarija. Z višine imaš obsežen pogled okoli sebe.

Ob vznožju Kalvarije sameva mestece enakega imena. Menda nisem potreboval navzdol več nego četrt ure. Nadejal sem se, da dobim tukaj kako pošteno gostilno, a nikjer nisem hotel ostati. Zdelo se mi je preveč zanemarjeno. Ni čuda, ker imajo gostilnice in prodajalnice v rokah židje, ki niso najsnažnejši ljudje. Kdo ve, kaj si mislijo pri besedi Kalvarija? Ali se spominjajo Kalvarije v Jeruzalemu?

Romarji so napregali vozove, da se odpeljejo na svoj dom, Izraeliti so si pa meli roke in hvalili Jehovo za lepi dobiček današnjega dneva.

Po cesti je prišel orožnik, gledajoč s pozornim očesom po ljudeh, kakor bi iskal sumljivega človeka. Pri velikih shodih se namreč radi pomešajo rokovnjači med množico, da se tudi nekoliko okoristijo: To so žepni tatovi, ki imajo posebno izvežbanost v svoji stroki. O taki priliki imej denar zašit v notranji obleki. Ako ni varno skrit, zna ti ga zmanjkati kar naenkrat, da ne veš, kam bi bil izginil. Prav tega orožnika sem videl že poprej pri cerkvi. Mislil sem si: Kako je dobro, da se skrbi za varnost božjepotnikov. Sedaj je prišel za nami; menda mu je dišalo, da se mora danes nekaj uloviti. In res! Med razno mešanico dobi mladega postopača, ki je bil prav čedno oblečen, le obutev je imel jako slabo. Ne vem, zakaj ravno on ni všečeval orožniku. Varih postave je kot izkušen mož sodil bržkone tako-le: Obleko je postopač ukradel, le črevlji so mu še stari ostali. Ker ga ni hotel izpraševati vpričo drugih, velel mu je, naj gre z njim po cesti. Orožnik je bil slučajno korenjaške postave, oni pa slabotne, da se je videl med obema toliko večji razloček. Tu stoji sedaj pred orožnikom revni grešnik, ki mora odgovarjati na stavljena vprašanja. Kako oblast ima orožnik! Sme me ustaviti na očitnem kraju in zahtevati podatkov o moji osebi. Na podlagi spričeval me lahko izpusti, ali obdrži pri sebi. Ubraniti se mu pa ni mogoče, ker je oborožen od nog do glave. Ne ostane drugega, kakor vdati se in potrpeti toliko časa, da se izkaže pravica.

Kako se je dalje godilo z zasačenim, ne morem povedati. Toliko sem še videl od daleč, da mu je orožnik preiskoval žepe, in da sta šla potem eden za drugim naprej. Slabo znamenje!

XXII.

Wadowice in Kenty. Sv. Jan Kentski. Slovo Galiciji. V avstrijski Šleziji. Tešin.

Na dosedanjem potovanju sem se vozil večinoma po galiških planjavah. Toda same ravnine se hitro naveličaš. Vesel sem bil, ko smo prišli v bližino gora. Že v okolici Kalvarije se nahajajo prijazni griči. Še bolj mi je bilo všeč mesto Wadowice, ki ima precej visoko lego. Ob južni strani se vzdiguje oddelek Karpat, kateremu pravijo Beskidi. To so porašćeni vrhovi, ki tukaj še ne dosegajo višine 1000 metrov, pa vendar tako dobro denejo očesu.

Ker je nedelja popoldne, ne manjka izletnikov na raznih postajah. Vedno se vidi kaj novega. V Andrihovu bi bili dve gosposki, dobro rejeni ženski kmalu zamudili vlak. Pravijo, da je žensko težko spraviti od doma, pa tudi težko, spraviti jo nazaj domov. Ne vem, ali je res ali ne. Ti dve sta bili bržkone utopljeni v važnem pogovoru, in sta pri tem pozabili, paziti na uro. Hiteli sta, kolikor so jih nesle njune ne več mlade noge, in ujeli sta vlak v zadnjem trenotku. V vozu sta si brisali pot z obraza ter prišli polagoma zopet k pravi sapi. Dolgo časa se jima je sukal pogovor le o tem, katera je zadolžila zamudo. Malo je manjkalo, da si nista prišli v hudo nasprotje. Drugi popotniki — med njimi seveda tudi jaz — smo imeli zabavo pri tem dogodku.

Večji kraj, mimo katerega smo se peljali, je Kenty, v dolini reke Sola. Tu se je rodil leta 1390 sv. Jan Kentski (Joannes Cantius). Ker ga častijo Poljaki kot svojega patrona, moramo tudi mi nekoliko spregovoriti o njem.

Jan Kentski je bil profesor na krakovskem vseučilišču, slaven pisatelj in izvrsten govornik. Marsikdo je učenjak prve vrste, toda nedostaja mu daru govora. Sam ima veliko v glavi, a svoje vednosti ne more priobčiti v taki besedi, da bi ga drugi lahko razumeli in radi poslušali. Jan je znal menda poučevati tako zanimivo, da so hiteli od vseh strani k njegovim predavanjem. Vrh tega je bil nenavadno usmiljenega srca. Očetovsko je skrbel za dijake in reveže. Ko vidi nekoč na ulici bosega berača, sezuje svoje črevlje in mu jih podari, sam pa gre brez obutve domov. Da bi kdo ne opazil njegovih bosih nog, spusti plašč nižje k tlom in prikrije ljudem, kar je dobrega storil potrebnemu. Sploh je razdal vse, kar je imel. Za se itak ni rabil veliko, ker se je ostro pokoril. Spal je na golih tleh brez odeje ter se le v najhujšem mrazu zavijal v medvedovo kožo. Nekaj časa je bil župnik na deželi, toda Krakovčani ga niso mogli pozabiti in niso mirovali poprej, da se je vrnil zopet v mesto. Jan je bil tudi izvežban turist, a on ni potoval za zabavo, temveč iz višjega namena. Romal je v sveto deželo in hodil ves čas peš. Rim je obiskal celo štirikrat. V nekem okraju so ga napadli roparji in mu vse pobrali. Na vprašanje, ako ima še kaj pri sebi, odgovori jim Jan odkritosrčno, da nič več. Ko odidejo, se spomni, da ima še nekaj zlatov zašitih v obleki. Tedaj hiti nazaj k razbojnikom ter jim reče: „Nisem se hotel zlagati. Dobil sem še nekaj zlatov, tudi te vam dam.“ Roparjem je bila odkritosrčnost tako všeč, da so peljali Jana v svoj brlog, ga pogostili ter mu dali vse nazaj. In kar je bila glavna reč, obljubili so mu, da si bodo v prihodnje s poštenim delom iskali zaslužka. Ni čudo, da so ljudje izredno častili tega nenavadnega moža. Ko je umrl leta 1473, pokopali so ga z veliko častjo v vseučiliški cerkvi sv. Ane v Krakovu. Papež Klemen XIII. ga je prištel svetnikom ter mu določil god v dan 20. oktobra. Cerkveni slavospev, zložen sv. Janu Kentskemu v čast, se začenja z besedami:

Gentis Polonae gloria, Clerique splendor nobilis, Decus Lycaei et patriae Pater, Joannes inclyte!	Ti slava ljudstva poljskega, Ti kinč stanu duhovskega, Sijaj visokih šol si Jan, In oče domovine znan!

Vedno bolj se bližamo meji, ki nas bo ločila od Galicije. Zapustivši mesto Biala, broječe okrog 8000 prebivavcev, pridemo do majhne vode enakega imena. Ta neznatni potok dela s svojo globoko strugo mejo med Galicijo in avstrijsko Šlezijo. Naenkrat se ustavimo na visokem mostu, pod katerim teče Biala. V hipu nas obide strah, da se je pripetila morebiti kaka nezgoda. Ako bi bili na ravnini, prenašalo bi se lažje, toda čakati na sredi mostu, ni posebno prijetno. K sreči se ni zgodilo nič hudega. Vlak ni smel voziti naprej, ker je bil zastavljen tir na bližnji postaji v Bielicu. Čakali smo tako dolgo, da so odstranili zapreko, potem je bilo zopet vse v redu.

Bielic je velik obrtnijski kraj Šlezije. Ondi izdelujejo sukno in razne stroje. V kolodvorski gostilni je nosil neki barantač košarico okoli miz, ponujajoč gostom raznih sladkarij. Mislil sem takoj, kakor bi me bil kdo opozoril, da je to kranjski Kočevar. Kupivši zavitek bonbona od njega, ga vprašam, kje je doma. Odgovori mi, da na Kočevskem. Torej sem pravo zadel. Mož je bil čedno oblečen ter se obnašal olikano. Pravil mi je, da ne gre v vsako gostilno prodajat svoje robe, temveč hodi le po večjih in bolj imenitnih hišah. Na vprašanje, kako gre kupčija, mi odgovori, da prav dobro. Kočevarji so podjetni ljudje, ki si znajo z malim trudom veliko zaslužiti. Ker pridejo daleč po svetu, izučé se finega vedenja. Neki nemški pesnik opisuje njih „havziranje“ s sledečimi krepkimi besedami: „Was sucht ihr — mit der Last — ohne Rast — für und für — fort und fort — Ort zu Ort — hin und her — kreuz und quer — auf und ab — bis ins Grab?“

Pot iz Bielica v Tešin je hitro minula zaradi tega, ker sta se dva prav pošteno kregala. Ne vem, zakaj sta si prišla navzkriž; bržkone sta ga imela v glavi. Še trezen človek težko premaga jezo, vinjen pa toliko težje. Pijača naredi človeka razdražljivega in ga zapelje v dejanja, katerih bi sicer ne storil. Ta dva nista hotela na noben način odjenjati eden drugemu. Obkladala sta se z raznimi primki in se celo spopadla. Opomniti moram, da sta bila Nemca, ne Poljaka. Pričujoči so ju mirili, toda pomagalo ni nobeno prigovarjanje. Ker se je bilo bati hudega pretepa, poklicali smo sprevodnika, da bi on posegel vmes. Pa tudi ta ju ni mogel ukrotiti. Žugal jima je, da ju zapodi na prvi postaji iz voza, a vsaka grožnja zaman. Slednjič se je oglasila neka ženska. Česar ni mogel doseči nihče, to je dosegla ona. Nekoliko časa ju nagovarja z lepimi besedami, ker pa nič ne opravi z lepo, začne z grdo. Iz ust se jej vsipajo ne ravno izbrani izrazi. Ko se zaženeta sovražnika še enkrat drug proti drugemu, skoči pogumna ženska med njiju, raztrga ju narazen in porine vsakega v en kot. Pričakovali smo, da se bosta znosila nad njo, toda nobeden jej ni storil žalega. Njena odločnost je naredila konec hudemu prepiru. Občudoval sem neustrašenost in zgovornost krepke Evine hčere, ki se ne more prištevati takozvanemu nežnemu ali slabemu spolu. V začetku je tolažila in prosila. Ker to ni pomagalo, sledilo je svarjenje in očitanje. Vsaka beseda na svojem mestu in s pravim poudarkom, k sklepu grom in strela. Bila je po vseh pravilih zgovornosti sestavljena pridiga, kakor nalašč osnovana za to priliko.

Naj se sodi o ženskah tako ali tako, pripoznati moramo vendar, da ima marsikatera odlične lastnosti. Niso redke, ki presegajo glede duševnih zmožnosti možaka, zato ga imajo čestokrat v svoji oblasti. Žal, da zatajujejo svojo bistroumnost in da vsled tega nimajo vse odkritega značaja. Odtod ruski pregovor: „Ako bi bila ženska steklena, bila bi vendar neprozorna.“ V koranu, t. j. v verski knjigi Turkov, se celo čita: „Niti ženske zvijače so finejše, kakor predivo svilne gosenice.“ Pa pustimo to, kdo ni brez slabosti? Talent, ki ga imajo ženske, je povod, da se sprejemajo v razne višje službe. Dandanes skoro ni stanu (razun vojaškega in duhovskega), v katerem bi se ne

Tešin.

dobila tudi ženska. In vendar je njen pravi poklic ta, da skrbi kot gospodinja, vzgojiteljica ali strežnica za izročeno družino. Tu naj urejuje in vlada. Tu sem naj obrača svoje oko, tu sem naj posega njena roka, in vse bo uspevalo, povsod bo sreča.

V Tešinu mi je nekdo nasvetoval gostilno pri rjavem jelenu (brauner Hirsch). Ker je čakal na kolodvoru „omnibus“ s tem imenom, stopim vanj, da me popelje tje. A dalj časa ni odrinil. Na vrh omnibusove strehe so nosili cele kupe praznih vreč, da sem bil že nevoljen. Kočijaž mi pove, da bo jutri v Tešinu semenj, in da mu je izročil to blago neki žid. Vprašal bi bil še, kaj bo natlačil v vreče, pa se mi ni zdelo vredno. Potem smo se peljali po strmi ulici v

mesto ter obstali na prostornem trgu pred omenjeno gostilno. V vežnih stenah so vzidane kamenite plošče, ki poročajo, kako imenitni gospodje svetnega in duhovskega stanu so prebivali tukaj. Med njimi sta zapisana dva ruska carja, ki sta si izbrala na svojem potovanju to hišo za stanovanje. Bila sta Pavel I., vladajoč od 1796 do 1801, in Aleksander I., držeč v rokah mogočno žezlo ruskega cesarstva od 1801 do 1825. Umevno je, da sem bil ponosen, ker prebivam danes v zgodovinsko znanem gostišču. Nimam sicer veliko upanja, da bodo vdolbli tudi moje ime v kamen, a če bi učakal tako žalostno usodo kakor Pavel I., odpovem se kar naprej tej slavi. V noči 23. marca 1801 so planili zarotniki v njegovo spalnico v Peterburgu, toda carja niso našli nikjer. Čul je, da prihajajo, zato je urno skočil iz postelje ter se skril za neko zagrinjalo. Tu ga dobe v sami srajci, privlečejo na sredo sobe in silijo vanj, naj se takoj odpove vladanju. Ker se Pavel noče vdati tej zahtevi in ne podpisati odpovedi, začnejo mahati po njem ter ga naposled zadavijo.

Tešin (poljsko: Cieszyn, nemško: Teschen) so ustanovili že v devetem stoletju trije bratje iz rodu poljskih kraljev Piastov. Še dandanes stoji stolp, kateremu pravijo Piastov stolp, sezidan v spomin ustanovnikom. Ta rodbina, ki je celih petsto let vladala poljsko državo, izmrla je s kraljem Kazimirom Velikim leta 1370. Tešin je torej poljsko mesto, toda polagoma so ga dobili Nemci v oblast, da imajo sedaj večino v njem. Mesto broji po najnovejši štetvi 19.000 prebivalcev in se razprostira na obeh bregovih reke Olsa. En breg je precej višji kakor drugi, zato ima veliko ulic vzvišeno lego. Tešin se ponaša z dobro razvito obrtnijo, z lepim številom šol in s prostornimi vojašnicami. Tudi grad nadvojvode Friderika spada k mestnim znamenitostim. Poljaki imajo več društev in krasno palačo z napisom „Dom poljski“. Da jim Nemci niso naklonjeni, ni treba omenjati. Okolica je skoro vsa poljska. Proti jugu se vzdigujejo Beskidi, ki izvabljajo v poletnem času izletnike na svoje vrhunce.

Bil je ravno smanji dan, zato je došlo v mesto mnogo slovanskega naroda z dežele. Poljakinje so ohranile še staro nošo, ki se jim prilega jako dobro. Oblečena so v črna krila, obrobljena spodaj s širokim višnjevim našitkom. Lase imajo spletene v kito, viseče po hrbtu navzdol. Ob koncu kite so privezani dolgi pisani trakovi. Na glavi nosijo bele mreže, ki jim segajo prav do čela kakor redovnicam. Ne bom našteval, kaj vse so ponujali prodajavci v svojih izložbah. Saj si že bil na kakem velikem semnju. Največ je bilo platnenega blaga in izdelkov iz drevesne volne. Dobilo se je po ceni, ker so v obližju tovarne za tkanine. Med množico ljudi sem srečal žida, ki se mi je prav usmilil. Še sedaj ga ne morem pozabiti. V vsaki roki je nesel težko culo, da mu je tekel pot po obrazu. A ne samo to. Na hrbtu sta mu bila zadrgnjena dva kovčega ter opletala možu sem in tja, eden spredaj, drugi zadaj. Tem ljudem ni nobena reč pretežka, da se le kaj zasluži.

V neki veži so bile obešene po steni razne slike. Ker rad pogledam ali poberem kako reč, ki se komu drugemu ne zdi važna, dobim tudi tukaj nekaj zanimivega. Med podobami staknem sliko, na

kateri je glava pri glavi. Spodaj čitam napis: „Ruhmeshalle der hervorragendsten Männer aller Zeiten.“ To bi bili torej najbolj slavni možje, ki so živeli na svetu? Nihče se ni zmenil za nje. Jaz pa sem z veseljem napravil kupčijo in podoba je postala moja lastnina. Imel sem z njo mnogo zabave in jo imam še sedaj. Prvi je naslikan Adam, on, ki je prišel neposredno iz božje roke. Celo v sanjah bi si ne bil mogel domišljevati, da bom videl kdaj Adamovo fotografijo. In sedaj imam pred seboj očeta vesoljnega človeštva! Lep mož, dolgih svetlih las, dolge brade in nekoliko krivega nosa, ogrnen s kosmato kožo, stoji na vzvišenem kraju nad vsemi drugimi. Kje je neki ta umotvor zagledal luč sveta? Aha, že imam. Ob spodnjem robu papirja se bere: „Frankfurt am Main.“ Domišljija nemških možgan si je ustvarila torej takošno podobo o Adamu. Poleg njega vidimo veličastni obraz Abrahamov, Mojzesov in Salomonov. Te štiri može nam kaže germanska temeljitost kot prvake stare zaveze. Akoprav se bahajo Nemci s svojo vedo, smo vendar tako prostomiselni, da si predstavljamo obraz teh mož in vseh drugih, katerih še ni videlo človeško oko, kakor se nam poljubi. Grškim poganom stoji na čelu sivi pevec Homer z liro v roki. Pravijo, da je živel tisoč let pred Kristovim rojstvom. Tovariši so mu: Špartanski kralj Leonid (480 pred Kr.), slavni državnik Perikel (468 pred Kr.), modrijan Sokrat (399 pred Kr.) in še nekaj drugih. Pri Rimljanih opazimo: Romula, ki je leta 753 pred Kr. ustanovil Rim, vojskovodjo Hanibala in Julija Cezarja. Izmed onih, ki so ustrojili vero po svoji glavi, so naslikani: Konfucij s kineško kito na glavi, Mohamed s turbanom in polmescem, Hus, Luter in Kalvin. Za temi se vrstijo pisatelji in umetniki. Potem sledijo izumitelji novih reči, n. pr. Gutenberg, Krištof Kolumb, Franklin, Jenner itd. Iskal sem Kopérnika, ki je prvi učil, da se zemlja suče okoli solnca, pa ga ni nikjer. Nemec je pozabil nanj, bržkone zato, ker je bil Kopérnik Poljak in katoliški duhovnik. O duhovščini sploh ni duha ne sluha na tem „umotvoru“. Četudi ne priznavamo podobi kakega pomena, čudno je vendar, da celo papeža ni nobenega na njej. Le premeteni kardinal Richelieu s svojimi zvihanimi brkami je milostno sprejet v to družbo. Ako nimate drugega, opustite še njega. Richelieu (1585—1642) si je pridobil kot minister kralja Ludovika XIII. mnogo zaslug za francosko državo, a bore malo za katoliško cerkev. Njegova glavna skrb je bila ta, da bi postala Francija naj-

Poljski dom v Tešinu.

bolj mogočno kraljestvo, kateremu naj bi se klanjale vse druge evropske države. Prav zato ni bil izbirčen v sredstvih. Zatiral je vse, kar ni služilo njegovemu namenu, pospeševal pa ono, s čemur bi bil povzdignil veljavo Francije. Preganjal je domače luterane, tuje pa podpiral. Ob času tridesetletne vojske je oskrboval švedskega kralja Gustava Adolfa z denarjem ter ga pregovoril, da je šel nemškim protestantom pomagat zoper Avstrijo. Oblekel je tudi vojaško suknjo ter peljal 25.000 mož črez Alpe v Italijo. Richelieu je sicer s svojo odločnostjo dosegel, česar je želel, toda ljudstvo ga ni ljubilo. Zato tudi ni žalovalo ob njegovi smrti, ker ga je poznalo kot neupogljivega, trdosrčnega človeka.

Ta čas, ko sem ogledoval podobo, so prikorakali vojaki v mesto. Lepo število jih je bilo, in tudi godbo so imeli s seboj. Zaprašeni in utrujeni so se vračali z vaj ter gotovo že težko čakali odpočitka. Pred vsakim krdelom je jahal višji častnik na živahnem konju, mladi častniki pa so stopali z golimi sabljami poleg svojih oddelkov. Na obeh straneh ulic je stalo kmečko ljudstvo in radostno poslušalo ubrano sviranje. Tudi mene je navdušil mogočni odmev inštrumentov, da sem se pridružil množici ter spremljal godbo do vojašnice. V domačem kraju bi se ne pomešal rad med preprosto ljudstvo, na tujem se lažje stori kaj takega. Kot popotnik moraš biti nekoliko bolj zijalast, sicer ti marsikaj odide.

XXIII.

Na obrežju Mórave. Hanaki. Olomuc. Nadškofijska stolica. Sv. Ivan Sarkander. Astronomična ura. Cerkev sv. Mavricija. Na pokopališču.

Iz Šlezije proti Moravskemu sem imel tako dolgočasnega tovariša, da ni bilo ničesar početi z njim. Mladi človek je pripadal, kolikor sem mogel soditi po obleki, kakemu boljšemu stanu. Bil je tako zaspan, da so mu oči kar lezle skupaj, in to pri belem dnevu. Bržkone se je zabaval vso noč med vinskimi bratci, in danes, v ponedeljek, je dan počitka za vse ljudi te vrste. Sprevodnik ga je moral parkrat močno poklicati, da ga je zbudil. Vpraša ga, kje ima vozni listek. Prebujeni ga išče po vseh žepih, pa ga ne najde nikjer. Premišljuje, kam bi ga bil spravil, a ne more se spomniti. Sprevodnik mu sicer verjame, da ga je imel, toda plačati ga mora še enkrat. Ko sta zadevo poravnala, objame mojega soseda zopet sladko spanje, iz katerega se ni zbudil več vso dolgo pot do Přerova.

Iz Přerova sem se obrnil proti severu, da obiščem nekdanje glavno mesto Morave, Olomuc. Na obeh straneh se razgrinja lepa planjava, domovina premožnih Hanakov. To je krepek slovanski rod, prebivajoč med Olomucom, Višavo, Kromerižem in Lipnikom. Ime je dobil od reke Hana, ki se izteka v Móravo. Vsa ravnina, katero na-

maka Hana, je zaradi svoje rodovitnosti prava žitna zaloga ondotne okolice. Hanak je temnejše kože od Slovaka, velike, močne postave in odkritega značaja. Marljivo obdeluje polje, ki mu povračuje trud z obilno žetvijo. Poleg tega se z veseljem peča s konjerejo. V vsi deželi ne najdeš nikjer tako dobro rejenih težkih konj nego tukaj. Ljudstvo se zaveda svoje imovitosti ter živi v večjem blagostanju kot navadni kmetje. Pri Hanakih dobiš belega kruha, kolačev in mesa kolikor hočeš. Odlikujejo se tudi po nenavadni gostoljubnosti. Postregli ti bodo, ako jih obiščeš, da se boš kar čudil. Umevno je, da se ponašajo s svojim imetjem, in da kažejo tudi po vnanje, koliko

„Zamek Tešinsky.“ (Grad nadvojvode Friderika v Tešinu.)

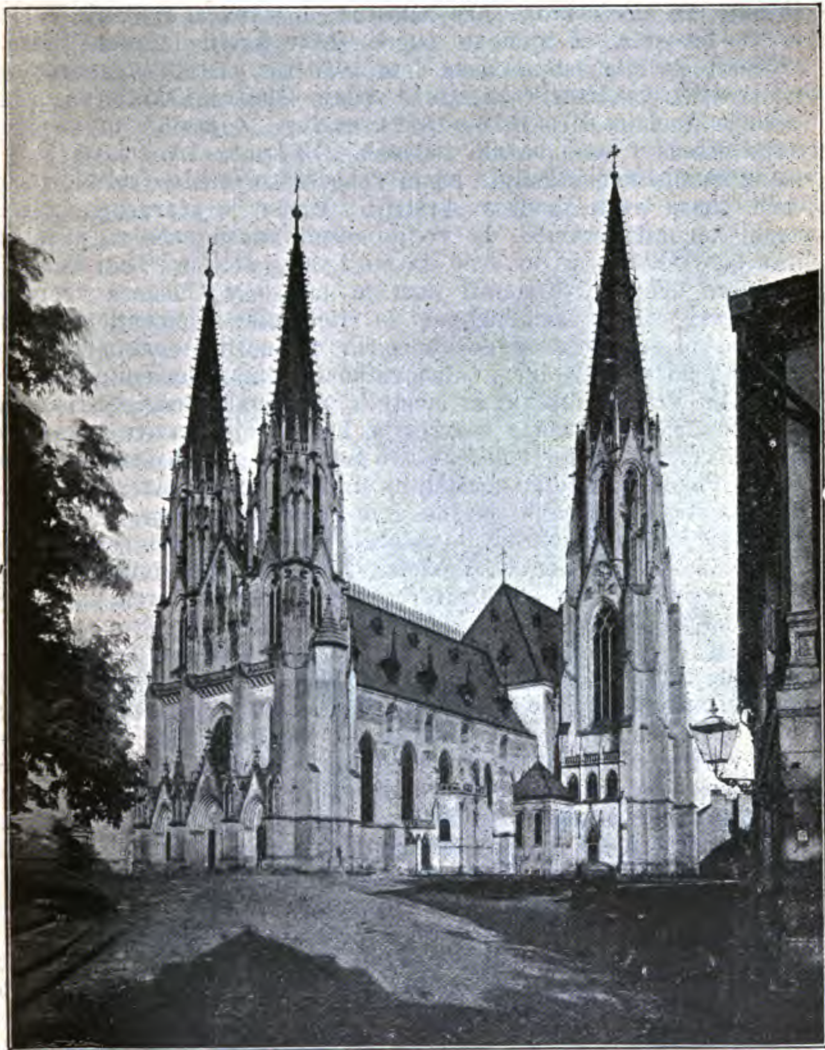
veljajo. Marsikak gospodar, ki je bolj oddaljen od župnije, pripelje praznično opravljeno družino z dvema paroma konj do cerkve. Gledé noše se Hanaki v marsičem razločujejo od drugih Moravanov. Moški oblačijo široke nagubane hlače, segajoče do kolen. Po narodnem pregovoru morajo biti tako prostorne, da bi držale vsaj en mernik pšenice. Za vrhnjo obleko jim služi rjav ovčji kožuh, za obutev pa visoke škornje. Klobuk ima ob sprednji in zadnji strani podolgovate krajce ter je okinčan s pisanimi trakovi. Ženske si privezujejo živahno barvane robce tako okoli glave, da moli na vsaki strani ušes en košček proč. Krila nosijo bolj kratka, predpasniki so pisani. Pri delu imajo škornje kakor moški, ob nedeljah obuvajo nizke črevlje z visokimi petami.

Podajmo se sedaj v Olomuc, kamor iz Přerova ni dalj nego 23 kilometrov. Vlak prevozi to črto v dobri pol uri. Široka, ravna cesta, zasajena na obeh straneh z drevjem, te pripelje z olomuškega kolodvora v starodavno slovansko mesto, ki ima za seboj burno preteklost. Prav na onem kraju, kjer se vzdiguje nadškofijska cerkev, stal je nekdaj grad moravskih vojvod. Še dandanes se vidijo ostanki gradu. To je bilo v devetem stoletju, ko sta hodila po teh krajih sv. brata Ciril in Metod, oznanujoča krščansko vero. Leta 1241 so prihruli pred mestno zidovje divji Mongoli, toda pogumna posadka jih je vrgla nazaj, da niso več upali blizu. Hudo poskušnjo je učakal Olomuc v žalostni dobi tridesetletne vojske (1618—1648). Celih osem let so ga imeli Švedi v oblasti in ga uničili tako, da je prenehal biti prvostolica Moravskega. Grozno sta ga opustošila sovražnik in kuga, njegova spremljevalka. Izmed 30.000 je ostalo slednjič komaj 6000 prebivavcev v mestu. Pozneje ga je dala cesarica Marija Terezija močno utrditi, da je mogel odbijati prusko nasilstvo. Kralj Friderik II. ga je oblegal več kot en mesec, a slednjič uvidel, da je ves trud brezuspešen. Urno je moral odriniti proti severu ter se umakniti zmagovitemu avstrijskemu generalu Lavdonu (1758). Novejša zgodovina nam poroča o važnem dogodku, ki se je vršil v nadškofijski dvorani v Olomucu. Tu se je dne 2. decembra 1848 cesar Ferdinand I. odpovedal vladanju in kot naslednik mu je bil proglašen Franc Jožef I. Olomuški prebivavci so najprej izvedeli o tej novici, ki se je raznesla potem na vse strani cesarstva. Ferdinand je še tisti dan opoldne odpotoval v Prago, Franc Jožef pa je ostal v Olomucu. Novemu vladarju so se prišli klanjat ministri, generali, poslanci državnega zbora, zastopniki deželnih stanov, duhovščina itd. Tudi Hanaki so porabili to priliko ter se poklonili mlademu cesarju, ki je sedaj prebival med njimi. Dohajali so v narodni obleki peš in na konjih ter v dar donašali pridelke rodovitne zemlje ob Hani in Móravi.

Krasno jutro je bilo, ko sem se sprehajal po mestu ter ga prehodil, kakor je dolgo in široko. Olomuc namreč ni Dunaj ali Praga — šteje le nekaj črez 20.000 prebivavcev — torej se kmalu ogleda. Toda zadnja leta je začel krepko napredovati. Poprej se ni mogel razvijati, ker je bil uklenjen med okopi in zidovjem. Sedaj so na več krajih podrli nepotrebno staro zidovje, da so nastale ravne ulice z novimi poslopji. Tudi železniška zveza je zelo ugodna, ker gredo proge na petero raznih strani. V preteklih stoletjih Olomuc ni mogel misliti na olepšavo. Obiskovali so ga razni viharji in skrbeti je moral za druge reči. Potreboval je močne kamenite ograje in pogumnih brambovcev. Sedaj, ko so nastopili mirnejši časi, opustili so trdnjavo. Mesto se je začelo kinčati in ima že novošegno lice.

Najbolj znamenita stavba, segajoča v davno preteklo dobo nazaj, je nadškofijska cerkev. Njena vnanja podoba dela tako mogočen vtis na tujca, da mora obstati pred njo ter občudovati veličastno gotsko zgradbo. Nad glavnim portalom, ki ima trojni vhod, vzdigujeta se dva vitka stolpa. Ob desni strani svetišča pa stoji glavni, 100 metrov visoki zvonik. Vsi trije stolpi so krasno izdelani. Posamezni zvonovi tehtajo 25, 40, 80 in 140 stotov. Veliki zvon je

največji na Moravskem. V notranjščini cerkve so tri ladje, izmed katerih sta stranski dve precej ozki. Svetišče je glede dolžine in širjave nenavadno prostorno. Sezidano je bilo mnogo pozneje kakor

Nadškofijska stolica v Olomucu.

ladja, vsled tega nima pristno-gotske oblike. Starih spominkov ni veliko v cerkvi. Zanimiv je monument iz rdečega mramorja, postavljen v spomin češkemu kralju Vaclavu III., ki je bil v Olomucu umorjen leta 1306. Mladi Vaclav ni bil brez dobrih lastnosti, toda slabi tova-

riši so ga spridili, da je cele noči popival in igral z njimi. Ko se je napravljal v vojsko zoper poljskega kralja Vladislava Lokieteka, ga je Nemec Konrad Mühldorf umoril v Olomucu. Morivca so ujeli in pri tej priči usmrtili brez zaslišbe. Vsled tega se ni moglo izvedeti, kdo ga je najel za zločinstvo. Tako žalostno je dokončal življenje Vaclav, še le 18 let star. Z njim so izmrli češki kralji iz rodu Přemisl.

Škofija je bila ustanovljena leta 1063 ter postala polagoma cerkveno središče vse dežele, kar je še sedaj. Olomuški škofje so prejeli od cesarja Rudolfa II. (1576—1612) naslov „vojvoda" in so imeli veljavno besedo v vseh važnih zadevah. Ob koncu 18. stoletja je bila povišana škofija v nadškofijo. Njeni dohodki so izredno veliki, menda največji izmed vseh škofij v Avstriji. Kadar je izpraznjena, imajo olomuški kanoniki pravico, da volijo enega izmed sebe za nadškofa. Volitev se vrši v cerkvi sv. Ane, ki stoji poleg stolice. Tudi kanoniki imajo dobre dohodke. Omeniti nam je, da so v Olomucu večinoma vse korarske službe ustanovljene za duhovnike plemenitega stanu. Težko, da bi dandanes cerkev sprejela ustanovo z enakim pogojem, kajti na ta način se zapira pot duhovnikom, ki niso plemenite rodovine. Zakaj bi ne uživali častnih in mastnih služb tudi drugi ljudje? Ali imaš zato, ker si žlahtnega pokoljenja, kake večje pravice? Marsikdo plemenite krvi je veliko slabše glave nego sin revnih starišev. Bodi Peter ali Pavel, iz te ali one žlahtne družine, to je postranska stvar. Poglavitna reč so duševne zmožnosti in zgledno življenje.

Nekaj posebnega se mi je zdela kapelica, katero sem dobil v ozkih ulicah blizu cerkve sv. Mihaela. Iti moraš po stopnicah navzdol, da prideš vanjo. Tu je slabo razsvetljen prostor, v katerem stoji oltar. Povedali so mi, da je to kapela sv. Sarkandra.

Ivan Sarkander je bil sin poljskih starišev. Rodil se je 20. decembra 1576 v mestu Skoczov (gorenja Šlezija, tešinski okraj). Po očetovi smrti se je preselila mati z malim Ivanom na Moravsko. Ko je dovršil domači pouk, obiskoval je mladenič latinske šole pri jezuitih v Pragi. Tu je dosegel doktorat iz modroslovja, bogoslovski doktorat pa si je pridobil v Gradcu na Štajerskem. Moral je biti torej precej učen mož. Akoprav je živel ob času, ko so imeli protestantje največjo moč, posvetil se je vendar duhovskemu stanu. V olomuški škofiji je služil na raznih krajih za duhovnega pomočnika, slednjič je prišel za župnika v Holeševo. Tamošnji krivoverci so mu nasprotovali tako zelo, da se jim je moral za nekaj časa umakniti. Podal se je v Čenstohovo, slovito božjo pot na Poljskem, kjer je bival en mesec. Tu je prisrčno molil za preganjane katoličane, posebno za svoje zapuščene župljane. Potem se je povrnil v Holeševo, toda čakalo ga je novo preganjanje. Verski prepiri so se širili dalje in dalje ter dozoreli leta 1618 do dolgotrajne vojske, ki je prenehala šele črez trideset let. Cesar Ferdinand II. je bil v veliki stiski. Ker mu je poslal poljski kralj nekaj vojakov v pomoč, sumničili so protestantje Sarkandra, da je za časa svojega bivanja v Čenstohovi dobil Poljake na svojo stran. A to ni bilo res. Poljski kralj je že poprej obljubil cesarju Ferdinandu, da mu bo pomagal proti upornikom. Sarkander sedaj ni bil več varen življenja. Sovražniki so ga razglasili kot izda-

javca domovine ter zahtevali, naj ga ujame, kdor ga dobi. Zasačili so ga v obližju Olomuca ter pripeljali v mesto k sodbi. Čeprav je zatrjeval, da je obiskal Čenstohovo le zaradi tega, da je opravil svojo pobožnost, mu vendar niso verjeli. Odpeljali so ga v ječo; tu naj bo zaprt tako dolgo, da pripozna resnico. Ker kljub temu ne morejo ničesar izvedeti od njega, začnejo ga trpinčiti. Mislili so, da ga bodo bolečine privedle do odkritosrčnega spoznanja. Trpljenje, katero je prestajal Sarkander, primerjali bi mučeništvu prvih kristjanov. Rablji so mu slekli obleko in ga položili na tezalnico, da so mu kosti stopile iz sklepov. Medtem so ga izpraševali, čemu je šel v Čenstohovo? A mučenec jim odgovarja, da ga je gnala tja edino želja, obiskati božjo pot. Puste ga nekoliko časa v miru, a kmalu ga začno zopet trpinčiti. Vnovič ga privežejo na tezalnico ter žgo z ognjem. Tezalnico nategujejo tako močno, da se trgajo kite Sarkandrovega trupla in da se prikažejo celo kosti iz njega. Ko mu tudi sedaj ne izsilijo priznanja, da je on našuntal Poljake zoper protestante, trpinčijo trinogi svetnika še huje. Smolo, žveplo in olje skuhajo skupaj ter z zavrelico polivajo svetnikovo telo. Meso je bilo kakor ocvrto, da se je videlo drobovje skozi ožgane kosti. Kdo bi mogel opisati bolečine, katere je prestajal mučenec! Katoličani so ga obiskovali v ječi, mu stregli in jokali nad njegovimi ranami. On pa jim je govoril: „Vse muke trpim z veseljem“. Ostal je tam, kamor so ga položili, ker si sam ni mogel pomagati ne z rokami ne z nogami. Duhovne molitve je še vedno opravljal iz knjige ter obračal liste z ustmi. Štiri tedne je ležal v oteklinah, slednjič ga je rešila smrt 17. marca 1620 groznega trpljenja. Prijatelji bi ga bili radi slovesno pokopali, toda protestantje niso dovolili. Zato je imel tih, a ginljiv pogreb. Ko je papež Pij IX. leta 1860 Sarkandra prištel svetim mučencem, vršile so se v Olomucu velike slovesnosti. Truplo so prenesli v nadškofijsko cerkev in položili v kapelo sv. Stanislava. Kapelica pa, katero sem omenil v začetku, je kraj, kjer je Sarkander toliko trpel. Ondi se vidi tudi orodje, s katerim so ga mučili.

Cerkev sv. Mihaela in bogoslovno semenišče v Olomucu.

Na Maks-Josipovem trgu, ki ima vzvišeno lego, srečam nekaj bogoslovcev. Oblečeni so v črnih talarjih in prepasani z rdečimi cinguli. Ako bi ne izgledali tako mladeniško, mislil bi, da so dospeli do kake višje stopnje v duhovskem stanu. Pri nas vsaj pomenja rdeč

pas čast, katero je dosegel duhovnik vsled večjih ali manjših zaslug v svojem poklicu. Za tako odliko je najbolj usposobljena živordeča barva, ki se opazi že od daleč. V Olomucu nosi slično vnanje znamenje vsak bogoslovec. Drugi kraji — drugi običaji.

Kmalu pridem do bogoslovskega semenišča. To je velika trinadstropna hiša, ki ima na sprednji strani v pritličju dolg pokrit hodnik. Nad hodnikom je ličen balkon, katerega podpira osem stebrov. Na eni strani semenišča stoji nemška dekliška šola. Nemci, kolikor jih je v Olomucu, se gotovo ponašajo z njo, zato so jej oskrbeli masten napis „Mädchenschule". Ne morem povedati, ali zahajajo vanjo mala ali že bolj odrastla dekleta. Ob drugi strani semenišča se vzdiguje veličastna cerkev sv. Mihaela. Okrašena s tremi mogočnimi kupolami je velik kras mestu, osobito zato, ker je sezidana na mali višini.

Največji in najlepši trg v Olomucu je brezdvomno zgornji „Rinek" (Oberring). V sredi njega stoji mestna hiša svetovalnica z visokim stolpom. Tu sem dolgo časa ogledoval umetno astronomično uro, katero je izdelal saksonski mojster Anton Pohl leta 1420. Na tem umotvoru se zopet vidi, kako temen (?) je bil srednji vek, in kako nevedni (?) ljudje so živeli v oni dobi. Lahko trdimo, da bi dandanes kljub vsemu napredku težko kdo izvršil kaj enakega. Pred seboj imamo glavna nebeška telesa, ki so bila znana takratnim zvezdoslovcem. Pa ne samo to. Ura ima tako duhovito mehaniko, da se moramo čuditi. Okinčana je z raznimi lesenimi podobami, ki se prikazujejo vselej, kadar bijejo četrtinke in ure. Med njimi opazimo sv. tri kralje, Jezusa, Marijo in Jožefa na begu v Egipet, sv. Jurija in druge. Sv. Vaclavu pripada naloga, da giblje kakor nepokoj z glavo semtertja. Za godbo skrbi 16 angelov, ki drže zvončke in kladiva v roki. Mojstra Pohla, ki je to uro izumil, so imeli za nenavadnega človeka. Govorili so o njem, da je čarovnik in da je s hudičem v zvezi. Takratni urarji so ga silno sovražili ter raztrosili o njem marsikatero laž. Vsled tega so mu prisodili mestni svetovalci kazen, da bo oslepljen. Pripovedujejo, da je Pohl prosil sodnika poslednje milosti, preden so mu oči iztaknili. Želel je, da bi smel še enkrat ogledati uro, s katero se je trudil toliko let. Ko se mu dovoli, preščipne s kleščami neko kolesce, ura začne ropotati in naenkrat zastane. Skušali so jo popraviti, toda vse zastonj; nihče ni vedel, česa jej manjka. Pohl je imel popolno prav, da je uro, ki jo je naredil on, tudi on ustavil. Ker so mu povračevali s tako krivico, naj se tudi ne ponašajo z njegovim čudovitim delom. Ura je stala dolgo časa, in šele črez veliko let jo je Pohlov sorodnik Ivan Pohl spravil zopet v red. Pri delu mu je pomagal cesarski matematik Pavel Fabricij.

Zgornji trg je okrašen še z nekim drugim znamenitim spominkom. To je velikanski, 36 metrov visoki steber sv. Trojice. Menda se kaj takega ne vidi kmalu v kakem mestu. Postavili so ga leta 1740 ter okinčali z mnogimi kipi. Ako bi hotel vse te svetnike ogledati natančneje, imeti bi moral precej časa. Steber je stal veliko vsoto denarja, gotovo več, nego kaka vaška cerkev.

Ne daleč od tu se nahaja prostorna zgradba, kateri se pozna po vnanji podobi njena starost. Ob dolgih stenah veličastnega poslopja

se vrste visoka gotska okna. In kakšna sta stolpa! Bolj podobna trdnjavi kakor stolpoma hiše božje. Tudi enaka si nista. Desni je precej višji mimo levega. Namesto z ošpičeno streho končuje se z nazobčanim četverostranskim zidom. Na vrhu levega nižjega stolpa so sezidali osmerokotni nastavek. Zvonika sta s svojim preprostim masivnim zidovjem jako častitljiva. Naj se skrije pred njima vsak še tako lepo izdelan in z najličnejšo piramido pokrit stolp. Kamen, sam mrzel, mrtev kamen vidim pred seboj. Ako bi mogla ta velikanska, četverooglata groblja govoriti, koliko bi lahko povedala iz časa svojega obstanka! Nebroj viharjev je že besnelo tod okoli, marsikak potres je zmajeval podlago, toda brezuspešno.

Mestna hiša in steber sv. Trojice v Olomucu.

Stopimo sedaj v to cerkev, ki je posvečena sv. Mavriciju. (Chrám sv. Mořice.) Lepa je olomuška stolica, a še lepši dom ima sv. Mavricij. Ti obsežni prostori, te krasne ladje, ta velika svetla okna, ta vzorna gotika! Dvakrat sem prehodil vso hišo božjo od glavnih vrat do velikega oltarja, v tretjič in četrtič sem šel gori in doli, pa se še nisem nagledal. Zgodovina poroča, da je postavil prvotno kapelo na tem kraju velikomoravski knez Mojmir. Ker je Mojmir, stolujoč v devetem stoletju na Velegradu, že pred prihodom sv. Cirila in Metoda sprejel krščansko vero, bila bi verjetna ta trditev. Sedanjo

cerkev so zgradili seveda pozneje, kajti ob Mojmirovem času še ni bila znana gotska zidava. Hiša božja je krasno prenovljena. Na koru so znamenite orgle iz leta 1730. Prištevajo jih največjim in menda najboljšim na Moravskem.

Da vidim tudi južno mestno okolico, podam se skozi katarinske ulice ter pridem mimo uršulinskega samostana v mestni park. V njegovem obližju je mnogo novih poslopij, večinoma same palače. Ob koncu parka dobim oni žalostni košček zemlje, kamor slednjič nihče ne pride peš, temveč ga morajo prinesti. Končno najde tukaj počitek vsak človek, tudi tisti, ki ni imel miru v svojem življenju. Pokopališče je razdeljeno tako, da imajo katoličani, luterani in židje vsak svoj prostor, ločen z zidom drug od drugega. Obiskal sem seveda vse tri oddelke. Marsikak lep spominek se vidi na luteranskem in židovskem pokopališču, toda grobi so vendar najbolj ozaljšani na katoliškem.

Ob koncu katoliškega pokopališča pridem do stare plošče, vzidane v steni. Čitam in čitam, toda ne morem dobiti prave zveze iz latinskega napisa. Več črk je namreč tako obrabljenih, da se ne poznajo več. Nekaj je pa vendar še dobro ohranjenega, to so besede: TU FUI EGO ERIS. Kratek izraz je v prvem hipu skoro nerazumljiv, in na videz tako sestavljen, kakor bi bil v nasprotju s slovnico. Vejica, ki mora biti med „fui“ in „ego“, je izpuščena, da je orakelj še bolj skrivnosten. A kmalu spoznam, da je stavek popolno pravilen in celo klasičen. Samo štiri besede so, in te štiri besede oznanujejo usodo tistega, ki je tukaj pokopan, pa tudi usodo, ki čaka mene. „Ti sem bil jaz, jaz boš ti!“ — kliče mrtvec iz groba. Ljubše bi mi bilo, ako bi ne bil videl tega napisa. Čemu sem prišel v ta oddaljeni kot? Kaj me briga na pol razpadli kamen? Rad bi bil odgnal neljube misli, toda nisem jih mogel odgnati. Kmalu bi bil zaklical v grob: „Ti si bil jaz? Ne, nikdar ne! To ne more biti. Še kapljice krvi nimava sorodne. Morebiti misliš, da si bil enakega stanu z menoj? Mogoče, a iz ostarelega napisa se ne more raztolmačiti, kaj si bil v življenju. In jaz bom enkrat ti? Tudi to ni res. Ti si bržkone popolno pozabljen. Razpokana plošča je zadnja priča o tebi, in še na plošči ni več čitati tvojega imena. Kdo se meni za njo, kdo pride v najzadnji oddelek pokopališča? Mene pa se bodo spominjali potomci, mogoče celo, da se ohrani moje ime od roda do roda.“

Tako sem mislil, zapuščajoč božjo njivo. Toda vedno mi šumi po glavi: „Tu fui, ego eris“. Bolj in bolj mi stopa pred dušo, koliko si domišljujem o sebi. Da, prav imaš, strohneli prerok, ki govoriš: „Ti sem bil jaz, jaz boš ti!“ Ubog človek sem ter poln slabosti. In po smrti? To revno telo bo razpadlo v prah, ime pa bo pozabljeno. Nekaj let se me znajo še spominjati najbližji znanci, slednjič izginem v preteklosti. „Tu fui, ego eris.“

XXIV.

Sveta Gora. Odhod iz Olomuca. Vojska pri Slavkovicah. Njiva cesarja Jožefa II. Kultura in narava.

Ne morem si skoro misliti na svetu večje lepote, kakor je jasno višnjevo nebo, raz katero sije žareča luč zlatega solnca. Najlepše je seveda jutro takega dneva. Ne le človek, temveč vsa narava se veseli mlade zore. Poglej ravnino ali goro, ozri se po polju ali po gozdu — vse izgleda praznično, vse se raduje novega življenja.

Tako krasno jutro sem imel v Olomucu. Stolpe cerkva je obsevala vzhajajoča nebeška obla, ki je priplula izza jugovzhodne strani odrovskega gorovja. Želja po svežem zraku me je gnala iz mestnega zidovja na prosto. Ko prekoračim most, pod katerim teče Mórava, stoji pred menoj velikansko poslopje, ob voglih okrašeno s stolpoma. To je „Klášter Hradisko“, nekdanji samostan redovnikov sv. Norberta, premonstratenzev. Sedaj je v teh prostorih vojaška bolnišnica. Pogled mi sega dalje in dalje po okolici. Na visokem hribu se leskeče Marijina cerkev, znana po vsem Moravskem. Pravijo ji sveta Gora. Iz Olomuca prideš do nje v poldrugi uri. Mnogoštevilni božjepotniki zahajajo vanjo, proseči pomoči v raznih potrebah. Kar so svete Višarje za naše slovenske kraje, to je sveta Gora za Moravane in njih sosede.

Cerkev sv. Mavricija v Olomucu.

Po kratkem izprehodu sem se vrnil v mesto in začél premišljevati, da bi bilo dobro, odriniti iz Olomuca. V hotelu so mi rekli, naj jih kmalu zopet počastim s svojim obiskom, a jaz sem si mislil, da so me videli bržkone prvič in zadnjič; pa le zato, ker smo na svetu od danes do jutri, in ker Olomuc ni prav blizu kranjske dežele. Z vozom električne železnice se nas je peljalo toliko na kolodvor, da smo natlačili ves prostor. Prav tako smo se gnetli pri blagajni. Vsak je silil naprej, kajti vlak bo odšel takoj proti Brnu.

Moja dva soseda v vagonu sta se pogovarjala o tem, da je bolje priti pol ure poprej na postajo, kakor eno minuto prepozno. Starejši med njima je bil živahne narave ter je imel poseben talent za pripovedovanje, katero je spremljal z različnimi znamenji, bodisi z glavo ali z rokama. Pred nekaj dnevi se mu je zelo mudilo, ne vem kam, pa je zamudil brzovlak. „Tekel sem“ — tako je pravil tovarišu —

„kolikor so me nesle noge, da bi ga ujel, toda zastonj. Prišel sem na kolodvor, ko je brzovlak zapiskal za odhod. Klical sem in mahal, da naj ustavijo, a nihče se ni zmenil za me. Čakati sem moral potem štiri ure na drug vlak.“ Ta zgodba je bila seveda vsakdanja. Kolikokrat se primeri, da kdo zamudi vlak! Vsakdanje pa ni bilo pripovedovanje, s katerim nas je mož zabaval. Vse smo videli v podobah, kako je tekel in si pot brisal z obraza, kako je vpil in mahal. Celo žvižgal je in potegnil s prstom pod nosom, da je pokazal, kako ga je hlapon pustil na cedilu.

Večji kraj te proge so Prosnice, kjer se dobi obilo žita na prodaj. Vsa okolica namreč ni drugega nego nepregledna njiva, ki vsled rodovitnosti bogato vračuje trud poljedelcem. Na postaji Nezamislice sem si za kratek čas kupil lično škatlico, napolnjeno s sladko drobnarijo. Na pokrovčku se je čitalo: „Überall werd' ich geliebt — Nur von dir allein betrübt.“ Lepe besede, toda neresnične. Nikjer ni tako srečnega človeka, katerega bi imelo vse rado, in da bi le eden ne maral zanj. Ako bi se ponašal s kdo ve koliko prijatelji, vendar se ni zanašati nanje. Vsaka ljubezen se začenja pri samem sebi, druge ljudi pa ljubimo najraje zato, ker imamo od njih kak dobiček.

V malem mestecu Višava smo zapustili dolino, katero namaka Hana ter se poslovili od Hanakov. Železnica se začne nagibati navzdol, vijoča se po oni ravnini, kjer je odmeval nekdaj grom topov. Prišli smo v bližje bojnega polja pri Slavkovicah. Tu je bila 2. decembra 1805 glasovita trocesarska bitka, v kateri se je radoval Napoleon novih zmag. Združeni vojski Avstrijcev in Rusov sta načelovala cesarja Franc II. in Aleksander I. V bran sta se postavila drznemu francoskemu vladarju, ki je delil dežele in krone, kakor se mu je poljubilo. Tudi sedaj ga ni zapustila sreča. Omenjenega dne se je sukal Napoleon že ob štirih zjutraj na konju ter bil prav dobre volje. Menda je ta veleum, ta izredni človek v svetovni zgodovini, vedel že naprej, da se bo zanj vse dobro izteklo. Avstrijskih in ruskih vojakov je bilo 90.000 na bojišču, Napoleonovih pa le 70.000. Vkljub temu mu ni upadel pogum. Gosta megla je ležala po polju, da se bitka ni mogla takoj pričeti. Previdni ruski general Kutuzov bi bil rad odložil boj za toliko časa, da megla izgine, car Aleksander pa ni hotel čakati več. Zapove torej, naj se strelja proti sovražniku, ki je bil še večinoma zakrit v megli. Lahko umemo, da krogle niso zadevale dobro, in da je bilo mnogo streliva porabljenega zastonj. Kmalu nastane hud boj, kateremu je sledila velika zmešnjava na avstrijsko-ruski strani. Bitka ni trajala dolgo. Odločena je bila še tisto popoldne. Žrtve so bile velike, tisoč in tisoč bojevnikov je ostalo na bojišču. Nad zemljo, namočeno s krvjo junakov, prisijalo je solnce nove zmage za nenasitnega Napoleona. Vrh tega so imeli Francozi še drugo srečo. Kakor se je poprej prenaglil ruski car, ko je zapovedal, da naj se strelja kar v meglo, tako se je prenaglil sedaj avstrijski cesar Franc II. Akoprav še ni bilo vse izgubljeno, podal se je v tabor k Napoleonu in se začel pogajati z njim zaradi premirja. Ko je Franc celo obljubil, da ne bo več zvezan z Rusi, je bil Napo-

leon zadovoljen s tem pogojem. Aleksander se je vrnil na Rusko, Franc pa je 26. decembra 1805 v Požunu podpisal mir, ki ni bil posebno časten za Avstrijo.

Spominek cesarja Jožefa II. pri Slavkovicah.

Blizu Slavkovic je drugo polje, na katerem se ni prelivala kri, temveč se je godilo nekaj drugega. To je navadna njiva, ki se čestokrat omenja v zgodovini. Nisem imel časa, da bi jo bil šel gledat. Verjel pa sem drugim, ki so mi pravili, da stoji na njivi spominek z

latinskim, češkim in nemškim napisom: „Tukaj je oral cesar Jožef II. dne 19. avgusta 1769.“ Jožef je s tem pokazal svoje spoštovanje do kmečkega stanu, ki redi vse druge stanove na svetu. Tudi dotični plug je še ohranjen. Kadar prideš v Brno, oglej si ga v muzeju ob vznožju Francevega hriba.

Pripoznam, da sem bil nekako brezčuten, ko smo se pripeljali popoldne v glavno mesto Moravskega. Zopet bo treba tolči trdi tlak po ulicah in trgih, umikati se vozovom in poslušati hrup, ki nikdar ne preneha v tako obljudenih krajih. Ako vidiš eno veliko mesto, predstavljaš si lahko drugo. Povsod krasna poslopja in sijajne izložbe, povsod cestne železnice in novodobne pridobitve človeškega uma. Ko gledaš vedno isto, lahko se naveličaš ter želiš priti zopet v stari domači red nazaj. Kolodvori, gostilne, mestne hiše, muzeji, šole in vse kar je takega, ima skoro povsod enako obliko. Stavbe so podobne ena drugi kakor denar različnih držav. Razločuje se le po vtisnjeni podobi in po naslovu, sicer si je pa popolno soroden.

Večina poslopij je zidana po sličnem načrtu, bodisi vseučilišče v Barceloni ali na Dunaju, hotél v Marsiliji ali v Brnu, vojašnica v Milanu ali v Lvovu. Nič drugače ni z mestnimi prebivavci. Obleka jim je prikrojena po isti modi, da ne veš, ali si srečal deželnega glavarja ali krojaškega mojstra. Odkar se razteguje železna kača po vseh koncih in krajih, izgubil je evropski meščan krajevni značaj ter postal mednaroden. Tudi govorica se suče o enakih predmetih. Mnogokrat sem že poslušal čisto tujo gospodo, toda povsod sem čul prav tiste nazore, prav tiste izraze in dovtipe, kakor so običajni drugod. Zakaj? Zato, ker se zajema veda iz ravno tistih knjig in se pobirajo novice iz ravno tistih časopisov. Vsled tega me mnogo bolj veseli pohajati po samotnih krajih ter občevati s preprostim ljudstvom, ki prebiva v oddaljenih dolinah in gorskih vasicah. Tu najdeš pristne stare običaje, katerih še ni oblizala novošegna kultura.

Koliko boljše volje sem bil n. pr. pred par leti v zapuščeni švicarski Muranci, nego danes med palačami sijajnega Brna! Prikorakal sem na vrh Stilfserjevega prehoda (2760 *m*) ob avstrijski, italijanski in švicarski meji. Tu sem v kraljestvu večnega snega občudoval gorske velikane, vzdigujoče svoje bele pleše v nebeške višave. Orjak Ortler (3905 *m*) nadkriljuje s svojo tumpasto glavo vse druge tovariše, ki ga obdajajo na okrog. Ostra sapa je brila od ledenikov, da se je bilo treba dobro zaviti, sicer bi trepetal od mraza. Ko so mi mejni stražniki pregledali borni nahrbtnik, ubral sem kozjo stezo proti švicarski strani navzdol. To je dolina Muranca. Na obeh straneh se vzpenjajo navpične stene, ki se vidijo nizke, a presegajo višino našega Triglava. Steza je taka, da bi brez dobrih črevljev ne mogel priti nikamor naprej. Tuintam je zavrišala kaka gorska ptica, ali zameketala koza, kateri ni bilo všeč pritlikovo grmičje med kamenjem. Hodil sem že tri ure, a srečal sem samo dva Italijana, ki sta šla v Bormio. Žulji, ki so se pokazali na nogah že prešnji dan, pekli so me vedno bolj, a to ni bila nobena ovira. Bil sem veselejšega srca, kakor da bi sedel z zlikanimi črevlji v prvem razredu železniškega voza. Na drugi strani, meni nasproti, se je kazalo gorovje kantona Graubündten.

To so velikanski prostori, deloma skalovje, v katerem bivajo orli, deloma zelenice, kjer ima drobnica sočne trave na izbiro. Ni čudo, da Švicar in njegov sosed Tirolec v raznih „jodlerjih“ opevata svoje gore. Ob vznožju planin, daleč pod menoj, se vije višje in višje bela cesta, ob kateri se opazita naselbini Valcava in Fulderadora. Nad njima štrlita v sinji zrak snežnika Piz Turretas (2958 *m*) in Col Buffalora (2354 *m*). Ko sem prišel v dolino, srečavali so me ubogi Ladinci. To temnokožno gorsko ljudstvo je neka zmes italijanske in nemške krvi. Opravljeni so v višnjevih jopičih, na nogah nosijo opanke. Ker so se mi zdeli prijazni, nagovoril sem nekatere, pa jih nisem mogel razumeti. Govorijo namreč takozvani reto-romanski jezik. Vsa okolica se mi je jako prikupila, da sem si mislil: Ako bi bil tukaj moj rojstni kraj, ne zapustil bi ga rad brez posebne sile. Četudi imajo vasi tako visoko lego, da so še-le meseca avgusta črešnje zrele, vendar so mi te samotne koče bolj všeč kot palače v mestih. Hrupne zabave, naj so gledališčne predstave, koncerti itd., so nam sicer za trenotek prijetne, a nikakor ne moremo najti pri njih trajnega veselja, kakršno uživamo v naravi.

Toda kam sem zašel? — Cenjeni čitatelj bo oprostil mojo raztmišljenost, ako opomnim, da so nam prijetni spomini vedno dragi. Prav ti spomini so me speljali na napačno pot. Kmalu bi bil pozabil, da se ne nahajam v švicarski Muranci, ampak v Brnu.

Brno.

Grad Spilberk v Brnu.

XXV.

Izprehodi po Brnu. Zgodovinski podatki. Grad Spilberk. Ječe pod zemljo. Stolica sv. Petra in Pavla. Cerkev sv. Jakoba.

Na omnibusih, ki so stali pred kolodvorom, je bilo čitati veliko nemških napisov. Ko sem gledal že precej časa okoli sebe, opazil sem vendar na neki kočiji naslov „Slavia“. Ta me pripelje gotovo v češki hotel, si mislim ter stopim vanjo. Povedati pa moram, da mi voz ni všečeval zaradi svoje vnanje oblike. Od zunaj je bil črno lakiran, znotraj pa prevlečen s temnovišnjevim suknom. Spominjal me je onih žalostnih vozov, ki se rabijo pri imenitnih pogrebih. Ako bi se ne držal pravila „svoji k svojim“, izbral bi bil prav zaradi tega kako nemško gostilno.

Vozili smo se dokaj dolgo skozi ulice Brna. Slednjič smo se ustavili na Elizabetnem trgu, kjer nas je sprejela „Slavia“ v svoje oskrbništvo. Dali so mi udobno sobo v drugem nadstropju za 2 kroni in 60 vinarjev na dan.

Od nekdaj me veseli, zavzemati višje stališče, to se pravi: splezati na kako goro ali v kak stolp, in opazovati reči od zgoraj doli. Na ta način dobim splošen vtis o vsej okolici, ker jo vidim v glavnih obrisih. Zato je bila moja prva pot na Spilberk (Spiegelberg, Spielberg), ki se vzdiguje nad Brnom kakor grad nad Ljubljano. Toda med njima je dosti razločka. Grič, na katerem stoji ljubljanski grad, je n. pr. mnogo bolj strm nego Spilberk. Poleg tega je poslednji obdan s krasnimi nasadi in izprehajališči, česar ne moremo reči o gradu nad Ljubljano. Po složnem, senčnatem šetališču pridem do vrhunca Spilberka,

ozirajoč se na množico cerkva in hiš, ki jih vidim v nižavi. Pri takem pogledu se vriva popotniku vprašanje: Kdo ve, kakšno zgodovinsko preteklost ima mesto za seboj?

Brno šteje sedaj nad 100.000 prebivavcev ter je središče moravske mejne grofije. Visoki dimniki kažejo, da je Brno tudi tovarniško mesto, in sicer glede izdelovanja sukna prvo tovarniško mesto v Avstriji. Razpoloženo je na dveh nizkih gričih, zato se nahaja več ulic v zmernih bregovih. Zgodovinarji trdijo, da je nastalo Brno iz stare rimske naselbine Eborodunum. Na višini, kjer je sezidana škofijska cerkev, stal je menda v starih časih poganski tempel. V devetem stoletju sta obiskovala te kraje blagovestnika sv. Ciril in Metod, oznanujoča krščansko vero. Slovanska beseda „brn“ pomenja „oklep“, kar priča, da je bilo mesto nekdaj dobro utrjeno. Češki kralj Přemysl Otakar II. je bival večkrat tukaj, posebno leta 1278, napravljajoč se v vojsko zoper cesarja Rudolfa Habsburškega. Na moravskem polju se je vršila 26. avgusta 1278 odločilna bitka, v kateri je izgubil Otakar vojsko in življenje. Ko je cesar Karol IV. (1347—1378) ukazal, da naj se vse trgovsko blago iz Avstrije, Ogrske in Poljske vozi skozi Brno, začelo je mesto hitreje naraščati. Mnogo je trpelo ob času tridesetletne vojske, osobito leta 1645, toda branilo se je tako vztrajno, da so morali Švedi opustiti obleganje. V začetku 19. stoletja je prišel Napoleon v mesto ter premagal združeno avstrijsko-rusko armado pri Slavkovicah (1805). Tudi Prusi so imeli leta 1866 Brno tri mesece v svoji oblasti.

Grad Spilberk je gledal z visoke lege vse navale sovražnikov, a se vedno krepko branil. Pozneje so ga uporabljali kot državno jetnišnico. Mnogo glasovitih jetnikov je vzdihovalo v njegovem zidovju, med njimi načelnik slavonskih pandurjev, pogumni grajščak Franc plem. Trenk († 1749) in italijanski pesnik grof Silvio Pellico. Ječe so bile grozne. Kdor je bil na Spilberku zaprt, nahajal se je v sibirski sužnosti. Obsojenci, ki niso zakrivili posebnih hudobij, prebivali so v temnih izbicah z nizkimi vrati. Vrata so imela na sredi majhno linico, skozi katero so čuvaji opazovali jetnike ter jim porivali jed v ječo. Če so bila že ta stanovanja zelo žalostna, kako žalostna, ali pravzaprav naravnost strašna, so bila stanovanja pod zemljo! V nje so zaklepali tiste, ki so imeli na vesti velika hudodelstva. Vojak me je spremljal po stopnicah navzdol in mi pokazal osodne prostore. Kogar so uklenjenega peljali po tej poti, prišel je v kraljestvo noči in smrti; le redkokrat se je povrnil kateri živ nazaj. Za vselej se je poslovil ne samo od solnca, temveč tudi od življenja na tem svetu. Prva podzemeljska celica je bila odločena za mrtvašnico. Zdelo se mi je, da gre še danes mrliški duh iz nje. Kaznjenec je šel tod mimo, da vidi, kam ga bodo položili na mrtvaški oder. Ječe so se vrstile ob dolgem hodniku ena za drugo. Vsaka je bila 3·1 *m* visoka, 1·89 *m* dolga in 1·58 *m* široka, torej tako velika, da se je mogel nesrečnež uleči in iztegniti. Sedaj jih ni več, pozna se pa na stenah in na tlaku, kako so bile ograjene. Na stropu se vidijo jame, v katerih so bile pritrjene verige. Spremljevavec mi je pravil, da je imel vsak hudodelnik dva železna obroča okoli sebe: enega okrog vratu, enega okrog života. Obroča sta se držala verige, vdelane v stropu. Za hrano

so dobivali kaznjenci samo kruh in vodo. Lahko verjamemo, da ni mogel nobeden dolgo prestajati te hude kazni. Navadno so oslepeli ter pomrli v teku šestih tednov. Le o nekem jetniku se poroča, da je ostal devet mesecev živ. Cesar Jožef II. je obiskal nekoč te podzemeljske ječe na Spilberku. Da bi se osebno prepričal, kako strašen mora biti zapor, dal se je zakleniti v celico za eno uro. Ko je prestal kratko dobo, ki se mu je zdela cela večnost, je zapovedal, da se v bodoče ne sme zapreti nihče v ta grozni kraj. Vsled tega od leta 1790 dalje ni noben hudodelnik več bival v podzemeljskih prostorih.

Tudi jaz sem težko čakal, da pridem zopet na površje. Sedaj na Spilberku ni jetnišnica, ampak vojašnica. Nekateri vojaki so hodili po dvorišču, drugi so sloneli ob vnanjem zidu ter gledali po mestu. Vesel sem zapustil stražo poleg glavnih vrat in stopal po ličnih stezicah navzdol, radujoč se ljube prostosti.

Na neki klopi sta sedela gospod in hčerka ter se pogovarjala. Deklica je bila zelo zgovorna. Mimoidoč sem ujel na uho njeno vprašanje: „Papa, wieviel ist zehnmal zehn?“ Na očetov odgovor, da je desetkrat deset sto, zastavi drugo vprašanje: „Ist das viel?“ (Ali je to veliko?) Mudilo se mi je naprej, zato ne morem povedati, kako je pojasnjeval oče to veliko svoto radovednemu otroku. Učitelji, ki se trudijo z mladino v šoli, vedo najbolje, kako težko je poučevati v računstvu. Največji križ imajo seveda z začetniki. Mali učenec nima še nikakega pojma o velikosti številk, zato se mora dolgo časa vaditi v najnižjih svotah. Ako hočeš, da te bo razumel, ponižati se moraš do njega prav globoko, t. j. postati moraš otrok, misliti in govoriti moraš z njim po otročje. Pozabiti je treba na vso vednost in razlagati tako, kakor bi bila učitelj in učenec na enaki stopinji izobraženosti. Še-le potem, ko je otrok popolno trden v enotah, dobiva jasnejšo podobo v večjih številih.

Blagodejna senca me je izvabila, da sem se odpočil na klopici pri potu. Stala je prav ob robu hriba, raz katerega se je videlo daleč okoli. Tu dobim mizo s kamenito ploščo, na kateri je vdolben obris Brna in njegove okolice. Tujcu je jako ustreženo s takim obrisom, ker vidi na mizi načrt, pred seboj pa mesto, kakršno je v resnici. Zaznamenovana so tudi velika mesta, da veš za njih približno lego, kakor: Lvov, Kiev, Peterburg, Praga, Berolin, Kodanj itd.

Vrnivši se v mesto, zavijem po Elizabetni cesti proti škofijski cerkvi sv. Petra in Pavla. Stolica se vzdiguje na vzvišenem kraju, da se vidi daleč na okrog. A nekaj jej manjka — zvonika nima. Kako veličastno bi zrl stolp z griča, in kako mogočno bi odmevalo zvonjenje iz lin! Visoko obokana cerkev se odlikuje z vznesenim gotskim svetiščem. Veliko je trpela leta 1645, ko so Švedi oblegali mesto. Svetišča sicer niso bistveno poškodovali, ladja pa je morala biti zgrajena na novo, zato kaže renesanški slog. V obče brnska stolica ni posebna znamenitost. Ko sem stopil vanjo, sedeli so pred velikim oltarjem trije kanoniki in dva kapelana, opravljajoči dnevne molitve. Pomagal jim je z jako izdatnim glasom cerkveni služabnik, oblečen v talarju in koretlju ter z brkami pod nosom. Iz zavednega obnašanja bi se skoro sklepalo: mož je kanonično umeščen

na sedež. Sploh je videti na njem, da se ne počuti slabo pod krivo palico. Premišljeval sem, je-li pri škofijski cerkvi tako malo duhovnikov, da morajo celo za duhovske molitve privzemati cerkvence v pomoč?

V stavbenem oziru je mnogo bolj zanimiva mestna župnijska cerkev sv. Jakoba. Nad njenim glavnim vhodom, nad takozvánimi orjaškimi vratmi, stoji zvonik, končujoč se v dolgo vitko os, podobno velikanski šivanki. Četudi dosega višino 92 metrov, nima prav nič vzvišenega na sebi. Ta čudni zvonik so naredili leta 1845 iz železa. Ne vem, v čigavi glavi je dozorel načrt za tak stolp. In vendar ga nekateri primerjajo s stolpom sv. Štefana na Dunaju, češ: Kakor je Štefanov stolp značilno znamenje za Dunaj, tako je stolp sv. Jakoba za Brno. Ta dva stolpa nimata prav nič sorodnega med seboj. Eden je stara veličastna piramida iz kamna, drugi pa preprosta visoka igla iz železa, torej med njima ni mogoča nobena primera. Drugače pa je s cerkvijo sv. Jakoba, ki se prišteva odličnim gotskim zgradbam v Avstriji. Vsa vnanjost in notranjščina kažeta enotno delo, one krasne, neskaljene oblike, katere občudujemo pri starih stavbenikih predluteranske dobe. Nič težkega, nič okornega, nič prisiljenega; vse lahkotno, lično in naravno. Steber poganja iz stebra, rebro raste iz rebra, vse umetno prepleteno in vendar preprosto. Pred stoletji je bilo lepo, lepo je še danes in ostalo bi tako, ako bi trajalo večno. Dve vrsti stebrov delita hišo božjo v tri ladje. Stebri obdajajo tudi svetišče v polkrogu. Cerkev je svetla, okrašena z visokimi slikanimi okni. Blizu mramornatega velikega oltarja ugledaš nagrobnik vojnega maršala Radovita grofa Souches. On je junaško odbijal napade Švedov, ki so oblegali Brno 16 tednov (1645). Omeniti moramo tudi to, da je prvotno cerkev sv. Jakoba posvetil naš apostol sv. Metod dne 29. junija 884.

Stolna cerkev in Francev muzej v Brnu.

Zamislil sem se ob tem spominu na davno preteklo deveto stoletje. Tukaj je torej hodil blagovestnik sv. Metod! Kakšna čutila ima šele Moraván, ko stopa črez prag te cerkve, ko se nahaja v svetišču, kjer je prvi opravljal službo božjo apostol Velike Mórave! Luč, ki sta jo prižgala solunska brata Slovanom, ohranila se je do današnjega dne. Naj jim nikoli ne ugasne!

XXVI.

Cerkev sv. Tomaža v Brnu. Mejni grof Jošt. Nemška pridiga. Živali v kletkah. Brnska predmestja. Avstrijski Manchester.

Drugo jutro sem bil zgodaj na nogah. Mesto se mi je zdelo kakor izmrlo. Ulice so bile večinoma prazne, hiše in prodajalnice zaprte.

Ko pridem do cerkve sv. Tomaža, ki gleda z glavnim vhodom po Joštovem trgu, vidim, da so že otvorjena vrata. Vstopivši najdem nekaj zgodnjih prišlecev, klečečih pred kapelo desne ladje. V oltarju je za steklom velika soha žalostne Matere božje. Sveta Devica ima krasno opravo, toda na obrazu se jej vidi srčna bridkost. Katera mati bi ne bila žalostna, ako bi držala mrtvega sina v naročju? Ob stenah so prižgane sveče, ki so jih darovali Marijini častivci. Navzočim se pozna, da imajo kaj posebnega potožiti; morebiti je tukaj njih edina zanašba v skrajni potrebi. Kdo ve, kaka nujna zadeva jih je pripeljala v ta kraj, da iščejo pomoči? Ako bi mogel vprašati vsakega posebej, česa želi, izvedel bi marsikako žalostno novico. In prav ta sila prižene k zadnjemu pripomočku tudi takega, ki sicer ni navajen poklekovati okoli oltarjev.

V zgodovinskem oziru je cerkev sv. Tomaža znana zaradi tega, ker je v njej pokopan mejni grof Jošt (Jodocus). Njegovo podobo ugledaš ob vnanji steni poleg velikih vrat. Kaj neki pomeni, da ima kraljevo krono na glavi? Po smrti cesarja Ruperta leta 1410 je bila rimsko-nemška država tako razcepljena, da je imela hkratu tri cesarje. Ti so bili: Vaclav, njegov brat Žiga, in obeh bratranec Jošt. Volilni knezi se niso mogli dolgo časa zediniti za eno osebo, in pričakovati je bilo hude vojske. Stvar je postajala toliko bolj nevarna, ker tudi v cerkvenih zadevah ni bilo sporazumljenja. Jako opasen razpor so k sreči poravnali izlepa. Vaclav se je odpovedal kroni s pogojem, da mu ostane naslov „rimskega cesarja“, Jošt pa je umrl že meseca januarja 1411. Pokopali so ga v cerkvi sv. Tomaža v Brnu. Ostal je torej edini Žiga, ki je nosil častno, toda v takratnih burnih časih težko krono rimsko-nemških cesarjev od 1411 do 1437.

Cerkev sv. Tomaža so oskrbovali do leta 1783 očetje avguštinci. V žagradu sem videl krasen kelih, ki je ostal iz te dobe. Okinčan je z raznimi barvanimi podobami, med katerimi se opazi grb avguštinskega opata. Čudil sem se, da je kelih tako velik. Cerkvenec je šaljivo pripomnil, da zato, ker so bili takrat bržkone večji ljudje, nego smo mi dandanes. Poleg cerkve stoji obsežno poslopje, nekdanji samostan. Sedaj ima cesarsko namestništvo stanovanje v teh prostorih. Prav tista osoda kakor avguštince, zadela je v dobi cesarja Jožefa II. tudi brnske jezuite. Njih dom, ki ni daleč od avguštinskega, so izpremenili v vojašnico.

V neki drugi cerkvi sem poslušal nemško pridigo. Akoprav ni bilo navzočega mnogo ljudstva, govoril je duhovnik vendar zelo

navdušeno. Poznalo se je, da ima pridigar nadarjenost ali talent za propovedovanje. Zavedajoč se svoje vzvišene službe, govoril je jasno in prepričevalno.

Da je pesniška žilica prirojena, je znana reč. A tudi glede govorniške zmožnosti ni dosti drugače. Mnogo se sicer pridobi z vajo, toda prvi pogoj je krepek in prijetno doneč glas, torej naravna lastnost, ki je nima vsak, in katere si ne more vsak prisvojiti, ako bi se še toliko trudil.

Škoda, da ni imel ta mož več poslušavcev. Lepa tvarina, predavana v lepi obliki, zasluži večjega zanimanja. To ni bila kaka mrzla pridiga, priučena na pamet, temveč iz dna duše privrela živa beseda. Govornik je bil srednje postave, poprej šibek kakor močan ter bledega, suhega obraza.

Znano je, da so ljudje temne kože bolj trdnega zdravja in mirnejšega značaja, nego rdečelični. Zaradi svoje hladne narave se ne dajo hitro razdražiti, presojajo vsako reč stvarno ter delujejo po vplivu razuma, ne po nagibu srca. Vsled tega so premišljenega vedenja, ker jih ne vodi domišljija, ampak resnica. Pri govorniku se poznajo kmalu te lastnosti. Tisti, ki začne vpiti v začetku, ki vpije v sredi, in maha na vse strani okoli sebe ter še bolj vpije ali celo kriči proti sklepu, je fanatik. Sam si morebiti misli, kako dobro da je dovršil svojo nalogo, a poslušavec se ga hitro naveliča in že težko čaka, da bi prišel kmalu do konca. Govornik, ki ne kaže živahnosti ne v besedi in ne v ponaši, privadi se takozvanemu „pridigarskemu glasu“ ter postane dolgočasen. Govornik, ki rabi same prijetne izraze, opisujoč cvetlice na travniku itd., je morebiti priljubljen, toda ljudstvo nima od takih pesniških vzletov nobenega dobička. Duhovnika pa, katerega sem poslušal v Brnu, prištevam najboljšim propovednikom, kolikor sem jih sploh slišal. Četudi mi ni preostajalo časa, vztrajal sem vendar do konca govora. Obravnaval je tvarino: Kjer je Peter, tam je cerkev. Dandanes ne manjka hujskačev, ki zapeljujejo katoličane k odpadu od Rima, zato zasluži tak predmet resni premislek. Naj navedem nekaj stavkov iz govora:

„Verskih družb je mnogo na svetu, akoprav je ustanovil Kristus le eno cerkev. Katera bi bila torej prava? Če upoštevamo, da je razširjenih okoli 800 raznih ver, nam pove že pamet, da more biti le ena resnična, saj je resnica samo ena. In katera bi bila tista? Ali ne ona, katero je postavil Gospod na Petrovo skalo? Ker Odrešenik ni ostal vedno na svetu, oskrbel je gotovo koga drugega, da kot njegov namestnik čuje nad naukom, katerega nam je prinesel na svet. Kje je tisti namestnik, tisti poglavar, tisti učenik? Ta ne more biti drugi kakor naslednik sv. Petra, rimski papež. Sveti Peter je umrl, sledil mu je Lin, Linu Klet, Kletu Klemen itd. V začetku Lutrovega krivoverstva je vladal katoliško cerkev Leon X. On je prosil Lutra pri „krvi Zveličarjevi“, naj ne kvari resnice, toda zastonj. Ko je umrl Luter, sedel je na Petrovem prestolu v Rimu Pavel III. Po Pavlovi smrti so se vrstili papeži drug za drugim kot opravičeni voditelji vernikov. Tu bi lahko vprašal protestante: Kje pa imate vi skalo, na katero je zidal Kristus svojo cerkev? Kje imate apostolskega prvaka

Petra? Pokažite ga! Ali je kateri izmed papežev prestopil iz katoliške cerkve na vašo stran? Kje je torej prava cerkev? Gotovo tam, kjer je Peter..."

Tako se je vrstil v govoru dokaz za dokazom, vsak tehten in dosleden, da mu ni mogoče oporekati. Duhovnik ni rabil praznih ali izbranih izrazov, vse je teklo naravno in neprisiljeno v lahko umevni, gladki besedi. Kdor je dostopen resnici, ne more drugače, nego da jo sprejme v srce.

Pohajkujoč sem in tja pridem v neki mestni oddelek z ozkimi, v bregu stoječimi ulicami. Tukaj imajo manjši trgovci svoje prodajalnice. Kaj se v takih kotih vse dobi na prodaj! Poleg vrat neke starinske hiše je bilo na ogled postavljenih več živalic, zaprtih v kletkah. Kletke so visele na steni. V eni so bile tri mlade mačke, v drugi so čepele veverice, v tretji domači zajčki, v četrti različne vrste golobov. Kdor je prijatelj takim stvarem, izbere lahko, kar mu je všeč. Stal sem nekaj časa pred to živo zbirko ter premišljeval usodo nedolžnih jetnikov. Kdo ve, kje je bila izvaljena vsa družina, koliko časa bo čakala, da jo kdo reši iz sužnosti, in kakemu gospodarju pride v roke? Radoveden, po čem se prodajajo mačke, vprašam ob vratih slonečega prodajavca, koliko stane ena. Mož se mi nasmehne, bržkone vedoč, da z menoj ne bo napravil kupčije. Vendar mi pove, da je cena belolisasti dve kroni, črni dve se dobita boljši kup. Najbolj sem miloval veverice, ki so me s svojimi živahnimi očmi gledale tako zaupno, kakor bi prosile, naj jih vzamem s seboj. Revice morajo bivati v tesnem zaporu, mesto da bi se veselile zlate prostosti ter skakale v zelenem gozdu od veje do veje.

Živahno gibanje sem dobil na trgu, kjer se prodaja sadje in zelenjava. Akoravno je trg prostoren, bila je vendar gneča, da smo se težko umikali drug drugemu. Na sredi trga stoji iz skal zgrajen vodnjak, okinčan s kipi in zaraščen z bršlinom. Ne vem, zakaj so mu dali ime „Parnas". Z dežele je prišlo mnogo kmetic v svoji značilni obleki. Nisem še videl žensk, ki bi imele toliko kril na sebi, kolikor jih imajo brnske okoličanke. Robce si privezujejo na vrhu glave tako, da jim plapolajo konci ob licih enako perotnicam. Poleg jabolk in hrušek je bilo posebno veliko črešpelj na prodaj. Za par krajcarjev mi jih je nasula žena poln žep, in moj žep ni plitev. Rekel sem jej: To je preveč. Moja opazka se jej je zdela tako prikupljiva, da je posegla zopet v jerbas ter mi jih dala še nekaj na vrh.

Naj omenim pri tej priliki, da Brno ni nemško mesto. Ne le na tukajšnjem trgu, ampak tudi po drugih ulicah sem slišal mnogo češkega govorenja. Po zadnji ljudski štetvi je v Brnu med 100 prebivalci 38 Čehov. Sploh je na vsem Moravskem več kot tri četrtinke Slovanov.

Ako si hočeš ogledati predmestja, podaj se ob vznožju Spilberka skozi dolgo Pekovsko ulico v nižje ležeče staro Brno. Mnogoštevilni visoki dimniki kažejo, da se nahajaš v tovarniškem okraju. Glavna zanimivost je cerkev Marijinega vnebovzetja, sezidana v gotskem slogu 14. stoletja (Staro-brněnský klášterni kostel). Oskrbujejo jo redovniki avguštinci, bivajoči v takozvanem kraljevem samostanu.

Ker mesto nima veliko umetnih spominkov, ponaša se po pravici s to odlično zgradbo iz srednjega veka. V bregu stoječe vinske gorice dajejo okolici toliko lepšo podobo.

Obrnivši se nazaj proti kolodvoru, prideš pod železniškim mostom v predmestje Krena in od tu v Jožefovo predmestje. Povsod množica hiš z okroglimi vitkimi stolpiči, iz katerih se vali gost dim. Razne ceste se križajo sem in tja. Ob njih se vrstijo palačam podobna poslopja, toda s sajami okajeno zidovje kaže, da vse skupaj ni drugega nego same tovarne. Gospoda ne hodi rada v ta oddelek, ker je zaradi nezdravega zraka na slabem glasu. Kakor se prišteva angleško mesto Manchester največjim tovarniškim mestom, tako si je pridobilo Brno ne brez vzroka naslov „avstrijski Manchester“.

XXVII.

Brno — z Bogom! Trgovski agentje. Podzemeljske jame in prepad Mačoha. Prihod na Češko.

Zopet sedim v železniškem vozu. Pred menoj je razgrnjeno Brno, ki izginja bolj in bolj iz oči. Slednjič se skrije popolno, le grad Spilberk se še vidi od daleč. Moja bližnja pot v domovino bi bila ta, da bi se vrnil črez Dunaj nazaj na Kranjsko. Toda še me vleče proti severu. Obiskati želim kraljestvo češkega leva in njega glavno mesto, zlato Prago.

Železni konj leti tiho, a jako hitro. Ni mu treba dajati ovsa, ali ga celó priganjati z bičem. Zadostuje mu nekaj lopat premoga in nekoliko vode, potem piha in piska, da je veselje. Za seboj pušča mrvico dima, in v par minutah smo že kdove kako daleč.

Tovariši so mi bili štirje trgovski popotniki, katerih nisem bil prav vesel. Sprevodnik je pripomnil obžalovaje, da mi ne more dati drugega prostora, ker je povsod vse polno. Mora že poznati te vrste ljudi. Agent je nadležen in vsiljiv, naj je tukaj ali tam. Skušnja uči, da se na vsakega še zanesti ni, in da nam oskrbi večkrat slabšo reč, kakor je bila naročena. Navado imam, da sem z vsakim agentom prijazen, ako se pride klanjat v hišo. Tudi govorim rad z njim, če pripušča čas, njegovih cenilnikov in vzorcev pa ne pogledam nikdar. Saj dobim, česar potrebujem, brez posredovanja naravnost iz trgovine. Dobro blago se lahko kupi brez mešetarja.

Moji štirje sosedje so sedeli v vozu tako, da sta bila dva na eni strani in dva na drugi. Imeli so torej lepo priliko, da so si pripovedovali dogodke iz svojega agentovskega življenja. Mene so gledali kot nepoklicanega človeka, kateremu ni treba poslušati njihovih pogovorov, toda polagoma smo postali bolj domači. Delal sem se, kakor bi mi bilo njih govorjenje deveta briga, v resnici sem jih pa poslušal

prav pazljivo. Od takih ljudi se mnogo izve, kako je na svetu. Eden, ki je barantal s kmetijskimi stroji, je bil z Dunaja. Drugi je potoval v imenu neke ogrske tovarne, ponujajoč esence, iz katerih se dela različna opojna pijača. Ostala dva sta bila Prusa, ne vem s kakšno kupčijo. Vsi so imeli izborno namazane jezike, kajti kupčijski posredovavec brez dobrega jezika ni sposoben za tako službo. Čudil sem se, da poznajo vsa, tudi manjša mesta v Avstriji in drugod. Znani so jim trgovci, hoteli, kavarne in gledišča v posameznih krajih. Tudi župnišča poznajo in duhovne gospode. Ocenjevali so naše najskrajnejše dežele: Bosno in Galicijo, Erdeljsko in Tirole, kakor bi bili povsod doma.

Prepad Mačoha.

Mnogo reči so hvalili, mnogo grajali. Dunajčan se je pritoževal nad pogretimi jedili ter grozno zabavljal črez nekatere gostilničarje. „To so brezvestni ljudje,“ je rekel. „Mnogokrat bi se raje usedel med preprosto družino h kosilu, nego k pogrnjeni mizi imenitne gostilne. Kmečka gospodinja skuha domačo jed, zdravo in tečno, v hotelu pa postavijo pred mene to, kar je drugim ostalo. Enkrat sem si v Trstu vsled izprijenih rib pokvaril želodec, da sem več dni ležal v ondotni bolnišnici.“ Tako je pripovedoval dalje in dalje, kaj je doživel. Vino se toči po njegovi skušnji boljše v malih gostilnicah kakor v velikih. V hotelu je vse lepo, toda le na videz. Enaki so pobeljenim grobom... Kaj pomaga krasna oprava, če pa živež ni pristen! Koliko moramo

zaužiti jestvin, ki so zabeljena z umetnim maslom in z umetno živalsko maščobo! Odtod tisti postranski okus, ki ga imaš pri hotelskih jedilih. Vrh tega je še račun prevelik, vsi postrežniki od malega do velikega, celo taki, ki mi niso izkazali nobene usluge, čakajo na darila itd.

Dobro se mi je zdelo, da slišim resnico glede „sprejemanja popotnikov“. Vsakdo ve, da je telesno dobro delo usmiljenja, torej zaslužljivo pred Bogom, ako tujca vzamemo pod streho in ga pogostimo. A svet se ne ozira na zasluženje, temveč na denar. Še za denar boš dobil prej kaj slabega nego dobrega. Stare gostoljubnosti ni več, na njeno mesto je stopil lov po dobičku. Ustanavljajo se društva, ki opisujejo lepoto dotičnega kraja, da privabijo popotnike k sebi. Rad plačam, ako se mi po pametni ceni dobro postreže, toda mnogokrat ti povedo pretiran račun za malenkost, katero si prejel. Goethe je nekje zapisal: „Človek, katerega še niso drli, ni popolno vzgojen.“ In menda ima prav.

Agentom se je zasukal pogovor na predmet, kako daleč se peljejo danes. Potovavec z esencami je rekel, da se ustavi v Boskovicah, Dunajčan izstopi v Chocenu, Prusa pa bosta obiskala Pardubice.

Naveličal sem se njih pripovedovanja ter se naslonil k oknu, da vidim okolico. Železnica se vije ves čas ob reki Svitavi. Zdrčali smo skozi osem predorov, preden smo prišli do A d a m o v e d o l i n e. Turisti zahajajo menda radi v ta kraj. Ni sicer visokih gora, ampak poraščeni, semtertja skalnati griči, ki spominjajo s svojimi podzemeljskimi votlinami na Kras. V obližju Adamove doline so znamenite naravne jame z leskečimi kapniki po stenah in po stropu. Največja izmed njih je 312 metrov dolga votlina, z imenom B e j č i s k a l a. Pravijo, da so imeli v njej poganski Moravani tempelj, v katerem so častili boga vojske, Svantovida. Brnčanje se hodijo ob nedeljah in praznikih radi hladit v te podzemeljske kleti.

Dolina postaja vedno ožja. Gorovje se je pomaknilo tako skupaj, da imata v soteski komaj prostor Svitava in na visokem nasipu zgrajena železnica. Nad nami se vzdiguje zapuščen grad, katerega so razdejali Švedi v tridesetletni vojski. Pri trgu Blansko se svet zopet razširi. Ne daleč od trga je 140 metrov globoki prepad, ki mu pravijo M a č o h a. Ob njegovem robu je zgrajena na navpični steni hišica, iz katere brezskrbno opazuješ zevajočo globočino. Ljudje si pripovedujejo o prepadu naslednjo zgodbo.

Živel je nekdaj kmet, kateremu je umrla žena ter mu zapustila malega dečka. Oče je imel edinega otroka nenavadno rad. Ker ni mogel oskrbovati sam obširnega posestva, oženil se je drugič, a dobil zelo hudo ženo, deček pa hudo mačeho. Nedolžni otrok ji je bil tako na poti, da je sklenila, iznebiti se ga na kak način. Vedela je namreč, da bo pastorek podedoval očetov dom, in da bodo vsled tega oškodovani njeni otroci. Nekega dne ni bilo moža doma. Mačeha veli dečku, naj gre v gozd nabirat gob. Tudi sama gre z njim, da mu pokaže, kje se jih dobi največ. Ko prideta do prepada, porine dečka črez skalovje. Revček strmoglavi navzdol, toda med padcem se ujame za grm, ki je rastel iz kamenja. Tu joka in vpije tako dolgo, da ga rešijo

ljudje iz smrtne nevarnosti. Brezsrčno ženo pa, ki je pahnila nedolžnega otroka črez skalovje, vržejo v ravno isto globočino. Zato se imenuje prepad še dandanes „Mačoha“.

Od mesteca Boskovice dalje se me je polastil zaspanec. Premagoval sem ga, a brezuspešno, osobito zato, ker je tudi moj sosed pritrjeval s kimanjem, da se mu ne godi slabo. Pri vožnji se te poloti spanje toliko hitreje, ker čuješ naprej in naprej ropotanje koles. Vsak enakomerni nepokoj vpliva na živce, da ti odpovedo službo za nekaj časa. Kakor otrok hitreje zaspi, ako ga ziblješ, tako tudi odraščeni človek, ako posluša šum, rahel ropot ali kaj enakega. Ura s svojim

Kraljevi Gradec.

nepokojem, šumenje vode v obližju itd. ti kmalu privabi dobrodejen počitek. Si že spal na hlevu v dišeči mrvi? Se spomniš, kako prijeten se ti je zdel pohlevni dež, šumljajoč po strehi? Nekateri celo svetujejo, da si spanje privabimo s tem, ako štejemo od ene do sto, in potem zopet od začetka. Prav tako je z vožnjo na železnici. Enakomerno rožljanje koles in gibanje semtertja te naredi zaspanega. Včasih si celo vesel, da zadremlješ, ker ti mine čas toliko hitreje. Za popotnika, ki gre s tem namenom po svetu, da kaj vidi, pa spanje v vozu ni častno.

Ko smo prišli do izvira Svitave, bili smo ob vodni meji med Dunavom in Labo, t. j. med črnim in severnim morjem. Ločili smo se

od moravske mejne grofije ter prišli v češko kraljestvo. Od Trebove dalje nas spremlja gorsko zatišje. Kako diven pogled na temnozelene gozde in plodne travnike! Če si se vozil dalj časa po golih ravninah, te prijetno iznenadijo obraščeni griči. Kak kras za vsako deželo so gozdi!

Vlak se obrne v dolino tihe Orlice. Kmalu smuknemo skozi predor ter se ustavimo na postaji Chocen. Tu smo dobili novega tovariša, postavnega dragonca. Imel je višnjev rokavnik in rdeče hlače, tri zvezde na ovratniku in rumen trak okoli. Obleka mu ni bila navadna ali komisna, kakor jej pravijo, ampak iz finega blaga. Da je bil krepke postave, ni treba omenjati, ker se k težki kavaleriji potrjujejo le močni ljudje. Črne oči so mu gledale bojevito izpod košatih obrvi, kar bi kazalo, da tičita v vojaku pogum in odločnost. Upajmo, da bo gledal brez strahu sovražniku v obraz, ako pojde danes ali jutri v vojsko.

Dragonec je pravil, da se pelje v svojo garnizijo v Litomerice. Obiskal je rojstni kraj, kjer mu še živita oče in mati. Oba sta bila zelo vesela, kajti že dve leti se niso videli. V šolo je hodil doma ter se za silo naučil najpotrebnejših reči za življenje. Ko so ga vzeli k vojakom, bilo mu je v začetku silno hudo. Dolgo se ni mogel privaditi temu stanu, sedaj mu pa tako všečuje, da ga ne misli zamenjati s kakim drugim. Ker je imel v vojaški šoli veselje do učenja in ni dobil nobene kazni, dosegel je stopnjo stražmeštra. Z zanimanjem sem ga poslušal. Kako ponosno se mora sukati ta korenjak v svoji brhki opravi na čilem konju!

XXVIII.

Reka Laba. Bojno polje pri Kraljevem Gradcu. Kolin. Cerkev v Sedlecu. Praga!

Pri Pardubicah smo došli do Labe. Laba izvira v krkonoških gorah ob avstrijsko-pruski meji. V začetku teče z naglim padcem proti jugu, pri Pardubicah se zasuče na zapadno stran, potem pa si izbere severo-zapadno smer, katero obdrži do svojega izliva v severno morje. Večja mesta, ki leže ob Labi, so: Litomerice na Češkem, Draždane na Saksonskem, Magdeburg in Hamburg v Prusiji.

Pardubice so precej veliko obrtnijsko mesto, broječe nad 12.000 prebivavcev. Severno od mesta se razgrinja bojno polje žalostnega spomina. Tu se je izvojevala odločilna vojska med Avstrijo in Prusijo. Komu ni znano ime Kraljevi Gradec? Bilo je 3. julija 1866. Na gričastem svetu med Labo in njenim dotokom Bistrico, zapadno od Kraljevega Gradca, stalo si je nasproti 420.000 vojakov (200.000 Avstrijcev in 220.000 Prusov). Avstrijski armadi je zapovedoval vojskovodja Benedek. Bitka se je pričela ob osmih zjutraj. Prusi so se pomikali naprej, toda ,naši topničarji so se jim ustavljali tako krepko,

da je moral sovražnik opoldne opustiti prodiranje. Proti dvem popoldne se je naskok ponovil in Prusi so ostali zmagovavci. Naše žrtve so iznašale z ujetimi vred 1313 častnikov in 41.499 mož. Prusi so izgubili samo 360 častnikov in 8812 mož.

Marsikdo bi znal vprašati: Odkod ta veliki razloček? Kako je mogoče, da so bile pruske izgube v primeri z avstrijskimi tako majhne? Odgovor ni težek, ako pomislimo kakovost orožja, s katerim se je bojevalo. Pomisli, dragi moj, da je bil sovražnik oskrbljen s puškami, ki so streljale mnogo hitreje, nego naše zastarele. Prusi so imeli puške na iglo, ki se brzo nabijajo in dobro služijo bodisi v suhem ali

Kolin.

deževnem vremenu. In Avstrijci? Rabili so tiste stare „podpihalnike“, ki so glede nabijanja jako zamudni, v mokrem vremenu pa celo niso za rabo. Da je bila nesreča še večja, je ravno tisti dan močno deževalo. Tu imamo en vzrok našega poraza.

A vplivale so tudi druge okoliščine na žalostni izid vojske. Napake se spoznajo seveda šele takrat, ko je prepozno. Glavni poveljnik Benedek ni postavil armade pravočasno v bojni red. Zbiral jo je pri Olomucu, ko je sovražnik od pruske Šlezije prodiral že proti Češkemu. Avstrijski general Gablenc ga je sicer pri Trutnovu vrgel nazaj, toda ta zmaga ni bila merodajna. Prusi so prihajali vedno bližje, in v okolici Kraljevega Gradca je prišlo do glavnega spopada. O Benedeku se splošno

sodi, da ni imel zmožnosti načelovati celi vojski. Ker se je izkazal leta 1859 na Laškem kot spretnega poveljnika, mislili so, da bo tudi tukaj kos svoji nalogi. A mož ni imel odločnosti. Pravijo, da je bil nekako boječ, in da je obupaval že poprej, preden se je spustil v odločilno bitko. Ni čuda, da so bili zbegani vsled tega tudi drugi generali in slednjič vsa armada. Ako velja pri vsakem važnem dejanju pravilo: „Pogumne podpira sreča“ — koliko bolj pri tako velikanskem podjetju!

Obiščiva sedaj bojno polje, na katerem so se vršili ti dogodki.

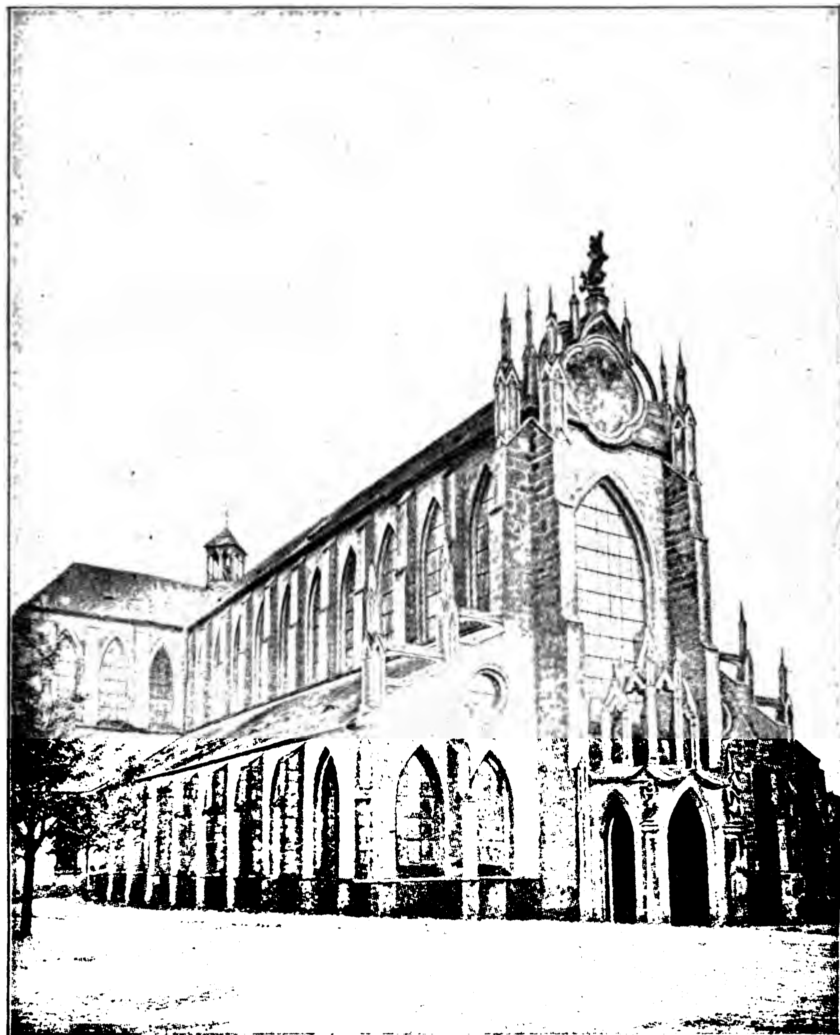
Iz Kraljevega Gradca ubereva pot proti zapadu ter prideva najprej v zgornji in potem v spodnji Přim. Tu se vidi več nagrobnikov, postavljenih v spomin padlim saksonskim vojakom. (Saksonci so bili zavezniki Avstrijcev.) Kmalu naju pripelje pot v Probluz, kjer stoji visok obelisk, obdan z jelkami. Iz Probluza ni daleč v Střešetice. V tem kraju se je žrtvovalo avstrijsko reservno konjištvo. Potem dospeva do ceste, ki pelje v Hořice. Na višini ugledaš hlumsko cerkev, poleg katere so prodrli Prusi središče naše vojske. V obližju je dal postaviti knez Fürstenberg železen križ. Izkopana tla, ohranjena do danes, kažejo prostor, na katerem je imela artilerija topove. Na to sledi Sádova.

Večkrat se je že po časnikih in drugod oponašalo, da smo Avstrijci bili tepeni pri Sadovi od pruskega „šomaštra“. S tem se hoče menda hvaliti nemška šola kot vzor pouka in vzgoje. Pruski vojaki, ki so zmagali pri Sadovi, so se baje že kot otroci vežbali v korakanju, skakanju in drugi telovadbi. Dobljena zmaga bi bila torej nekak dokaz pruske izobraženosti in hkratu znamenje, da smo Avstrijci glede šol precej daleč zaostali za Prusi.

Iz Sadove prideva v Čistoves. Blizu te vasice se nahaja oni osodni gozd Sviep, zaradi katerega se je vnela huda praska. Gozd so zasedli najprej Prusi, toda naši so ga hoteli dobiti na vsak način nazaj. Zato sta naskočila Pruse vojaška oddelka, katerima sta zapovedovala generala Clam in Thun. Tudi Štajerci 47. polka so se udeležili tega naskoka. Začelo se je krvavo klanje, ki se je končalo s tem, da so morali Prusi prepustiti gozd našim vojakom. Prav ta zmaga v gozdu Sviep je bila povod, da je mislil Benedek udariti v središče pruske armade. A glej nezgodo! Ravno takrat — bilo je ob dveh popoldne — pripelje pruski kraljevič nove trume v boj. Clam in Thun morata svoje čete pozvati iz gozda ter jih postaviti proti sovražniku. Sedaj je bila pretrgana zveza med avstrijskimi vrstami. Prusi so se začeli vsipati po krajih, ki niso bili zastraženi, in naši so se morali pomikati nazaj. Ako greš skozi omenjeni gozd Sviep, našel boš mnogo grobov, v katerih počivajo brambovci domovine. Ob koncu ugledaš mramornatega avstrijskega lovca, ki te spominja padlih junakov.

Iz gozda se obrneva proti selu Masloved ter prideva slednjič zopet nazaj do hlumske cerkve. S te višine imaš najlepši pregled vsega bojišča. V sredi med njivami je pokopališče pruskih vojakov. Na kamenitem podstavku ležeči bronasti lev ti kaže, da so se godile tukaj izredne reči. Neznatne vasi, za katere se poprej nihče ni zmenil, so

postale naenkrat imenitne. Kmečka sela, v katera je le redkokrat prišel popotnik, imajo sedaj veliko obiskovavcev. Mirno polje, katero obdeluje pridni oratar, zaznamovano je z raznimi nagrobniki. In kaj ti

Marijina cerkev v Sedlecu.

pravi srce, ko se sprehajaš po velikanski mrtvaški njivi? Kakšna čutila te navdajajo, ko se spomniš dogodkov, ki so se vršili prav tam, kjer stojiš? Kakšen vrišč je odmeval na tem kraju? Radovanje in obup, pogum in strah, grom topov in vihranje konj, živahna koračnica,

vzdih umirajočih in stok pojemajoče živali: — vse skupaj se je združilo v eno godbo, tako pretresljivo in grozno, da si ne moremo misliti strašnejše. A sedaj je vse umolknilo. Tujec stopa po samotnih grobiščih, pod katerimi spi toliko čvrstih mož od prostaka do višjega častnika. Padli so za domovino. Zgodovina, učiteljica človeškega rodu, ki poroča o vseh važnih svetovnih dogodkih, ona bo ohranila bojno polje pri Kraljevem Gradcu v neizbrisljivem spominu.

Obrnimo se nazaj proti Pardubicam ter nadaljujmo pot v Prago. Dolgo časa nas spremlja Laba, ki teče v mnogih ovinkih po vedno

Sedlecka kostnica.

širji planjavi. Ko smo se prepeljali črez njen levi dotok Doubravo, ustavimo se pod visokim zidovjem mesta Kolin.

Kolin ima po vnanjem starinsko podobo. Med cerkvami je znamenita ona sv. Jerneja, zgrajena v zgodnje-gotskem slogu. Zvonik stoji na prostem poleg cerkve. V zgodovinskem oziru je Kolin znan izza sedemletne vojske. Tu so doživeli nenasitni Prusi s svojim Friderikom II. popoln poraz. Friderik je delal cesarici Mariji Tereziji velike težave ter je zaupajoč na svojo moč leta 1756 kar brez napovedi pričel vojsko. Pripoznale so tudi druge države, da je brez potrebe motil mir. A pri Kolinu je bila ponižana njegova oholost. Avstrijsko armado je vodil maršal Davn. Zviti Prus bi jo bil rad izvabil iz utrjenega stališča, toda Davn mu ni šel na limanice. Tedaj zaukaže

Friderik, ki je osebno vodil prusko vojsko, Avstrijce napasti v njihovih utrdbah. Šestkrat so jih naskočili Prusi, pa ravno tolikokrat so se morali umakniti z velikimi izgubami. Friderikovi armadi je začel upadati pogum. Tedaj se jej postavi kralj sam na čelo. S klicem: „Ali mislite, da boste večno živeli!“ ohrabri omagujoče ter jih izpodbode k sedmemu naskoku. Vse zastonj, vsak poskus je bil odbit. Pruske čete so začele bežati, in Frideriku ni ostalo drugega, nego da je izpodbodel konja in odnesel pete (18. junija 1757). Avstrijci so zajeli 22 zastav, 45 topov in 8000 mož. Cesarica Marija Terezija je bila te zmage tako vesela, da je ustanovila vojaško odlikovanje, ki se imenuje po njej „red Marije Terezije“. To je najvišje častno znamenje, katero dobivajo samo najodličnejši vojskovodje. Prvi ga je prejel zmagovavec pri Kolinu, maršal Davn.

Ko sem ogledoval cerkev sv. Jerneja v Kolinu, svetoval mi je cerkvenec, naj se peljem v bližnji Sedlec pri Kutni gori, kamor se pride po železnici v četrt ure. V Sedlecu je menda največja hiša božja na Češkem. Žal, da mi ni pripuščal čas, jo obiskati. Naj navedem, kar mi je povedal cerkvenec o njej.

Marijina cerkev v Sedlecu je nenavadno znamenita. V njej je petero ladij in sedem stranskih kapel. Nad glavnimi vratmi je 12 metrov visoko okno s 4830 šipami. Na eni šipi se bere, da jo je kupil neki berač za en vinar, ki ga je dobil vbogajme. Cerkev s samostanom je dal sezidati vitez Miroslav leta 1143. Nekoč je bil utrujen vsled lova. Zato stopi s konja in se nasloni z glavo na sedlo, da bi se odpočil. V sanjah vidi prikazen, vsled katere postavi to zgradbo. Odtod ime Sedlec. Opat Henrik je dobil okoli leta 1300 prsti z Golgate ter jo dal potresti po pokopališču. Sedaj so začeli iz daljnih krajev nositi mrliče v Sedlec, da bi počivali v tako sveti zemlji. V pokopališki kapeli se vidi oltar, ki ima stebre, okraske in svečnike iz samih človeških kosti. Ljudje pravijo, da je naredil oltar slep mladenič. Cerkev je vedno bolj slovela in silno obogatela. Kristusova podoba v naravni velikosti je bila iz zlata, apostoli pa srebrni. V začetku 15. stoletja pa so prišli za Sedlec žalostni časi. Husiti so divjali tod okoli ter zažgali cerkev s samostanom. Njih poveljnik Žiška je sicer kazal po vnanje, da je zadovoljen s tem, v resnici pa je bil silno razkačen, da vojaki niso prizanesli lepi zgradbi. Slednjič ni mogel več krotiti svoje jeze. Oklicati je dal, naj se oglasi pri njem tisti, ki je vrgel prvo plamenico v svetišče. Prejel bo lepo plačilo v zlatu. Dotičnik se kmalu zglasi, toda Žiška ukaže, naj se mu zlato, katero je obljubil kot plačilo, raztopljeno vlije v usta. Pozneje so menihi cerkev zopet popravili, a nekdanjega bogastva ni več.

Tako je pripovedoval cerkvenec. Da je med resnično zgodbo tudi nekaj pravljice, razume se po sebi. Češki zgodovinarji poročajo drugače o husitskem vodji Žiški. On ni dosti prizanašal lepim zgradbam, naj je bila cerkev ali graščina. Vse po vrsti je bilo pokončano, kamor so dospele njegove divje trume. Ko je pogorela omenjena cerkev, pa Žiška sploh ni bil v Sedlecu. Kaj torej sklepamo iz ljudske govorice? To, da je celo siloviti husitski načelnik Žiška v časti imel Marijino cerkev, in da je morala biti cerkev res nekaj posebnega.

Pri Kolinu smo se poslovili od Labe. Reka obrne svoj tok proti severu, a naša vožnja gre proti zapadu. Pred očmi se razprostira velika ravnina. Ves okraj je znan zaradi žlahtnega sadja, ki uspeva po tej rodovitni planjavi. Kolikor bližje prihajamo glavnemu mestu, toliko bolj obljudena je okolica. Visoki tovarniški dimniki se vzdigujejo nad poslopji. Slednjič pridrdramo pod vznožje Žiškovega hriba. V Pragi smo. Tu bi se bila kmalu primerila majhna nezgoda, toda ne vlaku in drugim popotnikom, ampak le meni. Skoro da nisem prišel v Prago brez klobuka. Vse reči sem imel spravljene skupaj ter čakal pri vratih, da jih odpre sprevodnik. Ko se poslovim od sopotnikov z običajnim zračenjem pokrivala, dobim na glavi čepico, ki sem jo kupil od tistega žida v Lvovu. Kje je klobuk? Shranil sem ga na polico. Urno sežem po njem, vesel, da sem ga zasačil v zadnjem trenotku. Nima sicer velike vrednosti, a vsak bi ga bil rad vzel, meni bi pa bilo žal po njem. Čemur se človek privadi, to pogreša težko, četudi je malenkost.

Nasproti kolodvoru državne železnice je gostišče, ki nosi, ako se prav spominjam, naslov „Hotel royal“. Pri vhodu so stali uslužbenci hotela: vratar, hlapec, hišne in natakarji, pričakujoči tujcev. Menda nimajo dosti gostov, sicer bi jim ne preostajalo časa, naslanjati se ob vratih. Ko ugledajo, da se bližam, hočejo mi vsi hkratu postreči. Hlapec mi vzame kovčeg iz roke, hišna pove številko 14 v prvem nadstopju, vratar pa me vpiše na črno tablo v veži. Dobil sem ozko, visoko sobo z dolgočasnim razgledom na dvorišče. Tako sem bil sprejet v Pragi.

Na Přikopě v Pragi.

Pogled

XXIX.

Najlepše mesto Avstrije. Hradčani — ponos Prage. Katedrala sv. Vida. Kraljevi grad. Karlov most. Sv. Ivan Nepomuk. Vseučilišče.

Vsak romar, ki pride v Rim, želi najprej videti cerkev sv. Petra. Slišal je o njej, da so jo zidali z denarjem vsega sveta, in da presega glede velikosti vse druge cerkve. Znano mu je tudi, da stoji poleg nje vatikanska palača, v kateri prebiva papež. Ni čudo, da ga pelje prva pot tja, in da skoro pozabi na vse drugo.

Tudi jaz sem, prišedši v Prago, želel takoj obiskati glasovite Hradčane, največjo mestno znamenitost. A odvrnila me je neka zadeva, da nisem šel naravnost gori proti stolici sv. Vida. Polotila se me je lakota, stvar, s katero se mora računiti, in ki se ne da odgnati z lepimi besedami. Torej lakota. Kdor se posti od sedmih zjutraj do štirih popoldne, gleda okrog sebe, kje bi se dobil kak prigrizek. Hodil sem nekaj časa mimo visokih hiš, in prišel skozi gotski obok mogočnega stolpa v Celetno ulico. Tu ugledam nad nekimi vratmi napis „Restavracija Havliček“. Stopim na vrt ter si ukažem prinesti kosila. Strežnik mi pove, da ob tej uri ni pripravljenega nič gorkega. Ako hočem počakati, pripravilo se bo, česar zahtevam; mrzla pečena gos pa je takoj na razpolago. Odgovorim, da sem popolno zadovoljen, naj jo le prinese. O tej priliki mi je prišlo na misel, kako klavern bi bil popotnik, in kako žalostno bi ogledoval še tako lepe zgradbe, če bi ne imel peneza v žepu.

Pri bližnji mizi je sedel mlad človek. Bil je dosti dobro oblečen, a sodil sem po vnanjem, da ne živi v obilnosti. Ko se je napravljal k odhodu, stopil je k meni ter me vprašal nemški, kje je Karlov most. Odgovoril sem mu, da sem tujec v Pragi, toda za Karlov most vem, akoprav ga še nikoli nisem videl. Mestni načrt, ki sem ga imel pri sebi, mi kaže, da sem v starem mestu. Po Celetni ulici se pride do

na Prago.

Týnske cerkve, od tu pa pelje Karlova ulica mimo stare svetovalnice naravnost h Karlovemu mostu. Ni mogoče, da bi zašel. Tujec zadene svojo prtljago na ramo in se odpravi dalje. Tudi jaz sem šel ž njim. Grede mi pripoveduje, da je doma v Ambergu na Bavarskem, in da je izučen krojaški pomočnik. Tri tedne že išče dela, pa ga ne more dobiti. Vsled tega mu je čisto pošel denar. Za pivo, katero je izpil ravnokar pri Havličku, dal je zadnje krajcarje. Tudi zato se mu godi slabo, ker ne razume češkega jezika. V Pragi je nagovoril marsikoga nemško, a ni izvedel ničesar. Ali ga niso razumeli, ali pa mu na nemško vprašanje niso hoteli dati odgovora. Ker so še javni napisi vsi češki, prav nič ne ve, kje se nahaja. K sreči je izvedel za nemškega krojača, ki ima svojo delavnico poleg Karlovega mostu. Ondi upa dobiti dela.

Kmalu sva prišla do obrežja Vltave in tovariš me prosi, naj vprašam jaz po dotičnem mojstru. Tedaj stopim v bližnjo prodajalnico, v kateri mi povedo, kje stanuje krojač tega imena. Rokodelčič je bil vesel, da sva dobila kraj, kjer pričakuje zaslužka. Zahvaljujoč se za posredovanje, ozrl se je na me tako zaupno, da ni bilo težko uganiti, česa bi še želel. Dal sem mu malo podporo in odšel črez kameniti Karlov most na levi breg reke.

Pred mano se vzpenja kar celo mesto palač. Na vzvišenem prostoru se raztegujejo ogromna poslopja, katera nadkriljuje nadškofijska cerkev. Hradčani — ponos Prage! Veličasten pogled, da ga ne moreš pozabiti. Ne bojim se oporekanja, ako trdim, da je Praga najlepše mesto v Avstriji. Da, še več! Prištevajo jo najlepšim mestom v Evropi. Možje, ki so videli že kaj sveta, dajejo prvenstvo Carigradu, za Carigradom Neapolu in za Neapolom Lizboni. Takoj za temi tremi imenujejo Prago. Nekateri jo primerjajo z Rimom, ki je zgrajen na sedmerih gričih. Tudi glavno mesto Češkega je obdano s sedmerimi višinami. Nemec Goethe pravi, da je Praga biser v zemeljski kroni. Sploh pa jo imenujejo stostolpno, zlato Prago. In kaj vidi Čeh v nji? Samega sebe, t. j. vrhunec slavne domovine. Lepa lega, množica krasnih stavb in sijajna preteklost: — vse to daje Pragi nenavaden značaj.

Ko pridem po mnogih stopnicah do kraljevega gradu, pokaže se prizor, katerega ne bom opisoval, ker ga ne morem. Pred menoj leži mesto, nad katerim se vzdiguje 60 zvonikov in 22 mestnih stolpov.

Črez Vltavo so zgrajeni razni mostovi, pod njimi se vozijo čolni in plavi. Sredi vode vidiš par otokov. In vsa ta bajno lepa podoba je obrobljena z venci gričev. Pred oči ti stopijo burni časi preteklih stoletij. Od tu se je podal mogočni Otakar v usodno vojsko na moravsko polje. Od tu je potoval Hus k cerkvenemu zboru v Kostnico in na grmado. Tod okoli je razsajal grozoviti Žiška. Tu se je začela in končala tridesetletna vojska itd.

Stopiva najprej v katedralo sv. Vida, ki nadkriljuje vse mesto. Odločili so jej najlepši kraj, kapitol nad Vltavo. Zgradba je trdna, toda zaradi ličnih gotskih oblik lahka, zračna, svetla.

Hradčani — ponos Prage.

Vogelni kamen prvotne cerkve je postavil sv. Vaclav († 935) ter jo izročil v varstvo mučencu sv. Vidu. Sedanjo so začeli zidati leta 1344. Cesar Karol IV. (1347—1378), ljubljenec češkega naroda, je nadaljeval delo, toda pretekla so stoletja, preden je bila dovršena vsa zgradba. Pred vhodom stoji 99 metrov visoki stolp. Ob glavni ladji, ki sloni na 15 obokih, se vrsti mogočno stebrovje. Kdo bi našteval vse spominke, s katerimi je ozaljšana hiša božja! Omenjeni naj bodo le najvažnejši izmed njih.

Pri vhodu ugledaš na desni strani kapelo deželnega patrona sv. Vaclava. Da bo čitatelj cenil pomen tega moža, podajamo nekaj črtic iz njegovega življenja.

Vaclava je vzgojila njegova stara mati sv. Ljudmila. Lahko umemo, da mu je vcepila taka učiteljica najblažja čutila v mlado srce. Ko je zasedel Vaclav leta 923 prestol čeških kraljev, bila mu je glavna skrb razširjevanje krščanske vere. Sezidal je mnogo cerkva ter se odlikoval v raznih čednostih. Bil je poseben dobrotnik revežem ter razdal vsak dan veliko miloščine. Ko je prišel nemški kralj Henrik I. s svojo vojsko do Prage, prosil ga je Vaclav miru ter ga priznal kot vrhovnega gospodarja. Vsled tega so nekateri iskali prilike, da bi Vaclava odstranili s prestola. Pridružil se jim je tudi Vaclavov brat, Boleslav, že davno hrepeneč po samostalni oblasti. Vaclav se je podal 27. septembra 935 v Staro Boleslavo, mestece ob Labi, kjer se je obhajalo ta dan cerkveno godovanje, in je imel njegov brat ondi svoje bivališče. Kralj se je hotel zvečer vrniti domov, a Boleslav ga je pregovoril, da je ostal črez noč pri njem. Dozorela mu je namreč hudobna misel, da ga usmrti. Drugo jutro se napravi Vaclav k sv. maši. Pri cerkvenih vratih ga napade Boleslav ter izvrši strašni zločin bratomorstva. Boleslav je vladal hrabro, toda kruto, odtod njegov priimek „grozoviti“.

Kapela sv. Vaclava.

Vaclavova kapela je bogato okrašena z zlatom in dragocenimi kameni. Stare slike po stenah nam kažejo dogodbe iz svetnikovega življenja. Za nagrobnikom ugledaš Vaclavovo čelado in železno srajco.

Na vratih viseči železni obroč je menda tisti, za katerega se je kralj prijel, ko ga je njegov brat Boleslav zabodel. Tudi v Stari Boleslavi kažejo tak obroč. Kateri bi bil torej pravi? Morebiti pa sta bila dva.

V srednji ladji stoji velik kraljevi nagrobnik, izklesan iz mramorja in alabastra. Postavil ga je cesar Rudolf II. v spomin svojemu staremu očetu Ferdinandu I. († 1564) in svojemu očetu Maksimilijanu II. († 1576). Na tem kraju počivajo tudi vladarji: Karol IV. († 1378), Vaclav († 1419), sedemnajstletni Ladislav Posthumus († 1457), Jurij Poděbrad († 1471) in zgraditelj spominka, Rudolf II. († 1612). Važen zgodovinski prostor!

Kraljevi grad na Hradčanih.

Ako greš naprej, najdeš grob praškega škofa Vojteha, katerega so neverni Prusi ubili leta 997. Na listni strani svetišča ugledaš lesketajočo rakev, ki jo držita dva angela. Kdo počiva v njej? Sv. Ivan Nepomuk, katerega je dal kralj Vaclav leta 1393 vreči v Vltavo. Spominek, ki so ga postavili sv. mučencu v čast, je velike vrednosti. Delan je iz srebra ter tehta 1680 kilogramov. Ob sprednji in zadnji strani rakve je oltar, da se sv. maša lahko opravlja pri glavi in pri nogah svetnikovih.

Poleg stolnice se razteguje velikansko poslopje, kraljevi grad. Vsak, kdor pride v Prago, hoče videti te ogromne prostore. Zato sre-

čuješ na Hradčanih vedno dosti obiskovavcev. Znamenita je Vladislavova dvorana, 68 metrov dolga, 19 široka in 13 visoka. Marsikdo pogleda tudi tisto okno, skozi katero je dal mladi grof Turn, vodja protestantov, vreči cesarska namestnika Martinica in Slavato ter tajnika Fabricija (23. maja 1618). Akoprav se nobeden ni znatno poškodoval, bil je vendar ta dogodek povod dolgotrajni tridesetletni vojski. Protestanti so se namreč s svojim načelnikom Turnom očitno uprli cesarju.

V obližju kraljevega gradu stoji mnogo drugih zgradb, med njimi: nadškofijsko poslopje, korarske hiše in palače raznih plemenitašev. Tudi nekaj cerkva dobiš v soseščini. Od grajskega trga te pripelje

Karlov most v Pragi s pogledom na Hradčane.

pot k lavretanski in kapucinski cerkvi. V samostanskem zidovju je več krogel, ki so iz pruskih topov priletele na Hradčane leta 1757. Če stopiš še nekoliko dalje, pokaže se ti obsežni samostan Strahov, ki ima menda najvišjo mestno lego. Tukaj te bo zanimal nagrobnik sv. Norberta, ustanovnika belih menihov premonstratenzev. Strahovska cerkev hrani njegove zemeljske ostanke.

Sv. Norbert je bil rojen leta 1080. V mladih letih je živel na dvoru cesarja Henrika V., s katerim sta bila sorodnika. Odlikoval se je po imenitnem stanu, bistrem umu in lepi postavi. Prav te lastnosti in šumne zabave dvorskega življenja so napojile Norberta s posvetnim duhom. Mlada leta so mu pretekla v lahkomišljenosti, a kakor že marsikdo drugi, spoznal je tudi on, da mu svet ne more dati prave

sreče. Zato zapusti mesto Kolin (Köln), kjer je tratil dragi čas, ter si izvoli duhovski stan. Trideset let star poje novo mašo, razdeli premoženje med reveže in začne dušno pastirsko delovanje v krajih se-

Kolegij Klementinum v Pragi.

danje Belgije. Slednjič si izbere v škofiji Laon na severnem Francoskem samoto z imenom Praemonstratum za svoje domovanje. Tu ustanovi nov red, ki je mnogo koristil sv. cerkvi. Redovniki so živeli po pravilu sv. Avguština in sezidali mnogo samostanov. Norbert je bival deloma

med svojimi sobrati, še več pa med ljudstvom, kateremu je goreče oznanoval krščanske resnice. Slednjič je postal nadškof v Magdeburgu, kjer je sklenil sveto življenje leta 1134. Njegovo truplo so dobili praški premonstratenzi. Draga zapuščina je hranjena — kakor smo omenili poprej — v strahovski cerkvi na Hradčanih.

Vrniva se sedaj navzdol proti staremu mestu. Ko prideva do Vltave, razpet je pred nama 497 metrov dolgi Karlov most. Delan je iz kamena ter sloni na 16 obokih. To je najstarejši most v Pragi; staviti so ga začeli že leta 1357. Na vsakem koncu mostu je star stolp, sezidan zaradi tega, da se most lahko zapre pred sovražnikom. Stolpa sta videla marsikako krvavo prasko. Na stolpu desnega brega je bilo svoje dni na ogled postavljenih 27 glav kolovodij uporne protestantovske stranke. Usmrtili so jih leta 1621, ker so se vzdignili zoper cesarja Ferdinanda II. Celih deset let so bile obešene njih glave na zidovju v grozno svarilo vsem, ki bi se zvezali z državnimi sovražniki. Pozneje je zadrževal ta stolp Švede, da niso mogli prihruti v staro mesto. Izdajica, stotnik Odovalski, jim je šel na roko, da so dobili brez posebnega truda levi breg Vltave v svojo oblast. Toda na desnem bregu stoječi stolp je bil krepka opora brambovcem domovine. Štirinajst tednov je sovražnik oblegal mostna vrata in streljal vanje, toda zastonj.

Na obeh straneh mostu stoji 30 kipov (28 iz kamena, 2 iz brona), predstavljajočih razne svetnike. Veliko ljudi je hitelo semtertja, pa nihče se ni zmenil za te podobe, akoprav imajo umetniško vrednost. Jaz saj nisem videl, da bi jih kdo ogledoval. Domačinom so seveda znani, ker jih vidijo vsak dan, tujec se pa ne ustavlja rad v obljudenem kraju, ker ga opazujejo mimoidoči. Tudi to pride v poštev, da se zmaji, levi, poganski bogovi in sploh spominki posvetnih junakov ogledujejo lažje nego svetniki. Marsikomu bi namreč ne bilo všeč, ako bi prišel pri ljudeh v sluh pobožnosti. Meni ni bilo dosti mar, kako se sodi o moji osebi. Stopal sem od kipa do kipa ter ogledoval podobe. Zato lahko povem njih imena. Ako prideš na most od starega mesta, imaš na desni strani sledeče kipe: Bernard, Dominik s Tomažem Akvinskem, Kristus na križu, Ivan Krstnik, Ignacij Lojolan, sv. Trojica, Norbert, Vaclav in Žiga, Ivan Nepomuk, Anton Padovan, Avguštin, Kajetan, Filip Benicij, Vid, Kozma in Damijan. Na levi strani stoje: Ivo, Barbara, Margareta in Elizabeta, žalostna Mati božja, Jožef, Frančišek Ksaver, Krištof, Frančišek Borgia, Ljudmila, Frančišek Serafinski, Prokop, Vincencij Fererij, Nikolaj Tolentinski, Luitgarda, Vojteh, Vaclav. Večina kipov je bila izdelana v začetku 18. stoletja (1705—1714), drugi so iz novejšega časa. Najstarejša med njimi je podoba Zveličarjeva na križu. Pod njo se čitajo besede: „Trikratni svet, svet, svet v čast Kristusu križanemu. Spominek je postavilo slavno sodišče z denarjem, katerega je moral plačati neki žid, ki je zaničeval sv. križ leta 1606.“

Zgodovinsko važna je soha sv. Ivana Nepomuka med šestim in sedmim mostovim obokom. Vlita je bila iz brona leta 1683 v Nürnbergu na Bavarskem. Svetnik ima v desni roki palmovo vejo kot znamenje mučenstva, v levi drži križ. Glava je nagnjena po strani,

pokrita z biretom (duhovsko kapo) in obdana z zvezdami. Oči so obrnjene proti nebesom. Ob vznožju je petero zvezdnatih svetilnic, ki se večkrat prižigajo. Majhna plošča iz marmorja kaže kraj, kjer so svet-

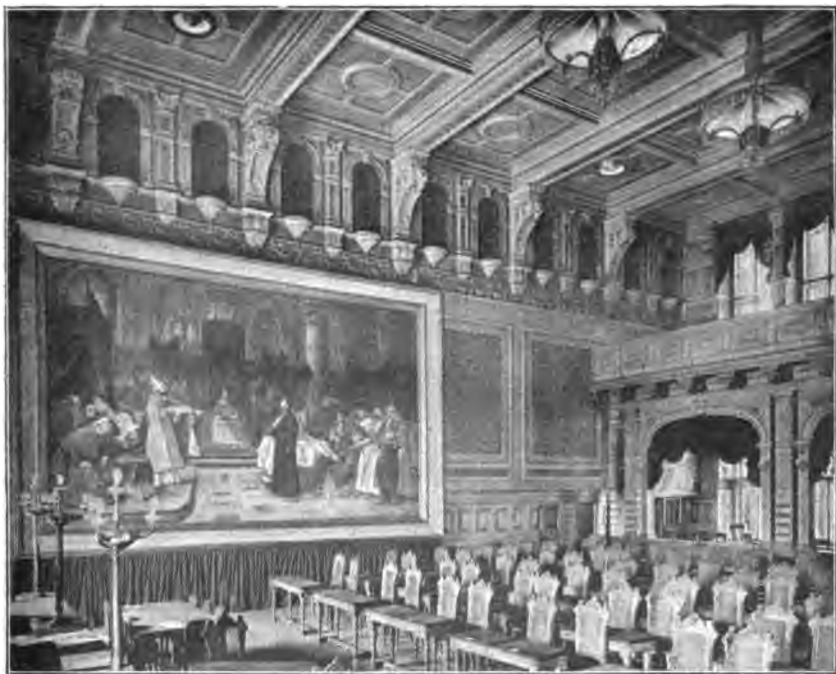

Stara svetovalnica z astronomično uro in Týnska cerkev v Pragi.

nika vrgli črez most v vodo leta 1393. Vsako leto dohaja dne 16. maja veliko romarjev tu sem. O tej priliki je kip sv. Ivana ozaljšan z zelenjem in cvetjem ter sijajno razsvetljen. Kakor kip na mostu, tako so okinčane 16. maja tudi vse druge podobe sv. Ivana, ki se nahajajo v

mestu. Ljudstvo obiskuje podobo za podobo ter časti deželnega patrona s petjem in z molitvijo. Da imajo pri tolikem navalu tujcev prodajavci dobro kupčijo, razumljivo je po sebi. Ker v gostilnicah ne morejo sprejeti vseh ljudi, napravljena so gostišča na ulicah, da dobe romarji jed in pijačo.

Na desnem bregu Vltave je staro mesto. Ko prideš črez Karlov most, ugledaš pred seboj celo vrsto poslopij, katerim se pozna, da spadajo kot celota skupaj. Ž njimi sta združeni dve cerkvi in dve kapeli. Sedem stolpov daje stavbam toliko lepšo vnanjost. To je „Collegium Clementinum“, delo jezuitov. Čudovita je podjetnost,

Dvorana stare svetovalnice.

ki so jo imeli ti redovniki v 17. in tudi še v 18. stoletju. Kakršne so novodobne vojašnice, take so jezuitske zgradbe. Postavljali so velikanske hiše, ker so računali naprej, da pridejo v korist občni omiki. Lahko imenujemo Jezusovo družbo velemoč, ki je nadkriljevala ves takratni duševni napredek. Ustvarjala je velikanske zgradbe. V vsakem večjem mestu so sezidali jezuitje samostane, šole in cerkve, da moramo vpraševati: Kje so dobili denar? Videl sem zavode, katere so imeli v Lvovu, Olomucu, Brnu in tukaj v Pragi. Dandanes bi mogla edino le država graditi enaka poslopja. Zasebni podjetniki bi spravili težko kaj takega skupaj. V praškem „Collegium Clementinum“ so bile slavno-

znane šole, kjer so poučevali jezuitje v vseh strokah znanosti. Sicer pa je slovelo praško vseučilišče že davno poprej, ker je najstarejše v srednji Evropi. Ustanovljeno je bilo leta 1348 po cesarju Karolu IV. Od vseh strani so hiteli dijaki v Prago. Večkrat je bilo do 10.000 slušateljev. Ko je Karlov naslednik Vaclav vzel inozemskim dijakom nekaj pravic, izselilo se jih je 5000 na Nemško, toda kljub temu je ohranilo praško vseučilišče slavno ime. Cesar Ferdinand I. (1556—1564) je poklical v Prago jezuite ter jim izročil pouk na vseučilišču.

Sedanje visoke šole so ločene v češke in nemške. V kolegiju Klementinum se predava bogoslovska in modroslovska veda. Dalje se nahaja v teh prostorih bogata knjižnica, zvezdarna in več drugih znanstvenih naprav. Ne daleč proč stoji poslopje „Carolinum“, kjer so visoke šole za pravnike. Zdravniški oddelek je na Karlovem trgu v novem mestu.

Obrnimo se sedaj proti svetovalnici starega mesta. Ponaša se s častitim stolpom iz leta 1474. Znamenita je tudi ura, ki bi jo lahko imenoval živ koledar. Ta umotvor ne kaže samo ur, temveč tudi čas solnčnega vzhoda in zahoda, izpremen lune itd. Na njej vidiš kipe apostolov, ki se premikajo, in petelina, ki zapoje, ko bije ura. Ogledovavca pa zanima najbolj podoba smrti in skopuha. Kadar udari zvonec, pokima smrt z glavo ter odpre čeljusti. Skopuh pa drži denarnico v roki in zmajuje z glavo, kakor bi hotel reči, da še noče iti s smrtjo na oni svet. V notranjščini svetovalnice je sijajna dvorana, v kateri se shajajo mestni odborniki. Tu opaziš na steni velikansko sliko, ki predstavlja Ivana Husa pred cerkvenim zborom v Kostnici (Constanz).

Takoj na drugi strani svetovalnice stoji dvostolpna Týnska cerkev. V njej vidiš nagrobnik danskega zvezdoslovca Tycho Brahe. Cesar Rudolf II. je poklical tega moža v Prago, ker je rad zbiral okoli sebe učenjake. Tycho Brahe se je odzval častnemu vabilu ter je ostal v Pragi do svoje smrti leta 1601.

Ako se obrneš od Týnske cerkve proti Vltavi, prideš v Jožefovo mesto. Nekdaj se je imenoval ta oddelek Prage „židovsko mesto“, ker so prebivali tukaj židje. Še dandanes je ondi tempelj izvoljenega ljudstva, stara otožna zgradba, ki se je drži marsikaka pravljica. Po več stopnjicah se gre navzdol v temotno notranjščino templja. Na sredi je vzvišen kraj, kjer se čitajo ob sobotah oddelki iz peterih Mojzesovih knjig. Na desni je prostor za tistega, ki na glas moli, na levi pa skrinja zaveze, v kateri se hrani sveto pismo.

Prav blizu templja se nahaja židovsko pokopališče, ki mu pravijo Beth chajim, t. j. hiša življenja. Na njem so pokopavali židje svoje mrtvece do časa cesarja Jožefa II. Sedaj jih ne pokopujejo več, stari nagrobni spominki pa so ostali. Na spominkih se vidijo razna znamenja. Dve roki pomenita, da počiva ondi žid iz Aronovega rodu, vinska trta pomeni Izraelov rod, vrč Levijevo rodovino itd.

XXX.

Predmestje Kraljevi Vinohradi. Vaclavov trg. Cerkev in samostan Emavs. Višehrad. Na pokopališču. Črez Francev most na „Malo stran“.

Težko je opisovati Prago na dolgo in široko. Da bi podal pravo podobo o njej, moral bi daljši čas ondi bivati. Popotnik, kakor sem bil jaz, pobere v par dnevih le tuintam kako drobtino, a večina mu ostane prikrita.

Utrujen vsled vtisov, s katerimi je bila napolnjena glava, poiskal sem zvečer že ob osmih svoje ležišče. Človek hodi sem in tja, pa ima kmalu dovolj, ker vidi preveč naenkrat. Telo in duh morata odpočiti, da postaneta zopet živahna.

Po dobro prespani noči sem se vzdignil drugo jutro na vse zgodaj iz postelje. Da imaš dobiček od dneva, vstati moraš pred solnčnim vzhodom. Veliko si že zamudil, ako je solnce prej na nebu, kakor ti pri delu. Načrt sem sestavil tako, da grem najprej v predmestje Kraljevi Vinohradi, in da bom od tam prodiral v notranje mesto. Prišedši na ulico, ugledam nekega kolesarja in orožnika v živahnem razgovoru. Iz tega bi sklepal, da so te vrste ljudje prvi po koncu. A kolesar ni imel sreče. Stopiti je moral z biciklja ter povedati orožniku svoje ime in druge okoliščine, ki bi bile podlaga za daljno preiskavo. Varih javnega reda je pisal in pisal v knjižico, zasačeni pa mu je moral dajati pojasnila o svoji osebi. Ne vem, kaj je zakrivil. Posebnega menda ne, ker ga je orožnik pustil naprej, ko je dobil potrebnih podatkov.

Korakal sem skozi Přemyslove ulice ter prišel na dolgočasen breg nad Franc Jožefovim kolodvorom. Kraj bi bil zaradi vzvišene lege pripraven, da bi se pozidal z novimi hišami, toda v bližini kolodvorov ni nobenega miru. Zato je breg tako zapuščen. Nihče ne posluša rad vednega piskanja vlakov, še manj mu všečuje premogov dim, ki se vali iz strojevih dimnikov. Zrl sem iz osamelega griča na množico palač, med katerimi se posebno odlikuje češki muzej s svojimi mogočnimi kupolami.

Muzej so zgradili ob gorenjem koncu Vaclavovega trga, in sicer tako, da stoji počrez ter se vidi že od daleč. Dozidan je bil leta 1893 po Josip Šulcevem načrtu. Stavba je kras vsej Pragi ter kaže, koliko premore združena moč. Glavni vhod nas pripelje naravnost v slavnostno dvorano, ki zavzema višino dveh nadstropij. Okrašena je z bronastimi kipi, predstavljajoči imenitne osebe iz češke zgodovine. Ko prideš v prvo ter v drugo nadstropje, odpirajo se pred tabo sobane, v katerih so razstavljene vsakovrstne naravoslovne in zgodovinske zbirke. Pogledaš lahko, kako so pisali Hus, Žiška in drugi. Zanimali te bodo morebiti mlatilni cepci izza časa husitskih bojev. Med starinami vidiš meč švedskega kralja Gustav Adolfa itd.

Kmalu pridem na prostoren trg, katerega kinča dvostolpna gotska cerkev sv. Ljudmile. Ulice so se začele oživljati. Pekovski učenci so raznašali kruh, in si delali kratek čas z žvižganjem, kakor je navada mladih fantov, naj se uče pekovskega, krojaškega, čevljarskega ali kakega drugega rokodelstva. Kranjskim rokodelčičem so najbolj priljubljene narodne pesmi in vojaške koračnice, menda tudi češkim. Eden je tako živahno uporabljal svojo naravno piščalko, da sem se ustavil in vlekel na uho njegove melodije. Deček je hitro opazil, da ga poslušam, a moja pozornost ga ni prav nič motila. Prej bi prišel v zadrego jaz nego on, kajti paglavec bi me lahko opomnil, da naj grem

Češki muzej v Pragi.

svojo pot naprej. Komu ni znana nagajivost in duhovitost te vrste mladičev? Plačati te zna z dovtipom, na katerega mu nimaš kaj odgovoriti. Srečalo me je tudi več mesarjev v belih predpasnikih in s svetlim brusom ob strani. Na ramenu so imeli naloženo meso, katero so oddajali po hišah. Sedaj pride po Palackijevih ulicah dvovprežen voz, obložen z velikanskim sodom. Voznik pazi na konja, ob zadnjem koncu pa maha mož z brizgalnico, da se razpršuje voda na obe strani ceste. Škropiti pa znajo v Pragi, in tako zgodaj! Enega, ki je mimo peljal nekaj praznih zabojev na ročnem vozičku, je precej zmočilo. Jezil se je nad brezobzirnim vladarjem brizgalnice, a ta se ni zmenil za očitanja.

Ko sem dobil v kavarni zajutrek in pregledal par časopisov, nadaljeval sem potovanje. Prodajalnice se odpirajo in ulice se vedno bolj polnijo z ljudstvom. Iz predmestja Kraljevi Vinohradi zavijem proti Vaclavovemu trgu. To je krasen, dolg in širok trg s sijajnimi izložbami. In kakšen je tlak? Pravcat mozaik, sestavljen iz belih in črnih četverooglatih kamenčkov. Ob spodnjem koncu trga se križajo štiri ceste. Tu se ustavljajo za eno ali dve minuti električni vlaki. V tej kratki dobi se nabere veliko ljudi, ki ne morejo dalje, dokler ni ulica prosta. Kakor čakajo čebele pred panjem, ako si jim zamašil odprtino, tako čaka ljudstvo ob navskrižju ulic, kjer se srečujejo tramvaji. Ko je pot odprta, hiti zopet vse naprej. Ob voglih stoje mestni redarji,

Vaclavov trg v Pragi. Ob koncu trga češki muzej.

ki pazijo na red in zabranjujejo pretečo nevarnost. Na takih prometnih središčih je treba posebne pozornosti. Poglej to ljudsko mravljišče! Vsak hiti po svojem opravku: profesorji in dijaki v šole, uradniki v pisarne, pismonoše v hiše, vojaki na stražo, delavci v tovarne, kuharice na trg itd. Mislil sem si: Vsak izmed teh ljudi ima svojo zgodovino, in marsikateri zelo burno. Kolikor je starejših, so mnogi že okušali grenkost življenja. Na obrazu se jim bere, da nosijo skrb ali celo gorje v srcu. Borba za obstanek žene vsakega tja, kjer se dobi plača, naj jo služi z učeno glavo ali z žuljavimi rokami. Vse hiti za vsakdanjim kruhom, vse hrepeni po dobičku, gonilna moč je denar.

Z Vaclavovega trga sem zavil v Štefanove in v Žitne ulice ter prišel do Karlove cerkve, ki stoji na največjem trgu Prage. Tu ugledaš stolp mestne hiše, s katerega je vrgel leta 1419 nekdo kamen

Cerkev sv. Ljudmile v Pragi.

na mimoidočo husitsko procesijo. Kamen je zadel husitskega duhovnika. Razkačena množica je pridrla v svetovalnico in pometala mestne očete skozi okna. Spodaj stoječi so jih ulovili na sulice ter jih pomorili.

Vsled tega dogodka se je še bolj razvnel plamen husitskih vojska, ki so povzročile toliko hudega med češkim narodom.

Ob južni strani novega mesta, ne daleč od Vltave, dobimo cerkev in samostan Emavs. Benediktinci so ravno opravljali dnevne molitve. Sedeli so v klopeh pred velikim oltarjem, oblečeni v črnih haljah in s kapuci na glavi. Posvetnemu človeku se zdi taka noša žalostna, a vendar je vzvišena. Pred seboj vidiš družbo samotarjev, ki so zapustili svet in vse, kar svet prijetnega obeta. Črna obleka kaže, da so odmrli pozemeljskemu. Molili so počasi in glasno. Pri izgovarjanju hvalnice „Čast bodi Očetu...“ so vselej vstali in se priklonili. Navzoče ljudstvo se je obnašalo jako dostojno, kajti tako spodbudna molitev vpliva mogočno na človeško srce. Slišal sem o emavskih benediktincih že prej, da so izvežbani v raznih umetnostih, in da gojijo s posebno vnemo koralno petje. Cerkev je dal sezidati cesar Karol IV. v 14. stoletju. Zgrajena v gotskem slogu se odlikuje po trojni ladji in po obsežnih prostorih. Zaradi temnih barv, s katerimi je poslikana notranjščina, prevladuje v cerkvi bolj senca nego svetloba.

Cerkev Emavs v Pragi.

Po dovršeni službi božji sem pozvonil pri samostanskih vratih, proseč, da bi smel ogledati gotski hodnik. Mlad redovnik mi je blagovoljno razkazal stare podobe po stenah. Slikam pravijo „Biblia pauperum“, t. j. sveto pismo revnih. Kakor otrok lažje razume vsako reč, ako se mu pokaže v podobi, tako je tudi z neomikanim odraslim človekom. Česar ne zna čitati iz knjige, čital bo iz slike. V starih časih je le malokdo znal brati. Da si je zgodbe sv. pisma bolj zapomnil, predočevali so mu jih učeniki v podobah. Te biblične podobe so imenovali „sveto pismo revnih“. Izraz „revnih“ ni umeti v gmotnem pomenu, da bi bil namreč kdo reven gledé premoženja. Razumeti se mora o tistih, ki so ubogi na duhu, torej o preprostih, neučenih ljudeh. Emavska „Biblia pauperum“ predstavlja svetopisemske dogodke tako, da je poleg predpodobe stare zaveze naslikana njena izpolnitev v novi zavezi. Na primer: Kralj Melkizedek daruje Bogu kruh in vino. Poleg te slike se vidi zadnja večerja, pri kateri je bila ustanovljena daritev sv. maše. Ali: Na visokem drogu ugledaš kačo. Kdor se je z zaupanjem ozrl na njo bil je ozdravljen od kačjega pika. Poleg te podobe visi Zveličar na križu, ki nas je odrešil itd. Žal, da so slike zelo poškodovane vsled starosti.

Iz Emavsa me je pripeljala pot v najjužnejši del Prage. Stopivši pod mostom na ono stran železnice, korakam mimo mogočnega zidovja navzgor. Kmalu sem na vrhu. To je predmestje Višehrad, vzdigajoče se na strmem obrežju Vltave. Tukaj ima zgodovina češkega kraljestva svoj začetek.

O Višehradu se pripoveduje marsikaka bajka iz davnih stoletij. Že v osmem stoletju je stal na tem kraju grad češke kneginje Ljibuše, ki je menda presegala s svojo razumnostjo najbolj izkušene sodnike. Přemisl, katerega si je izbrala za moža, bil je kmečkega rodu. Ko so ga prišli poslanci v Ljibušinem imenu snubit, našli so ga na polju pri oranju. Přemisl izpreže vole, vzame iz malhe kruha in pogosti poslance. Le-ti mu ogrnejo kneževski plašč, posadijo ga na konja in spremljajo na Višehrad, kjer je prevzel vladarstvo nad Čehi. Njegov rod se je ohranil do leta 1306 na prestolu. Zgodovinarji poročajo, da je bilo nekdaj na Višehradu 13 cerkva in 300 duhovnikov. Toda prišli so Husitje (1420), ki so hiše božje požgali in pregnali duhovnike. Ker se niso več zgradila podrta poslopja, začel je Višehrad propadati ter je postal enak puščavi. Semtertja se je oglasil še kak top iz trdnjave, sedaj pa vlada mir. Poprej je peljala skozi Višehrad cesta v Budjejevice in vozovi so ropotali po bregu gori in doli. Cesta je še ohranjena, a malokdo se pelje po njej. Drugega ni slišati nego šumenje Vltave in vrišč, ki prihaja iz spodaj ležečega mesta. Izmed cerkva je ostala kolegijatna cerkev sv. Petra in Pavla. Njeno osivelo kamenje priča o stoletjih, ki so pretekla od onega časa, kar je bila zidana. V obližju stoječe novodobne korarske hiše se ločijo od starega zidovja kakor noč in dan. Domu sv. Petra in Pavla se poznajo poprave zunaj in znotraj. Srečno so ga obvarovali propada, da poroča kot nem svedok o slavi Višehrada. Iz cerkve prideš na rob skalovja, kjer se ti odpre obširen pogled po okolici. Poleg tebe stoje utrdbe, v dolini teče Vltava, na severni strani pa je razgrnjena Praga, nad katero se vzdigujejo griči.

Omeniti nam je še, da je cerkev obdana s pokopališčem. Skoro bi mislil, da so prinesli mrtvece zato na višino, da bi imeli lepši razgled okoli sebe, da bi videli še po smrti kraje, kjer so nekdaj hodili in delovali, ljubili in sovražili, vojskovali se, omagovali in opešali. Mnogovrstni spominki se vzdigujejo nad bivanjem umrlih. Zlate črke na leskečem marmorju ti povedo ime marsikakega mogočnjaka, katerega krije zelena ruša. Lično osnažene stezice te vodijo od groba do groba. Ko hodiš mimo dišečega cvetja, pozabiš skoro za trenotek, kje se nahajaš. A posušeni venci, ki vise po spominkih, in vrbe žalnice, ki osenčujejo s pobešenimi vejami gomile, te spominjajo, da se sprehajaš v kraljestvu smrti.

Utrujen vsled hoje se vsedem na klopico pri pokopališkem zidu. Proti meni pride star, dovolj čedno opravljen mož, ki me prijazno pozdravi. Ob klop nasloni palico ter se vsede poleg mene. Opazoval sem ga torej lahko od strani. Imel je temno suknjo iz močnega blaga in sivkast klobuk na glavi. Gladko obriti obraz je bil zaznamovan s potezami, kakršne vidimo pri ljudeh v visoki starosti. Nad drobnimi očmi so se vlekle košate obrvi, a usta so bila tako vdrta, da so se komaj poznale ustnice. Starec je s svojo nagubano roko večkrat posegel

v žep, v katerem je imel shranjeno tobačnico. Zasukal jo je parkrat okoli, udaril na pokrovček in tobak premešal s prsti. Potem ga je stisnil med palec in kazalec ter nesel k nosnicam. Krepko je potegnil prizo, a vselej mu je zletelo nekaj tistega rjavkastega prahu doli po telovniku. Iz enege žepa mu je pa visel višnjev robec, s katerim se je brisal pod nosom in po prsih. To se je ponavljalo v kratkih presledkih naprej in naprej, kakor bi bila kdove kako imenitna zabava. Obšlo me je neprijetno čutilo, a ne zaradi tobaka, temveč zaradi spomina na minljivost posvetnega. Saj sem bival na tistem kraju, ki

Višehrad: Cerkev sv. Petra in Pavla s pokopališčem.

nam kliče: „Ecce sortem!“ Glej osodo, ki te čaka! Poleg tega me je navzočnost starega moža opomnila let, ki jim grem naproti tudi jaz, in katera mi ne bodo všeč, ako jih sploh doživim. Že sem hotel vstati in oditi, kar izpregovori starec:

„Ali veste, koliko sem jih položil tu notri?“

Pri teh besedah vzame v roko palico, kazoč ž njo po grobih. Iznenaden nad čudnim vprašanjem, ne morem dobiti pravega odgovora. A ni bilo treba premišljevati, kaj bi odvrnil. Starček takoj nadaljuje:

„Ravno tritisoč tristo in sedemdeset. Lepo število, kaj?“

Jaz sem bil še vedno tiho. Možu pa se razjasni obraz, kakor bi bil vesel, da jih je toliko pokopal. Videč, da ga poslušam, pripoveduje dalje:

„V petdesetih letih se veliko izpremeni. Zagrebe se lahko celo mesto. Vse mora iti po tej poti, brez vprašanja, ali je pripravljeno ali nepripravljeno, bogato ali revno. Ste me razumeli: tritisoč tristo in sedemdeset! Kako mirno spe drug pri drugem! Vsi so se sprijaznili, nobene pravde ni več med njimi. Življenje vsakega mi je znano, da bi vedel marsikaj povedati o njem. Petdeset let sem bil grobokop, pomislite, koliko je to! Letos so me vpokojili, toda vedno še rad zahajam v ta kraj, da obiščem stare znance. Zvesto sem opravljal svojo službo, zato dobivam majhno vsoto v podporo. Kaj je to, deset kron na mesec, a nekaj je vendar. Morebiti jih ne bom prejemal dolgo. Ako gre človek na osemdeset, veste, da ima veliko let za seboj. In

Češko narodno gledišče v Pragi.

kaj vidi pred seboj? Še nekaj dni. Sedaj čakam, da pridem na vrsto jaz, da polože tudi mene k trumi, kateri sem oskrbel poslednji počitek. Že vem za prostor, kamor me bodo zagrebli. Tja gori v zadnji kot pridem med revne ljudi. Ali mislite, da smo si v smrti vsi enaki?“

Mož se obrne proti meni, pogledujoč me s svojimi malimi očmi. Čakal je, kaj porečem na to.

„Izbrali ste si težaven in ne baš prijeten stan,“ pravim jaz. „Za žalostno službo grobokopa nima vsak veselja. Imeli ste vedno smrt pred očmi, zato se je menda ne boste bali, kadar pride tudi po vas. Vprašali ste, ali smo si v smrti vsi enaki? Gotovo. Takrat je poravnan vsak razloček, ki prevladuje v življenju.“

„Nikakor ne,“ mi seže on v besedo. „Le poglejte po pokopališču in prepričali se boste, da ostane razloček med bogatinom in revežem

še po smrti. To vem najbolje jaz. Ali so vsi grobi enaki? Najlepši prostori so odbrani za imenitno gospodo, v zapuščenem koncu pokopujejo pa siromake. Nič drugače kakor v življenju. Ubožec, ki je prebival v zadnjem mestnem delu v tesni sobi, prebiva tudi na pokopališču v postranskem oddelku. Na njegovi gomili stoji preprost lesen križ, večkrat pa še nobenega znamenja nima. In bogataš? On, ki je bival v palači, dobi tudi po smrti lepo, včasih celo zidano stanovanje s sijajnim spominkom. Kaj pravite, koliko stane ta-le rakev, nad katero se vzdigujejo kameniti

Notranjščina češkega narodnega gledišča.

stebri kakor na oltarju? V sredi vidite Kristusa iz belega marmorja. Dvatisoč goldinarjev! Ha, kdo bo postavil nam kaj takega?"

Tedaj potegne starec zopet močno prizo, se obriše z robcem in nadaljuje:

„Gospod, vi ste bržkone tujec. Tako sodim jaz in se menda ne motim. Vprašal bi vas, kje ste doma in kam popotujete; pa saj smo na svetu vsi popotniki. Ako bi imeli čas, posedeti tukaj, slišali bi marsikaj iz življenja starega grobokopa. A mudi se vam naprej, ostanite zdravi!"

Poslovil sem se od moža čudaka, ki je toliko ubogim zemljanom pripravil ležišče v naročju matere zemlje.

Po oni cesti, ki me je pripeljala na Višehrad, vrnil sem se v mesto. Po Podskalski ulici korakam na desnem obrežju Vltave. Na nasprotnem bregu se širi predmestje Smihov, moja pot pa drži proti

Francevemu mostu, ob katerem ugledam češko narodno gledišče. Ne vedoč, da se plačuje davek, stopam črez most, toda mitničar me

Cerkev sv. Miklavža v Pragi.

pokliče nazaj z opomnjo, da moram plačati dva vinarja mostnine. Majhna je ta vsota, a zaradi množice ljudi, ki hodijo črez most, nabere se vsak dan velika vsota.

Češko gledišče, ki smo poleg njega, in ki mu pravijo „Národni divadlo“, priča o velikodušni požrtovalnosti češkega naroda. Leta 1881 je bilo dovršeno ter zanj potrošeno okoli dveh milijonov goldinarjev. Pa glej nezgodo! Prav to leto je pogorelo. Toda rodoljubni Čehi se niso dali oplašiti. Že v enem mesecu so nabrali en milijon goldinarjev in gledišče se je kmalu dvignilo iz razvalin. Vso stavbo so izgotovili domačini. Načrt je naredil profesor J. Žitek, notranjščino pa so okrasili s slikami in kipi najboljši umetniki. Tudi igre in igralci ne zaostajajo za drugimi evropskimi narodi.

Na levem bregu Vltave obiščem v mestnem oddelku Mala stran cerkev Marije zmagovavke (S. Maria de victoria). V srednjem oltarju listne strani je z zlatom in srebrom okinčani „Praški Jezuščék“. To je voščena, 48 *cm* visoka soha, katero so dobili praški bosonogi karmeliti iz Španije leta 1623. Podoba je prišla v tako čast, da jo poznajo menda v vseh peterih delih sveta. Povsod se prodajajo po izvirnem kipu narejene sohice.

Na svojem izprehodu po „Mali strani“ tudi nisem pozabil cerkve sv. Miklavža, ki je zgrajena ob vznožju Hradčina. Spozna se po mogočni kupoli, drzno kipeči v višavo. Cerkvena notranjščina se leskeče v zlatu in marmorju. Nekdaj so jo posedovali jezuitje. Prav tako so bila bližnja poslopja, v katerih so sedaj nastanjeni državni uradi, njih lastnina.

Pred cerkvijo stoji visok spominek. Na njegovem vrhu opazimo znani obraz slavnega vojskovodja. Radecki! V eni roki drži maršalsko palico, v drugi ima zastavo. Kot podnožje mu je ščit, ki ga nosi osem vojakov. Vsak vojak pripada drugemu polku. Eden je Hrvat, drugi Tirolec, tretji topničar, četrti huzar, peti ulanec, šesti grenadir, sedmi lovec, osmi pomorščak. Radecki je bil Čeh, rojen v vasi Třebnici, južno od Prage, dne 2. novembra 1766. Toda on je bil še mnogo več. Dika armade, oče vojakom, zaščitnik države. V njegovem taboru je bila Avstrija.

Ura je bila že ena popoldne, ko sem prišel v staro mesto nazaj. O tem dnevu bi lahko rekel, da ga nisem zapravil s postopanjem, akoprav sem od zgodnjega jutra postopal. Počival sem le toliko časa, kolikor sva se pogovarjala z grobokopom na Višehradu.

XXXI.

Praga-Tabor. Sázava. Ivan Hus in Ivan Žiška. Na obrežju Lužnice.

Pripoznati moram, da je moj opis Prage jako površen. Omenil sem le nekaj važnejših reči, sto in sto drugih nisem vzel v misel. Svetujem ti torej, da se oskrbiš s kakim boljšim kažipotom, kadar obiščeš glavno mesto češkega kraljestva. Ako bi se zanašal na to, kar sem ti podal jaz, imel bi jako nepopolne pojme o Pragi.

Ob štirih popoldne sem pobral svojo robo in odšel na Franc-Jožefov kolodvor. Opomniti moram, da v Pragi nisem izdal niti beliča za vožnjo. Vse sem obhodil peš, pa le zato, ker se na ta način lahko ustavim, kjer se meni poljubi. Izvoščiki in tramvaji bi prišli kaj lahko v konkurz, ako bi dohajali le taki tujci, ki jim ne dajo ničesar zaslužiti.

Na trgu blizu koledvora je sedela neka branjevka pri svoji drobnariji in mirno spala na stoličku. Ker se je nagibalo že proti večeru, ni se nadejala mnogo kupčije. Poleg tega se je tudi zanesla na poštenje mimogredočih, sicer bi ne pustila brez variha svojega malega

Karlov týn (Karlstein).

imetja. Vse razstavljeno blago po moji sodbi itak ni bilo vredno več nego eno krono. Gotovo je bil črez dan dober zaslužek, kajti ostalo jej je, kolikor sem mogel v naglici videti, le par hlebčkov kruha in nekaj sadja. Dva dečka sta jo opazovala od strani in šepetala med seboj. Bržkone sta delala načrt, kako da bi ženo nekoliko podražila. Mikalo me je, da bi bil počakal konca, toda mudilo se mi je naprej.

Želel sem poslati Pragi zadnji pozdrav iz voza, a sprejel nas je dolg predor in zaprl pogled na mesto. Kar naenkrat pridemo v Botičko dolino. Od tu gre vožnja proti jugu, proti domu. Bil je poln voz ljudstva, večinoma delavskega stanu. Sprevodnik mi je rekel, naj grem v drug oddelek, kjer je več prostora. Ker se mi ni ljubilo prenašati

svojih reči drugam, ostal sem na starem sedežu. Pozneje pa mi je bilo žal, da se nisem preselil. Moji štirje sosedje so se spravili h kvartanju. Eden je slekel rokavnik ter ga pogrnil črez vseh osem kolen, da se je napravila zasilna miza. Radi bi me bili spravili stran, da bi imeli bolj obširen delokrog, toda nisem jim naredil tega veselja. Največji med njimi se je celo ponudil, da ponese moje blago v drug voz, a ni me mogel omehčati. Drugi popotniki so tiščali glave skupaj in gledali kvartopirce pri igri. Celo neka ženska se je mešala vmes in delala razne opazke. Videlo se je, da se razume tudi ona na to zabavo.

Samostan Sv. Prokopa v Sázavi.

Potoma bi bil rad obiskal Karlov týn, ki mu pravijo Nemci Karlstein, toda ni bilo mogoče. Karlov týn je najbolj znamenit grad med vsemi češkimi gradovi. Nahaja se v dolini reke Berounke, jugozapadno od Prage. Sezidal ga je Čehom nepozabni kralj Karol IV., o katerem smo že večkrat govorili. Stavba je bila dovršena v 14. stoletju, pa se je ohranila do današnjega dne. Seveda je silno močno utrjena. Najbolj se odlikuje ogromni četverooglati stolp, sestoječ iz peterih nadstropij. Zid je do pet metrov debel, torej se je v sili zanesti nanj. Celó Husiti, ki so razrušili toliko mest, niso se mogli polastiti te trdnjave.

Karol IV. pa ni gradu le močno zidal, temveč ga je znotraj tudi dragoceno okrasil. Posebno lepa je bila kapela v tretjem stolpovem

nadstropju. Stari pisatelji poročajo, da se je v njej lesketalo zlato in žlahtno kamenje. Tukaj je Karol hranil krono in žezlo svojega kraljestva. Kapela je bila zavarovana s četverimi vratmi ter zaklenjena z umetnimi ključavnicami.

Prepeljali smo se črez Sázavo, ki priteka od vzhoda ter hiti proti Vltavi. Sázava izvira v bližini češko-moravske meje. Njeni bregovi so tako slikoviti, da jih prištevajo naravnim krasotam Češkega. Reka si dela pot v mnogih ovinkih skozi skalnate soteske in poraščene griče. Gradovi in razvaline, ki se vzdigujejo nad Sázavo, jo delajo toliko bolj zanimivo. Zgodovinsko važen je ob reki zgrajeni samo-

Tabor.

stan, kateremu so po vodi dali ime Sázava. Od časov sv. Cirila in Metoda sta imeli Češka in Moravska slovansko bogoslužje. Ko je Češka v cerkvenem oziru pripadla rezenski škofiji (Regensburg), upeljevati se je začel latinski obredni jezik. Pri ustanovitvi škofije v Pragi je zahteval papež Ivan XIII. (965—972), da naj se rabi latinščina pri božji službi. Sazavski benediktinci pa so imeli neko predpravico, da so še zanaprej opravljali svete obrede v slovanskem jeziku. Njih prvi opat sv. Prokop, ki je umrl leta 1053, prišteva se češkim deželnim patronom.

Od Sázave dalje pelje železnica proti mestecu Benešev. Težko sem čakal, kdaj da izgubim neprijetno družbo, toda dolgo ni bilo

rešitve. Ko so se naveličali kvartanja, lotil se jih je zaspanec. Tisti „longín“ je imel tako dolge noge, da jih je stegoval na razne načine, pa nikoli jih ni mogel prav uravnati. Vedno so bile na poti njemu in meni. Slednjič dobi vendar ugodno lego, ki mu tako ušečuje, da zaspi. Sloneč z glavo na steni, začne krepko smrčati. Semtertja se je prebudil, in tedaj zdehanja ni bilo ne konca ne kraja. Vesel sem bil, ko je odšla na postaji Votice neljuba tovarišija.

Ker vlak ni imel zveze z Budjejevicami, moral sem ostati črez noč v Taboru. V gostilni sem opazil na steni dve podobi. Hus in Žiška! Prvi pokrit z biretom, drugi s čelado. Oglejmo si življenje teh dveh mož, ki sta povzročila toliko hudih vojska.

Trg v Taboru.

Ivan Hus, sin kmečkih starišev, je bil rojen 6. julija 1373 v trgu Husinec na južnem Češkem (zapadno od mesta Budjejevice). Še dandanes je ohranjen njegov rojstni dom s hišno številko 36. Hus si je izbral za svoj poklic duhovski stan ter se odlikoval tako, da je postal učenik bogoslovja na vseučilišču v Pragi. Postave je bil suhe in obraza bledega. Velike oči so kazale odločnost, kosmata brada ga je delala možatega. Na glavi je nosil najraje duhovsko pokrivalo, biret. Sam za-se živeč jako strogo, je šibal v pridigah slabe razvade takratnih časov. Prizanašal ni nobeni oblasti, ne posvetni, ne duhovski. Ljudje so ga radi poslušali zaradi njegove izborne zgovornosti. Žal, da

se je poprijel verskih zmot angleškega profesorja Viklefa in začel napadati katoliško cerkev. Praški nadškof Zbinek mu je prepovedal pridigovati, toda Hus se mu ni pokoril. Po pravici piše češki zgodovinar Palacki: „Hus je pozabil, da se tudi ponižnost in pokorščina prištevata krščanskim čednostim.“ Ker ni hotel odjenjati, nastala sta dva sovražna tabora. V enem so bili Husovi pristaši, v drugem njegovi nasprotniki. Izobčeni Hus je hodil po gradovih plemenitašev in pridigoval povsod, kamor je prišel. Cesar Žiga ga je nagovarjal, naj se poda v Kostnico (Konstanz) ob Bodenskem jezeru k cerkvenemu zboru, katerega je papež Ivan XXIII. tja sklical leta 1414. Prijatelji so Husu svetovali, naj se ne podaja k zboru, toda on se je odločil, da pojde, in da bo ondi očitno zagovarjal svoje nauke. Vrh tega mu je izročil cesar pismeno zagotovilo, da se mu na potu ne bo zgodilo nič žalega. Hus se odpravi na potovanje z milodari, katere so zbrali zanj njegovi somišljeniki.

V Kostnici se je sešlo veliko ljudstva, da vidi pogumnega moža. Trikrat so ga pozvali k zboru. Vselej je prišel ter se vztrajno držal svojih trdítev. Nihče ga ni mogel pregovoriti, da bi preklical zmote. Naposled oblečejo Husa v mašniško opravo. Še enkrat ga opomnijo, naj prekliče krivoverstvo. Vse zastonj. Tedaj mu slečejo mašniško obleko in ga izroče posvetni gosposki. Ta ga je po takratni hudi postavi obsodila k grozni smrti na grmadi. Peljali so ga iz mesta, ter živega sežgali 6. julija 1415. Umrl je za svoje prepričanje. Ako bi se bil kot zmotljiv človek uklonil predpostavljeni cerkveni oblasti, bi ga ne bilo zadelo kaj takega. Prav ta dan je dopolnil dvainštirideseto leto svoje starosti.

Ko se je raznesla v Pragi žalostna novica o Husovi osodi, postal je razdor še hujši. Iz njega se je razvila petnajstletna husitska vojska (1419—1434). Bratomorni boji so grozno opustošili češko deželo in sosedne pokrajine. Najhuje je divjal enooki Ivan Žiška. Na griču, kateremu so dali svetopisemsko ime Tabor, se je zbralo več tisoč ljudi, ki so se posvetovali, kako se bodo upirali cesarskim četam. Kakor imajo Turki kot vnanje znamenje polmesec, tako so si izbrali Taborovci za vnanje znamenje kelih. Nosili so ga okoli pri procesijah in očitnih shodih. Trdili so namreč, da se mora sv. obhajilo prejemati v podobah kruha in vina. Za svojega poveljnika so si izvolili Ivana Žiško, izredno pogumnega in krutega moža. Poznal ga je tudi češki kralj Vaclav.

Od onega časa, ko je zvedel o Husovi strašni smrti na grmadi, bil je Žiška vedno otožen in zamišljen. Vaclav ga je vprašal, zakaj da je žalosten. Odgovoril mu je: „Kako bi se mogel veseliti, ker tujci naše može sežigajo na grmadi.“ Vaclav dostavi: „Pomagaj si, če si moreš!“ Ta izrek je menda ohrabril Žiško, da je začel zbirati vojsko.

Njegovi vojaki so se oskrbeli z groznim orožjem. Nosili so tolkače ali cepce, ki so bili okovani z ostrimi žreblji. Z njimi so neusmiljeno mahali po glavah sovražnikov. Imeli so vile, meče, sekire in nože. Takratni topovi so bili težki in okorni. Žiška je dal vlivati manjše, s katerimi se je hitreje streljalo, in katere so lažje prevaževali sem in tja. Vsi vozovi so imeli železne stene, da so bili obvarovani pred

kroglami. Več vozov z železnimi stenami, zvezanih zapored skupaj, je služilo Husitom jako dobro. Obdani so bili z njimi kakor z močnim nasipom. Vrh tega je znal Žiška dobro uporabljati lego kraja in pravilno razvrščevati vojake. Smemo trditi, da je bil on prvi, ki je opustil način srednjeveškega bojevanja. Prištevajo ga najboljšim vojskovodjam vseh časov.

Nasprotniki so se ga silno bali, kajti izdal je sledeči oklic: „Nihče ne bo odšel zasluženi kazni. Bičati ga bom dal in ubiti, obglaviti, obesiti, utopiti ali sežgati. Vsakega bo zadelo maščevanje, ki je po božji postavi določeno za hudobneže. Vsakdo, brez ozira na stan ali na spol, bo čutil mojo roko.“ Hudo je gospodaril Žiška, toda svojih groženj ni tako strogo izvrševal, kakor je obetal. Pri vseh silovitostih je prizanašal ženam in otrokom. Tudi ta dobra lastnost je znana o njem, da ni hrepenel po premoženju. Neizmerno bogastva bi si bil lahko pridobil, pa ga ni maral. Na stara leta je oslepel še na drugo oko, toda Husitje ali Taborovci so ga do smrti spoznavali za vrhovnega poglavarja in ga vpraševali sveta v vseh zadevah. Umrl je reven leta 1424.

Zamišljen v zgodbe, ki so se vršile tod okoli, korakal sem proti Taboru. Mesto je postavljeno na podolgovati strmi višini, pod katero teče reka Lužnica. To je torej tista trdnjava „božjih boriteljev“, silovitih Husovcev, pred katerimi je vse trepetalo! Seveda se je Tabor zelo izpremenil. Ohranjenega je le nekaj zidovja in ozkih ulic iz takratnih časov. Na trgu stoji nizka kamenita miza, o kateri pravijo, da so Taborovci obhajali na njej pod milim nebom božjo službo, in prejemali sv. obhajilo v podobah kruha in vina. V obližju ugledaš kip, ki predstavlja Ivana Žiško. Spominek je pravzaprav nepotreben, kajti mesta, katera so opustošili Taborovci, oznanujejo dovolj Žiškovo žalostno slavo.

Stopil sem v cerkev, iz katere se je čulo orglanje in petje. Pela se je ravno hvalnica „Te Deum laudamus“. Ne vem, iz kakega vzroka se je razlegala danes ta pesem v hiši božji, morebiti je imela zgodovinski pomen. Iz stolpovih lin so se glasili zvonovi. Z njimi so se družili njih drobni tovariši, katere so vihteli mali cerkveni služabniki pred oltarjem. S kora se je razlegalo čvrsto petje onega naroda, ki ima izredno glasbeno nadarjenost. Navzoče ljudstvo se mi je pa zdelo kakor velika družina enega duha in enega srca, prešinjena skupnega veselja.

Ne morem opisati čutil, ki me navdajajo vselej, ko slišim veličastni slavospev „Tebe, o Bog, hvalimo“. Povzdiguje me, da skoro okušam kapljico nadzemeljske blaženosti. Radost mi gre po udih, da pozabim za hip vse, kar mi teži srce.

Prihitel sem na taborski kolodvor prav v zadnjem trenotku. Vratar me opomni, naj se podvizam, ker je le deset minut časa. Nekaj nenavadnega je bilo, da me je mož nagovarjal v nemščini, kakor bi mu bil kdo povedal, da nisem Čeh. A njegova nemščina je bila taka, da se Bogu usmili. Namesto „einsteigen“ je rekel „ansteigen“ itd. Poznalo se je, da jo le malokdaj rabi.

Vlak piha z nami v ravni črti proti jugu. Dolgo sem še gledal nazaj na Tabor. Bolj ko se oddaljujemo od njega, višji prihaja hrib,

na katerem stoji. Vidi se, kakor bi sproti rastel z nižave. Poleg železnice se vije v plitvi strugi počasna Lužnica. Sedaj se nam približa, sedaj se zopet izgubi za nekaj časa. Listje dreves ob njenem nabrežju je že rumenkasto, znamenje, da se bližamo jeseni. Zapustivši Soběslav, ki se ponaša z jako visokim cerkvenim stolpom, pridemo v Trebonsko okolico (Wittingau). Tukaj je mnogo stoječih voda, podobnim malim jezerom. V njih se goji brezštevilno rib.

V okolici je nekaj gradov, lastnina starih plemenitih rodovin Roženberkov in Vitkovicev. Obče se govori o duhovih, ki so strašili svoje dni v grajskih poslopjih. Tudi pisalo se je že veliko o teh stra-

Budjejevice.

hovih. Največkrat se je menda prikazala takoimenovana „bela gospa“, visoka, vitka podoba v beli obleki. Kadar je imela vesel obraz in bele rokavice, pomenjalo je srečo, resnobno obličje in črne rokavice pa nesrečo. Kdor jo je videl in pozdravil, namignila mu je prijazno; ako je slišala kletev, lučala je kamenje na preklinjevavca. Leta 1604 je potrkala bela gospa na vrata in stopila v sobo, v kateri je prebival jezuit oče Pistorij. Opomnila ga je, naj vzame sveto popotnico in naj hiti ž njo v bližnji grad, ker bo ondotni graščak živel le še eno uro. Pistorij ga dobi res v zadnjem trenotku, borečega se s smrtjo. Dandanes ne vidijo več te prikazni.

Poleg mesteca Veseli teče Nežarka v Lužnico. Železnica se razdeli v tri proge. Ena pelje na Moravsko, druga v Spodnjo Avstrijo, naša pa proti glavnemu mestu južne Češke.

XXXII.

Budjejevice.

Če imaš pri rokah kak zemljevid, in se ti ljubi pogledati vanj, videl boš, da leže Budjejevice ob Vltavi. Ta reka je glavna voda na Češkem, naj povemo torej kaj več o njej.

Vltava loči Češko v skoro dva enaka dela. Njen izvir najdemo v jugo-zapadni strani dežele blizu bavarske meje. Pri Roženberku obrne svoj tok naravnost proti severu in obdrži to smer do svojega izliva v Labo. Večji kraji, katere obišče na svojem potovanju so: Krumlov, Budjejevice, Tyn, Praga in Melnik. Gorovje, skozi katero si dela strugo mlada Vltava, se imenuje Češka Šumava (Böhmerwald). Vrhuncem tega gorovja se prištevajo: Veliki Javor, Polednik, Hochfichtel in nekaj drugih. Višina jim ni večja kakor od 1300 do 1500 metrov. Glavni dotoki na desnem bregu Vltave so: Lužnica, Sázava in Laba. Ob levem bregu se stekajo vanjo: Otava, Berounka in Ohře. Kot posebnost beležimo, da so ti šesteri dotoki jako pravilno razvrščeni na obeh straneh Vltave. Tukaj Lužnica, ondi Otava. Na desnem bregu Sázava, na levem Berounka. Na eni strani Laba, na drugi strani Ohře. Zemljepisec bi znal ugovarjati, da Vltava ni glavna reka Češkega, temveč Laba. Res je, da izgubi Vltava svoje ime, in da obdrži Laba ime potem, ko je sprejela Vltavo v svoje naročje, a to nas ne moti v naši trditvi. Ako si mislimo češko kraljestvo samo za-se ter se ne oziroma na druge dežele, ima Vltava v vsakem oziru prednost pred Labo. Vrh tega je tudi daljava toka večja pri Vltavi nego pri Labi. Reki se stekata skupaj pri Melniku.

Budjejevice bi bile naredile na me boljši vtis, ako bi ne bil videl poprej Prage. Če stopaš od večjega do manjšega, ali ogleduješ lepo in potem manj lepo, pokaže se med obojim toliko večji razloček. Budjejevice je ustanovil na desnem bregu Vltave v 13. stoletju plemenitaš Budivoj iz rodovine Vitkovicev. Vsled tega ima mesto po njem svoje ime. Pripovedka, kateri pa ni verjeti, poroča drugače. Pravijo, da je kralj Přemisl Otakar II., slučajno tukaj bivajoč, izvedel za rojstvo svojega prvorojenega sina. O tej příliki je baje zaklical: „Bude jich vice.“ (Bo jih še več.) V zahvalo je dal leta 1265 sezidati cerkev z dominikanskim samostanom ter je zavaroval okolico z močnim zidovjem. Ker ni bilo daleč okrog nobenega večjega kraja, naraščale so Budjejevice vedno bolj. Kaka posebna nesreča, razen požarov, ni zadela mesta. Prizanesli so mu celo Husiti in tudi luteranska vera ni dobila v njem podpore. Meščani so stali vedno zvesto na cesarjevi strani.

Sedaj štejejo Budjejevice nad 30.000 prebivavcev. Razdeljene so v štiri glavne okraje: notranje mesto, praško, dunajsko in linško predmestje. Oglejmo si jih po označenem redu.

Notranje mesto se odlikuje po krasnem trgu, ki ima podobo velikanskega kvadrata. Vsaka izmed štirih strani je dolga 133 metrov, lahko si torej predstavljamo obsežnost vsega prostora. Meščanje niso malo ponosni nanj. Trdijo celó, da je to najlepši trg na Češkem. V sredi trga se vzdiguje vodnjak, na čigar vrhuncu kraljuje orjak Samson. Kip je izklesal leta 1727 jezuit Banguth. Visoke hiše imajo v pritličju obokane hodnike, da tudi v deževnem vremenu nemoteno ogleduješ izložbe prodajalnic. Najlepša zgradba je mestna svetovalnica, okrašena s tremi stolpi.

V bližnji ulici stoji škofijsko poslopje, bolj podobno vojašnici ali šoli, nego škofijski palači. Škofija ni stara, ustanovljena je bila šele leta 1782. Prvi je nosil višjepastirsko palico olomuški kanonik Ivan Prokop grof Schaffgotsch. Njemu je sledil Ernest Konštantin Ružička in temu Ivan Valerijan Jirsik. Za Jirsikom je vladikoval Frančišek grof

Steyr. Fot. A. Beer.

Schönborn in za njim sedanji škof Martin Josip Řiha. Izmed bivših škofov se hrani v neizbrisljivem spominu Ivan Valerijan Jirsik, ki je umrl leta 1883. On ni bil le oče revežem, temveč tudi izreden domoljub. Sezidal je večinoma iz lastnega premoženja cerkev sv. Vaclava, ustanovil češki gimnazij, češko deško semenišče, zavod za gluhoneme itd. Le za škofijsko cerkev še ni prišel tisti čas, da bi se reklo: To je lepa katedrala. Dalj časa že nabirajo glavnico za zidanje, a za tako zgradbo je treba mnogo denarja. Sedanja škofijska stolica, posvečena sv. Nikolaju, je navadna cerkev brez kake posebnosti. Zadeli sta jo dve veliki nesreči. Enkrat se je podrla, enkrat pa pogorela. O stopnicah, ki peljejo k velikemu oltarju, sem zvedel, da so izsekane iz ene same skale. Zvonik, stoječ na prostem, vidi se daleč okoli. Pravijo mu črni stolp. Poleg stolice je petero enonadstropnih korarskih hiš in bogoslovsko semenišče s cerkvijo sv. Ane. Postaviti jo je dala cesarica Ana, soproga cesarja Matije, leta 1614.

Ako se obrnemo proti Vltavi, dobimo pri njenem obrežju staro, zgodovinsko važno svetišče, katero je sezidal kralj Přemisl Otakar II. v trinajstem stoletju. Ohranilo je z malimi izjemami prvotni gotski slog do današnjega dne. Dolgo je 57 metrov ter razdeljeno po stebrih v tri ladje. V velikem oltarju časte Marijino podobo, katero je budjejeviški meščan Vaclav Institor leta 1410 prinesel iz Laškega. V stranskih oltarjih je več lepih slik, delo domačih umetnikov. V cerkvi se nahajajo kameniti nagrobniki iz nekdanjih časov. Vsi okraski so izklesani iz granita. Na prvem stebru leve ladje, takoj pri vstopu, je rdeči grb, predstavljajoč otroka, ki drži v roki državno jabolko. Otrok pomeni Otakarjevega prvorojenega sina, o katerem smo poročali že

Gross-Reifling. Fot. A. Beer.

poprej. Kdo ve, kako bi se bila zasukala zgodovina, ako bi bila sreča podpirala mogočnega slovanskega vladarja Otakarja? On je pripeljal svojo vojsko tudi v naše kraje ter premagal takratnega gospodarja na Kranjskem, oglejskega očaka Filipa. Toda v hudi bitki na Moravskem polju dne 26. avgusta 1278 je bila Otakarju odločena žalostna osoda. Izgubil je vojsko in življenje. Omenjamo še, da je združen z imenovano cerkvijo velik samostan. Otakar je naselil v njem dominikance, pozneje so imeli tukaj svoj dom pijaristi. Sedaj prebivajo v teh prostorih redemptoristi.

Poleg samostana stoji še neko drugo poslopje, ki se je ohranilo iz davno preteklih dni. To poslopje so rabili za shrambo soli, katero so vozili iz solnenih jam Zgornje-Avstrijskega. Iz Budjejevic so jo po-

šiljali na plavih in čolnih po Vltavi v Prago, ali na vozovih v bližnje in daljne kraje.

Zapustivši notranje mesto, pridemo v severno praško predmestje. Na Lobkovicevem trgu najdemo hišo za gluhoneme, ki spominja Čehe požrtvovalnosti škofa Jirsika. On je ustanovil toliko koristnih naprav, da se bo ohranilo njegovo ime od roda do roda. Če greš dalje, si kmalu pri železnem mostu, pod katerim teče Vltava.

Tukaj sem srečal dva moža, ki sta gnala govejo živino v klavnico. Dobro rejeni voli so stopali počasi, kakor bi slutili, da gredo v smrt. Še bolj počasi so šle krave, katere je poganjač opominjal z bičem, naj se podvizajo. Poznalo se jim je, da so stare, kajti rogovi so imeli polno zarez in bili že obešeni po strani. Usmilile so se mi reve, ko sem se spomnil, kak konec čaka to prekoristno domačo žival. Ne pravijo zastonj: Ako imaš kravo, imaš pol življenja pri hiši. Kdo ve, koliko družin so že preredile in v koliko hlevih so že imele stanovanje! Sedaj je prejel njih gospodar lepo vsoto denarja za nje. Zadnji lastnik, zadnji dobiček, zadnja pot. Meso bo kajpada trdo, ker od starosti ne moremo zahtevati tako mehkih koščkov kakor od mladosti. Tudi gonjača sta bila že v letih. Živino bo danes ali že jutri pobil mesar, pa tudi onadva, ki sta jo prignala, zna kmalu pobrati z mesarjem vred koščena žena. Človek je sicer vzvišen nad stvarstvom, toda naposled mora plačati tudi on krvni davek.

Praško predmestje ima še veliko drugih ulic in hiš, med njimi nekaj šol in vojašnic. V skrajnem koncu sem dobil staro gotsko cerkev sv. Ivana Krstnika in sv. Prokopa. Okoli nje je nekdanje pokopališče z marsikaterim lepim spominkom.

Obrnimo se proti vzhodni strani v dunajsko predmestje. Tukaj imajo Nemci več javnih poslopij. Oskrbeli so si napise z velikimi črkami, da bi proslavili svoje ime, tujec naj pa razvidi iz tega, da ne prebivajo v Budjejevicah sami Čehi. Čital sem: „Deutsche Lehrerbildungsanstalt“, „Deutsche Volksschule“, „Deutscher Kindergarten“, „Deutsche Freilesehalle“ in še kak sličen napis. V tem okraju so zgradili Čehi ponosno dvonadstropno poslopje ter mu dali ime „Beseda“. V notranjščini so krasne dvorane za narodne zabave in prostori za društvena zborovanja. V ozadju je vrt, kjer ima „Sokol“ svojo telovadnico.

Mimo mene je šlo mnogo vozičkov, katere so peljali kodrasti psi, skoro vsi beli in črnolisasti. V vozičkih so bile naložene posode z mlekom. Nekateri psi so stali ali sedeli vpreženi pred vratmi in čakali, kdaj pride mlekarica iz hiše, kamor je nesla mleko. Kako lahko bi obšla tega človeškega prijatelja skušnjava, da bi ušel z vozičkom in si poiskal tovarišijo svoje vrste. Toda nad vse mu je zvestoba. Ako bi se njegova gospodinja ne zanesla nanj, ne pustila bi ga brez nadzorstva na ulicah. Žival dobro ve, da mora ostati na onem kraju tako dolgo, da gresta z mlekarico skupaj naprej, potem pa, ko je vse oddano, proti domu.

Najmanjše je linško predmestje na južni strani Budjejevic. Iz škofijske ulice te pripelje cesta do potoka Malč, ki se izteka v Vltavo. Po obeh vodah plavijo les iz gozdov kneza Schwarzenberga

in iz gozdov drugih posestnikov, bodisi scepljena polena ali dolge tramove za stavbe. Polena se skladajo na obrežju in vozijo z budjejeviške planjave na vse strani. Stavbinski les pa povezujejo v plave ter brodarijo z njim po Vltavi proti Pragi. Tudi ladje delajo v Budjejevicah. Pošiljajo jih po Vltavi in Labi na Saksonsko in Prusko celo do Hamburga. V linškem predmestju imajo svoj tempelj židje, katerih se šteje en tisoč. Tempelj je zidan iz barvane opeke v gotskem slogu, in se odlikuje po dveh stolpih. Na prvi pogled bi mislil, da je to krščanska cerkev. V senci košatih lip prideš do velike Hardtmuthove tovarne, v kateri je več sto uslužbencev. Izdelujejo svinčnike in peči, toda vhod je dovoljen le onim, ki imajo opravek v tovarni. Sploh se opazi ob konceh mesta več tovarn, n. pr. za sladkor, papir, žreblje itd. To kaže, da je obrtnija in kupčija zelo živahna. Prav tako je ves prostor dobro porabljen za tiste pridelke, ki se potrebujejo v kuhinji. Mesto je obdano s samimi vrtovi, v katerih gojijo zelenjavo. Skoro vsaka predmestna hiša ima kos zemlje, obdelan s sočivjem. Nekaj je za domačo rabo, še več se prinese na trg.

Vrnivši se v staro mesto grem v kavarno zajutrkovat. Postrežnik mi je natočil nenavadno majhno merico kave. Tudi drugo, kar spada zraven, strinjalo se je z vsebino rjave tekočine. Posodica ni bila mnogo večja kakor kozarček za žganje, koščki sladkorja drobni, da bi jih bilo dobro pogledati skozi povečalno steklo, kruha za en ugrizek. Najbolj me je pa zanimalo, da še tista majhna posodica ni bila polna. Gotovo zato, da se kava ne razlije, ko se podrobi kruh vanjo. Ako bi se postavilo kaj takega pred lačnega človeka, rekel bi, da se norčujejo iz njega.

XXXIII.

Najstarejša železnica v Avstriji. Zopet med Nemci. Domá!

Ni treba dokazovati, da je ravna pot najkrajša. Dosti dolgo sem hodil po ovinkih, sedaj se vračujem po najbližji črti proti domu.

V Budjejevicah sem vzel vozni listek tretjega razreda do Beljaka ter plačal zanj 11 kron in 44 vinarjev. Kolodvorski vratar se mi je prikupil s hvaležnostjo, ki se ne dobi vedno med ljudmi. Shraniti sem mu dal pri prihodu v Budjejevice nekaj blaga, da ga nisem nosil v mesto. To uslugo sem mu povrnil z majhno napitnino. Sprejel jo je z veseljem in dostavil, da je preveč.

Vratarji velikih postaj dobijo marsikako desetico od popotnikov, pa imajo tudi dovolj sitnosti ž njimi. Večkrat jih obsipajo tujci z vsakovrstnimi vprašanji, na katera morajo dajati točne odgovore. Vprašanja so večinoma vedno ista, n. pr. kdaj odide vlak, koliko časa bo čakal na kolodvoru, koliko ima zamude itd. Vratar je zelo prijazen, ali pa zelo surov. Ako ga prosi kmetič pojasnila, zadere se nevljudno nad njim; ako ga vpraša imeniten gospod, mu z veseljem vse pove, ker ne bo

zastonj. Surovost izgovarjamo s tem, ker so vratarji, osobito starejši možje, že veliko prestali v svoji službi. Vedno izklicavati vlake, vedno hoditi po čakalnicah, venomer vihteti zvonec, priganjati popotnike za odhod in marsikatero noč prečuti brez spanja, — vse to vpliva na živce, da postane človek nepotrpežljiv in razdražljiv, ali, kakor pravimo, nervozen.

Železnica iz Budjejevic do Linca je znamenita zàto, ker je bila prva železnica v avstrijskem cesarstvu. Zgradili so jo leta 1832 v ta namen, da bodo vozili po njej konji. Ker je Češka potrebovala veliko soli, nameraval je že cesar Karol IV., da bi se Zgornje Avstrijsko po vodnji poti zvezalo z Budjejevicami. Strokovnjaki

Vhod v sotesko „Gesäuse“. Fot. A. Beer.

so izdelali načrt za kanal, ki bi se izkopal med Dunavom in Vltavo, žal, da je po cesarjevi smrti (1378) zaspala vsa zadeva. Karol IV. je prav dobro računil. Reki Dunav in Vltava nista tako daleč narazen, da bi se ne mogli združiti s prekopom. Zelo bi se polajšal promet po vodni zvezi, in na ta način bi bila odprta pot od Linca do Hamburga. Toda šele v 19. stoletju se je izvršila ta zveza, seveda ne po vodni poti, ampak po suhem. Namesto kanala zgradili so cesto z železnim tirom. Skoro trideset let so vozili po njej konji sol in druge potrebne reči. En konj je peljal dva, celo tri vozove. Vpregali so tudi dva ali tri konje v zaporedni vrsti, da so vlekli šest, sedem ali osem vozov. Enemu se je lahko naložilo od 70 do 90 starih stotov blaga. To je

bil velik dobiček, ker je peljal poprej na tej hribovski cesti en konj samo 12 stotov teže, torej približno sedemkrat manj nego po železnem tiru.

Po tej železnici, ki bi se lahko imenovala stara mati vseh drugih v Avstriji, sem se vrnil v domovino. Na neki postaji se mi je pridružil oče s svojim malim sinom. Peljal ga je v zgornje-avstrijsko mesto Freistadt v drugo latinsko šolo. Dečku se ni nič kaj ljubilo, gledal je vedno skozi okno in se držal prav žalostno. Do sedaj je hodil v šolo v Krumlovu, a v Krumlovu ni bilo letos dobiti pripravnega stanovanja, in manjka menda tudi pravega nadzorstva. Študentje prebivajo pri starih ženicah in delajo kar hočejo, ker se takih gospodinj nič ne boje. V Freistadtu pa je dobil dober kraj, kjer bo plačeval za fanta 50 kron na mesec.

Gorovje „Hochtor“. Fot. A. Beer.

Zadnja postaja na češkem ozemlju je Dvořište horni v višini 676 metrov. Na obeh straneh se prikazujejo doline, obdane s temnimi gozdi. Zavore vozov so začele ropotati, ker smo se peljali navzdol proti Dunavu.

V Freistadtu sta odšla oče in sin. Gledal sem za njima, a fant je stopal tako počasi, da ga je moral oče čakati. Gotovo mu bo dolgčas v neznanem kraju.

Linca nisem obiskal. Peljal sem se kar naprej črez Dunav in izstopil v Št. Valentinu. Tukaj so čakali trije osebni vlaki. Eden je bil namenjen v Linc, drugi na Dunaj, tretji v Beljak. Slučaj je nanesel, da sem izbral napačnega, tistega na Dunaj. Že sem v vozu

uredil svojo prtljago, in se brezskrbno usedel na klop, ko me vpraša navzoča gospa, ali se bom daleč peljal. Na odgovor, da v Beljak, zakliče: „Jessas, der Zug geht nach Wien!“ Z zahvalo za pojasnilo, poberem s police svoje blago, in hitim v pravi vlak. Sprevodnik mi je hitro odprl vrata, in jih ravno tako hitro zopet zaprl za menoj, kajti kolesa so se že začela pomikati naprej. Sicer bi pa ne bila kdo ve kakšna pomota, ako bi bil ostal v prejšnjem vozu. Ženske večkrat iz malenkosti napravijo nepotreben vrišč. Peljal bi se bil mirno v Amstetten, tukaj presedel v vlak, ki vozi v Klein-Reifling, in prišel zopet na pravo progo nazaj. Zaradi par ur zamude bi se ne bil pritožil, ker ni bilo take nujnosti. No, pa vendar je bilo bolje, da sem prišel še v pravi vlak, da ni bilo treba po nepotrebnem tratiti dragega časa.

Admont. Fot. A. Beer.

Prišli smo v dolino reke Aniže, ki dela mejo med gorenjo in dolenjo Avstrijo. Povsod vidiš lepe kmečke domove in okoli njih cele gaje tepk. Kako imoviti so ti ljudje v primeri z ubogim gališkim seljakom. Njih poslopja so graščine proti kočam zapuščenih, po židih izžetih Poljakov.

Poleg mene je imela mati majhnega otroka v naročju. Revček ni bil prav zdrav, ker je večinoma jokal. Tolažila ga je na razne načine in prekladala na vse strani, da bi utihnil. Pomirila ga je za nekaj časa, potem pa se je začelo ihtenje iz novega. Kaj takega ni prijetno poslušati, a kdo bi bil brezčuten, videč materino ljubezen? Koliko mora trpeti, preden izredi otroka do one starosti, da si more sam pomagati. Kdo bi se ne spomnil svoje matere, ki ga je nosila na rokah in prečula marsikako noč zaradi njega!

Mesto Steyr ima prijazno lego ob reki Aniži (gl. sliko na str. 180). Črez njo pelje par mostov v onostransko predmestje. Lepa je mestna

farna cerkev. Sezidana v gotskem slogu se ponosno vzdiguje nad vsa druga poslopja. Poseben kinč jej daje visoki vitki stolp, zgrajen po načrtu dunajskega stavbenika Schmidta. Steyr je znan tudi po veliki tovarni, v kateri izdelujejo orožje za našo armado. V mestnem ozadju opaziš zaraščene griče, nad njimi pa gornje-avstrijske planine.

Vlak je zropolal črez Anižo in se ustavil na postaji Garsten. Tu stoji obširno poslopje s cerkvijo. Menil bi, da ne more biti drugega kakor samostan. Toda kaj pomeni vojaška straža, ki hodi gori in doli ob zidovju? Redovniki, kakor je znano, niso na ta način zavarovani. Nekdaj je bil tu samostan, a izpremenili so ga v kaznilnico. Iz celic menihov so naredili celice za zločince. Davno je že menda neki star

Samostanska knjižnica v Admontu. Fot. A. Beer.

mož prerokoval, da bo iz samostana postala kaznilnica, iz kaznilnice vojašnica, iz vojašnice pa bo zopet samostan. Nekaj prerokbe se je že izpolnilo; mogoče, da se izpolni v celoti. Redovniki so namreč prav zelo podobni mravljam. Ako jih preženo iz enega kraja, pokažejo se drugje. Večkrat pa tudi staro selišče popravijo, kajti mnogo opustošenih samostanov je dobilo zopet nazaj svoje prebivavce, kakor nas uči skušnja tudi v naši slovenski domovini. (Zatičina, Pleterje i. t. d.)

Dolina postaja vedno bolj ozka. Prijazna sela se vrste poleg vode, z bregov gledajo raztresene hiše, nad njimi se širijo gozdi, še višje zreš na zelene planine. V Klein-Reiflingu smo morali zapustiti vozove in čakati vlaka, ki pride črez Amstetten z Dunaja. Zasedli smo prostore kolodvorske gostilne, ker je začelo deževati. Med moškim

kmečkim ljudstvom gorenje Avstrije prevladuje obleka iz domačega sukna in zeleno obrobljena. Nenavadna pokrivala imajo ženske na glavi. To so veliki robci iz črne svile, privezani tako, da mahajo daleč po hrbtu doli.

V dunajskem vlaku, v katerega so nas sedaj spravili, je bilo veliko popotnikov. Hlapon nas je peljal mimo Gross-Reiflinga (gl. sliko na str. 181) in skozi nekaj predorov, držeč se vedno reke Aniže. Vesela družba se je zabavala v živahnem pogovoru. Najbolj se je odlikovala neka ženska, kateri ni miroval jezik vso pot do Admonta. Ko se jej nobeden ni več smejal, smejala se je sama. Ženskam je sicer prirojena gostobesednost, a tako jezičnih ni veliko, kakor je bila ta. Kdo ve, koliko zmešnjav, zamere, sovraštva itd. je že napravila s svojim obiranjem. Gorje tistemu, katerega se loti!

Žal mi je bilo, da zaradi teme nisem mogel ogledovati soteske, skozi katero smo se peljali. Imenuje se „Gesäuse". V poletnem času kar mrgoli izletnikov v tej skalnati, štiri ure dolgi zarezi. Začenja se v Hieflau-u ter sega skoro do Admonta. Aniža bi si rada napravila bolj široko pot, ako bi se jej ne zoperstavljale pečine. Zato se peni in grmi v tesni strugi, kakor bi se hudovala nad sponami, v katere so jo uklenili gorski velikani. Najvišji vrhovi so: Buchstein, Reichenstein in Hochtor (gl. str. 185). Marsikak hribolazec je že stal na njih vrhuncih, a tuintam je tudi komu spodrsnilo v globočino, da je obležal s potrtimi kostmi med pečinami.

Ko smo prišli iz soteske, prikazala sta se visoka zvonika admontskega samostana. Na eni strani vode je kolodvor, na drugi pa samostan in prijazni trg Admont. Vmes je most, pod katerim teče Aniža. V obližju trga se vzdigujejo visoke goré, ki dajejo okolici slikovito podobo. Redovniki sv. Benedikta so si izbrali tukaj lep košček zemlje za svoje bivanje, naselivši se v Admontu že v enajstem stoletju. Samostan je leta 1865 skoro popolno pogorel, toda vstal je zopet iz razvalin. Znamenita je njegova knjižnica, ki se nahaja v sijajni dvorani. Dvorana je preobložena z okraski in s slikami, da bi jo poprej imel za cerkev nego za kaj drugega. Tisoče in tisoče knjig ter raznih starih rokopisov se hrani v lično izdelanih omarah. Nad omarami so ograjeni hodniki, kjer so ob stenah zopet razvrščene knjige, same knjige. Kdor hoče študirati, najde tukaj dovolj duševne hrane.

Preskrbljeno je pa tudi za telesno okrepčanje. Ako stopiš v samostansko klet, postrežejo ti z izborno kapljico. Abstinentu bi seveda ne svetoval hoditi v one prostore, kajti njegov trdni sklep bi se znal omajati ob tej hudi preskušnji.

Lahko bi se bil peljal po noči naprej, toda spanja si ne kratim brez potrebe. Saj je znan pregovor, da imamo na svetu dvojno tolažbo: spanje in upanje. Izstopil sem na postaji Selzthal. Tukaj mi je nekdo pokazal hotel ter dostavil: „Das ist für noble Leut'." (To je za imenitne ljudi.) Zadovoljen sem bil z vsem, le drugo jutro mi ni bilo všeč, da so čakali vsi uslužbenci na napitnino. Ko tujec odhaja, se uslužbenci tako razvrsté, da jih ni mogoče izgrešiti. Natanko vedo,

kdaj se boš poslovil, in tedaj stoji pri vsakih vratih eden, da prejme spomin iz tvoje dobrotne roke. Najbolje bi bilo, ako bi jim ondi popustil vse skupaj.

O tej priliki mi je prišlo na misel, kako prijazno se je znal vesti neki doktor modroslovja do gostilniških služabnikov. Ta gospod je napravil z desetimi ali dvajsetimi vinarji boljši vtis na svojo osebo, kakor kdo drugi s krono. Pri odhodu je desetico vselej s tako prijaznim obrazom stisnil uslužbencu v roko, kakor bi mu bil daroval cekin. Vrh tega se mu je še ljubeznivo nasmehnil ter mu rekel „ljubi prijatelj“, „dragi moj“ ali kaj takega. Seveda so se mu služabniki tudi iskreno zahvaljevali z besedami: „Srčna hvala, milostljivi gospod!“ Toda, ko je odšel, so videli, kakšen denar jim je pustil v roki. Sedaj so ga pa zmerjali s skopuhom in z umazancem.

Vsak se ne zna tako vljudno obnašati, kakor se je znal ta filozof. Kaj pa je pravzaprav napitnina? Napitnina je nekako v sredi med

Knittelfeld. Fot. A. Beer.

zasluženim in nezasluženim. Lahko bi jo primerjali z miloščino, ker ni določeno, koliko naj iznaša. Delavcu, ki sem ga najel, moram dati dogovorjeno plačilo. Revežu pa, ki me prosi podpore, jo dam ali ne. Dolžnost me ne veže, da se izkažem dobrotnega, toda ljubezen mi veleva, naj potrebnega podpiram z dobrim delom usmiljenja. O onem, ki napitnine ne da, pravimo, da ni radodaren, a trditi ne smemo, da je krivičen. Tu bi bila najboljša srednja pot; podariti ne preveč in ne premalo. Napitnina se ne bo nikoli odpravila, ker je utemeljena v človeški naravi. Vsekako je bolje, ako imaš odprte roke. Osobito na popotovanju ne smeš varčevati. Ne pozabi, da toliko veljaš, kar plačaš. Z denarjem v roki najdeš povsod vesele obraze in slišiš prijazne besede. Vrata se ti odpirajo kar sama od sebe. Napitnina odpravi vse zapreke, poravna vse pomisleke in gladi pot na vse strani. Kjer se maže, tam teče.

V Knittelfeldu je veliko tovarn za železo. Tukaj smo dobili množico novih prišlecev-domačinov, da je bil voz popolno natlačen ž

njimi. Vsi so bili jako zgovorni, posebno eden. Rekel je, da je taka gnječa kakor v cerkvi. Po teh besedah bi človek sodil, da zgornještajerske cerkve ne stojé prazne.

Pot od Knittelfelda do Beljaka je hitro minula, ker je bilo dovolj tovaršije. Poleg tega mi je hitel spomin v one kraje, ki sem jih obiskal. In ob tem spominu se nisem dolgočasil. Z veseljem pogledal sem še na starodavne Breže, ki sem jih opisal že začetkom tega spisa. Urno je tekel vlak tja preko Št. Vida, Beljaka proti koroško-kranjski meji, po zemlji domači.

* * *

Kaj bi neki rekli stari popotniki, ki so živeli mnogo let pred nami, ako bi videli hitrost in zložnost, s katero se popotuje dandanes!

Breže (Friesach). Fot. A. Beer.

Koliko stezá in cestá, koliko bliskovnih vlakov in brzih parnikov, koliko najudobneje urejenih gostilnic! Celo od enega konca zemlje do drugega konca se pride sedaj že v šestinšestdesetih dnevih. Iz Trsta v Brindisi 2 dni, iz Brindisi do Yokohame na Japonskem 42 dni, iz Yokohame črez Tiho morje v San Francisko 10 dni, iz San Francisko v New York 4 dni, iz New Yorka v Trst 8 dni, torej skupaj 66 dni. Vsaka spodtika je odpravljena, sto kilometrov ne pride v noben poštev, svet je na stežaj odprt tistemu, ki ga hoče iti gledat — in ki ima, kar je za to pač najpotrebnejše, tudi dosti „drobiža“.

Stari so potrebovali mesece in mesece, da so peš, jež ali z vozom dospeli v tuje dežele, nam zadostuje nekaj dni ali nekaj tednov, da si ogledamo daljne kraje ter se vrnemo prav tako hitro zopet v domovino. Če te pa v onem divjem diru dohiti usoda in te ni več nazaj, zavaruješ lahko poprej svoje življenje, da ima kdo drugi dobiček od

tvoje smrti. Na vsak način moraš pred daljšim popotovanjem urediti svoje zadeve, kajti tehnične naprave pri železnicah in parnikih niso in tudi ne bodo nikoli tako dovršene, da bi bila izključena vsaka nesreča. Ako je ne zakrivi kdo drugi, vrine se večkrat vmes slučaj, ki nanj ni nihče mislil. Nesreča te lahko povsod zadene, seveda na tujem lažje nego pod domačo streho. Kogar ne veseli, videti poleg svoje vasi še kak drug kraj, naj le ostane mirno pri svojih opravkih doma. Ako ne v drugem, ima dobiček vsaj v tem, da mu ostane denar, ki bi ga sicer trosil med druge ljudi. Vrh tega lahko čita poročila potopiscev in se izprehaja na ta način brez truda in stroškov po tujih deželah. Kdor pa želi, da bi na svoje oči videl, kakšen je svet, tudi ne dela napačno, ako stopi nekoliko črez prag, ali — kakor pravimo — da pogleda nekoliko dalje, nego se vidi iz vaškega zvonika. Na tujem dobi pojem, kako živé ljudje drugod, kako daleč so pred nami ali za nami v napredku in koliko prostora ima mati zemlja za svoje otroke.

Sedaj smo pri koncu. Vlak je pripihal od Trbiža — k izviru Save. Dobro je dél odpočitek doma v tihi vasici, in zopet sem se prepričal, da — povsod dobro, a najboljše doma! A kaj rade pohajajo misli nazaj gor v lepe kraje, kjer bivajo rodni nam bratje — severni Slovani.

Kazalo.

